Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Şubat 2009 • 7,50 TL (KDV Dahil)

60

Vatikan düşünceyi, bilimi, insanlığı yasaklamış

KİLİSE'NİN 400 YILLIK YASAK KİTAPLAR LİSTESİ

Hepsi yasaklı

Galileo, Kopernik,
Kepler, Bruno,
Descartes, Bacon,
Voltaire, Machiavelli,
Rousseau, Hume,
Montesquieu,
Locke, Hobbes,
Kant, Spinoza,
Sartre, Dante,
Balzac, Hugo, Zola...

ISSN 1304-6756-1-0
9 771304 675614
Kıbrıs satış fiyatı 9 YTL

Tanrıların arabalarından aydınların şeytanına!

Dan Brown yeni Daniken mi?

Soruşturma:

Kitabı nasıl seçeriz, nasıl okuruz?

Bilim ve Gelecek
SAYI: 60 / ŞUBAT 2009

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Nalân Mahsereci

İDARİ İŞLER
Baha Okar

GRAFİK-TASARIM
Baha Okar

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

İZMİR TEMSİLCİLERİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57
Uluğ İlve Yücesoy
Tel: (0542) 775 01 12
E-posta: ulugilve@yahoo.com

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0506) 601 64 50
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

BURSA TEMSİLCİSİ
Ayten Zipak Erçel
Tel: (0537) 793 74 82
E-posta: aytenzipak@yahoo.com

DENİZLİ TEMSİLCİLERİ
Barış Mengütay
Tel: (0554) 312 15 74
E-posta: bmengutay@gmail.com

KKTC TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: (0533) 836 84 87
E-posta: guner16@mynet.com

İTALYA TEMSİLCİSİ
Aslı Kayabal
E-posta: aslikayabal@hotmail.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 YTL / 6 aylık: 40 YTL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ ve SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Volkan Tozan

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yeni Bosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım
ISSN: 1304-6756

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Kilise kitabın önemini biliyormuş!

Bilim ve Gelecek elinizdeki 60. sayısıyla birlikte 5. yaşını doldurdu. Sermayesiz ve patronsuz bir bilim dergisini beş yıl boyunca hiç aksatmadan çıkarmanın haklı gururunu yaşıyoruz. Tabii bunu dostlarımızın ve yazarlarımızın (daha doğrusu Türkiye'nin bilim birikiminin) katkıları olmadan yapamazdık; bu gurur hepimizin. Kolektif emeğin, metalaştırılmamış emeğin başarısıdır Bilim ve Gelecek. Daha nice beş yılları göreceğiz ve çok daha gelişmiş bir dergiyi yine elbirliğiyle yaratacağız.

*Yakın çevremizin katkılarından söz ederken, bu sayımızın kapağının yeni bir okurumuz ve arkadaşımız, heykeltraş **Başak Günaçan** tarafından hazırlandığını da belirtelim. Değerli katkılarının devamını diliyor, kendisine teşekkür ediyoruz.*

***

*2009'un, Galileo'nun teleskopunu göğe çevirmesinin 400. yıldönümü olması nedeniyle "Astronomi Yılı"; Darwin'in doğumunun 200., ünlü eseri Türlerin Kökeni'nin yayınlanmasının 150. yılı nedeniyle "Darwin Yılı" ilan edildiğini daha önce de yazmıştık. Bu iki büyük yıldönümü dolayısıyla Bilim ve Gelecek'in bu yıl çıkacak sayılarında "Bilimsel Devrim" konusu ağırlık taşıyacak. Bu temel konuyu, kendini tekrar etmeyen özgün dosyalarla işlemeye çalışıyoruz. Bu dosyalardan ilki elinizdeki sayının da kapak konusu: "Kilise'nin Yasak Kitaplar Listesi". Vatikan'ın sürekli yenilenerek 1559-1966 yılları arasında yürürlükte kalan listesi, aristokrat düzenin ve dinsel düşünüşün, bilimsel düşünceye, Aydınlanma hareketine yönelik bir giyotin işlevi görmüş. 400 yıldır, bilim, felsefe, edebiyat alanında insanlığa büyük katlar yapmış ne kadar kişi varsa neredeyse hepsinin eserleri yasaklanmış. Konu Türkiye'de ilk kez bu denli geniş biçimde ele alınıyor. Yasak listesinin öyküsünün anlatıldığı **Baha Okar** imzalı makaleyi ve listedeki ünlü filozof, bilimci ve edebiyatçıları konu alan dosyayı ibretle okuyacaksınız. Böylece "Bilimsel Devrim" konusuna giriş yapmış oluyoruz. Önümüzdeki sayılarda yayınlanacak özgün bir Galileo dosyasının hazırlığı içinde olduğumuzu da belirtelim.*

*Bu sayıda yer alan bir diğer önemli makale **Alâeddin Şenel**'in imzasını taşıyor: "Dan Brown yeni Daniken mi?" Şenel, "Da Vinci Kodu" ve "Melekler ve Şeytanlar" adlı kitaplarıyla (filmleri de çevrildi) tüm dünyada çok satanlar listesini alt üst eden Dan Brown'un yazdıklarını bilimsel ve toplumcu düşüncenin eleştiri süzgecinden geçiriyor. Daha onceki benzer bir popüler "bilim" yazarı Erich von Daniken ile karşılaştırarak. Mistik ve dinsel düşünceleri bilim sosu ekleyerek yutturmaya kalkışmak son dönemlerin modası. Bu geniş makalenin ilgiyle okunacağını düşünüyoruz.*

*Bu ayın bütün ağırlıklı dosyaları bir biçimde "kitap" ile ilgili. **Nalân Mahsereci**'nin hazırladığı soruşturma dosyasının konusu "Kitabı nasıl seçeriz, nasıl okuruz?" Bu dosyanın esin kaynağı internet grubumuza bir okurumuzun yolladığı mesaj ve ardından gelen tartışma. Biz de hem gruptaki tartışmalardan yararlandık hem de aynı soruyu diğer bazı yazarlarımıza yönelttik. Bu farklı okuma deneyimlerini, kitap sevdalısı olduğunu bildiğimiz Bilim ve Gelecek okurlarının, tartışarak ve kendi deneyimlerini düşünerek okuyacaklarını biliyoruz.*

Diğer makaleleriyle birlikte oldukça zengin bir sayı çıkardığımızı sanıyoruz. Bakalım okurlarımız nasıl değerlendirecek?

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

Friedrich Engels
Adım adım Bilimsel Devrim 4

KAPAK DOSYASI
Baha Okar
Katolik Kilisesi'nin Yasak Kitaplar İndeksi
Kilise insanlığı yasaklamış! 10
Eserleri Vatikan tarafından yasaklanan
ünlü filozof, bilimci ve edebiyatçılar 19

SORUŞTURMA
Hazırlayan: Nalân Mahsereci
Kitabı nasıl seçer, nasıl okuruz? 30

Alâeddin Şenel
Tanrıların arabalarından aydınların şeytanına!
Dan Brown yeni Daniken mi? 42

Prof. Dr. Mehmet Dağ
Doğu İslam dünyasında Aristocular - 2
İbn Miskeveyh 55

Richard Olson
Çeviri: E. Rennan Pekünlü
Bilim ve din ilişkisine farklı yaklaşımlar 60

Mehmet Doğan
Thomas Kuhn'un görüşü: Bilim nasıl ilerler? 64

Hasan Torlak
Yediğimiz-içtiğimiz endemik bitkilerimiz 72

SATRANÇ / İzlem Gözükeleş 79

YAYIN DÜNYASI / Güner Or 80
Stephen Jay Gould
Yaşamın Tüm Çeşitliliği kitabına Önsöz 80

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 85

BİLİM GÜNDEMİ 86
Aslı Kayabal
İtalya'da ötenazi tartışması 86

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Nesin 90

FORUM 92

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **10**

Kilise'nin 400 yıllık Yasak Kitaplar Listesi

Baha Okar yazdı

Vatikan insanlığı yasaklamış!

Katolik Kilisesi'nin Yasak Kitaplar İndeksi kitap yasaklama ve sansürün çok özgün ve önemli bir örneği. 1559'dan 1966'ya kadar yürürlükte kalmış. Bilimsel Devrimin simge isimlerinden Aydınlanma filozoflarına, ünlü edebiyatçılardan siyasetçilere uzanan 4000 başlık halinde, Batı Uygarlığının düşünsel ve kültürel birikimini temsil eden önemli tüm yazar ve kitapları yasak listesine alınmış.

Eserleri Vatikan tarafından yasaklanan ünlü filozof, bilimci ve edebiyatçılar

İşte bazıları: Dante, Bacon, Balzac, Simone de Beauvoir, Bruno, Kopernik, Descartes, Diderot, Alexandre Dumas, Prusya Kralı Freidrich II, Galileo, Helvetius, Hobbes, Hugo, Hume, Kant, Kepler, La Fontaine, Locke, Luther, Machiavelli, Montaigne, Montesquieu, Proudhon, Rousseau, Sade, Sartre, Spinoza, Voltaire, Emile Zola...

Adım adım Bilimsel Devrim 6

Friedric Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'ne Giriş'i

Böylece, Yunan felsefesinin büyük kurucularının görüş tarzına, doğanın tümünün, bitmek bilmez bir hareket ve değişim içinde varlığa sahip olduğu görüşüne, bir kere daha dönmüş oluyoruz. Sadece esaslı bir fark var: Yunanlılarda parlak bir sezgi olan şey şimdi bizim meselemizde, deneyle pekiştirilmiş kesin bir bilimsel araştırmanın sonucudur.

SORUŞTURMA: Kitabı nasıl seçeriz, nasıl okuruz?

Hazırlayan: Nalân Mahsereci

30

"Okurken sizde kalan bilgi kırıntılarını sistematik bilgiye dönüştürmek için sizler nasıl okursunuz?" Ulaş Sağdıç'ın e-posta grubumuzda paylaşıma açtığı soruyu boyutlandırarak düşün/yazın dünyasından, dergimizin yazar ve okur çevresinden isimlere yönelttik. Alâeddin Şenel, Ali Nahit Babaoğlu, Ender Helvacıoğlu, Hasan Aydın, Murat Gülsoy, Özdemir İnce ve Özer Or'un yanıtlarına, derginin internet grubunda konuya katılan A. Şenol Armağan, Erhan Berber, Murat Yıldırım, Neşe Özgen, Nevzat Samet Baykal ve Oya Adalı'nın e-postalarını kattık. Yalın ama zihin açıcı bu soru; yanıtlarda çok farklı mecralara aktı...

Alâeddin Şenel yazdı

Tanrıların arabalarından aydınların şeytanına!

Dan Brown yeni Daniken mi?

Daniken'in ve Dan Brown'un yapıtlarının on milyonlarla dile getirilen satış rekorları, pazar ekonomisinin küresel çapta üretim ve sömürü çarklarına bir biçimde takılabildiklerini gösterir. Ancak, toplumsal etkilerinin ekonomik boyutundan çok gördüğü ideolojik işlev, bize onların toplumsal, sınıfsal bilinci ne yönde ve ne çapta etkilediğini gösterebilir.

42

Richard Olson'un makalesi

60

Bilim ve din ilişkisine farklı yaklaşımlar

Ne "din/bilim çatışması" modeli ne de "ayrı tutma" modeli, dinsel kurumlar ve tavırlarla, bilimsel kurumlar ve tavırlar arasındaki şiddetli ve zaman zaman birbirini destekleyici etkileşimleri doğru bir biçimde yansıtabilir. Amacımız, bu iki etkinlik alanı arasındaki dönüştürücü ve karşılıklı olarak birbirini destekleyici etkileşimi araştırmaktır.

Hasan Torlak yazdı

Yediğimiz-içtiğimiz endemik bitkilerimiz

72

Endemik kekiklerle tatlandırılmış, endemik soğanlarla yasvanlanmış çorbanızı içtiniz, endemik bitkilerden yapılan sebzeli yemekler ve böreklerle karnınızı doyurdunuz, meyve tabağında Anadolu'nun has meyveleri alıç, üvez ve karayemişlerle de yemek faslını bitirdiniz; hemen kalkıp gitmeyin, bitki çayını içmeden sizi bir yere bırakmayız...

Adım adım Bilimsel Devrim

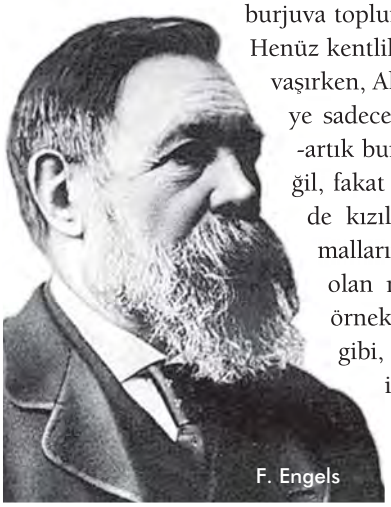

Böylece, Yunan felsefesinin büyük kurucularının görüş tarzına, kum zerreciklerinden güneşlere, doğanın tümünün, ezelî ve ebedî hayata geliş ve gidişte, kesintisiz bir akımda, bitmek bilmez bir hareket ve değişim içinde varlığa sahip olduğu görüşüne, bir kere daha dönmüş oluyoruz. Sadece esaslı bir fark var: Yunanlılarda parlak bir sezgi olan şey şimdi bizim meselemizde, deneyle pekiştirilmiş kesin bir bilimsel araştırmanın sonucudur ve daha kesin, daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

Friedrich Engels

Okuyacağınız makale, Bilimsel Sosyalizmin kurucularından Friedrich Engels'in "Doğanın Diyalektiği" adlı yapıtının Giriş bölümünden alınmıştır (Sol Yayınları, Çev.: Arif Gelen, 1. baskı, Kasım 1970, s.31-44). Kendisi de bilimsel devrimin bir halkası olan Engels'in doğa bilimlerindeki büyük atılımın 400 yıllık serüvenini toplumsal gelişmelerle paralelliğini kurarak ele aldığı bu değerli metnin ilgiyle okunacağını düşünüyoruz. Daha önce okumuş olanlar için de bir anımsatma olacak. Metni okurken, Engels'in Doğanın Diyalektiği adlı eseri, 19. yüzyılın son çeyreğinde (1873'ten 1886'ya kadar olan süre içinde) yazdığını, yani o dönemin bilimsel düzeyi ile sınırlı olduğunu dikkate almak gerekir. Başlığı, spotu ve arabaşlıkları biz koyduk.

Antikitenin parlak doğa felsefesinin sezgilerine ve Arapların genellikle bir sonuca varmadan yok olup gitmiş tek tük fakat son derece önemli buluşlarına rağmen, doğada, tek başına bilimsel, sistematik ve çok yanlı bir gelişme sağlayan modern araştırmanın tarihi, bütün yakın tarih gibi, üzerimize o dönemde bir talihsizlik olarak çöken ve biz Almanların Reformasyon, Fransızların Rönesans, İtalyanların ise **Cinquecento** dedikleri o büyük çığırla başlar. Ne var ki, bu adların hiçbiri, o çığırı tam tamına anlatmamaktadır. Bu dönem, 15. yüzyılın ikinci yarısında zirveye ulaşmıştır. Krallık, kentlilerin de desteğiyle, feodal soyluluğun iktidarını yıkmış, temelde milliyetçiliğe dayanan büyük monarşileri kurmuştur. Bu monarşiler içinde modern Avrupa ulusları ve modern burjuva toplumu gelişmeye başlamıştır. Henüz kentlilerle soylular birbiriyle savaşırken, Alman Köylü Savaşı, sahneye sadece isyan halindeki köylüyü -artık bunun yeni tarafı yoktu- değil, fakat onların ardından, ellerinde kızıl bayraklar, dudaklarında malların ortak sahipliği isteği olan modern proletaryanın ilk örneklerini çıkararak, bir kâhin gibi, gelecekteki sınıf savaşma işaret etmiştir. Bizans'ın düşüşünden kalan el yazmalarında ve Roma'nın örenlerinden (harabelerinden) çıkarılan heykellerde, şaşırmış Batıya yepyeni bir dünya açıldı. Bu, eski Yunan dünyasıydı. Bu dünyanın parlak biçimlerinin önünde Ortaçağın hayaletleri ortadan silinip gitmişti; İtalya'da hayal edilemeyecek bir sanat doğdu. Bu sanat klasik antikitenin yansıması gibiydi ve sonra hiçbir zaman, bir daha o sanata erişilemedi. İtalya'da, Fransa'da ve Almanya'da yepyeni bir edebiyat, ilk modern edebiyat ortaya çıktı; bundan kısa bir süre sonra İngiliz ve İspanyol edebiyatının klasik dönemi sökün etti. Eski **orbis terrarum**'un sınırları aşıldı, dünya ilk defa olarak gerçekten keşfedildi ve daha sonraki dünya ticareti ile elişçiliğinden imalât sanayisine dönüşü-

F. Engels

mün temelleri atıldı, imalât sanayisi de modern büyük ölçüde üretim yapan sanayinin başlangıcı oldu. Kilisenin insan zihnindeki diktatörlüğü yıkıldı. Bir yandan Cermen soyundan gelenler kilisenin diktatörlüğünü kaldırıp atarak Protestanlığı kabul ederken, öte yandan Latin soyundan gelenler arasında, Araplardan devralınan ve yeni yeni keşfedilen Yunan felsefesi tarafından beslenen özgür düşünce anlayışı gittikçe daha fazla kök salarak, 18. yüzyıl materyalizminin gelişini hazırladı.

Devrimin devleri

Bu, o zamana kadar insanlığın gördüğü en büyük ilerletici devrimdi; o, öyle bir zamandı ki, devlere gereksiniyordu ve bu devleri yarattı -düşünce, hırs ve karakter gücünde, evrensellikte ve öğrenmede devler. Modern burjuva iktidarını kuran insanlar, burjuva sınırlamalarından başka herhangi bir sınırlamayla karşı karşıya değildiler. Tam tersine, zamanın serüvenci niteliği onları az veya çok etkiliyordu. O zaman yaşayan önemli kişiler arasında, geniş ölçüde seyahat etmemiş, dört ya da beş dilden azını bilen, birçok alanda parlamamış olanını bulmak güçlükle mümkündü. Leonardo da Vinci sadece büyük bir ressam değil, aynı zamanda büyük bir matematikçi, mekanikçi ve mühendisti. Fiziğin değişik dalları önemli buluşlarını ona borçludur. Albrecht Dürer, ressam, oymacı, heykeltıraş ve mimardı. Ayrıca istihkâm yapma konusunda birçok fikirleri kendinde toplayan bir sistem bulmuştu. Çok sonraları. Montalembert ve modern Alman istihkâmcılığı tarafından onun fikirleri yeniden ele alınmıştır. Machiavelli bir devlet adamı, tarihçi, şair ve aynı zamanda modern zamanların dikkate değer ilk askerî yazarıydı. Luther, sadece kilisedeki Augean seyislerini temizlemekle kalmamış, Alman dilindeki Augean seyislerini de silip süpürmüştü; modern Alman nesrini yaratmış, 16. yüzyılın Marseillaise'i haline gelen ve zafere duyulan güvenle dolup taşan ilâhinin sözleri-

Leonardo da Vinci

ni yazmış, müziğini bestelemişti (1). O zamanın kahramanları henüz, onlardan sonrakilerde tek yanlılığa yol açan sınırlayıcı etkilerini sık sık gördüğümüz işbölümünün tutsağı olmamışlardı. Fakat onların karakteristiği, özellikle, hemen hepsinin yaşadığı süre içinde eylemlerini çağdaş hareketler içinde pratik mücadelede sürdürmüş olmalarıdır; cephelerini belli etmişler, kimi konuşarak ve yazarak, kimi kılıçla, kimi de her ikisiyle birlikte savaşa girmiştir. Onları tam adam yapan karakter gücü ve tamlığı budur. Parmaklarının ucunu dahi yakmak istemeyen ihtiyatkâr okumuşlar ve ikinci üçüncü sıradan insanlar, bunun dışındadır.

Doğa bilimlerinin büyük atılımı

O sıralarda doğa bilimi de genel bir devrimin içinde gelişmiş ve bilimin kendisi de devrimci bir bilim olmuştur; gerçekten bu bilim, mücadelede kendi yaşama hakkını kazanmak zorundaydı. Modern felsefenin kendileriyle birlikte başladığı büyük İtalyanların yanı sıra doğa bilimi de Engizisyonun zindanlarında ve kazıklarında şehitlerini vermiştir. Ve doğanın serbestçe incelenmesine karşı çıkmakta Protestanların Katoliklere bakarak kraldan çok kralcı kesilmeleri ilgi çekicidir. Calvin, Servetus'un kan dolaşımını bulma noktasına geldiğini anlayınca onu, iki saat canlı canlı ateşte kızartmış, yaktırmıştır; Engizisyon, en azından, Giordano Bruno'yu hiç değilse yakarak tatmin olmuştur.

Copernicus, ürkek de olsa, doğa meselelerinde, kilise otoritesine, ölüm yatağında iken yayınlanan ölümsüz eseriyle sert bir şamar indirmiş, doğa biliminin bağımsızlığını ilân eden bu devrimci hareket ile, Luther'in Papalık Buyruğunu yakması sanki tekrarlanmıştır (2). Doğa biliminin teolojiden kurtuluşu bu tarihten başlar, buna rağmen, bazı karşılıklı iddialar günümüze kadar süregelmiştir ve birçok zihinden çıkmış değildir. Ne var ki, o zamandan beri bilimlerin gelişmesi dev adımlarla olmuştur ve denebilir ki, hareket noktasından itibaren (zaman içindeki) mesafenin karesi oranında güç kazanmıştır. Bundan sonra, organik maddenin en yüce ürünü olan insan beyni için, hareket yasasının, değişen şartlar altında değerini yitirmediği, inorganik madde için ise bunun tersi olduğu, sanki dünyaya gösterilecekti.

Doğa biliminin bu ilk döneminde temel mesele, o anda elde bulunan malzemeyi iyice öğrenmekti. Birçok alanda, işe en baştan başlanması zorunluydu. Antikite Euclid ve Ptolemy'nin güneş sistemini, Araplar ondalık sistemini, ilk cebir bilgilerini, modern sayıları ve simyayı miras bırakmışlardı; Hıristiyan Ortaçağ ise hiçbir şey… Bu durumda en ilkel doğa bilimi olan yer ve gök cisimleri mekaniği, ve onunla birlikte, bu bilimin yardımcısı olan matematik yön-

Sahneye isyan eden köylü de çıktı.

temlerin bulunması ve geliştirilmesi, ister istemez ilk sırayı aldı. Bu alanda büyük işler başarıldı. Newton'la Linnaeus'un kişilikleriyle karakterize ettikleri bu dönemin sonunda, bu bilim dallarının belli bir aşamaya getirildiğini görüyoruz. Belli başlı matematik yöntemlerin, özellikle Descartes ile analitik geometrinin, Napier ile logaritmanın, Leibniz ve muhtemelen Newton ile diferansiyel ve entegral hesapların temelleri atıldı. Katı cisimler mekaniği aynı biçimde değerini yitirmedi ve bu mekaniğin temel yasaları bir kere daha aydınlatıldı. Nihayet güneş sistemi astronomisinde Kepler, gezegen hareketi yasalarını buldu ve Newton, maddenin hareketi genel yasaları açısından, bunları formüle etti. Doğa biliminin öteki dalları, bu geçici sonuçtan dahi uzak kalmıştı. Ancak dönemin sonlarına doğru, sıvı ve gaz cisimler mekaniği ele alınmıştı (3). Fizik, henüz ilk adımlarının ötesine geçmiş değildi. Optik bunun dışındaydı. Optiğin istisnaî gelişimi, astronominin pratik gereksinmelerinden ileri gelmekteydi. Kimya, filojistik kuram sayesinde (4), ilk defa olarak simyadan kurtulmaktaydı. Jeoloji, henüz mineralojinin ilkel (embriyonik) aşamasının ötesine geçememişti; bu durumda henüz paleontoloji diye bir şey var olamazdı. Nihayet biyoloji alanında, esaslı zihin çalışması henüz, sadece botanik ve zoolojik değil, fakat aynı zamanda anatomik ve fizyolojik geniş bilgileri toplama ve ilk eleme

Carl Linnaeus

noktasındaydı. Henüz değişik hayat biçimlerine, bunların coğrafyaya, iklime vb. bağlı dağılışlarının ve varlık şartlarının incelenmesine ilişkin görüşlere rastlamak düşünülemezdi. Bu alanda sadece botanik ve zooloji aşağı yukarı bir tamlığa ulaşmıştı ve bunu Linnaeus'a borçluydu.

Taşlaşmış doğa görüşü

Fakat bu dönemi özellikle karakterize eden şey, kendine özgü bir genel görüşü geliştirmesidir. Bu genel görüşün temel noktası **doğanın mutlak değişmezliği** anlayışı idi. Doğa, varlığa hangi şekilde kavuşmuş olursa olsun, bir kere var olduktan sonra, varlığı devam ettikçe olduğu gibi kalmıştır. Başlangıçta esrarlı bir "ilk güç"le harekete geçirilen gezegenler ve onların uyduları, her şey sona erinceye kadar, önceden kararlaştırılmış elipsleri üzerinde ebediyen dönmeye devam ederler. Yıldızlar, "evrensel bir çekim"in etkisi sebebiyle, biri ötekini tutarak, bulundukları yerde sabit ve hareketsiz olarak ebediyen kalırlar. Dünya ezelden beri, ya da yaratılışının ilk gününden bu yana (duruma göre) değişmeksizin aynı kalmıştır. İnsan eliyle yapılan değişiklik ve nakiller dışında, bugünün "beş kıta"sı eskiden beri mevcuttu, bu kıtalar aynı dağlara, aynı vadilere, aynı ırmaklara, aynı iklime, aynı bitki ve canlılara, eskiden beri her zaman sahip olmuştu. Bitki ve hayvan türleri var oluşlarında her zaman için yaratılmışlardı; tür, sürekli olarak kendi benzerini üretmişti ve yeni türlerin şurada ya da burada, birbirine aşılanma sonucunda ortaya çıkabileceklerini kabul etmekle Linnaeus çok ileri gitmişti. İnsanlık tarihinin zaman içinde gelişmesine karşılık doğa tarihi için ancak mekân içinde bir açılma tespit edilmişti. Doğadaki bütün değişiklikler, bütün gelişmeler reddediliyordu. Başlangıçta devrimci olan doğa bilimi, birdenbire kendini, bütün bütün tutucu hale gelmiş bir doğa karşısında buluverdi. O doğada bugün dahi her şey, başlangıçta nasıl idiyse yine öyle idi ve her şey, dünyanın sonuna ya da ebediyete kadar, başlangıçta nasıl idiyse öyle kalacaktı.

18. yüzyılın ilk yarısında doğa bilimi, bilgide ve hatta eldeki malzemenin incelenmesinde Yunan antikitesinden daha üstün bir düzeydeydi, ancak bu malzemenin düşünsel kavranması yani genel doğa görüşü bakımından Yunan antikitesinin altında bulunuyordu. Yunan filozofları için dünya aslında kaostan çıkmış, gelişmiş ve hayata ulaşmış bir şeydi. Ele aldığımız dönemin doğa bilginleri için ise dünya kemikleşmiş, değişmez bir şeydi ve bunların çoğuna göre de bir hamlede yaratılmıştı. Bilim henüz teolojinin ağı içindeydi. Her yerde nihaî sebebi, bizzat doğanın kendisi tarafından açıklanamayacak bir dış güçte arıyor, bir dış güçte buluyordu. Eğer Newton'un büyük bir azametle "evrensel çekim" adını verdiği yerçekimi, maddenin temel özelliği olarak anlaşılırsa, o takdirde, gezegenlerin yörüngesini yaratan izah edilmemiş teğetvari güç nereden geliyordu? Sayısız hayvan ve bitki türleri nasıl çıkmıştı? Ve bütün bunların hepsinin üstünde, ezelden beri mevcut olmadığı kesin olduğuna göre, insan nasıl ortaya çıkmıştı? Bütün bu tür sorulara sadece doğa bilimi, her şeyden sorumlu bir yaratıcı yaparak cevap veriyordu. Dönemin başında Copernicus teolojiyi reddetmişti; Newton, bu dönemi, ilâhî bir ilk güç önermesiyle kapattı. Bu doğa biliminin ulaştığı en yüksek genel fikir, doğanın belli bir amaca göre düzenlendiği fikriydi. Wolff'un bu yüzeyde kalan teleolojisine göre kediler fare yemek

Immanuel Kant

için, fareler kediler tarafından yenmek için ve bütün doğa, yaratıcının aklına tanıklık etmek için yaratılmıştı. O zamanın felsefesinin yaptığı en itibarlı iş, kendisinin, çağdaş sınırlı doğa bilgisi tarafından yanlış yola saptırılmasına müsaade etmemesi ve -Spinoza'dan büyük Fransız materyalistlerine kadar- dünyayı, dünyanın kendisiyle açıklamakta direnmesi ve ayrıntılı yargılara varmayı geleceğin doğa bilimine bırakmasıdır.

18. yüzyılın materyalistlerini de ben bu dönem içinde düşünüyorum. Zira onların elinde, yukarda belirtilenlerin dışında, kullanabilecekleri doğaya ilişkin bilimsel malzeme bulunmuyordu. Kant'ın çığır açan çalışması, onlar için bir sır olarak kaldı ve Laplace onlardan çok sonra geldi (5). Unutmamalıyız ki, bilimin gelişmesiyle yavaş yavaş elenmiş olan, bu modası geçmiş doğa görüşü, 19. yüzyılın ilk yarısında tamamen egemen olmuştur (6) ve esasında, bugün dahi bütün okullarda öğretilir (7).

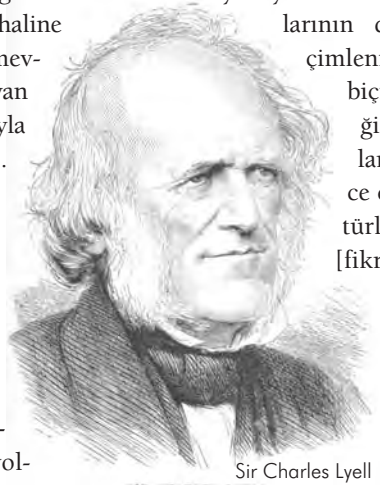
Kant ilk gediği açıyor

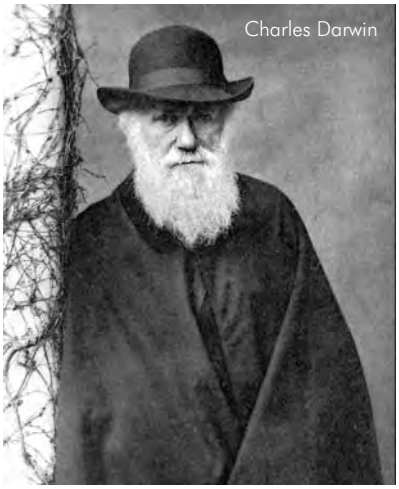
Bu taşlaşmış doğa görüşünde ilk gedik bir bilim adamı tarafından değil, bir filozof tarafından açılmıştır. 1755'de Kant'ın *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* adlı yapıtı yayınlanmıştı. İlk güç sorunu ortadan kaldırılmıştı; dünya ve tüm güneş sistemi zaman içinde **hayata kavuşan** bir şey olarak ortaya çıkıyordu. Eğer doğa bilginlerinin büyük çoğunluğu, Newton'un ifade ettiği, "Fizik, metafizikten sakın!" (8) uyarısı üzerinde düşünmekten bir parça daha az iğrenselerdi, Kant'ın bu tek parlak buluşundan sonuçlar çıkarmaya yönelebilirlerdi ve böylece sonsuz sapmalardan ve yanlış yolda harcanmış büyük bir zaman ve emek kaybından kendilerini korurlardı. Zira Kant'ın buluşu, daha sonraki bütün gelişmelerin hareket noktasını kapsamına almaktaydı. Eğer dünya hayata kavuşmuş bir şey ise, o takdirde dünyanın şimdiki jeoloji, coğrafya ve iklim durumu, aynı şekilde bitkileri ve hayvanları da hayata kavuşmuş bir şey olmak zorundaydı; onun sadece mekân içinde bir arada oluşunun değil, aynı zamanda zaman içinde sürüp gidişinin de bir tarihi bulunmak zorundaydı. Eğer bir defa bu yönde daha ileri incelemelere kararlı olarak başlansaydı, şimdi doğa bilimi, olduğundan, dikkate değer ölçüde ileri giderdi. Fakat felsefeden ne yarar gelebilirdi ki? Kant'ın eseri ilk anda herhangi bir sonuç vermedi, yıllar sonra Laplace ve Herschel bu eserin kapsamını açıkladılar ve bu kapsama daha derin bir temel kazandırdılar, böylece "nebülöz varsayımını" (yıldız ve gezegenlerin bulut biçiminde bir madde yığınından oluştuğu varsayımını ç.) yavaş yavaş şerefli bir duruma getirdiler. Daha sonraki buluşlar bu varsayımı zafere götürdü. Bu buluşların en önemlileri şunlardı: sabit yıldızların kendine özgü hareketlerinin keşfi; evrensel mekânda bir direnç ortamı bulunduğunun ortaya konuşu; evren maddesinin kimyasal özdeşliğini ve Kant'ın önerdiği üzere, kor haline gelmiş nebülözün mevcudiyetini ortaya koyan spektral analizi yoluyla desteklenmiş kanıt (9).

Adım adım 'değişim' düşüncesine…

Bir başka yerden destek alan, doğanın salt **var olmadığı**, fakat **hayata kavuştuğu** ve sonra **öldüğü** yolu kavram ortaya çıkmasaydı, doğa bilginlerinin büyük bir kısmının, değişen bir dünyanın değişmeyen organizmalar yaratmasındaki çelişkinin bilincine, kısa bir süre içinde varıp varamayacaklarından şüphe etmek gerekirdi. Jeoloji ortaya çıkmış ve sadece biri ötekinden sonra biçimlenmiş ve biri ötekinin üstüne gelmiş dünya katlarını göstermekle kalmamış, aynı zamanda bu dünya katları arasında artık soyu tükenmiş hayvanların iskeletleri ve kabukları ve artık var olmayan bitkilerin gövdeleri, yaprakları ve meyveleri bulunduğunu da ortaya koymuştur. Bir bütün olarak sadece dünyanın değil, aynı zamanda onun şimdiki yüzeyinin ve bu yüzeyde yaşayan bitki ve hayvanların da zaman içinde bir tarihi olduğunu kabul etme kararına varılmıştır. Bu teslimiyet, önce, hayli gönülsüz olmuştur. Cuvier'in, dünyanın değişimi (**revolutions of the earth**) kuramı, sözde devrimci, fakat özde tutucu idi. Cuvier, mucizeyi doğanın hâkim mekanizması haline getirerek, bir tek ilâhî yaratmanın yerine, birbiri ardınca gelen bir dizi yaratma hareketini koymuştur. Lyell, ilk defa jeolojide, yaratıcının mizacına bağlı ani değişiklik yerine, dünyanın yavaş yavaş oluşumunun derece derece artan etkileri anlayışını getirmiştir (10).

Lyell'in kuramı, kendisinden önce gelenlerden herhangi birinin kuramına göre, değişmez organik türler varsayımı ile daha çok uyuşmazlık gösteriyordu. Dünyanın yüzeyinin ve bütün hayat şartlarının derece derece biçimlenişi, organizmaların biçimlenişinin ve değişen çevreye uymalarının derece derece olduğu [fikrine ç.], türlerin değişebilirliği [fikrine -ç.] götürdü. Fakat gelenek, sadece Katolik kilisesinde değil, aynı zamanda doğa biliminde de bir güçtür. Yıllar yı-

Sir Charles Lyell

Charles Darwin

lı Lyell çelişkiyi görmedi, onun öğrencileri de henüz yeterli ölçüde göremiyorlar. Bu, sadece, bir süreden beri doğa bilimine egemen olan ve her kişiyi, az çok kendi alanına bağlayan işbölümü ile açıklanabilir. O zaman, kapsamlı bir görüşten yoksun olanların sayısı pek azdı.

Bu arada fizik, güçlü bir gelişime ulaşmıştı. Doğa biliminin bu dalında yeni bir çığırın başlangıcı olan 1842 yılında, fiziğin vardığı sonuçlar, üç ayrı kişi tarafından, hemen hemen kendiliğinden toparlanıp özetlenmişti. Heilbronn'da Mayer ve Manchester'de ise Joule, ısının mekanik güce ve mekanik gücün ısıya dönüşümünü ortaya koydular. Isının mekanik eşdeğerliliğinin tespiti, bu sonucu kesinleştirdi. Meslekten doğa bilgini değil bir avukat olan İngiliz Grove (11) da fiziğin o zamana kadar ulaştığı sonuçlar üzerinde kendi başına ve ötekilerden ayrı çalışarak, fizik güçler denen şeylerin, mekanik gücün, ısının, ışığın, elektriğin ve mıknatısıyetin, hatta gerçekte kimyasal güç denen şeyin, belli şartlar altında, herhangi bir güç kaybına uğramaksızın birbirine dönüştüğünü kanıtladı. Böylece, Descartes'ın şimdi dünyada mevcut hareket niceliğinin değişmez olduğu yolundaki ilkesini de fiziksel olarak kanıtladı. Bununla, özel fizik güçler, fiziğin güya değişmez "türleri", maddenin, belli yasalara göre, birbirine geçen değişik, farklı hareket biçimlerine ayrıldı. Şu ya da bu bir dizi fizik gücün varlığının tesadüfi olduğu [görüşü ç.], bu güçlerin iç bağlantısı ve dönüşümünün kanıtlanmasıyla bilimden çıkarılıp atıldı. Kendisinden önce astronomide olduğu gibi, fizik, nihaî karar olarak, hareket halindeki maddenin ebedî devrine zorunlu biçimde ulaşan bir sonuca vardı.

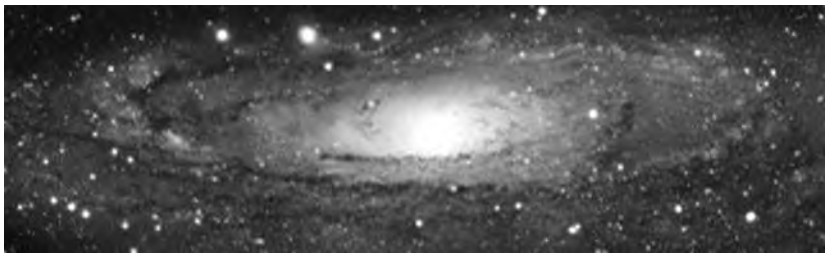
Lavoisier'den ve özellikle Dalton'dan bu yana kimyanın fevkalâde bir hızla gelişimi, doğa hakkındaki eski fikirlerin üzerine, bir başka yönden hücum etti. O zamana kadar sadece yaşayan organizma içinde üretilen inorganik karışımın yapılması, kimya yasalarının, organik varlıklar için olduğu kadar inorganik varlıklar için de geçerli olduğunu kanıtladı ve inorganik ve organik doğa arasındaki uçuruma, Kant'ın dahi aşılamaz gördüğü uçuruma, geniş ölçüde bir köprü kuruldu.

Nihayet, biyolojik araştırma alanında da son yüzyılın [yani 18. yüzyılın] ortalarından itibaren düzenlenen bilimsel geziler, Avrupa'nın dünyanın dört bir köşesindeki sömürgelerinin, orada yaşayan uzmanlar tarafından daha derin keşfedilmesi ve bütün bunların üstünde genellikle paleontoloji, anatomi ve fizyolojideki gelişmeler ve özellikle mikroskobun kullanılması ve hücrenin keşfi, karşılaştırma yönteminin uygulanmasını mümkün ve aynı zamanda vazgeçilmez hale sokan bir yığın malzemenin toplanmasını sağladı (12). Bir yandan, değişik bitki ve hayvanların hayat şartlan karşılaştırmalı fizikî coğrafya yoluyla ortaya kondu, öte yandan birbirine benzer organlara göre, değişik organizmalar birbiriyle karşılaştırıldı ve bu, organizmaların sadece olgunluk şartlarında değil, fakat gelişmelerinin bütün aşamalarında yapıldı. Bu araştırma daha derin ve daha kesin bir hal aldıkça, organik yapıya sıkı sıkıya yapışmış katı değişmezlik sistemi de giderek yıkıldı. Sadece farklı bitki ve hayvan türleri gittikçe ayrılmaz şekilde, birbirine karışmış hale gelmekle kalmadılar, o zamana kadarki bütün sınıflamaları anlamsız hale getiren **Amphioxus** ve **Lepidosiren** (13) gibi hayvanlar da bulundu (14) ve nihayet, bitki ya da hayvan âleminden hangisine ait olduğu belirlenemeyen organizmalara rastlandı. Paleontolojideki boşluklar, bir bütün olarak organik dünyanın gelişim tarihi ile bireysel organizmin gelişim tarihi arasında çarpıcı paralelliğin doğruluğunu, botanik ve zoolojinin içinde gittikçe kaybolacakmış gibi göründüğü labirentin çıkış yolunu gösteren Ariadne'nin ipliğinin (15) hakkını vermeye en gönülsüzleri dahi zorlayarak dolduruldu. Kant'ın, güneş sisteminin ebedî ve ezelî oluşu [fikrine ç.] saldırıya geçişi ile, hemen hemen aynı yıllarda, 1759'da, C. F. Wolff'un da türlerin sabitliği [fikrine ç.] karşı bir saldırıyı başlatmış ve soy kuramını ortaya koymuş (16) olması dikkat çekicidir. Fakat, onun davasında parlak bir umut olan şey, Oken'in, Lamarck'ın ve Baer'in elinde kesin şeklini almış ve tam 100 yıl sonra 1859'da Darwin tarafından zafere ulaştırılmıştır (17). Hemen hemen aynı zamanda, bütün organizmaların nihaî morfolojik parçası oldukları esasen ortaya konmuş olan protoplazma ile hücrenin, organik hayatın en basit biçimi oldukları kanıtlanarak kendi başlarına, canlı haldeki varlıkları gösterilmiştir. Bu, organik ve inorganik doğa arasındaki uçurumu asgariye indirmekle kalmamış, aynı zamanda, daha önce, organizmaların soy kuramının karşısına çıkan güçlüklerden en esas-

Lavoisier

lısını ortadan kaldırmıştır. Yeni doğa görüşü, belli başlı özelliklerinde tamdı: bütün katılıklar giderilmişti, bütün sabitlik ortadan kaldırılmıştı, ebedî olarak görülen bütün özellikler geçici hale gelmişti, doğanın tümünün, ebedî akım ve döngüsel bir gidiş içinde hareketli bir şey olduğu gösterilmişti.

Böylece, Yunan felsefesinin büyük kurucularının görüş tarzına, kum zerreciklerinden güneşlere, Protista'dan (18) insana kadar, doğanın tümünün, ezelî ve ebedî hayata geliş ve gidişte, kesintisiz bir akımda, bitmek bilmez bir hareket ve değişim içinde varlığa sahip olduğu görüşüne, bir kere daha dönmüş oluyoruz. Sadece esaslı bir fark var: Yunanlılarda parlak bir sezgi olan şey şimdi bizim meselemizde, deneyle pekiştirilmiş kesin bir bilimsel araştırmanın sonucudur ve daha kesin, daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu döngüsel gidişin deneysel (ampirik) kanıtının boşlukları olduğu doğrudur, fakat, kesinlikle ortaya konan şeylere bakışla bu boşluklar önemsizdir ve her geçen yıl [bu boşluklar ç.] doldurulmaktadır. Ve bilimin en önemli dallarının -gezegenler ötesi astronominin, kimyanın, jeolojinin- yalnızca bir yüzyıllık bilimsel bir varlığa sahip olduğu, fizyolojideki karşılaştırmalı yöntemin sadece elli yıllık bir geçmişi bulunduğu ve hemen hemen tüm organik gelişmenin temel biçimi hücrenin keşfinden bu yana kırk yıl dahi geçmediği düşünülürse, ayrıntılardaki kanıtta boşluklar olmasını olağan karşılamak gerekmez mi?

DİPNOTLAR

1) Engels, Luther'in "Ein feste Burg ist unser Gott" ("Tanrı bizim sağlam kalemizdir") adlı korosuna değiniyor. Zur Geschichte deri Religion und Philosophie in Deutschland (Almanya'da Dinin ve Felsefenin Tarihi Üzerine) adlı eserinin ikinci kitabında Heine bu koroyu "Reformasyonun Marseillaise'i" diye adlandırıyor.

2) Copernicus, güneş merkezli dünya sistemini ortaya koyduğu ve henüz basılmış olan *De revolutionibus orbium coelestium* (Göksel Kürelerin Devinimi) adlı kitabının bir kopyasını aldığı gün, 24 Mayıs (eski usulde) 1543'te ölmüştü.

3) Elyazmasının kenarına Engels kurşun kalemle şu notu koymuştur: "Alp nehirlerinin kontrolüne ilişkin olarak Torricelli."

4) 18. yüzyıl kimyacıları ateşlenmeyi, ateşlenebilir cisimlerde filojiston maddesinin bulunmasına yüklüyorlardı. Bu maddeyi taşıyan cisimlerin onu yanma sırasında bıraktığını sanıyorlardı. Ama bilindiği gibi, filojistik kuramın savunucuları fiziksel bakımdan saçma bir ağırlığı bulunan filojistona dalmışlardı. Ateşlenme sürecini yanan bir maddenin oksijenle birlikte gösterdiği tepki diye doğru olarak açıklamış bulunan Fransız kimyacısı Lavoisier tarafından bu kuramın mümkün olmadığı ispatlanmıştır. Filojistik kuramın zamanında oynadığı yararlı rol, "Anti-Dühring'e Eski Önsöz"ün sonunda Engels tarafından belirtilmiştir. Kendisi bu kuramı, Kapital'in ikinci cildine yazdığı önsözde geniş olarak ele alır.

5) Kant'ın güneş sisteminin bir nebülözden meydana geldiğini ileri süren varsayımı şu eserde ortaya konur: I. Kant, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökyüzü Kuramı ya da Newton İlkelerine Göre Evrenin Yapısının ve Mekanik Kökeninin Geçici Bir Tanımlaması*, Königsberg ve Leipzig, 1755. Kitap anonim bir yayındı.

Laplace tarafından geliştirilen güneş sisteminin meydana gelişi varsayımı önce onun *Dünya Sisteminin Konuşu* eserinin son bölümünde anlatılıyordu. Kitabın 6. basımında (1835) bu sonuncu kısım Laplace'ın yaşadığı sırada basım için hazırlanmıştı ve varsayım 7. basım biçiminde ve esere bir not olarak ortaya konur.

1864'de İngiliz astronomu William Huggins, uzayda Kant ve Laplace'ın nebülöz varsayımında belirtilen ilk nebülöze benzer ısıtılmış gaz halindeki maddelerin varlığını tahlil yolu ile ispatladı. Huggins, 1859'da G. Kirchhoff ve R. Bunsen'in geliştirdiği bir spektral analiz metodundan yararlandı.

6) Elyazmasının kenarında kurşun kalemle yazılmış şöyle bir not var: "Doğa üzerindeki eski görüşün katılığı, bütün doğa bilimlerinin tek bir bütün olarak anlaşılmasına yol açan bir inancın temellerini yaratmıştır. Hâlâ salt mekanik Fransız ansiklopedistler; daha sonra, Hegel tarafından tamamlanan, St. Simon ve Alman doğa felsefesi."

7) Bilimsel başarıları, bu görüşü ortadan kaldırmak gerekirken, o bilimsel başarılarıyla hayli önemli bir malzeme sağlamış olan bir insanın hatta 1861'de bu görüşe nasıl inatla sarılabileceği, şu klasik sözlerde görülebilir: "Güneş sistemimizin düzenlenişi, anlayabildiğimiz kadarıyla, mevcut olan şeyi ve değişmez sürekliliği koruma amacına yönelmiştir. En eski zamanlardan beri yeryüzündeki hiçbir hayvanın ve hiçbir bitkinin daha mükemmel ya da herhangi bir biçimde farklı olmaması gibi, bütün organizmalarda birbirini izleyen değil, birbirinin yanı sıra yer alan aşamalar bulmamız gibi, kendi soyumuzun vücutça her zaman aynı kalması gibi - bir arada var olan göksel cisimlerdeki en büyük farklılıklar bile bize, bu biçimlerin yalnızca gelişmenin farklı aşamaları olduğunu düşünmemiz hakkını vermez; bu daha çok yaratılan her şeyin kendi içinde aynı derecede mükemmel olmasıdır." (Madler, *Populare Astronomie*, Berlin, 1861, 5. baskı, s. 316.) [Engels'in notu]

8) Engels, Newton'un *Mathematical Principles of Natural Philosophy* adlı temel eserinin ikinci baskısının sonunda belirttiği düşünceyi göz önüne alıyor. "Bundan dolayı" diye yazıyordu Newton, "gökyüzünün ve denizin olaylarını yerçekimi gücü ile açıklamakla birlikte, bu gücün sebebini henüz saptamadık…" Newton yerçekiminin bazı özelliklerini saydıktan sonra şöyle devam ediyor: "Ama bundan dolayı da yerçekiminin bu özelliklerinin sebebini olaylardan ortaya çıkaramadım ve bir varsayım veremedim; çünkü olaydan çıkarılamayan şeylere varsayım deniyor. İster metafiziksel ya da fiziksel, ister niteliklerle ilgili ya da mekaniksel olsun, varsayımların deneysel felsefede yeri yoktur. Bu felsefede özel önermeler olaylardan çıkarılır ve daha sonra da tümevarımla genel olarak belirtilirler."

Hegel, Newton'un bu sözlerine dayanarak Felsefi Bilimler Ansiklopedisi eserinde şöyle diyordu: "Newton… metafizikten sakınması için fiziğe uyarıda bulundu,"

9) Elyazmasının kenarına kurşun kalemle şu not konmuştur: "Yine Kant'tan, met ve cezir'in (gel git'in) dönüşü geciktirdiği esası da şimdi anlaşılmıştır."

10) Lyell'in görüşünün eksikliği -hiç değilse ilk biçimindedünyada hareket halinde olan güçleri, hem nitelik, hem nicelik yönünden değişmez olarak düşünmesindedir. Onun yönünden dünya sakin değildir; dünya belli bir yönde gelişmez, belli bir sonuca götürmeyen tesadüfi bir yolda değişir. [Engels'in notu.]

11) *Grove'un The Correlation of Physical Forces* adlı eseri ilk önce 1846'da basıldı. Eser, Grove'un Londra Enstitüsü'nde Ocak 1842'de verdiği ve kısa bir süre sonra yayınlanan bir konferansına dayanıyordu. Engels, bunun, 1855'te Londra'da yayınlanan üçüncü baskısından yararlandı.

12) Elyazmasının kinarına kurşun kalemle "Embriyoloji" eklenmiştir.

13) Amphioxus (Neşter Balığı): Küçük (5 cm kadar uzunluğunda) balığa benzer bir hayvan, çeşitli denizlerde ve okyanuslarda (Hint Okyanusu, Pasifik Okyanusu'nun Malaya adalar grubu ve Japonya kıyılarında, Akdeniz'de, Karadeniz'de v.) görülür; omurgasızlarla omurgalılar arasındaki geçiş biçimini temsil eder.

Lepidosiren: Güney Amerika'da yaşayan, akciğerli balıklardan ya da çift yanlı soluk alanlardan, yani hem ciğerleri ve hem de solungaçları bulunan balıklardandır; hayatının büyük kısmını su dışında geçirir.

14) Elyazmasının kenarına kurşun kalemle "Ceratodus, keza Archaeop feryx, vb."[18] eklenmiştir.

15) Ariadne'nin ipliği: Yunan mitolojisine göre, Minos'un kızı Ariadne. Theseus'u labirentten kurtarmak için, ona bir ip yumağı vermiş ve Theseus' la birlikte kaçmıştır, ancak Theseus Ariadne'yi terk etmiştir.

16) 1759'da C. F. Wolff, epigenez kuramını desteklemek için bilimsel kanıt sağlayan ve preformasyon öğretisini çürüten "Kuşak Kuramı" tezini yayınladı. Preformasyon, yetişkin organizmanın çekirdek hücresinde örcedoen biçimlenmesi demektir. 17. ve 18. yüzyılın biyologları arasında yaygın olan metafiziksel preformizm görüşüne göre, yetişkin organizmanın her kısmı, çekirdek hücreye indirgenmiş biçimde önceden vardır ve bundan dolayı gelişme, önceden var olan organların niceliksel büyümesidir; kelimenin tam anlamında, yeni biçimleşme ya da epigenez asla olmaz. Epigenez kuramı Wolff'tan Darwin'e kadar birçok önde gelen biyologlar tarafından geliştirilmiş ve desteklenmiştir.

17) *On The Origin of Species*, 24 Kasım 1859'da yayınlandı.

18) Protista, Haeckel'in sınıflandırmasına göre, tek hücreli ve hücresizlerden meydana gelen ilkel organizmaların yaygın bir grubudur ve bitkilere ve hayvanlara ek olarak organik hayatın üçüncü dalını meydana getirir. Protista terimi Haeckel tarafından icat edildi ama bilimde yerleşmedi. Bugün Haeckel'in protista olarak gördüğü organizmalar ya bitkiler ya da hayvanlar olarak sınıflandırılır.

Katolik Kilisesi'nin Yasak Kitaplar Listesi

Kilise insanlığı yasaklamış!

Bu dosyada kitap yasaklama ve sansürün çok özgün ve önemli bir örneğini, Katolik Kilisesi'nin Yasak Kitaplar İndeksi'nin ele alacağız. Bu indeks ilk olarak Hıristiyan dünyasındaki en büyük bölünmeyle sonuçlanan "Protestan reformasyonu"nu baskı altına almak için hazırlanmış. Elbette ki, Kilise tarafından sapkın ilan edilen bütün Heterodoks akımların düşünürleri de listede yerini almış. İndeks 1948'e kadar güncellenerek yayımlanmış; Dünyanın Güneş etrafında dönen sıradan bir gezegen olduğunu ileri sürenler, ahlakın kaynağının din olmadığını düşünenler ve daha niceleri, birer birer listeye eklenmiş. Yasaklılar Listesi 1966'da yürürlükten kaldırıldığında, Aydınlanma filozoflarından bilim insanlarına, edebiyatçılardan siyasetçilere uzanan 4000 başlık halinde, Batı Uygarlığının düşünsel ve kültürel birikimini temsil eden önemli tüm yazar ve kitapları kapsamaktaydı.

Baha Okar

Fikirleri yasaklayarak iktidarın sürdürülebileceği düşüncesi, belki de tarihteki bütün egemenler tarafından paylaşılan bir yanılgı olmuş. Biz bu dosyada bunun çok özgün ve önemli bir örneğini, Vatikan Kilisesi'nin ***Yasak Kitaplar İndeksi***'nin ele alacağız. Özgün ve önemli; çünkü, neredeyse Batı Uygarlığının düşünsel ve kültürel birikimini temsil eden önemli tüm yazar ve kitaplarını yasaklamış; mağdurları tarafından uygulananlar da dahil, sonraki pek çok sansür çabasına kaynaklık etmiş; 16. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıla, uygulayıcıları tarafından artık anlamsız bulunup rafa kaldırılana dek 400 yıl resmen varlığını sürdürmüş; bu sürenin en az yarısı boyunca, Quebec'ten Polonya'ya kadar bütün Katolik dünyasında fiilen etkisini korumuş; sayısı belirlenemeyecek kadar kitabın yakılmasına, yazar ve yayımcının cezalandırılmasına neden olmuş…

Katolik Kilisesi, *Yasak Kitaplar İndeksi*'ni, esas olarak otoritesini temelden sarsan ve Hıristiyan dünyasındaki en büyük bölünmeyle sonuçlanan "Protestan reformasyonu"nu baskı altına almak için hazırlamış. Elbette ki, Kilise tarafından sapkın ilan edilen bütün Heterodoks akımların düşünürleri de 1559 yılında ilan edilen bu ilk listede yerini almış. *İndeks* 1948'e kadar güncellenerek yayımlanmış; Dünyanın Güneş etrafında dönen sıradan bir gezegen olduğunu ileri sürenler, ahlakın kaynağının din olmadığını düşünenler ve daha niceleri, birer birer listeye eklenmiş. Yürürlükten kaldırıldığında, *İndeks*'in son baskısı Aydınlanma filozoflarından bilim insanlarına, edebiyatçılardan siyasetçilere uzanan, sansürlenmiş 4000 başlığı içeriyordu.

Yakın zaman öncesine dek İ*ndeks*'le ilgili olarak, sürekli güncellenen listelerden başka pek bir şey bilinmiyordu. Almanya'da Münster Üniversitesi'nde tarih profesörü ve aynı zamanda bir piskoposluk rahibi olan Hubert Wolf'a Vatikan arşivlerini inceleme izni verilince, *İndeks*'in nasıl oluşturulduğu, hangi kitap ve yazarlar hakkında nasıl tartışmaların yapıldığı, hangi kitapların incelemeye alınıp yasaklanmadığı da açığa çıktı. Wolf'un söylediğine göre, İndeks Kurulu'nun yürüttüğü bu tartışmaların tutanakları Engizisyon Kurulu'nun arşivinin 2-3 katı hacminde, hâlâ bir kısmı incelenmeyi bekleyen devasa bir belge kümesi oluşturuyor.

Egemenlik için sansür

İsa'nın, "Ben iyi bir çobanım, iyi çobanlar koyunları için can verir" dediği bilinir. İsa'dan sonra onun adına dinsel otorite olmayı sürdürenler de, kendilerini, sıradan Hıristiyan ruhları cennete güdecek birer çoban olarak gördüler. Haliyle, koyunların dilediği gibi düşünmesi, muhakeme etmesi, okuması, yazması pek kabul edilebilir şeyler o-

larak görülmedi, hoş karşılanmadı. Üstüne üstlük, Hıristiyanlığın güç kazanıp bir egemen ideoloji haline gelmesiyle birlikte, koyunlarının günahı adına can veren ilkel Hıristiyanlığın fedakâr çobanı, yerini, koyunları hizada tutmak için şiddetin her türlüsünü uygulamaya hazır kiliseye bırakmıştı.

İndeks'in hazırlandığı dönemde, din adamlarının hiyerarşik örgütü olan Katolik Kilisesi, muazzam serveti, imparator ve krallar üzerindeki siyasal nüfuzu ile Ortaçağ Avrupası'nın egemen gücü durumundaydı. "Feodal egemenliğin en genel biçimi" olan bu durumun doğal ve zorunlu sonucu, kilisenin ideolojik hegemonyası ve tüm entelektüel faaliyet alanlarında Tanrıbilimin egemenliği oldu. Rahipler, entelektüel etkinlik tekelini ellerine aldılar ve bütün kültür ilahi bir nitelik kazandı. Siyaset, hukuk, felsefe ve hatta doğa bilimleri, birer altdisiplini haline geldikleri Tanrıbilimin değişmez dogmalarına göre incelendi. Bu durumda, aristokrat düzeni hedef alan siyasi ve ideolojik saldırıların her şeyden önce kiliseye yönelmesi, kilise öğretisine vurması kaçınılmazdı. Varolan toplumsal koşullara dokunabilmek için, onların kutsal niteliklerini kaldırmak gerekiyordu (8). Öte yanda doğal olarak, tüm bu fikirler kilise tarafından dinsel sapkınlık olarak damgalandı.

Ortaçağ Avrupası'nda kilisenin mutlak kültürel egemenliği için yeni fikirlerin baskı altında tutulması gerekiyordu. Aynı ölçüde, geçmişin birikimi, Avrupa'nın pagan inançları, ama esas olarak da Antik Ege'nin ve Doğu Uygarlıklarının düşünsel birikimi, hatta bu birikimle yoğrulmuş ilkel Hıristiyanlığın izleri de süpürülmeliydi. Eski uygarlık, eski felsefe, eski hukuk bilimi de aynı ideolojik şiddete maruz kaldılar.

Bu bakımdan, kilise tarihinde kitapların yasaklanması, Hıristiyanlığın egemenlerin dini haline geldiği günlere dek götürülebilir. Daha 2. yüzyılda, *Yeni Ahit*'in bazı versiyonları gerçek kabul edilip geri kalanlarının yasaklanmıştı. 405 yılında Papa 1. Innocent'in hazırladığı liste, ilk yasak kitap listesidir. 5. yüzyılın sonlarında Papa 1. Gelasius zamanında da hem yasaklanan, hem de tavsiye edilen kitapları belirten bir başka liste hazırlanmış. Daha sonrasında da, yasaklanan kitapların olduğu biliniyor.

Katolik Kilisesi, muazzam serveti ve siyasal nüfuzu ile Ortaçağ Avrupası'nın egemen gücü durumundaydı.

Kitaplar çoğalıyor, sansür büyüyor

16. yüzyıla yaklaşırken, Papalığın Hıristiyan dünyası üzerindeki egemenliği büyük sarsıntıların eşiğine gelmişti. Artık azımsanmayacak bir serveti elinde bulunduran tüccarlar, palazlanmaya başlayan burjuva sınıfı, kilisenin siyasal ve ekonomik sınırlamalarını zorluyor, Kuzey Avrupa'nın kralları ve feodal beyleri, siyasi olarak Vatikan'a tabi olmayı reddediyorlardı. Anti-klerikalizm, içerisinde yavaş yavaş belirmeye başlayan bir milliyetçilik motifiyle birlikte, kuzeyden güneye doğru yayılıyordu. Öte yandan, toplumsal kuvvetini bu kesimlerde ve kilise yetkililerinin zulmü altında inleyen yoksul köylü sınıflarda bulan muhalif dinsel akımlar, kilisenin siyasi egemenliğinin temelini oluşturan dinsel otoriteyi de çatırdatıyordu. Hıristiyanlığın yozlaşmasından Papalık kurumunu ve kilise hiyerarşisini birinci derecede sorumlu tutan Protestan muhalefet, gelişen burjuva sınıfı ve Kuzey Avrupa krallıkları için kiliseye karşı arayıp da bulamayacakları bir araç oldu. Protestanlığın sunduğu bundan ibaret değildi. Protestanlığı kabul etmek, prenslere kilisenin tüm mal ve servetine sahip olma imkânı sağlıyordu. Kilise faizi yasakladığı için tüccarların servetinin önemli bir bölümü atıl duruyordu. Calvin faiz yasağını kaldıracağını vaat edince, Antwerp Borsası'ndaki tüccarların çoğu bir gecede Protestanlığa geçiverdi.

Basım tekniklerinde yaşanan devrim, bu toplumsal ortamın içine doğan önemli bir gelişme oldu. Hakkaklarca kazınan tahta kalıpların yerini metal harfler aldı. Fikirlerin kâğıda dökülüp binlerce nüsha halinde çoğaltılması, öncekiyle kıyaslanmayacak denli kolaylaştı. 1455 yılında Gutenberg bu teknikle ilk *İncil*'i bastı. Bu tekniği kullanan basımevi ve matbaalar kısa zamanda bütün Avrupa'ya yayıldı. 1500 yılına gelinmeden, Roma'daki basımevi sayısı 190'ı bulmuştu. Gutenberg'i himayesine alan kilise bu icadı başta hoş karşılasa da, bu olanaklardan esas faydalananların kilise muhalifleri olduğu kısa zamanda açığa çıktı. Basımevleri ve dağıtım ağları kurmak için gereken ekonomik ve siyasi güç, kilisenin olduğu kadar muhaliflerinin de elinde mevcuttu. Fikirlerin

Gutenberg'in geliştirdiği teknik, kitap basımını öncekiyle kıyaslanmayacak denli kolaylaştırdı.

canlılığı ve yazarların üretkenliği bakımından ise, kilise muhalifleri açık ara üstün durumdaydı.

Bu ortamda kilisenin sansür işini daha ciddi ele alması kaçınılmaz hale gelmişti. Yüzyılın sonlarına doğru Papa 4. Sixtus, Avrupa'nın çeşitli kentlerindeki üniversite ve kiliselere sapkın nitelikteki kitaplara karşı önlemler alınması için yetki verdi. Basımevlerine kısıtlamalar getirildi, kilisenin onayı olmadan kitap basılması yasaklandı.

1515'de toplanan 5. Lateran Konseyi kitap basımını kontrol altına almak için özel kararlar aldı, bu yasaları çiğneyenler aforoz edilmekle tehdit edildi. Konsey'de Papalığın hükmünü taşıyan bir yasak kitap listesi daha hazırlandı. Ancak bunların hiçbiri "ahlak ve inanç bozucu kitap selini" durdurmaya yetmedi. Lateran Konseyi'nden iki yıl sonra Luther, Wittenberg Kilisesi'nin kapısına Protestanlığın manifestosu sayılan 95 tezini çiviledi. Bu tezlerin Leipzig, Nürnberg ve Basel'de basılıp geniş ölçüde dağıtılması birkaç haftayı bile bulmadı. Dört yıl içinde Luther'in kitapları, başta Almanca ve Latince olmak üzere tüm dillerde 800 baskı yaptı. 1520'li yıllarda Almanya'da basılan kitapların üçte biri Luther'in yazdıklarıdır.

Kilisenin sarsılan otoritesini koruyacak bir kurum olarak bu dönemde kurulan Roma Engizisyonu, Lutherci ve Kalvincilere karşı savaş açtı. Engizisyonun ilk etkinliklerinden biri, dinsel alandaki basım serbestliğini ortadan kaldıran bir buyruk çıkarmak oldu. *İncil*'in konuşulan dillerde basılmasını, okunmasını ve bulundurulmasını yasaklayan ve bütün Hıristiyan dünyasını bağlayacak ilk resmi bildiri yayımlandı. Bu bildiri doğrudan Protestanlığı hedeflemekteydi, çünkü *İncil*'i Latince ve Yunanca dışındaki dillerde de basmak ve okumak, Protestanların Katolik ilkelere karşı çıkışının en önemli başlıklarındandı.

Engizisyon'un kurulduğu yıl olan 1542'de, Fransisken Kilisesi'nin başı olan Bernardino Ochino İtalya'dan kaçarak Protestanlığı kabul etti. Ochino, Katoliklikten çıktığı dönemde İtalya'nın en etkili ve popüler rahiplerindendi ve onun kaçışı kilise içerisinde büyük bir tartışmaya yol açtı. Ochino'yu başka önemli rahipler de izledi. İtalya'dan kaçan rahiplerin kitapları İsviçre'de basıldı; çok kısa zamanda başka ülkelere ve bu arada İtalya'ya da dağıtıldı. Papa 3. Paul'un emriyle, bu kitapları basmak, satmak, okumak ve bulundurmak şiddetle cezalandırıldı.

Bu dönemde, Milan, Lucca, Siena gibi birçok İtalyan kenti kendi yasak kitaplar listesine sahipti. Venedik Cumhuriyeti de 1549'da bir yasaklanmış yazar ve kitaplar listesi hazırlamıştı. Ancak bu liste ölü doğdu; çok güçlü politik etkiye sahip bir loncada örgütlenmiş yayımcıların, kitap tüccarlarının ve 400'den fazla basımevinin muhalefeti karşısında rafa kaldırıldı. Venedik Cumhuriyeti dünyanın değişik yerlerinden, değişik inançlara sahip insanların ticaretinden büyük bir kâr elde etmekteydi ve Roma'ya göre daha entelektüel ve liberal bir şehirdi.

Roma'da hazırlanan yasak kitap listesi 1555'de Floransa ve Venedik'e götürüldü. Listeyi Roma'nın hegemonya girişiminin bir parçası olarak gören Venediklilerin hoşnutsuzluğu ve çıkarlarının tehdit altında olduğunu düşünen kitapçıların öfkesi karşısında sıkışan Venedik iktidarı, bu listeyi de reddetti. Liste Venedik Engizisyonu tarafından askıya alındı.

Luther'in 1517'de kilisenin kapısına astığı Protestanlığın manifestosu sayılan tezler, kısa süre içinde bütün Avrupa'ya yaılmıştı.

İlk evrensel yasak kitap listesi Papa 4. Paul zamanında hazırlandı.

İlk evrensel indeks

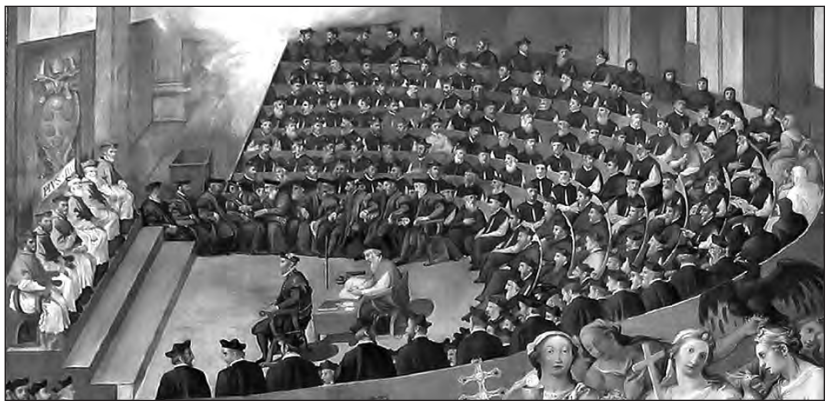
Bu döneme kadar Roma'da ve çeşitli Katolik şehirlerinde oluşturulan yasak kitap listeleri, altında Papa'nın mührü olduğunda dahi bütün Katolik dünyasını etkileyen bir boyuta ulaşamamış, yerel kalmıştır.

Daha önce engizisyonun başında olan Gian Pietro Carafa, 4. Paul adıyla papa olarak seçilince, bir kurul oluşturup bir yasak kitaplar listesi hazırlanmasını istedi. ***Yasaklanmış Kitaplar ve Yazarlar İndeksi*** (*Index auctorum et librorum prohibitorum*) başlığıyla 1559'da yayımlanan liste, ilk evrensel ve *İndeks* adıyla anılan liste olmuştur. Bu *İndeks* daha önce oluşturulmuş listeleri büyük ölçüde kapsar. Tahmin edileceği gibi, yasaklanan kitapların başında Luther, Calvin ve diğer Protestan reformcuların kitapları gelmekteydi. Latince ve İtalyanca dışındaki tüm *İncil*'ler yasaklandı. *Tevrat* ve *Kuran* da yasaklı kitaplar arasındaydı. Kiliseye aykırı "sapkın" fikirler içermeyen birçok Kuzey Avrupa kaynaklı bilimsel metin, sadece yazarları Protestan olduğu için yasaklanmıştı.

Örnek olarak Conrad Gesner'in *Historiae animalium*'u, Otto Brunfels'in botanik, Cornarius'un tıp ve Ziegler'in coğrafya alanlarındaki çalışmaları sayılabilir.

Rabelais ve Rotterdamlı Erasmus'un tum yapıtları, Bocaccio'nun *Decameron*'u, Machiavelli'nin *Prens*'i de yasaklanmış kitaplar arasındaydı. *İndeks*'te, cezalara karşı kullanılan sahte isimler nedeniyle oluşan tekrarlarla birlikte 583 yazar mahkûm edilmiştir.

İndeks yasaklanan kitaplara ek olarak, kilisenin öğretileriyle çelişen pasajlardan arındırılması ya da düzeltilmesi gereken kitapları da listelemiştir (*librorum expurgatio*). Klasik yazarlar, Platon, Aristoteles, Cicero, Virgil, Homeros, Öklid, Hipokrat, Thucydides ve diğerleri, pagan inançların izlerini taşıdığı için arındırılacaklar listesindeydi. Protestanlar tarafından çevrilmiş kitaplar, Vatikan'a saldıran pasajları yüzünden filtreden geçirildi. Bazı durumlarda, bir kitabın "mahsurlu eserler" listesine girmesi için bir Protestan şehrinde basılmış olması yeterli oluyordu. İlk *İndeks*'te, Vatikan arşivlerini inceleyen Hubert Wolf'un belirttiğine göre yasaklanan kitapların yanı sıra yaklaşık 300 kitabın arındırılmış basımının yapılması planlanmış, ancak bu kitapların sadece 50'si "arındırılabilmiştir."

Trent Konseyi *Yasak Kitaplar Listesi*'ni ve yasaklamanın kurallarını tartıştı. Üstte konseyi betimleyen bir tablodan kesit.

Index Librorum Prohibitorum

İlk *İndeks* yayımlandıktan sonra beş kez değiştirilip yeniden düzenlendi, ama yine de tatmin edici bulunmadı. Öte yandan, engizisyonun gücüne dayanarak uygulamaya konulan bu katı listeye, yayımcılar ve kitapçılar kadar, basım işlerinden kâr elde eden şehir yönetimleri de şiddetle karşı çıktılar.

1562'de sekizinci oturumu toplanan Trent Konseyi, *İndeks*'i de ele aldı ve bazı bakımlardan tartışmalı buldu. Papa 4. Pius'a yeni bir yasak kitaplar listesi hazırlama görevi verildi. Konseyin esas amacı Protestanlığın Katolik Tanrıbilimsel öğretiye ve kilise hukukuna saldırıları karşısında, öğretiyi sağlamlaştırmak, reformdan geçirmekti. Çeşitli tarihlerde üç kez toplanan konsey, kutsal kitaplar, kurtuluş öğretisi, ilk günah, vaftiz, ayinler ve kilise hukuku gibi konular üzerine Katolik öğretiyi kesinleştirmesi ve yerel varyasyonları yürürlükten kaldırarak ayinleri standartlaştırmasıy-

YASAKLANANLAR DA YASAKÇI

Roma Kilisesi'nin bir *Yasak Kitaplar İndeksi* hazırlamasındaki neden, her şeyden önce Protestanlığın yayılmasını engellemekti. Doğal olarak, yasaklanan ve okunması en acımasız şekilde cezalandırılan yazarların başında Protestan liderler Martin Luther, John Calvin ve Ulrich Zwingli geliyordu. Ama sanılmasın ki, düşünceleri baskıya uğramış bu liderler, fikir ve inanç serbestliğinden yana oldular.

Protestan bölgelerde de kitaplar yasaklıydı. Calvinist İsviçre Krallığı, bu iş için atanmış özel bir kurulun onayı olmadan kitap basılmasını yasaklamıştı. Bu yüzden pek çok yayımcı hapsedilmiş, Ducesne gibi idam edilenler olmuştu.

Protestan sansürü sadece Katolik Kilisesi'nin yayınlarına yönelik değildi. Heterodoks inanç ve düşünceler, Protestanların da hışmına uğradı. İlginç olan, dinsel olarak sapkın ilan edilen yazar ve kitapları belirlerken, Protestanlar da Roma Kilisesi'nin *İndeks*'inden faydalanıyorlardı. *İndeks*, falcılık, kehanet, büyücülük şeklinde ifade edilen eski Pagan geleneklerine karşı da, Protestan ve Katolik sansürün ortak referansı oldu.

Protestanların en sert baskısı ise Thomaz Münzer'e karşı gerçekleşti. Katolik Kilisesi'ne karşı saldırısında Luther'den etkilenen ve birlikte hareket eden Münzer, kilisenin ve prenslerin baskısı altında ezilen yoksul köylülerin öfkesini ve özlemlerini temsil ediyor, Tanrı krallığının hiçbir sınıf ayrıcalığının, özel mülkün, devlet iktidarının olmadığı bir toplum olduğunu vaaz ediyordu. Prenslerin ve burjuvaların yanında yer alan Luther ılımlı bir çizgi izlemeye başlarken, Münzer çürümüş Katolik Kilisesi'ne ve din adamlarına karşı ateşli ve radikal mücadeleyi sürdürüyordu. Protestan krallıklarda Münzer'in vaazları yasaklandı, vaazlarının basılması engellendi. Münzer'le birlikte davranan Anabaptistlerin kitaplarını basan yayımcılar idam edildi.

Thomas Münzer, hem Katoliklerce hem de Protestanlarca yasaklandı.

la Katolik tarihinin en önemli konseyi olarak bilinir.

Papa'nın başkanlığını yaptığı komisyon, 1564'te ***Yasak Kitaplar İndeksi***'ni (*Index Librorum Prohibitorum*) hazırladı. *Trident* (Trent şehrinin Latince adı) *İndeksi* olarak da bilinen *İndeks*, yaklaşık 200 yıl boyunca, esaslı bir revizyondan geçirilmeden güncellenerek varlığını sürdürecek, daha sonra oluşturulan tüm indekslerin temelini oluşturacaktır. *İndeks*'e ek olarak hazırlanan yasaklama kuralları daha sonraki sansürler için rehber oluşturdu. Venedik gibi liberal kentler de dahil tüm İtalya için "basım özgürlüğü" *Trident İndeksi*'yle birlikte son buldu. 1564'ü izleyen yıllarda *İndeks*'in getirdiği kitap yasağı İtalya'nın yanı sıra tüm Avrupa'da uygulandı. Doğal olarak bu dönemde, oldukça geniş bir yeraltı Protestan yazını ortaya çıkmıştı.

Trident İndeksi üç bölümden oluşur. İlk bölümde, konusu ne olursa olsun tüm kitapları yasaklanmış yazarlar sıralanır. İkincisinde, bunların dışındaki yazarların yasaklanan kitapları listelenir. Üçüncü bölümdeyse, yazarı belirsiz olan yasaklı kitapların uzunca bir listesi bulunmaktadır. Bu indeks, yalnızca dinsel konularda değil, diğer yazınsal alanlarda yazılmış eserleri de mahkûm eder. Toplam 1107 yapıt yasaklanmıştır. "*Kutsal Kitap*"ın konuşulan dillerdeki tüm çevirilerinin yasaklandığını belirten ek bir indekste ise *İncil*'in yasaklanan baskıları sıralanır.

Engizisyon örgütü, sayıları artan Protestan kitaplar karşısında *İndeks*'i güncellemekte başarısız olunca, 1571 yılında kilise tarafından **Kutsal İndeks Kurulu** adıyla özel bir organ oluşturuldu. İndeks Kurulu'nun görevi basılacak kitapları inceleyerek *Trident İndeksi*'ni düzenli olarak güncelleştirmek, tümüyle ce-

INDEX LIBRORVM
PROHIBITORVM,
CVM REGVLIS CONFECTIS
per Patres a Tridentina Synodo delectos,
auctoritate Sanctiſs. D.N. Pij IIII,
Pont. Max. comprobatus.
VENETIIS, M. D. LXIIII.

Trident İndeksi'nin kapağı.

KİTAP YASAKLAMANIN 10 KURALI (özet)

I. Papalık ya da ekümenik konseyler tarafından 1515 yılı öncesinde yasaklanmış olup bu listede yer verilmeyen kitapların tümü, daha önce yasaklanış gerekçe ve biçimlerine uygun olarak yasaklanmış sayılırlar.

II. Yukarıda belirtilen tarihten sonra ortaya çıkan ya da yenilenen dine aykırı inançların öncüleri, Luther, Zwingli, Calvin, Balthazar Friedberg, Sechwenkfeld ve benzerleri, sapkın inançlarının adı, başlığı ve doğası ne olursa olsun, kesinlikle yasaklıdır. Sapkın inançların açıkça dinle tartışan kitapları kesinlikle mahkûm edilmiştir. Öte yandan, dini karşısına almayanlara, piskopos ve engizisyon görevlilerin emriyle Katolik ilahiyatçılar tarafından incelenip onaylanmak kaydıyla müsaade edilmiştir. Eskiden Katolik olup sonra sapkın inançlara savrulan ve yeniden Katolik Kilisesi'ne dönenlerin kitaplarına da, eğer Katolik üniversitelerin Teoloji kürsüleri ve engizisiyon tarafından onaylanırlarsa, izin verilebilir.

III. Kiliseye bağlı yazarlar tarafından yapılmış ancak yasaklı yazarlar tarafından redakte edilmiş çeviriler, gerçek öğretiyle çelişen bir içeriğinin bulunmadığı ortaya konursa izinli sayılacaklar. *Eski Ahit* kitaplarından yapılmış çevirilerin okunmasına, eğitimli ve dindar insanlar tarafından ve kutsal metinlerin daha iyi anlaşılması amacıyla yapılacaksa, izin verilmiştir. Bunun için piskoposun kararı gerekir. *Yeni Ahit*'in *İndeks*'in birinci kısmında yasaklanmış kişiler tarafından yapılmış çevirileri ise herkes için yasaklıdır, çünkü bunların incelenmesinden çok küçük bir yarar ama büyük bir tehlike doğar. Ancak şüpheli pasajlar Katolik üniversitelerin Teoloji fakülteleri ya da genel engizisyon tarafından çıkarıldıktan sonra, *Eski Ahit* çevirilerine izin verilen koşullarda, bu kitaplara da izin verilebilir. Kutsal kitapların tüm ciltleri ancak bu şartlar altında incelenebilir. Yine de her durumda, Brescia'lı Isidore Clarius'un *İncil*'inin, önsöz ve giriş bölümü çıkarılmalıdır.

IV. Deneyimle sabittir ki, kutsal kitapların yerel konuşma dillerine ayrım gözetmeksizin çevrilmesi, insanoğlunun küstahlığı nedeniyle, yarardan çok zarar getirmektedir. Burada hüküm piskopos ya da engizisyonun iradesine bırakılmıştır. Katolik yazarlar tarafından diğer dillere çevrilmiş kutsal kitapların okunmasına, sadece okuduğunda iman ve dine bağlılığı zarar değil yarar görecek kişiler söz konusu olduğunda ve yazılı olarak izin verilebilir. İzin belgesi olmadan bu kitapları okumaya ya da elinde bulundurmaya cüret edenlerin günahları bağışlanmayacaktır. İzni olmayan kişilere diğer dillerde yazılmış *İncil*'leri sağlayan kitapçılar, piskoposun kitap ödeneklerinden yoksun kalacak, suçun özelliğine bağlı olarak piskoposun belirleyeceği başka cezalara çarptırılacaklar.

V. Heretik yazarların çalışmalarını üreten, kendileri bir şey eklemekten ziyade alıntılar aktaran, lügatlar, dizinler, aforizmalar, dinsel hikayeler gibi iktibas kitaplarına, piskopos, engizisyon ve ilahiyatçıların tavsiyelerine göre gerekli görülen kısımları çıkarıldığı ya da düzeltildiği takdirde izin verilmiştir.

VI. Katolikler ve zamanımızın Heretikleri arasındaki tartışmaları konuşma dillerinde yayımlayan kitaplara, ayrım gözetmeksizin izin verilmesi mümkün değildir. Diğer dillerde yazılan *İncil*'ler için karara bağlanan hükümlerin aynısı, bunlar için de yerine getirilmelidir. Bununla birlikte, yaşamın, tefekkürün ve günah çıkarmanın doğru yolunu göstermek için yazılmış diğer dillerdeki kitaplar, eğer bozulmamış bir öğretiyi içeriyorlarsa, tıpkı diğer dillerdeki vaazlar gibi, yasaklı değildirler. Ama okunması fayda getirmeyecek bir içeriğe sahip olduğu için daha önce yasaklanmış olan kitaplara, eğer yazarları Katolikse, düzeltildikten sonra piskopos ve engizisyon tarafından izin verilebilir.

hennemlik olmayan ve arındırılmaya ya da düzeltmeye ihtiyaç duyan eserleri ise özel bir ibareyle (*donec corrigatur*-düzeltilene dek yasaklı ya da *donec expurgetur*-arındırılana dek yasaklı) listelemekti. Yapılması gereken düzeltmelerin listesini (*Index Expurgatorius*) çıkartmak da Kurul'un görevleri arasındadır ve bu bazen çok uzun düzeltme listelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Esas görevi Katolik inancını ve etiğini korumak olan Kutsal Makam Kurulu'nun yasakladığı kitaplar da İndeks Kurulu tarafından gözden geçiriliyordu. Papa'nın onayıyla burada son hüküm hazırlanıyor ve ilan ediliyordu. Bunun dışında Papa'nın tek başına bir yazarı mahkûm etme hakkı da vardı. Örnek olarak Lamennais ve Hermes'in yasaklanışı bizzat Papa'nın hükmüyle gerçekleşmiştir. İndeks Kurulu, kitapları değerlendirme ölçülerinin de yeniden ayrıntılı olarak belirlendiği 1917 yılında feshedilene kadar bu görevi sürdürdü.

Piskoposlara ya da yerel engizisyon üyelerine daha fazla yetki verilip verilmemesi gerektiği konusundaki görüş ayrılıkları ve yetki karmaşasının yol açtığı sorunlar, ilk indeksin güncelleştirilmesini geciktirdi. İndeks Kurulu'nun hazırladığı ve 8. Clemens'in Mart 1596'da resmen yürürlüğe koyduğu *İndeks*'in ilan edilmesi, Kutsal Makam'ın istemiyle durduruldu. *Kutsal Kitap*'ı halkın konuştuğu dillerde yayınlama ve okuma yasağı *İndeks*'te daha

Yasak Kitaplar İndeksi'nde 1107 eser yasaklanmıştı.

açık ve kesin sözcüklerle anlatılana değin *İndeks* basılmadı.

İlk karmaşık başlangıcın ardından, İndeks Kurulu'nun çalışması yeniden düzenlendi. Kurulun sadece sakıncalı ya da dinsel öğreti bakımından hatalı ve tehlikeli olduğu ihbar edilen kitapları hedefleyen bir inceleme yapmasına kararı verildi. İndeks Kurulu senede üç ya

VII. Açıktan açığa şehvet uyandıran ya da müstehcen şeylerle ilgili kitaplar kesinlikle yasaklıdır. Sadece imanın değil, aynı zamanda ahlakın da bu tür kitapların okunmasıyla kolayca bozulabileceği dikkate alınmalıdır. Bu kitapları elinde bulunduranlar piskoposlar tarafından sert bir şekilde cezalandırılacaktır. Putperestlerce yazılmış antik kitaplar, zerafetleri ve tarzlarının kalitesi nedeniyle izinlidir, ama çocuklara hiçbir durumda okutulamaz.

VIII. İçeriği esas olarak iyi olan, ama bazı noktalarda, farkında olmadan ve önemsiz ölçüde din karşıtlığına, kâfirliğe, kehanete ve batıl inançlara referans veren fikirlerin sızdığı kitaplara, eğer Katolik ilahiyatçılar tarafından bu fikirlerden arındırılırsa, engizisyonun iradesiyle izin verilebilir. Yasaklanmamış kitaplara yasaklı yazarlar tarafından eklenmiş önsözler, özetler ya da açıklamalı notlar da aynı biçimde değerlendirilebilir. Bu kitaplar, düzeltilmeden basılamaz.

IX. Falcılık ve büyücülüğün tüm türleri, kehanet ve cadılıkla ilgili tüm kitaplar mahkûm edilmiştir. Piskoposlar özenli bir şekilde, astroloji yoluyla geleceği tahmin eden kitapları gözden geçirmelidir. Gelecek olayların, rastlantıların ya da insan iradesine dayalı şeylerin, kesinlikle gerçekleşeceğini kehanetle ya da falla ileri sürmeye teşebbüs eden kitapların okunması ve bulundurulması yasaktır. Öte yandan, denizcilik, tarım ya da tıp sanatlarıyla ilgili fikirlere ve doğal gözlemlere izin verilmiştir.

X. İzin verilen kitaplar ve diğer yazının basımında, 10. Leo başkanlığında toplanan Lateran Konseyi'nde alınan kararlar gözetilmelidir. Buna göre, bir kitap eğer Roma'da basılacaksa, önce papalığın piskopos vekili ve Kutsal Saray yöneticisi tarafından ya da kutsal efendimizin belirlediği bir yetkili tarafından incelenmelidir. Diğer bölgelerde bu inceleme ve onaylama görevi piskoposa, piskopos tarafından görevlendirilen, kitap hakkında yeterli bilgiye sahip bir yetkiliye ya da basımın yapılacağı bölgenin engizisyon görevlisine düşer. Onaylama işlemi, yetkilinin kendi imzasıyla ve kitabın gerçek nüshasının basılması denetlenerek yapılmalıdır. Onayın geciktirilmesi aynı kararda belirtilen yaptırımlara tabidir. Kitabın yazarı tarafından elyazısıyla imzalanmış bir nüshası inceleyende kalmalıdır. Kitapları incelenip onaylanmadan, elyazması olarak çoğaltıp yayanlar, bulunduranlar cezalandırılacak; yazarın kim olduğunu açıklamadıkları takdirde kendileri yazar olarak muamele göreceklerdir. Onay yazılı olarak belirtilmeli ve basılı kitabın ön sayfasında orijinal haliyle görünür şekilde bulunmalıdır. İnceleme ve onaylama işlemleri ücret alınmaksızın yapılmalıdır. Bunlara ek olarak, bütün şehirler ve piskoposluk bölgelerinde, kitap baskı sanatının icra edildiği yerler ve kitabevleri düzenli olarak piskopos ya da vekili tarafından belirlenmiş yetkililer tarafından izlenmeli; yasaklı yayınları basmadıkları, satmadıkları ve bulundurmadıkları denetlenmelidir. Bütün kitapçılar, satış için bulundurdukları kitapların yetkililer tarafından onaylanmış listesini tutacaktır. Yetkili tarafından verilmiş özel bir izin olmadan bu listenin dışındaki bir kitabın bulundurulması, satılması, tedarik edilmesi yasaktır ve tüm kitaplara el konulması ve piskopos ya da engizisyonun belirleyeceği şekilde cezalandırılacaktır. Bu kitapları okuyan ve basanlara uygulanacak cezalar da aynı makam tarafından belirlenir…

Sonuç olarak, bütün inananlara, bu listeyle yasaklanan ve burada belirtilen yönergelere aykırı olan kitapları okumaya ve bulundurmaya cüret etmemeleri buyrulmuştur. Buna rağmen sapkınların ve dine aykırı ya da yanlış öğretileri yaydığı için yasaklanan yazarların kitaplarını okuyup bulunduran her kimse, derhal aforoz edilecektir. Diğer gerekçelerle yasaklanan kitapları okuyan ve bulunduranlar ise, günah çıkarıp bağışlanmadığı takdirde, ruhunu cehenneme mahkûm edecek ölümcül bir günahın yükünü taşımanın yanı sıra piskoposun vereceği karara göre acımasızca cezalandırılacaktır.

Kaynak:

Council of Trent: Rules on Prohibited Books, Modern History Sourcebook, http://www.fordham.edu/halsall/mod/trent-booksrules.html

NIHIL OBSTAT
St. Louis, August 15, 1920
A. J. Burrowes, S. J.,
Prov. Prov. Missour.

NIHIL OBSTAT
St. Ludovici, die 6. Aug. 1920
F. G. Holweck,
Censor Librorum

IMPRIMATUR
St. Ludovici, die 7. Aug. 1920
+Joannes J. Glennon,
Archiepiscopus
St. Ludovici.

1920 basımı bir kitabın iç kapağında kilisenin basılabilir onayı.

da dört kez Roma'da bir araya gelmeye başladı. İncelemeye alınan her kitap için iki "danışman" görevlendiriliyordu. Danışmanların çoğunluğu Dominikan ya da Cizvit kilisesinden eğitimli rahiplerdi ve onların bulguları kuruldaki kardinallerin toplantısında tartışılıyordu. Kurulun bu tartışma sonucunda vardığı karar onay için Papa'ya götürülüyordu. İncelemeden geçen kitaplar baş sayfasında *nihil obstat* (hiçbir engel yoktur) ve *imprimatur* (basılabilir) damgasıyla basılıyordu. Katolik yazarlar, yazdıklarını savunma imkânına sahipti ve yasaklamadan kurtulmak için Kurul'un belirlediği gerekli düzeltmeleri ve çıkarmaları yaparak yeni bir nüsha (basım) hazırlayabilirlerdi. Kilisenin bu baskısı, muazzam bir basım öncesi sansürleme ve otosansür ortaya çıkarmıştır.

İndeks Kurulu, yerel otoriteleri yönlendirmekte ve yasakların uygulamaya konmasını denetlemede etkili bir işleyişe sahipti. Papa'nın diplomatik kanallarından yerel engizisyonlara gönderilen liste kitap yayımcılarına ve satıcılara gösterilir, bu listede belirtilen hiçbir şeyi yayımlayıp satmayacaklarına dair bir taahhütname imzalatılırdı. Yasağa uymayan kitapçılar çok ağır cezalara çarptırılıyordu. Bu cezalar Fransa'da 2. Henri tarafından uygulandığı gibi idam cezasına kadar varmıştır.

Yasaklı yazarlar

Daha önce de belirttiğimiz gibi, *Trident İndeksi* kendinden sonraki indekslerin temelini oluşturmuş, 200 yıl boyunca güncellemeler dışında ciddi bir revizyona uğramamıştır. 1664'ten sonraki baskılarda kitaplar artık kategorilere ayrılarak değil, alfabetik sırayla listelenmiştir. 1757'de Kutsal İndeks Kurulu'nun yapısı ve işleyişi yeniden düzenlenmiştir. 1897'de Papa 13. Leo döneminde esaslı bir revizyondan geçirilerek yeni bir baskısı yapılmıştır.

400 yıllık ömrü boyunca, eklenen ve çıkarılan yazar ya da kitaplarla defalarca güncellenen *İndeks*'in 32 baskısı yapıldı. *Bilim ve Gelecek*'in sürekli okurları "Aydınlanmanın ve Bilimsel Devrimin Başyapıtları" baş-

*İndeks'*in iç kapağından bir desen. İlahi bir ışık, rahiplerin göğsünden yansıyıp sakıncalı kitapları tutuşturuyor.

İNDEKS KURULU SIKI ÇALIŞIYOR

Kutsal İndeks Kurulu üyelerinin Papalık diplomatları aracılığıyla yerel engizisyon yetkilileriyle sürdürdüğü ilişki, kitaplara konulan yasakların uygulanmasını sağlıyordu. Aşağıda özet olarak aktarılan iki mektup, bu ilişkiyi ve İndeks'in uygulanmasındaki aksamaları gösteriyor.

Muhterem peder,

Genel Engizisyonun yüce ve pek muhterem görevlisi kardinaller, değerli meslektaşlarım, basılı materyallerin büyük bir titizlikle incelenmesini gerekli görerek, bana bunları size iletme görevi verdiler. Siz ve sizin eğitimli, azimli ve dindar görevlileriniz, dikkatlice izleyerek ve mümkün olan özenin en fazlasını göstererek, bölgenizde basımları günbegün artan kitap, broşür ve küçük tarihi anlatıların, *İndeks*'te belirtilen kurallara göre sakıncalı şeyler içermemesini sağlayınız. Mümkün olan en büyük kesinlikle incelenmeden, basılması için gerekli ruhsatları vermeyiniz. Görevinizi gereğince icra etmeyi ve bu tebliği basım işlerinin yapıldığı şehirlerdeki görevlilerinize iletmeyi ihmal etmeyiniz, görevlilerin incelenen ve basımına izin verilen kitapların orijinal nüshasını muhafaza etmelerini sağlayınız. Bu bizim herhangi bir değişiklik yapılıp yapılmadığını belirleyebilmemizi sağlayacaktır. Aynı zamanda, incelemenin kim tarafından yapılıp, iznin hangi yetkili tarafından verildiği de açıkça belirtilmelidir. Bu buyruğu şaşmaz bir şekilde uygulamakla kamu yararına önemli bir iş yapmış olacak, hiçbir şekilde ilgisizlik ve ihmalle isnat edilmeyeceksiniz. Aksi takdirde, büyük bir hoşnutsuzlukla beraber, isminize ve saygınlığınıza büyük bir leke düşecektir.

Saygılarımla ve kardeşçe. Roma, 29 Nisan 1605

Kardinal Borghese

Çok muhterem peder,

Kutsal İndeks Kurulu'nun yüce varlığı, benzer durumların ardından her türlü uyanıklığın ve azmin gösterilmesi gerektiğini tebliğlerle belirtmesine rağmen, kitapların basımıyla ilgili ihmallerin hâlâ devam etmekte olduğunu görerek şaşkınlığa uğramıştır. Müstehcen şeylerle dolu olduğu için Papalığın özel bir buyruğuyla yasaklanmış olan Maurito Moro'nun *Giardono de Madrigali* adlı kitabının Rimini'de basılmış bir kopyası ve de Minori Piskoposu Monsenyör Thomasso Zerola'nın, vahim hatalar içerdiği için gerekli görülen bölümleri çıkarılmadan satılması ve okunması yasaklanan *Praxi Episcopale* adlı kitabının bir Venedik baskısı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla zatıalinize, bu iki kitaba konmuş yasakların uygulanmasında gerekli titizliği göstererek başarısız olmamanızı ve hem dışarıdan gelen hem de yeni basılan kitaplara yönelik daha büyük bir uyanıklık göstermeniz gerektiğini hatırlatmak isterim.

Kendimi dualarınıza emanet ediyorum.

Kardeşlik ve hayır dualarıyla. Roma, 20 Aralık 1602

Terranova Kardinali

KAYNAK: *The Prosecution of Heresy,* John Tedeschi.

Galileo'nun ünlü yapıtı *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog* 1633 yılında *Yasak Kitaplar Listesi*'ne konur ve 1822'ye kadar listede kalır.

lığıyla yayımladığımız dosyayı hatırlayacaklardır; orada adı geçen eser ve yazarların neredeyse tümü kilisenin *Yasak Kitaplar İndeksi*'yle yasaklanmıştır.

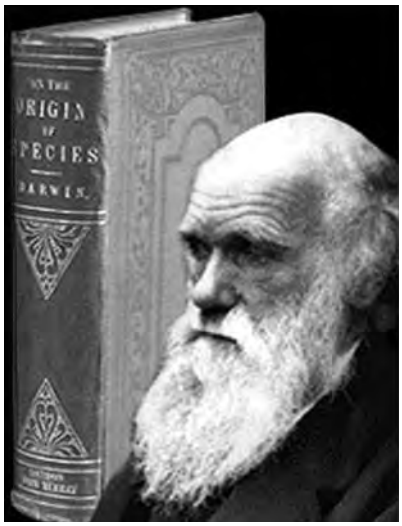
İlk listeden bugüne değişik baskılarda, Voltaire, Spinoza, Hume, Hobbes, Proudhon, Emile Zola, Anatole France gibi yazarlar tümüyle yasaklanır. Sartre ve Andrè Gide listeye en son eklenen yazarlardandır. d'Holbach, Rousseau, Balzac ve Descartes'ın hemen hemen tüm eserleri yasaklanır. Montaigne *Denemeler*'iyle, La Fontaine öykü ve romanlarıyla, Montesquieu *Kanunların Ruhu* ve *İran Mektupları*'yla, Kant *Salt Aklın Eleştirisi*'yle, Pierre Larousse meşhur *Büyük Ansiklopedi*'siyle, Victor Hugo *Sefiller* ve *Paris'in Notre Dame Kilisesi*'yle (daha bilinen adıyla *Notre Dame'ın Kamburu*), Gustave Flaubert *Madame Bovary* ve *Salammbo* ile listeye girer. Boccaccio'nun *Decameron*'undan, Casanova'nın *Memoirs*'ına, Marquis de Sade'ın ünlü *Justine*'ine kadar birçok eser, cinsellik içerdiği için yasaklanır.

Listeye giren bilim insanları arasında, Giordano Bruno, Kopernik, Kepler, Erasmus Darwin ve Boyle sayılabilir. 1822 de kilisenin Dünyanın yuvarlak olduğunu ve Güneşin etrafında döndüğünü kabullenmesinin ardından, Galileo'nun *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog* adlı kitabı *İndeks*'ten çıkartılır.

Darwin neden İndeks'te yok?

Hubert Wolf'un Vatikan arşivlerini incelemesiyle birlikte, *Yasak Kitaplar İndeksi*'yle ilgili merakta kalan bazı noktalar en azından kısmen aydınlanmış, ilginç bazı tartışmalar gün yüzüne çıkmış oldu. Örneğin, 19. yüzyılda kilise öğretisine en güçlü meydan okuyuşu ortaya koyan yazarların, örneğin Darwin'in *Yasaklılar Listesi*'nde olmaması şaşırtıcı bir durumdu. Wolf'un araştırmaları gösteriyor ki, Darwin'in hiçbir eseri Kurul tarafından incelemeye alınmamış. İndeks Kurulu'nun Darwin'i görmezden geliş nedenini Wolf şöyle yorumluyor. Galileo'yu Dünyanın Güneş etrafında döndüğünü söylediği için mahkûm edip ardından tükürdüğünü yalamak zorunda kalan Vatikan, sonrasında bilimsel içerikli kitaplar karşısında daha temkinli bir tutum sergilemiş. Bu tür eserleri, eğer doğrudan teoloji, inanç ve *İncil*'e karşı bir saldırı içermiyorlarsa incelemeye almaktan kaçınmış. Nitekim kurul, Darwin'in görüşleriyle dinsel öğretiyi karşı karşıya getirip kıyaslayan eserlere karşı son derece katı davranmış. Örneğin, Notre Dame Üniversitesi'nde kimya ve fizik profesörü ve aynı zamanda bir rahip olan John Zahm'ın, Darwinizmin Katolik yorumlamasını yapmaya çalıştığı *Evrim ve Dogma* (1896) adlı kitabı derhal mahkûm edilmiş. Yazar kiliseyle arasının bozulmasını engellemek için kitabı baskıdan çekmek zorunda kalmış.

Darwin ve *Türlerin Kökeni* yasaklanmamış.

Aynı şaşırtıcı durum Marx, Freud, Schopenhauer ve Nietzsche için de geçerli. Yine Wolf'un yorumuna göre, Katolik öğretiye temelden zıt olan bazı eserler özellikle 19. yüzyıldan sonra, eşyanın tabiatı (ipso facto) gereği yasaklı görüldüğünden, kimsenin ihbar etme zahmetine dahi katlanmamasından olsa gerek, incelemeye dahi alınmamış.

Kilisenin inceleyip yasaklamadıkları

Yazarlar kitaplarının incelemeye alındığı konusunda bilgilendirilmediği için, uzun tartışmalardan sonra yasaklanması gerekli görülmeyip sessiz sedasız incelemeden geçen pek çok kitabın varlığı da, ancak arşivlerin elden geçirilmesinden sonra ortaya çıktı. Wolf'un dikatini çeken örneklerden birisi, Harriet Beecher Stowe'ın meşhur romanı *Tom Amca'nın Kulübesi*.

Kitabın konu olduğu şiddetli tartışmalar, Wolf'a göre aynı zamanda sansürcülerin dar kültürel ufuklarının da bir göstergesi. *Tom Amca'nın Kulübesi* İngilizce olarak yayımlandığında incelemeye alınmamış. Wolf bunun nedeninin, İngilizce'nin sadece Protestanlarca konuşulan ilkel bir dil olarak görülmesi ve Protestanları imana çağırmak için yapılabilecek bir şey olmadığından dolayı İngilizce basılmış kitapların dikkate alınmaması olabileceğini söylüyor. Kitap ancak Katolik diller olan İtalyanca, Fransızca ve İspanyolca'ya çevrildiğinde Kurul'un gündemine gelmiş. Kitabın İtalyanca bir nüshası, Stowe'ın Protestan Quaker Tarikatı üyesi olduğunu ve kitapta Protestanlık propagandası yapmış olabileceğini belirten bir notla birlikte Papalığa gönderilerek ihbar edilmiş. Bir danışman bu gerekçelerle kitabın yasaklanmasını savunurken,

diğeri kitabın köleliğe karşı yazıldığını, bunun Hıristiyanlığın da özünde bulunduğunu söyleyerek kitabı savunmuş. Uzun tartışmaların ardından, kitabın yasaklanmasına gerek görülmemiş.

Bir başka örnek de Adolph von Krigge tarafından yazılmış olan Almanya'nın ilk görgü kuralları kitabı. *Erkeklerle Konuşma Üzerine* adını taşıyan kitap, nasihat edilen davranış kurallarının Hıristiyanlığın ahlaki ilkelerini değil rasyonel düşünceyi esas alması gerekçesiyle kurula ihbar edilmiş. Yasaklamak konusunda genel bir eğilim doğsa da, nihayetinde iyi ahlaklı olmayı öğütleyen bir kitabı yasaklamanın kiliseyi çok katı bir görüntü altına sokacağı itirazı sonucunda, bu kitap da yasaktan kurtulmuş.

Hitler de yasaklanmamış

Arşivdeki belgelere göre Hitler'in *Kavgam*'ı üç sene boyunca defalarca Kurul'da tartışılmış, karar alınması sürekli ertelenmiş. Kilise, Nazi ideologlarından Alfred Rosenberg'in *20. Yüzyılın Mitleri* kitabını yasaklarken, Almanya'nın en üst düzey yöneticisini karşısına almaya çekinmiş. Wolf burada politik kaygıların belirleyici olduğunu söylüyor. Hitler'in yasal ve meşru bir yoldan iktidara geldiği düşüncesinin ve Katolik devlet öğretisindeki "bütün otoritelerin kaynağı Tanrı'dır ve itaat edilmelidir" sözlerine riayet edilmesinin rol oynadığını ileri sürüyor. Sonunda, *Kavgam* incelemesi bir sonuca bağlanmadan rafa kaldırılmış. Vatikan'ın bu inceleme sırasında oluşturduğu *Kavgam* eleştirisinin, Papa 9. Pius'un Nazi Almanyası'nda kilisenin karşı karşıya olduğu sıkıntılarla ilgili resmi mektubunda kısmen dile getirilmesiyle yetinilmiş.

Burjuvazi ile Katolik Kilisesi'nin barışması ve 400 yıllık İndeks'in sonu

İndeks'in büyük bir revizyondan geçirildiği 1897 yılı, Katolik Kilisesi'nin eski düzenin yenilgisini teslim edişine ve kendisini yeni kapitalist düzene uyarlamak üzere, eskiye has katılıklardan kurtulma çabasına karşılık düşer. Yeni düzenin hâkim sınıfı burjuvazi, kendi ideolojik egemenliğinin bir aracı olarak eski hasmı Katolik Kilisesi'ni devralmıştır ve kendi ihtiyaçlarına uyarlamaktadır.

1878'de papalık görevini devralan 13. Leo'nun 25 yıllık yönetimi, kilise için köklü değişiklikler dönemidir. 13. Leo kesin bir öğreti olarak din ile bilimin bir aradalığını ileri sürer. Fransa'daki ağırlığını, monarşistleri öfkelendirecek şekilde cumhuriyetten yana koyar. Paris Komünü henüz yenilmiştir; emekçilerin burjuva egemenliğinde yarattığı ilk büyük sarsıntının izleri hâlâ canlıdır. Yeni ekonomik düzen bütün Avrupa'da sosyalizme meyilli, yoksul ve büyük bir işçi kitlesi yaratmıştır. Avrupa işçi hareketleriyle çalkalanmakta, pek çok ülkede kitlesel işçi partileri siyasal bir güç haline gelmektedir. 13. Leo böyle bir dönemde Avrupa'daki Katolik hareketleri, sonradan sosyalist partilere alternatif olacak Hıristiyan demokrat partilerin kökenini oluşturacak şekilde partileşmeye yönlendirir. Kiliseyle işçi sınıfını yeniden barıştırmak için çaba gösterir. İlk defa Papalık makamından, sosyal adaletsizlikleri konu alan, sermayenin ve işçilerin sorumluluklarını vurgulayan açık bir mektup yayımlar. Kilise artık modern burjuva dünyanın bir parçası, yeni egemen sınıfın bir aygıtıdır.

Bir kilise penceresinden, kitapların yakılmasını gösteren vitray.

Bu reformların bir parçası olarak *İndeks*'te esaslı değişiklikler yapılır. 1000'e yakın kitap yasaklı olmaktan çıkarılır. Sansürleme ölçüleri esnetilir. Maddi yaptırım ve cezalar büyük oranda kaldırılır, manevi yaptırımlarla yetinilir. Zaten geçmişte olduğu gibi, kiliselerin devletler üzerinde cezaların uygulanmasını sağlayacak bir siyasal gücü de kalmamıştır.

İndeks'in 4000 başlık içeren güncellenmiş son basımı 1948'de yapıldı. İşlevi ve etkisi artık kaybolmuş, geçmişten kalan kurumuş bir kabuk olarak bir süre daha varlığını sürdürdü. Nihayet 1966'da İkinci Vatikan Konseyi'nde Papa 4. Paul tarafından, büyük oranda pratik olarak uygulanmasındaki güçlüklerden dolayı yürürlükten kaldırıldı. Aynı kararda listenin ahlaki değerini koruduğu vurgulandı, bu eserlerin yayılmaması ve okunmaması ahlaki bir yükümlülük olarak belirtildi; inanç sahipleri, imanı ve doğru rehberliği tehdit eden yazına karşı muhafız olmaya çağrıldı.

KAYNAKLAR

1) *A Commentary on the Present Index Legislation*, Timothy Hurley, Browne and Nolan Ltd, Dublin, Belfast, 1907.
2) *Catholic Encyclopedia*, Index of Prohibited Books, http://www.newadvent.org/cathen/07721a.htm
3) *Catholic Encyclopedia*, Pope Leo XIII, http://www.newadvent.org/cathen/09169a.htm
4) *Çağlar Boyunca Kitap Kıyımı ve Basın Özgürlüğü*, Yalçın Kaya, İstanbul, 2001.
5) *Din Savaşları*, Fatma Mansur Coşar, Evrim Yayınları, İstanbul, 2008.
6) Index of Prohibited Books from the Roman Office of the Inquisition (1559), http://www.aloha.net/~mikesch/ILP-1559.htm
7) INDEX LIBRORVM PROHIBITORVM (1948), http://www.cvm.qc.ca/gconti/905/BABEL/Index%20Librorum%20Prohibitorum-1948.htm
8) "Köylüler Savaşı", *Din Üzerine Derlemesi* derlemesi içinde, F. Engels, Sol Yay., İstanbul, 1976.
9) List of authors and works on the Index Librorum Prohibitorum, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_authors_and_works_on_the_Index_Librorum_Prohibitorum
10) *The Roman Index of Forbidden Books*, Francis S. Betten, 5th edition, Herder Book CO., London, 1920.
11) Secrets Behind The Forbidden Books, America, *The National Catholic Weekly*, 2005, http://www.americamagazine.org/content/article.cfm?article_id=3998

Eserleri Vatikan tarafından yasaklanan ünlü filozof, bilimci ve edebiyatçılar

500 yıldır bilim, düşün, edebiyat alanında doruğa çıkmış, insanlığı şekillendirmiş kim varsa yapıtları Vatikan'ın Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuş. İşte bazıları: Dante, Bacon, Balzac, Simone de Beauvoir, Bruno, Kopernik, Descartes, Diderot, Alexandre Dumas, Prusya Kralı Freidrich II, Galileo, Helvetius, Hobbes, Hugo, Hume, Kant, Kepler, La Fontaine, Locke, Luther, Machiavelli, Montaigne, Montesquieu, Proudhon, Rousseau, Sade, Sartre, Spinoza, Voltaire, Emile Zola... Deyim yerindeyse Vatikan insanlığı yasaklamış!

PETER (PIERRE) ABELARD

Skolastik felsefenin ilk temsilcilerinden biri olan Fransız filozofu ve tanrıbilimcisi. 1079-1142 yılları arasında yaşayan Abelard, henüz 22 yaşındayken Melun'de bir okul açtı. Canon Fulbert de Notre Dame'ın genç yeğeni Heloise ile aşk serüveni yüzünden meslek yaşamına son vermek zorunda kaldı ve Fulbert'in buyruğuyla hadım edildi. Fakat Heloise ile mektuplaşmaları sürdü. Felsefesini benimseyenlerin çağrısıyla yeniden halka açık dersler vermeye başlasa da Aziz Bernard'ın girişimiyle "Teolojiye Giriş" adlı yapıtı Soissons Konsülü'nün aldığı kararla yakıldı. Mezhep sapkınlığıyla suçlandı. 60 yaşlarında Papa tarafından affedilmesini sağlamak için Roma'ya yürüyerek gitmeye kalktı. Ama yorgun düşerek Cluny Manastırı'na sığındı ve orada son yapıtını yazdıktan sonra öldü.

Felsefedeki ılımlı gerçekçiliği, diyalektik kanıt yöntemini geliştirmesi ve kutsal kitap konusundaki derin bilgisiyle skolastiğin başlıca öncüleri arasında sayılan Pierre Abelard'ın "Teolojiye Giriş" ve "Heloise'ye Mektuplar" adlı eserleri Vatikan'ın Yasak Kitaplar Listesi'nin 1559 tarihli ilk versiyonunda yer alır.

JOSEPH ADDISON

İngiliz şair, denemeci, gazeteci ve devlet adamı. 1672-1719 yılları arasında yaşayan Joseph Addison, The Spectator ve The Tatleradli adlı gazetelerin yayınlanmasında Sir Richard Steele ile işbirliği yaptı. Gazetecilik ve edebiyatı, o sıralar İngiltere'de egemen sınıf haline gelen aydın burjuvazinin beğenisine uygun bir anlayışla bağdaştırmayı başardı. Denemelerinde, orta sınıflara felsefe (John Locke felsefesi) ve edebiyattaki son gelişmeleri tanıtarak beğenilerini inceltmeyi amaç edindi. Denemeleriyle İngiliz düzyazısının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Joseph Addison'un İtalya'ya ilişkin yazdığı iki eseri 1729 yılında Vatikan'ın Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

MAGNUS ALBERTUS

Ortaçağ Alman filozofu Magnus Albertus (1207-1280) Dominiken tarikatına girmiş ve Aristoteles'i ve Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd ve İbn Tufeyl gibi Müslüman filozofların Aristoteles felsefesine ilişkin yorumlarını öğrenmiştir. Daha sonra bu yorumlara dayanarak Hıristiyan inançlarıyla bağdaşabilecek yeni yorumlar getirmiştir. Felsefe sorunlarını akılla çözmeye çalışırken Kutsal Kitap'la çatışmamaya ve dolayısıyla inançla çelişmemeye büyük bir özen göstermiş ve bu yaklaşımıyla öğrencisi Thomas Aquinas'ı büyük ölçüde etkilemiştir.

Magnus Albertus'a göre, biri akıl ve öbürü ise inanç için doğru olan ve birbirleriyle çelişen iki doğru yoktur; gerçekten doğru olan her şey, büyük bir uyum içinde birleşmiştir.

Birçok bilimle ilgilendiği için Doctor Universalis (Evrensel Bilgin) lâkabıyla tanınan Magnus Albertus, kimya alanında da çalışmış, nitrik asidin madenler üzerindeki etkisi ve altının arıtılması gibi kimyesal konuları incelemiştir; ayrıca astronomi ve biyoloji ile de ilgilenmiştir.

Dinsel dogmalarla çelişmemek için gösterdiği onca özene rağmen Magnus Albertus da Vatikan'ın Yasak Ki-

taplar Listesi'nde yer almaktan kurtulamadı. "De secretis mulierum" adlı eseri 1604 yılında Liste'ye girdi.

VITTORIO ALFIERI

1749-1803 yılları arasında yaşayan İtalyan drama yazarı. İtalyan trajedyasının öncüsü sayılan ve ömrünün bir bölümünü Fransa'da geçiren Alfieri, Fransız Devrimini önce olumlu karşılamış ama daha sonraki yönelişini eleştirmeye başlamıştır.

Vittorio Alfieri'nin "Della tirannide", "Satire" ve "Vita di Vittorio Alfieri da Asti scritta da esso" adlı eserleri 1823 yılında, "Del principe e delle lettere" ve "Panegirico di Plinio a Traiano" adlı eserleri de 1827 yılında Vatikan'ın Yasak Kitaplar Listesi'ne girdi.

DANTE ALIGHIERI

1265-1321 yılları arasında yaşayan ünlü İtalyan ozan, yazar ve politikacı. Modern Avrupa ve İtalya için çok önemli bir figür olan Dante'nin en bilinen eseri, ahirete yapılan bir yolculuğu anlattığı "İlahi Komedya"dır (La Divina Commedia). Bu eser Cehennem, Araf ve Cennet isimlerinde üç ciltten oluşmuştur. Dünya edebiyat tarihinin en büyük eserlerinden biri kabul edildiği gibi, modern İtalyanca'nın da temelini oluşturur.

Dante'nin politika alanında yazdığı "Monarşi" (De Monarchia) adlı eseri 1318 yılında İtalya'da yasaklanmasının yanı sıra, 1700 yılında da Kilise tarafından Yasak Kitaplar Listesi'ne alınmıştır.

FRANCIS BACON

Bilimsel yöntem anlayışını, bilimin uygar yaşam için önemini, uygulamaya yönelik bilginin güç ve değerini işleyen yapıtları; kısır diye niteledi skolastik düşünce geleneğine karşı yüreklice ortaya koyduğu tepkisiyle bilim tarihine yön çizen öncü İngiliz filozofu. 1561-1626 yılları arasında yaşayan Bacon deneyimci (ampirik) felsefenin öncüsü sayılır. Bacon'a göre gözlem ve deney bilimsel araştırmanın asıl özellikleriydi. Doğru olan yöntem, gözlem ve deneyle olguları saptamak, toplanan verilerden indüksiyonla genellemelere gitmek, ulaşılan genellemelerden en kapsamlı olanları aksiyom olarak seçmekti. Tümdengelim ancak bu aşamadan sonra yararlı olabilirdi. "Bilimin İlerlemesi", "Novum Organum", "Yeni Atlantis" ve "Magna Instauratio (Büyük Yeni Düzen)" en ünlü eserleri arasındadır.

Zaman zaman tanrıtanımazlıkla da suçlanan Bacon'un "De dignitate et augmentis scientiarum libri IX" adlı eseri 1668 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

HONORÉ DE BALZAC

1799-1850 yılları arasında yaşayan ünlü Fransız edebiyatçı. Romanda gerçekçilik ve doğalcılık akımlarının yaratıcısı olarak kabul edilir. Mantıksal bir sıra izleyen olayların her şeyi gören bir gözlemcinin ağzından anlatıldığı, kahramanların tutarlı bir biçimde sunulduğu, kuralları belli klasik roman tekniğini Balzac'ın kurduğu benimsenir. Olağanüstü bir gözlem yeteneği ve güçlü bir hafızası vardı. Kendisini başka insanların yerine koyup onların duygularını paylaşmayı biliyordu. Eserlerinde nedenselliği ve arka plan ile karakterler arasındaki ilişkiyi açıklamakta ustadır. Bütün bu özellikleriyle "romanın Shakespeare'i sayılır. Ardında 85'i tamamlanmış 50'si taslak halinde çok sayıda eser bırakan Balzac'ın Türkçe'ye de çevrilen en ünlü yapıtları arasında "Köylü İsyanı", "Eugenie Grandet", "Goriot Baba", "Kibar Fahişeler", "Vadideki Zambak", "Köy Papazı", "İki Gelinin Hatıraları" sayılabilir.

Balzac, 1830'lardan sonra bir toplum tarihi yazmak amacıyla, eski ve yeni romanlarını üç bölüm altında toplamaya karar verdi: Gelenek incelemeleri, felsefi incelemeler ve çözümleyici incelemeler. Bu tasarı 1834-1837 arasında 12 cilt olarak gerçekleşti. 1840'ta bu yapıtların hepsine "İnsanlık Komedisi" adını koydu. Bu külliyatın 1842-1848 arasında 17 ciltlik bir baskısı yapıldı; 1869-1876 arasında da 24 cilt olarak yayınlandı. İşte bu "İnsanlık Komedisi" 1841 yılında Vatikan tarafından Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu. Bu bir anlamda Balzac'ın bütün eserlerinin yasaklandığı anlamına geliyordu.

Balzac'ın 1841'de Liste'ye konan diğer iki eseri de "Omnes fabulae amatoriae" ve "Les Contes Drolatiques" adını taşıyor.

SIMONE DE BEAUVOIR

Modern Feminizmin kurucusu sayılan Fransız yazar ve filozof (1908-1986). 1949'da yayımlanan, kadınların gördüğü baskıların bilimsel incelenmesini yaptığı ve modern feminizmin temellerini kurduğu "İkinci Cins" (Le Deuxième Sexe) adlı eseri ünlüdür. Eserde Freudcu yönleri ağır basan feminist bir varoluşçuluk göze çarpar. De Beauvoir temel prensip olarak varoluşun özden önce geldiğini kabul eder ve "Kadın doğulmaz kadın olunur" prensibine ulaşır. Araştırmaları diğer kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınların diğer olarak tanımlanmasını ve mevcut sosyal konumunu, gördüğü baskının temeli olarak nitelendirir. De Beauvoir, tarihte her zaman kadının sapkın ve anormal canlılar olarak görüldüğünü iddia eder.

Simone de Beauvoir'nın yapıtları da Yasak Kitaplar Listesi'ne eklenmiştir.

JEREMY BENTHAM

İngiliz filozof, hukukçu ve toplum reformcusu. Jeremy Bentham

(1748-1832) yararcılık öğretisinin kurucusu olarak da biliniyor. Hayvan haklarının ilk savunucularındandır ve liberalizmin gelişiminde büyük katkıda bulunmuştur. Bentham açık sözlü bir hukuk reformcusu, doğal hukuk, doğal haklar ve sözleşmecilik gibi yerleşik siyasal öğretilerin acımasız bir eleştiricisidir. Bentham'ın düşünceleri 19. yüzyıl boyunca yapılan kamu yönetimi reformlarını da derinden etkilemiştir. Beccaria, Helvetius, Diderot, d'Alembert ve Voltaire gibi Aydınlanma filozoflarının yanı sıra Locke ve Hume'dan da etkilenen Bentham, yapıtlarında deneyci yaklaşımı kavramsal açıklığa ve tümdengelimli uslamlamaya dayalı bir usçuluk anlayışıyla birleştirmiştir.

Bentham'ın çok sayıdaki yapıtları arasında, Blackstone'un reform karşıtı gelenekçi görüşlerin eleştirdiği yayımlanmış ilk yapıtı "A Fragment on Goverment" (Yönetim Üzerine, 1776); hukuksal, ahlâki ve toplumsal reformlara temel oluşturabilecek ussal ilkeler geliştirmeye çalıştığı başyapıtı "An Introduction to the Prenciples of Morals and Legislation" (Ahlâkın ve Yasamanın İlkelerine Giriş, 1789), parlamento reformuna ilişkin demokratik önerilerini içeren "A Catechism of Parliamentary Reform" (Parlamento Reformu İçin Bir Kılavuz, 1817) ve ancak ilk cildini yayımlayabildiği "Constitutional Code" (Anayasa Hukuku, 1830) sayılabilir.

Vatikan tabii ki Bentham'ı da es geçmedi. 4 eserini Liste'ye aldı. Eserlerin adı ve Liste'ye giriş tarihleri şöyle: "Deontology or the science of morality" (1825), "Three acts relative to spanish and portuguese affairs" (1826), "Traite des preuves judiciaires" (1828) ve "Traites de legislation eivile et penale" (1819).

HENRI BERGSON

1859-1941 yılları arasında yaşayan Fransız filozof. Sezgiciliğin kurucusudur. Akıl yerine sezgiyi ön plana çıkarmış, insan yaşamının başlangıçta yönlendirici bir atılımla sürekli gelişme süreci içinde olduğu görüşünü savunmuştur.

Bergson'un "Essai sur les donnees immediates de la conscience" (Bilincin Dolaysız Verileri Üzerine Deneme), "L'evulution creatrice" (Yaratıcı Evrim) ve "Matiere et memoire" (Madde ve Bellek) adlı yapıtları 1914 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

GEORGE BERKELEY

1685-1753 yılları arasında yaşamış olan ve dünyada yalnızca zihin ya da ruhların ve bu ruhların idelerinin varolduğunu, buna karşılık maddenin varolmadığını öne süren; yani modern idealizmin en önde gelen savunucusu, hatta kurucusu olan İrlandalı düşünür.

Maddenin yerine Tanrıyı yerleştiren Berkeley bile Vatikan'ın gazabından kurtulamadı. Kilise, Berkeley'in "Alciphron: or The minute philosopher" adlı eserini aykırı dinsel düşünceler taşıdığı gerekçesiyle 1742 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne koydu.

GIOVANNI BOCCACCIO

1313-1375 yılları arasında yaşayan İtalyan yazar ve şair. Rönesans hümanizmi için oldukça önemliydi; eserleri arasında "Decameron" en fazla tanınanıydı. Döneminde realizmi, hisleri ve zekasıyla kullandığı için önemli olmuştur. Boccaccio dünya edebiyatının ilk hikâyecisi, Decameron da ilk hikâye olarak anılır.

"Decameron", Vatikan tarafından 1559'da hazırlanan ilk Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

ROBERT BOYLE

İrlandalı doğa filozofu, kimyager, fizikçi, kâşif Robert Boyle (1627-1691), ilk modern kimyacı olarak anılır. Çalışmalarının en ünlüsü, "The Sceptical Chymist" (Kuşkucu Kimyager), kimya alanında bir dönüm noktası olarak görülür. Francis Bacon'u izleyen Boyle da, uygarlığın geleceği bakımından bilime büyük umutlarla bağlanmıştı. Çağdaşları onu ölümünden sonra "Gerçeği soluyan Robert Boyle" diye anmışlardır.

Doğal olarak Boyle da 1695 yılında 3 eseriyle Vatikan'ın Yasak Kitaplar Listesi'ne girdi: "Of the seraphic love or motives and incentives to the love of God", "Of the seraphic love or motives and incentives to the love of God" ve "Some considerations touching the style of the holy scriptures".

THOMAS BROWNE

Tıp, dinler, bilim ve ezoterik konular öncelikli olmak üzere birçok konu hakkında yazılar yazmış olan İngiliz yazar. Sir Thomas Browne'un (1605-1682) yazıları, Francis Bacon'un Bilimsel Devrime getirdiği sorgulayıcı bakışın etkisiyle doğal hayata karşı büyük bir merak taşır.

"Religio medici" adlı eseri, aykırı dinsel düşünceler taşıdığı gerekçesiyle 1645 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

GIORDANO BRUNO

İtalyan filozof, rahip, gökbilimci Giordano Bruno (1548-1600), Rönesans felsefesini biçimlendiren filozofların en önemlilerinden biridir ve şair yönüyle de edebiyata en yakın duranıdır. Ona doğacı coşkunluğun düşünürü de denilebilir. Aristotelesçi

Giordano Bruno Roma'da meydanda yakıldı.

kapalı evren görüşünden ilk sıyrılanlar arasında yer alan İtalyan filozof, Kopernik'in tezini savundu. Evrenin sonsuz ve eşdağılımlı olduğunu ve evrende dünyadan başka birçok gezegenin bulunduğunu söyledi. Aykırı görüşler beslediği için 1600 yılında Roma Katolik Kilisesi'nin Engizisyon mahkemesinde yargılanıp sapkın ilan edildi ve Roma'da diri diri yakılarak idam edildi.

Bruno'nun tüm eserleri, katledilişiyle birlikte, 1600 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

JOHN CALVIN

1509-1564 arasında yaşayan Fransız asıllı tanrıbilimci. John Calvin, Katolik Kilisesi'ne ve Papalığa muhalefet sonucu kurulan Protestanlık mezhebinin Martin Luther'den sonraki ikinci büyük ismi. Akla büyük önem vererek, yerleşmiş kuralları eleştiren Protestanların çizgisini ileri noktaya taşıdı. Calvin, dinin yalnızca inanç değil, aynı zamanda bir eğitim-öğretim sorunu olduğunu öne sürdü. Papalığı ve o güne dek var olan mezhepleri eleştirerek reformlar yapılmasını önerdi. Fransa'da doğan, uzun süre İsviçre'de yaşayan Calvin, buradan Avrupa'ya reformist düşüncelerini yaymayı başardı. Alman düşünür Max Weber, Calvin'in kapitalist zihniyetin doğuşunda birinci derecede etken olduğunu söylemiştir.

Calvin'in "Civil and Canonical Law" adlı eseri 1559 yılında oluşturulan ilk Liste'de ve 1564 listesinde yer aldı.

AUGUSTE COMTE

1798-1857 yılları arasında yaşamış olan, pozitivizmin kurucusu Fransız filozofu. Ortaçağın dünya görüşünün yerine geçen yeni bilim kökenli ideoloji için bir zemin sağlamaya çalışan Comte'un temel amacı, toplumun reformdan geçirilmesi ve yeni baştan düzenlenmesi olmuştur. Bu amaç, ona göre, toplumu yöneten yasaların bilgisini, toplumu konu edinen bir bilimi gerektirir. Bu bilim için ise, yeni bir bakış açısına, yeni bir felsefe anlayışına gerek duyulur. Bu nedenle, Comte arzuladığı toplumsal reform ve düzenlemeyi bilimsel temelleri olan bir felsefe, pozitif felsefe ya da pozitivizm üzerine inşa edilmiş olan bir toplum bilimi geliştirerek gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Comte, sosyoloji kavramını ilk kez kullanan düşünürdür. Auguste Comte, burjuvazinin aristokrasiyle mücadele içinde olduğu devrimci döneminin değil, iktidarı aldıktan sonra kendi toplumsal düzenini yerleştirme döneminin düşünürüdür.

Comte'un ünlü eseri "Cours de philosophie positive" (Pozitif Felsefe Dersleri) 1864 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

ETIENNE DE CONDILLAC

1715-1780 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız düşünürü. John Locke'un empirizminden etkilenerek duyumcu bir bilgi kuramı geliştirmiştir. Duyu algılarından kaynaklanan gözlemlerin bilginin kaynağı olduğu ilkesine dayalı bir duyumculuğu benimseyen Condillac, tüm bilgilerin şekil değiştirmiş birer duyum olduğunu savunmuştur. O, bilginin de ötesinde, insanda manevi olan her şeyi, insanın tüm zihinsel faaliyetlerini dış dünyaya ilişkin duyuma indirgemiş ve bu tezini kanıtlamanın yollarını aramıştır.

Condillac'ın "Cours d'etude pour l'instruction du prince de Parme" adlı eseri 1836 yılında aykırı dinsel görüşleri nedeniyle Vatikan tarafından yasaklanmıştır.

MARQUIS DE CONDORCET

1743-1794 yılları arasında yaşamış olan ünlü Fransız Aydınlanma filozofu, siyaset bilimcisi ve matematikçisi. İnsanın yetkinleşebileceğine ve insanlığın sonsuza dek ilerleyebileceğine inanan Condorcet, ilerlemeye duyduğu bu inancı, "İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerine Tarihi bir Tablo Taslağı" adlı eserinde dile getirmiştir.

Condorcet'un bu ünlü yapıtı 1827 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

NICOLAUS COPERNICUS (KOPERNIK)

Geliştirdiği Güneş merkezli evren sistemiyle, Ortaçağ düşünce geleneğini kıran ilk atılıma öncülük eden, deyim yerindeyse Bilimsel Devrimin tetiğini çeken Polonyalı büyük bilim insanı. 1473-1543 yılları arasında yaşayan Kopernik, ünlü eseri "De revolutionibus orbium coelestium"da (Göksel Kürelerin Dönüşleri Üzerine), Batlamyus'un yüzlerce yıllık Yer merkezli evren dogmasında ilk gediği açtı. Yapıtının ilk nüshası Kopernik'e ancak yaşamının son günlerinde hasta yatağında ulaşabildi.

"De revolutionibus"un resmi öğretiye ters görüşler taşıması doğal olarak Kilise'yi rahatsız etti. Fakat Katolik Kilisesi Bruno ve Galileo'ya gelene dek yapıta belirgin bir tepki göstermedi. Ama Galileo'nun Engizisyon'a çağrılıp Kopernik sistemini reddetmeye zorlandığı 1616 yılında "De revolutionibus" da Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu. Fakat tam olarak yasaklanmadı; bazı cümlelerinde "düzeltme" yapılması istendi. Bu "düzeltmeler" Francesco Ingoli tarafından yapılınca eser 1620'de Liste'den çıkarıldı. Fakat "De revo-

lutionibus" hiçbir zaman bu "düzeltme"lerle yayınlanmadı. 1758'de Papa Benedict XIV, orijinal (yani değiştirilmemiş) metni de Liste'den çıkardı.

BENEDETTO CROCE

1866-1952 yılları arasında yaşamış olan, 20. yüzyılın ilk yarısının en önemli İtalyan filozoflarından, estetik tarihinin en önemli düşünürlerinden biri. İdealist felsefeyi benimsemiştir. Klasik romantik felsefenin rasyonalizmini örnek alan bir tin felsefesi geliştirmiş ve tinin tek gerçek olduğunu savunmuş olan Croce'ye göre, ten kendisini diyalektik bir biçimde, düşünce ve eylem olarak iki basamakta gerçekleştirir. Bunlardan düşünce ve eylem basamakları da kendi içlerinde ikiye ayrılır. Buna göre, birinci basamak sezgi, sezgisel bilgi ya da sanat, ikincisi mantıksal bilgi ya da mantıktır.

1932 yılında "Storia d'Europa nel secolo decimonono" adlı eseri Yasak Kitaplar Listesi'ne alınan Croce'nin, 1934 yılında da bütün yapıtları yasaklandı.

JEAN LE ROND D'ALEMBERT

1717-1783 yıllarında yaşayan Fransız matematikçi, fizikçi, mekanikçi ve filozof. Denis Diderot ile birlikte Ansiklopedi'nin editörlüğünü yaptı. Aydınlanma akımının bilimsel düşünceye en yakın düşünürlerinden biriydi. Diferansiyel denklemler alanında kendi adıyla anılan çok sayıda teoremi vardır. Genel matematiğin kurucularından biri olarak kabul edilir.

D'Alembert'in "Melanges de litterature, d'histoire et de philosophie" adlı yapıtı 1767 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne alındı.

PAUL THYRY (BARON) D'HOLBACH

1723-1789 yılları arasında yaşayan Alman asıllı Fransız yazar, Aydınlanma filozofu ve Ansiklopedist. Tüm dinsel dogmaların birer zorbalık aracından başka bir şey olmadığını savundu. Başlıca yapıtı "Doğa Dizgesi"nde maddeci ve mekanikçi felsefesini açıkladı. Ona göre ruh ve madde tek bir gerçekliğin iki ayrı görünümü, hareket de maddenin zorunlu bir açınımıydı.

1775-1837 yılları arasında hemen hemen bütün eserleri Kilise tarafından Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

ERASMUS DARWIN

1731-1802 yılları arasında yaşayan İngiliz doğa filozofu, fizikçi, fizyolog, botanikçi, mucit ve şair. İngiltere'de tanınmış sanayici ve filozofların bulunduğu Lunar Cemiyeti'nin kurucularından olan Erasmus Darwin, Evrim Kuramı'nı ortaya atan Charles Darwin'in de büyükbabasıdır.

Erasmus Darwin'in organik yaşamın yasalarını irdelediği en önemli bilimsel eseri "Zoönomia", 1817 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

DANIEL DEFOE

Robinson Crusoe" adlı yapıtıyla tanınan ünlü İngiliz yazar ve gazeteci (1660-1731). Çeşitli güçlükler ve tehlikelerle dolu bir yaşam geçirdi. 1685'te İngiltere kralı II. James'e karşı başlatılan ayaklanmaya katıldı. Yaşamının çeşitli dönemlerinde tüccarlık, fabrikatörlük, devlet memurluğu ve hatta casusluk yaptı. 40 yaşında gazetecilikte karar kıldı, bundan birkaç yıl sonra da roman yazmaya başladı. Yayımladığı siyasal yergi kitapçıklarındaki sert tutumu yüzünden birçok kez hapse girdi. "Robinson Crusoe" adlı yapıtı sömürgeciliği olumladığı savıyla sert eleştirilere uğramıştır.

Daniel Defoe'nun "Political history of the devil, as well ancient as modern" adlı eseri 1743 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

RENÉ DESCARTES

1591-1650 yılları arasında yaşamış, modern felsefenin kurucusu olarak ün kazanmış Fransız filozof ve matematikçi. Yeni bir doğa ve insan anlayışının ortaya çıktığı, araştırma yöntemlerinin yeni baştan oluşturulduğu bir çağda, bilimlere bir temel kazandırmayı ve ruhla bedeni, tinsel olanla fiziki olanı,

geleneksel dini öğretilerle de yeni bilim görüşünü uzlaştırmaya çalışmış ve çağının bilimlerini yeni baştan inşa etmeyi kendisine bir amaç olarak belirlemiştir. Modern felsefenin ve analitik geometrinin kurucusu olan Descartes için de, Bacon'da olduğu gibi, amaç doğayı egemenlik altına almaktır. Çünkü insan ancak o zaman mutlu olabilir. Fakat doğa, skolastiğin sağladığı bilgilerle egemenlik altına alınamaz.

Descartes'ın hemen hemen bütün eserleri 1663 yılında Kilise tarafından Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

DENIS DIDEROT

1713-1784 yılları arasında yaşayan, Aydınlanma düşüncesinin öncülerinden Fransız yazar ve filozof. Ansiklopedi'nin baş editörüydü. Ansiklopedi'nin 8-18 ciltleri, 1-7 ciltlerindeki bilgiler üzerine kiliseden aldığı tepki ile yasadışı olarak basılmış, "Filozofça Düşünceler" adlı yapıtı da mahkeme kararıyla yakılmıştır. Edebiyat alanında da birçok yapıtı bulunan Diderot'nun başlıca özelliği romanları şekil ve içeriğinin yanı sıra, felsefi olarak da incelemesiydi. Romantizm akımının öncüsü ve hümanist olan Diderot; zengin kiliseler kontrolünde bir endüstri olarak gördüğü Hıristiyanlık dinini red-

detmiş ve birçok aşırı dincinin saldırılarına uğramıştır.

Diderot'nun "Jacques le fataliste et son maetre" (Kaderci Jacques ve Efendisi) adlı ünlü romanı 1804 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne alınmıştır.

ALEXANDRE DUMAS (BABA VE OĞUL)

Baba Alexandre Dumas (1802-1870), romantik akımın başlıca yazarlarından sayılan ünlü Fransız romancısıdır. "Monte Kristo Kontu", "Üç Silahşorlar", "Siyah Lale" ve "Demir Maske" gibi tarihi romanlarıyla tanınır. Üç yüze yakın macera romanı yazmıştır. Oğul Alexandre Dumas (1824-1895) da babasının yolundan gitmiş ve o da ünlü bir romancı olmuştur. "Kamelyalı Kadın" en ünlü yapıtıdır.

Baba ve oğul Dumas'lar da Kilise'nin gazabından kurtulamadı. Baba Dumas'nın "Omnes fabulae amatoriae" adlı yapıtı 1863'te, oğul Dumas'nın "La Question du divorce" adlı yapıtı 1880'de Katolik öğretisine aykırı görüşler içerdiği gerekçesiyle Yasak Kitaplar Listesi'ne alındı.

GUSTAVE FLAUBERT

1821-1880 yılları arasında yaşamış gerçekçilik akımını başlatan Fransız romancı. En ünlü romanı olan "Madame Bovary" 1856'da yayınlandığında, yazar ve yayıncı hakkında ahlaksızlığa teşvik suçundan dava açıldı. "Madame Bovary" bugün dünya edebiyatının temel taşlarından birisi olarak kabul edilir.

Gustave Flaubert'in "Madame Bovary" ve "Salammbo" adlı yapıtları 1864 yılında dinsel düşüncelere aykırılığı gerekçesiyle Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

CHARLES FOURIER

1772-1837 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız ütopik sosyalist ve filozof. Fourier, 1808'de kadın haklarının genişletilmesinin bütün sosyal ilerlemenin ana ilkesi olduğunu iddia etti. Ayrıca düşünceleriyle 1855'ten 1860'a kadar süren La Reunion ve 1841`den 1856'ya kadar süren North American Phalanx komünist topluluklarının kuruluşuna kaynaklık etmiştir.

Fourier'nin "Le nouveau monde industriel et societaire" adlı eseri 1835 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

ANATOLE FRANCE

1844-1924 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız edebiyatçı. Klasik geleneğin önde gelen temsilcileri arasında kabul edilir. Edebiyatın her türünde eserler veren yazar, 1921 yılında edebiyat dalında Nobel Ödülüne layık görülmüştür.

Anatole France'ın bütün eserleri 1922 yılında Vatikan tarafından Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

FREDERICK II (PRUSYA KRALI)

"Büyük Frederic" adıyla da tanınan Prusya kralı. 1712-1786 yılları arasında yaşadı. Babası Wilhelm I'in isteği ile askeri eğitim görmesine karşın, edebiyat ve felsefeye büyük ilgi duydu. Bir ordu düzenleyicisi ve komutan olarak da çok başarılıydı. Kral Frederic dinsel hoşgörüden yanaydı. Çeşitli Hıristiyan mezheplerinin yanı sıra Musevi ve Müslümanlara da hoşgörüyle yaklaşılmasını savunmuştur. Frederic II'nin Machiavelli'ye bir reddiye yazdığı da bilinir.

Bu sıradışı Prusya kralının "Oeuvres de philosophie de Sans-Souci" adlı eseri 1760 yılında Papalık tarafından Yasak Kitaplar Listesi'ne alınmıştır.

GALILEO GALILEI

Bilimsel Devrimin simgesi, modern bilimin babası sayılan ünlü İtalyan bilgin (1564-1642). Galilei aynı zamanda, Güneş-merkezli sistem için Kilise'ye karşı sürdürdüğü mücadele ile düşünce özgürlüğüne de öncülük etti. Düşüncemize büyük bir katkısı da, deney sonuçları ile matematiği birleştirmesi, böylece bilimsel yöntemi bugünkü anlamda işlemiş olmasıdır. Kendi yapıp göğe çevirdiği teleskopu, deyim yerindeyse dinsel dogmaların giyotini gibi çalışmıştır.

Galilei 1616 yılında Engizisyon önüne çağrıldı ve bundan böyle Kopernik sistemini savunmamaya zorlandı. Bir süre köşesine çekilen Galilei, dostu Kardinal Barberini'nin papalık makamına gelmesiyle yüreklenerek suskunluğunu bozdu. "İki Büyük Dünya Sistemi Üzerine Diyalog" adlı ünlü kitabını yazdı. 1632 yılında yayınlanan kitapta, bir yandan Güneş-merkezli sistemin doğruluğu birtakım ince tartışmalarla kanıtlanırken, öte yandan resmi görüşle alttan alta alay edilir. Etkili bir dille kaleme alınan kitap, beklenmeye bir ilgi toplar ve Avrupa'nın her ülkesinden okuyucu bulur. Bu ilgi karşısında köpüren Kilise yeniden harekete geçer, Galilei bir kez daha Engizisyon önüne çıkartılır. Yaşlı ve hasta bilgin hücreye atılır ve fikirlerinden vazgeçmeye zorlanır.

Galilei'nun bu ünlü yapıtı 1633 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konur ve 1822'ye kadar Liste'de kalır. Galilei, ev hapsinde tutulduğu ve görme yetisini yitirdiği son yıllarında da boş durmaz. Hareket üzerine araştırmalarını içeren en büyük yapıtı "İki Yeni Bilim Üzerine Diyalog" adlı kitabını hazırlar ve dostlarının aracılığıyla Hollanda'da yayımlatır.

EDWARD GIBBON

1737-1794 yılları arasında yaşamış İngiliz tarihçi ve politikacı. En önemli çalışması "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi", 1776-1788 yılları arasında altı cilt halinde basılmıştır. Kitap genellikle yazım kalitesi, ironisi, birincil kaynak olarak kullanımı ve örgütlenmiş dini yermesiyle bilinir.

Gibbon'un bu ünlü yapıtı 1783 yılında dinsel öğretiye aykırı görüşler içerdiği gerekçesiyle Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

ANDRÉ GIDE

Nobel ödüllü Fransız edebiyatçı (1869-1951). Yaşamı boyunca toplumsal ve bireysel ahlakın en önemli ölçütünün, bireyin içtenliği ve kendisini tanıması olduğunu savundu. Edebi, siyasal ve toplumsal sorunlara karşı hoşgörülü bir tutum benimsedi. Genel ahlak anlayışının karşısında bireysel özgürlüklerin savunucusu oldu. Ama aynı zamanda 19. yüzyıl Fransız edebiyatının en önemli hümanist ve ahlakçı yazarı olarak tanındı. Düşüncelerindeki bütünlük ve soyluluk, üslubundaki arılık ve uyumla Fransız edebiyatının saygın isimleri arasında yer aldı. Sosyalist düşünceye de ilgi duyan Gide, 1925'te Fransız Ekvator Afrikası'na gitti. Burada gördüklerinden de etkilendi. Dönüşünde sömürgeciliği eleştiren yazılar yazdı. 1925 yılında yayımladığı "Kalpazanlar" Gide'nin en önemli eserlerinden biri olarak görülür.

Andre Gide'nin bütün yapıtları 1948-1952 arasında Yasak Kitaplar Listesi'nde yer aldı.

HUGO GROTIUS

1583-1645 yılları arasında yaşamış ve doğal hukuk öğretisiyle ün kazanmış olan ünlü Hollandalı düşünür. Descartes'ın bilgi alanında gerçekleştirdiği şeyi, hukuk alanında yapmıştır. Başka bir deyişle, nasıl ki modern felsefenin kurucusu olan

Descartes, kuşku yoluyla bilgiyi teolojik-skolastik cendereden kurtararak özneden yola çıktıysa, aynı şekilde Grotius da hukuku, Tanrı iradesi karşısında bağımsız ve nesnel bir kurum olarak öne sürmüştür.

Grotius'un hemen hemen bütün eserleri Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

HEINRICH HEINE

19. yüzyılın en büyük Alman şairlerinden biri (1797-1856). 1831 yılında Almanya'dan ayrılıp Paris'e giden Heine, Saint Simon'un ütopik sosyalist fikirleriyle tanıştı, eşitlikçi ve sınıfsız toplum düşüncesini benimsedi. Yaşamının geri kalanını Paris'te geçirdi. Fakat Alman iktidarını eleştirmekten de geri durmadı. "Almanya: Bir Kış Masalı" adlı eserini yazdı. 1844'de arkadaşı Karl Marx bu yapıtı gazetesinde makaleler halinde yayımladı. Yapıtları Almanya'da yasaklandı. Bir kitabının yakıldığını duyduğunda, "Eğer bir yerde kitapları yakıyorlarsa, orada eninde sonunda insanları da yakacaklardır" demiştir.

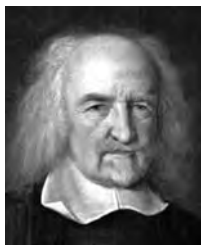
Heinrich Heine'ın çok sayıda yapıtı, 1833 ve 1836 yılında Kilise tarafından Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

CLAUDE-ADRIEN HELVETIUS

Aydınlanma akımının öncülerinden Fransız filozof ve edebiyatçı (1715-1771). Duyumcu-maddeci görüşü benimsedi. Ansiklopedi'nin hazırlanmasına katkı yaptı. "Ruh Üzerine" adlı yapıtı Krallık Meclisi ve Paris Parlamentosu tarafından mahkûm edildi. Hazzı ve acıyı inceleyen Helvetius, insan zihninin herkeste aynı olduğunu, değişik görünümlerin eğitimle ortaya çıktığını söyledi. Ona göre iyilik ve kötülük göreli şeylerdi. Bilgilerimizin duyumların ürünü olduğunu belirtti. Tam anlamıyla bir tanrıtanımaz olan filozofa göre, din zorbalıktan başka bir şey değildi.

"De l'Homme, de ses Facultes İntellectuelles et de Son Education" (İnsan, İnsanın Zihin Yetileri ve Eğitimi Üzerine) adlı ünlü yapıtı 1774 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

THOMAS HOBBES

Batılı siyaset felsefesinin başucu kitabı olan "Leviathan"ın yazarı ünlü İngiliz filozofu (1588-1679). Thomas Hobbes felsefede materyalizmi, etikte haz ahlakını, siyasette monarşiyi benimsemiştir. Leviathan, Tevrat'ta geçen bir canavarın adıdır ve Hobbes'ta herşeye egemen olan devletin simgesidir.

Francis Bacon'ın empirizminden etkilenen Hobbes'a göre dünya mekanik hareket yasaları tarafından yönetilen cisimlerin bütünüdür. İnsan ve hayvan bu bütünün bir parçasıdır. Onların fiziksel ve ruhsal yaşamları da tümüyle mekanik hareket yasalarına bağlıdır. Bu bakımdan dünyada ruh, melek, tanrı diye bir şey yoktur. Bunlar imgelemin ürünüdür. Hobbes'a göre evrende töz (cevher) olarak yalnızca madde vardır. Felsefenin konusunu bu madde ve maddenin biçim almış bir durumu olan cisimler oluşturur. Cisimler de ancak gözlem ve deney yoluyla incelenir. Maddenin dışında kalanlar -tanrı, ruh gibi- ise ilahiyata ait inanç konularıdır.

Thomas Hobbes'un bütün yapıtları 1649-1703 yılları arasında Yasak Kitaplar Listesi'nde yer almıştır.

VICTOR HUGO

1802-1885 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız yazar, şair ve devlet adamı. Ateşli bir demokrasi ve cumhuriyet yanlısı olarak imparatorluk rejimini eleştiren yapıtlar yazdı. 1848 Devrimi'nden sonra parlamento üyeliğine seçildi.

3. Napoleon'un hükümet darbesini engellemeye çalıştı, başaramayınca 1851 yılında Belçika'ya kaçmak zorunda kaldı. Fransa'da Cumhuriyet yeniden kurulunca Paris'e döndü. Ulusal Meclise seçildi. Paris Komünü'nün ezilmesinden sonra komüncülerin bağışlanması için çok uğraştıysa da sonuç alamadı. Ölüm döşeğindeyken şu sözleri sarf ettiği söylenir: "Tanrı'ya inanıyorum, ahirete inanıyorum; fakat hiçbir kilise papazını başımda istemiyorum. Beni seven bütün dünya insanlarının gönülden dualarını bekliyorum. Bu benim için kafidir."

Victor Hugo'nun en önemli iki eserinden "Notre-Dame de Paris" (Paris'in Notredame Kilisesi) 1834 yılında, "Les miserables" (Sefiller) 1864 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne kondu.

DAVID HUME

İskoç filozof, ekonomist ve tarihçi (1711-1776). Hume'a göre, 'bilgi'nin görevi, 'varlık'ın anlaşılmasını sağlamak değil, pratik hayata kılavuzluk etmektir. Varlık hakkındaki bütün kanaatler deneyden gelir. Din felsefesi alanında ise, Hume, evren düzenindeki nedenlerin akıl düzenini andırdığını kabul etmekle birlikte, bütün teolojik ve felsefi tanrı doktrinlerini reddetmiş, dinin ahlak ve uygar yaşam üzerindeki kötü etkilerinden söz etmiştir. Hume'un kuşkuculuğu, burjuvazinin faydacı ve akılcı dünya görüşünün temelini oluşturmuştur. Hume'un agnostisizmi çağdaş idealizm üzerinde bir hayli etki yapmakla kalmamış, yeni-pozitivizmin ideolojik kaynaklarından biri olmuştur. En önemli yapıtı "İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme"dir.

David Hume'un bütün yapıtları dine aykırı düşünceler içerdiği gerekçesiyle 1761-1827 yılları arasında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

IMMANUEL KANT

1724-1804 yılları arasında yaşamış Alman filozof ve bilgin. Klasik Alman idealizminin kurucusudur. Bir siyaset kuramcısı olmaktan önce bir bilgi kuramcısıdır. Kant'ın Aydınlanmacılığı kendine özgüdür; Fransız Aydınlanma düşüncesiyle büyük bir yakınlığı yoktur. Devrim fikriyle çelişen tutucu felsefesi özellikle insanın usunu özgürce kullanması üzerinden Aydınlanma düşüncesine bağlanır.

Kant kozmoloji alanıyla da ilgilenmiş, bulutsu hipotezini formüle etmiştir. Buna göre gezegenler sistemi temel bir bulutsudan oluşmuş ve gelişmiştir. Kant, üzerinde yaşadığımız Dünyanın da dahil olduğu Samanyolu'ndan başka, bir Büyük Samanyolları Evreni'nin varolduğuna ilişkin bir hipotez de geliştirmiştir. Dünyanın dönüşünün med ve cezir hareketleri nedeniyle geri kaldığını ifade eden teoriyi ve hareket ile ataletin göreliliği teorisini geliştirmiştir. Evrenin ve Dünyanın doğal gelişmesi hakkındaki materyalist görüşleri ile bağdaşan bu çalışmalar diyalektiğin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kant'ın en önemli yapıtı "Kritik der reinen Vernunft" (Saf Aklın Eleştirisi), 1827 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

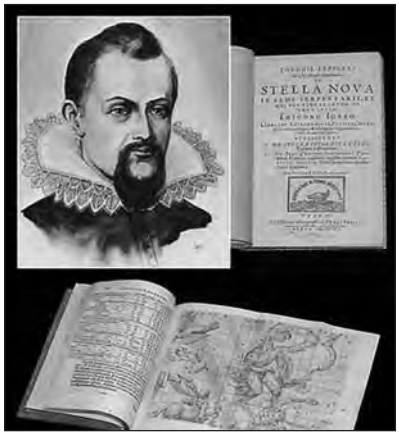
NIKOS KAZANTZAKIS

1885-1957 yılları arasında yaşayan, uluslarası barış ödülü sahibi ünlü Yunanlı yazar ve düşünür. Özellikle "Günaha Son Çağrı" adlı yapıtında İncil'den alıntılar yaparak aslında İncil'in romanlaştırılmış halini sunan Kazantzakis, Vatikan'ın şimşeklerini üzerine çekmiştir. Sosyalist düşünceyi benimseyen Kazantzakis'in diğer ünlü yapıtları arasında "Zorba", "Yeniden Çarmıha Gerilen İsa" ve "El Greco'ya Mektup" sayılabilir.

Kazantzakis'in "Günaha Son Çağrı" adlı yapıtı 1948 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

JOHANNES KEPLER

Bilimsel Devrim çağının bir diğer büyük ismi, "Astronominin Prensi" unvanlı Alman asıllı bilgin (1571-1630). Kepler'e gelinceye dek Kopernik sistemine dayanaksız bir hipotez ya da işe yarar matematiksel bir araç gözüyle bakılıyordu. Kepler, sistemin kimi düzeltmelerle bilimsel doğruluğunu kanıtlamakla kalmadı, astronomiye mekanik bir kimlik kazandırdı. Daha çok üç yasasıyla bilinen Kepler, uzay fiziğinde sonraki kimi önemli buluşların ipuçlarını da ortaya koymuştu. Bunların başında eylemsizlik ilkesiyle çekim kavramı gösterilebilir.

Dinsel dogmaları yerle bir eden Kopernik sistemini ete kemiğe büründüren Kepler de doğal olarak Kilise'nin tepkisini çekmiştir. "Astronomia Nova" (Yeni Astronomi), "Epitome Astronomiae Copernicanae" (Kopernik Astronomisinin Özeti) ve "Harmonice Mundi" (Dünya'nın Uyumu) adlı ünlü yapıtları 1619 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

JEAN DE LA FONTAINE

1621-1695 yılları arasında yaşayan ve fabl eserleriyle tanınan ünlü Fransız şair ve yazar. Eserlerinde sadelik ve açıklık görülür. Konuşma şeklinde akıcı şiirleri, hayvanlar üze-

rinde tenkitleri, incitmeden iğneleme usulleri ile Fransız ve dünya edebiyatına büyük eserler kazandırmıştır.

La Fontaine'in "Contes et nouvelles en vers" adlı yapıtı da 1703-1804 yılları arasında Yasak Kitaplar Listesi'nde yer almıştır.

JOHN LOCKE

Ünlü İngiliz materyalist filozof (1632-1704). Locke'un eserlerinin yayınlanışı Restorasyon dönemine rastlar. Locke, filozof, iktisatçı ve siyasi yazar olarak sınıf ve parti mücadelelerine katılmıştır. Başlıca eseri "An Essay Concerning Human Understanding"de (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme) bir materyalist ampirik bilgi teorisi geliştirmiştir. Locke'a göre, bütün fikirlerimizin biricik kaynağı deneyimler ve duyumlardır. Siyaset felsefesi alanında Locke, "devletin amacı, emek sayesinde elde edilen hürriyet ve mülkiyeti korumaktır" der. Locke'un devlet doktrini, İngiltere'deki 1688 burjuva devriminin ve burjuvazi ile aristokrasinin burjuvalaşmış kesimi arasındaki uzlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan hükümet şeklinin teorisini kurma çabasının ürünüdür.

Locke'un "An essay concerning humane understanding" adlı yapıtı 1734'te, "The reasonableness of christianity" adlı yapıtı da 1737'de Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

MARTIN LUTHER

Reform hareketinin ünlü lideri, Protestanlığın kurucusu (1483-1546). 16.-17. yüzyıllarda Almanya'nın manevi hayatının bütün alanlarında etkili olmuştur. İncil'i çevirmiş ve bu çeviri Alman dilinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Ilımlı bir reformdan yana olan Luther, Kilise adamlarının Tanrı ile kul arasındaki aracılığını reddetmiştir. Luther'e göre dinsel gerçek, "kutsal geleneğe", papalık yargılarına değil, İncil'e dayanır.

1518 yılında Roma'da Luther'in fikirlerine karşı bir papalık davası açıldı. Bu engizisyon davasında Luther gıyabında yargılandı. Papa her ne kadar afaroz ettiyse de Luther, afaroznameyi halk arasında yaktı. İmparator Maximillian onu heretik (dinden çıkmış, sapkın) ilan etti. Luther, suçlamalara cevap vermek üzere Roma'ya çağrıldı. Ama o, Roma'ya gitmek yerine, Augsburg'ta Kardinal Cajetan'a ifade vermeyi tercih etti. Cajetan ondan fikirlerinden ve Kilise'ye yaptığı saldırılarından vazgeçmesini isteyince, Luther, Wittenberg'e döndü. 15 Haziran 1520 günü Papa X. Leo, Luther'i bir bildiriyle aforoz etti. Ekim ayında papalık bildirisi Luther'in eline geçti ama Erfurt Üniversitesi'ndeki öğrencileri onu parçalayıp suya attı. 1521 yılında Luther bu sefer de İmparator V. Charles tarafından Worms Kurulu'na ifade vermek üzere çağrıldı. Burada kendisinden yazmış olduğu kitaplardaki heretik fikirlerinden vazgeçmesi istendi. Luther şöyle bir ifade verdi: "Kutsal Metinler ve akıl yoluyla ikna edilmediğim sürece papalar ve konsillerin otoritesini kabul edemem. Zira bunlar kendi aralarında çelişmekte ve benim vicdanım da sadece Tanrı'nın sözüne bağlıdır. Bu sebeple hiçbir görüşümden dönmüyorum çünkü kişinin vicdanına rağmen yazdıklarını inkâr etmesi doğru ve güvenilir olmaz."

Luther 1525'teki büyük köylü savaşı sırasında hakim sınıflardan yana olmuştur. Marx şöyle yazar: "Luther, Tanrıya imana dayanan köleliği, onun yerine Tanrıya inanmaya dayanan köleliği getirerek fethetmiştir."

Luther'in yapıtları, 1517-1521 yılları arasında Roma Katolik Kilisesinin Yasak Kitaplar Listesi'nde yer almıştır.

NICCOLO MACHIAVELLI

İtalyan düşünür, siyaset bilimcisi, askeri stratejist ve yazar (1469-1527). Machiavelli'e göre toplum, Tanrının iradesiyle değil doğal nedenlerle gelişir. Tarihin itici güçleri, maddi çıkar ve güçtür. Machiavelli, halk kitlelerinin çıkarları ile yönetici sınıfların çıkarları arasındaki çatışmaya işaret etmiştir. Machiavelli, yöneticilerin giriştikleri iktidar mücadelesinde zulüm ve ihanetin de kullanılmasını meşrulaştırarak, siyasi mücadelede her türlü araca başvurulmasının mubah olduğunu söylemiştir. Marx'ın deyişiyle, Machiavelli'in tarihteki yeri, kendisinin ilk defa devlete insan gözüyle bakan ve ilahiyat yerine akıl ve deneyimden hareket ederek devlet yasalarını yürüten kimse olmasıdır. Sosyalist düşünür Antonio Gramsci ise onu "erken gelmiş Jakoben" olarak tanımlar. En önemli yapıtı "Il Principe"dir (Prens).

Machiavelli'nin "Il Principe" ve "Discorsi" adlı yapıtları 1555 yılında Papalık tarafından yasaklanmış ve 1559'daki ilk Liste'de yer almıştır.

MAURICE MAETERLINCK

Belçikalı yazar (1862-1949). Edebiyatta sembolizm akımının önde gelen temsilcileri arasında yer alır. İnsanın ölüm olgusu karşısındaki çaresizliği temasına yoğunlaşan yazarın en tanınmış eseri, 1892'de yayımlanan "Pelléas et Mélisande"dir. 1911 yılında edebiyat dalında Nobel Ödülüne layık görülmüştür.

Maeterlinck'in bütün eserleri 1914 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

NICOLAS MALEBRANCHE

Fransız idealist filozof (1638-1715). Descartes'ın sistemindeki düalizmi, idealist bir açıdan aşmaya çalışmıştır. Felsefesi esas olarak dini bir felsefedir. Ona göre, Tanrı, sadece eşyanın yaratıcısı olmakla kalmaz, aynı zamanda gerçekliği de kendinde bulundurur. Bütün değişmelerin biricik nedeni Tanrının sürekli müdahalesidir.

Malebranche'ın görüşleri Katolik öğretiye aykırı bulunmuş ve hemen hemen tüm yapıtları 1689 yılından itibaren (bazıları 1707 ve 1712 yılında) Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

JOHN STUART MILL

İngiliz filozof, mantıkçı ve iktisatçı (1806-1873). Felsefede Hume7un ve berkeley7in yolundan giden Mill, materyalizm ve idealizmi iki metafizik kutup olarak ele almış; maddeyi kesintisiz duyum potansiyeli, zihni de kesintisiz duygu potansiyeli olarak görmüştür. Mantık alanında mutlak tümdengelimciliğin tipik bir temsilcisidir. Etik'te Bentham'ın faydacılığından etkilenmiş, ekonomi-politikte de Ricardo'nun emek-değer teorisi yerine kaba bir ücret-fiyat teorisi getirmiş ve Malthus'un nüfus teorisini savunmuştur.

Mill'in en önemli yapıtı "Principles of Political Economy" (Ekonomi-Politiğin İlkeleri), 1856 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

MICHEL DE MONTAIGNE

Rönesans dönemi Fransız filozofu (1533-1592). Başlıca eseri "Denemeler"dir. Felsefedeki hareket noktalarından biri kuşkuculuktur. Ortaçağlardaki skolastikten, Katolik dogmalardan ve Hıristiyan Tanrı fikrinden şüphe eder. Montaigne'de temel ahlak ilkesi, insanın din tarafından vaat edilen mutluluğu elini kolunu kavuşturup beklememesidir; insan yeryüzündeki mutluluğu için çaba göstermek hakkına sahiptir.

Montaigne'in "Les Essais" (Denemeler) adlı ünlü yapıtı 1676 yılında Liste'ye konmuştur.

CHARLES DE MONTESQUIEU

Aydınlanma döneminin ünlü Fransız toplumbilimci (1689-1755). Eserleri 1789 Fransız Devrimi liderleri tarafından büyük rağbet görmüştür. Mutlakıyet rejimini şiddetle eleştirmiş, devletin kökenini ve kanunların içeriğini açıklamaya, bu doğal temel üzerinde sosyal reform planları yapmaya çalışmıştır. Montesquieu, meşruti monarşiyi en iyi hükümet şekli olarak görmüş ve kuvvetler ayrılığı teorisini ortaya atmıştır. Ateist olmamakla beraber, kiliseyi ve din adamlarını şiddetle eleştirmiştir.

Montesquieu'nün en ünlü yapıtlarından "L'Esprit des Lois" (Kanunların Ruhu) 1751'de, "Lettres Persanes" (İran Mektupları) 1762'de Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

BLAISE PASCAL

Fransız matematikçi ve fizikçi (1623-1662). Matematikte olasılık kuramının kurucularındandır. Pascal'ın görüşleri çelişkilerle dolu bir evrimden geçmiştir. Doğa bilimlerindeki en önemli buluşları, bilime ve rasyonalist düşünceye karşı olan dinsel fanatizm ve kuşkuculukla birleştiriyordu. Litvistlerin manevi baskısına karşı giriştiği mücadele Fransız toplumunun ilerici kesimi tarafından desteklenmiştir.

Pascal'ın en önemli yapıtı "Pensees", 1789 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne girmiştir.

PIERRE JOSEPH PROUDHON

Fransız siyaset adamı, filozof, sosyolog ve iktisatçı (1809-1865). Anarşizmin kurucularındandır. Proudhon, toplum tarihini, fikirler arasındaki mücadelenin tarihi olarak görür. Büyük kapitalist mülkiyetini hırsızlık olarak ilan ederken, küçük mülkiyetin devam ettirilmesini savunur.

Proudhon'un bütün yapıtları 1852 yılında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Büyük Fransız Aydınlanmacısı, filozof, sosyolog, estetikçi, yazar ve pedagoji kuramcısı (1712-1778). Sosyoloji alanında radikal bir tutum alan Rousseau, feodal sınıf ilişkilerini ve despotik rejimi sert bir dille eleştirir; burjuva demokrasisini, medeni hakları ve insanların doğuştan eşit olduğu görüşünü savunur. Diğer aydınlanmacılara karşıt olarak insanın doğuştan iyi olduğuna inanır. İnsanın doğal durumda, yani uygarlaşmadan önce mutlu olduğunu, uygarlaşmayla ve onun getirdiği mülkiyetle mutluluğu elden kaçırdığını düşünür. Bu durumda, geri dönülemeyeceğine göre, doğal durumdaki mutluluğa benzer bir mutluluğu sağlayacak olan yasa düzenine ya da toplumsal sözleşme düzenine geçmek gerekir. En önemli eserleri "İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynakları ve Temelleri Üzerine Söylev", "Toplum Sözleş-

mesi" ve "Emile"dir.

Rousseau'nun başta bu eserleri olmak üzere, hemen hemen tüm eserleri Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

MARQUIS DE SADE

Fransız aristokrat ve felsefe yazarı (1740-1814). Erotik edebiyatın önemli yazarlarındandır, genellikle sert pornografik yazılar yazardı. Yaklaşık 29 yılını hapishanede, 3 yılını akıl hastanesinde geçirmiştir ve en önemli eseri "Sodom'un 120 Günü"nü hapishanede yazmıştır. Bir diğer önemli eseri de "Justine"dir. Sadizmin kökeninin onun yazdıklarına dayandığı bilinir. Yazılarında ahlakı, yasayı, dini öğeleri dikkate almadan aşırı özgürlüğü (hatta ahlaksızlığı) ve en iyinin zevk olduğunu savunuyordu.

Sade'ın "Justine" adlı yapıtı 1791'de Yasak Kitaplar Listesi'ne girmiştir.

JEAN-PAUL SARTRE

Fransız yazar ve filozof (1905-1980). Felsefi içerikli romanlarının yanı sıra, her yönüyle kendine özgü olarak geliştirdiği Varoluşçu felsefesiyle de yer etmiş; bunların yanında Varoluşçu Marksizm şekillendirmesi ve siyasetteki etkinlikleriyle 20. yüzyıla damgasını vuran düşünürlerden biri olmuştur. Bir anlatıcı, denemeci, romancı, filozof ve eylemci olarak yalnızca Fransız aydınlarının temsilcisi olmakla kalmamış, özgün bir entelektüel tanımlamasının da temsilcisi olmuştur.

Sartre'ın bütün yapıtları 1948-1959 yılları arasında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

BENEDICT SPINOZA

Hollandalı materyalist filozof (1632-1677). Özgür düşünceleri yüzünden Amsterdam'daki Yahudi Sinagogu'ndan aforoz edilmiştir. Çağının önde gelen düşünürleri Bacon ve Descartes gibi, Spinoza da insanın doğa üzerinde egemenlik kurmasını ve insanlığın ilerlemesini 'bilgi'nin başlıca amacı olarak görür. Spinoza, kendisine öncülük eden doktrinleri, insan özgürlüğünün zorunluluk sınırları içinde mümkün olduğunu gösteren hürriyet kuramı ile zenginleştirmiştir. Din ve bilim alanlarında, ateizmin ve özgür düşüncenin geliştirilmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Demokratik hükümeti en yüksek iktidar şekli olarak görmüş ve devlet gücünü hürriyetle sınırlandırmıştır. En önemli eserleri "Tractatus Politicus" (Politik İncelemeler) ve "Ethica"dır (Etik).

Spinoza'nın "Tractatus Politicus" adlı yapıtı 1679'da Yasak Kitaplar Listesi'ne girmiş, 1690'da da bütün yapıtları Liste'ye dahil edilmiştir.

VOLTAIRE

Fransız yazar, filozof ve tarihçi (1694-1778). Bağnazlığa, hoşgörüsüzlüğe, baskıya ve işkenceye savaş açmış Fransız Aydınlanma hareketinin liderlerinden. Düşünceleri 1789 Fransız Devrimine esin kaynağı olmuştur. Feodalizme karşı savaşmış, kanun önünde herkesin eşitliğini, mülkiyetten vergi alınmasını ve söz hürriyetini savunmuştur. Ne var ki, toplumun zenginler ve yoksullar olarak ikiye ayrılmasının kaçınılmazlığı fikrine dayanarak, özel mülkiyetin eleştirilmesini reddetmiştir. Voltaire'e göre en makul devlet biçimi, aydın bir hükümdar tarafından yönetilen meşruti monarşiydi. Fakat yaşamının sonlarına doğru en iyi devlet biçiminin cumhuriyet olduğu görüşüne yaklaşmıştır. İlerlemenin en büyük düşmanı olarak gördüğü Hıristiyanlığı ve Katolik Kilisesi'ni sert biçimde eleştirmiş ve dinsel fanatizmle mücadele etmiştir. Bütün bunlara karşın ateizmi kabul etmemiştir.

Bütün yapıtları Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

EMILE ZOLA

Fransa'da natüralizmin öncüsü olan ünlü yazar (1840-1902). Zola'nın edebiyat dışındaki şöhreti ise, Dreyfus Davası'nda takındığı aydın tavrından kaynaklanır. 1897 yılında Fransız ordusunda Yahudi olması nedeniyle askeri yargının duyarsızlığına kurban giden yüzbaşı Dreyfus'u hükümetin bütün baskılarına rağmen savunan ve Fransa devlet başkanına hitaben "İtham Ediyorum" makalesini yayınlayan Zola, baskılardan dolayı Fransa'yı terk edip bir süre Londra'da yaşamak zorunda kaldı. Çabaları sonucunda Dreyfus Davası'nın yeniden görülüp adaletin yerini bulması sonucu yurduna döndü. Emile Zola, 1902 sonbaharında, yatak odasında duman zehirlenmesinden öldü. "Nana", "Germinal" ve "Meyhane" en tanınmış romanlarıdır.

Emile Zola'nın bütün yapıtları 1894-1898 yılları arasında Yasak Kitaplar Listesi'ne konmuştur.

Soruşturma:

Kitabı nasıl seçersiniz? Nasıl okursunuz?

"Okurken sizde kalan bilgi kırıntılarını sistematik bilgiye dönüştürmek için sizler nasıl okursunuz?" Ulaş Sağdıç'ın e-posta grubumuzda paylaşıma açtığı soruyu boyutlandırarak düşün/yazın dünyasından, dergimizin yazar ve okur çevresinden isimlere yönelttik. Onların yanıtlarına, derginin internet grubunda konuya dahil olan dostlarımızın e-postalarını kattık. Yalın ama zihin açıcı bu soru; yanıtlarda çok farklı mecralara aktı...

Nalân Mahsereci

Her şey bir soruyla başladı. Derginin internet grubuna **Ulaş Sağdıç** adlı genç bir okurumuz sormuştu: "Okurken sizde kalan bilgi kırıntılarını sistematik bilgiye dönüştürmek için sizler nasıl okursunuz?" Geldi, yakama yapıştı: Sahi ben nasıl okurdum?.. Gözümün önünden hızla geçti: Boyutları, tipleri birbirinden farklı bir sürü defter sayfasına düşülmüş notlar, kitaplara yapışan kâğıtlar, altı çizili satırlar, sayfa boşluklarına konmuş imler, bilgisayar ortamında notları düzenleme girişimleri; vapurda-otobüste, koltukta, masa başında, yatakta, çay bahçesinde, kafede okumalar… Tek bir okuma biçimim yoktu; karma (biçimsiz?) bir okurdum anlaşılan. Bu farklı biçimler neyin nesiydi? Okuma niyetimin, kitabın niteliğinin ve koşulların gereğiydi. Ama sabit olan bir şey vardı. İster edebi, ister kuramsal okuma olsun; okunulanın esinlediği düşüncelere ve de duyumsamalara yol vermem…

"Nasıl okursunuz?" Teknik bir soru gibi duruyordu ama, okumanın yöntemi okuduklarımızı alımlamaya, kavramaya hizmet ettiğinden, yanıtın boyutları tekniğin darlığını aşabilirdi. Soru yalındı, ama düşünceyi farklı mecralara akıtabiliyordu.

Başkaları nasıl okuyordu acaba? Okuma uğraşını yaşamının önemli parçası kılmış insanlar, nasıl yöntemler geliştirmişlerdi? Ulaş'ın sorusu ilgiye değerdi; değişik kişilerin verdiği yanıtlar, esin verici olabilirdi. Biz de konuyu dergiye taşıyalım dedik. Düşün/yazın dünyasından, yazar ve okur çevremizden isimlere soruyu yöneltelim, yanıtları sunalım istedik. Soru boyutlandı:

- Okuyacağınız kitabı nasıl seçersiniz? (İnsan ömrünün sınırlılığı ve insanlık hazinesine geçmişten günümüze katılmış ve katılmaya devam eden kitap sayısı düşünülürse, "seçim" meselesi özellikle önem kazanıyor) Hangi kitaba ne kadar vakit ayıracağınıza nasıl karar verirsiniz? (Her kitap aynı hızla okunmaz ya!)

- Nasıl kitap okursunuz? Yönteminiz nasıldır? (Kitaptan en fazlasını alabilmek, okuduğunuzu sistematik bilgiye dönüştürebilmek ve uzun vadede de yararlanabilmek için ne yaparsınız?)

Alaeddin Şenel, **Ali Nahit Babaoğlu**, **Ender Helvacıoğlu**, **Hasan Aydın**, **Murat Gülsoy**, **Özdemir İnce** ve **Özer Or** yanıtladılar. Biz dosyanın hazırlığını yürütürken, derginin internet grubunda da (bilimgelecekdergisi@yahoogroups.com) soru hayli ilgi gördü, çok katılımlı ve zengin bir deneyim paylaşımına yol açtı. Bu e-postalardan, **A. Şenol Armağan**, **Erhan Berber**, **Murat Yıldırım**, **Neşe Özgen**, **Nevzat Samet Baykal** ve **Oya Adalı**'nın "Nasıl okursunuz?" sorusuna verdiği yanıtları da dosyamıza katıyoruz.

Okumayı öğrenmek…

Sorulduğu günden beri haşır neşir olduğum "Nasıl okursunuz?" sorusu, bir yanıyla, okumayı öğrenme arzusuna da işaret ediyor. Okumayı, okulla tanıştığımız ilk yılda söküyoruz ama; o denli erken çağlarımızda, okumayı öğrenmemiz mümkün mü?

Ustalara bakarsak, pek mümkün görünmüyor. **Reşat Nuri Güntekin**, "Kafayı kitap okumaya alıştırmak, parmakları piyano çalmaya alıştırmaktan kolay değildir. Ona göre yetişmek, ona göre hazırlanmak gerekir" (1) derken, egzersizinin kendisiyle yapıldığı bir eyleme dikkat çekiyor. **Özdemir İnce**'nin de önümüzdeki sayfalarda söylediği gibi; okumayı, okuyarak öğrenmeye. Okumanın okudukça gelişmesine. Her okumanın, sonraki okumalara hazırlık olmasına.

Bu noktada şunu söyleyebiliriz: Okuma öğretilebilir değil, öğrenilebilir bir eylem. Bizim de bu dosyayla yapmak istediğimiz, okumayı öğretmek değil (zaten eylemin doğasına aykırı!); **Bilge Karasu**'nun nitelediği "okur"a esin araçları sunabilmek: "Kitap pek güzel de, okur ***da*** olmalı: Nasıl okumak gerektiğini, gerekebileceğini durmaksızın araştıran, öğren-

meğe çalışan, biraz olsun öğrendiğini düşünebilecek hale gelmiş okur… Okumasını bilen gerçi okuyarak öğrenmiştir, ama her okuyanın ("hatta yazanın" demeli) okumasını öğrendiği ise hiç söylenemez." (2)

Okumayı öğrenmek neden önemli? Zihnimizi uyardığı için. Anlamayı kavrayışa götürdüğü ve düşünmeyi getirdiği için. Okuduğumuzu yeniden üretebilmemize olanak ve fırsatlar veren, yaratıcı bir etkinlik olduğu için. **Enis Batur**'un anlatımıyla, "gözleri, okuma gözlüğüne dönüştürdüğü" (3); giderek dünyayı, yaşadıklarımızı, olguları, kişileri okumaya sevk ettiği için… Öyle ki, medyada okumak kelimesi, politik olguları çözümlemek eylemini ifade etmek için kullanılıyor, bir süredir.

Peki okumayı öğrenmenin sonu var mı? Sanırım, iyi okurluk yolunda yürümenin sonu yok. Donanım ve birikimlerimizi artırdıkça, okurluğumuzun niteliği de yükseliyor. Haklı olarak şu sorulabilir: Okumayı besleyen tek kaynak okumak mıdır? Tabii ki değil. Okumalarımız, yaşam pratiğimizden besleniyor; ki okuduklarımız da bu pratiğin içinde. Üzerine düşünmemize yol açan her olgu, politik bir gelişme, izlenen bir film, yapılan bir sohbet, dinlenen bir müzik; yani düşünce evrenimizi genişletip, iç dünyamızı derinleştiren her türlü zihinsel etkinlik, okurluğumuzu da pekiştiriyor. Hatta somut bir okuma etkinliğini başka zihinsel etkinliklerle ilişkilendirmenin, okumanın niteliğini daha bir yükselttiğini söyleyebiliriz. Burada, **Özer Or**'a bir selam göndermek gerek: Yanıtında, okuduklarımızdan süzdüklerimizi başka akılların mihengine vurmanın, yani "tartışma, düşünsel paylaşım" gibi kolektif bir tür zihinsel etkinliğe taşımanın, bizde kalanı sağlamlaştıran etkisine dem vurduğu için. Benzer ilişkilendirmelerin niteliği yükseltmesinden **Alaeddin Şenel** de söz edecek: "Bir okumadan en büyük verim, okuma bir tartışma, bir konuşma, bir eleştiri, hele bir yazı amacına yönelik olduğu zaman alınır."

Sırtımızla okumak…

Okuma hazzının sırrı, zihnimizi uyarmasında saklı sanırım. Eylemin tutkuya dönüşmesi, zihnimizde yaratıcı süreçler ateşlemesiyle, canlı bir düşünce etkinliğine yol açmasıyla ilgili olmalı. **Ender Helvacıoğlu**'nun yanıtında okuyacağınız, okuma eyleminin "düşünce pırıltıları" çaktırdığı anların, (en azından) bende bir tür esrikliğe yol açtığını söyleyebilirim. Yaratmanın hazzı bu. Okuduğunuzun, bütün düşünsel - duyumsal deneyimlerinizin tartısına vurulduğu ve bu kaynaşmadan yeni bir bileşimin çıktığı an. Tanımlamaya çalışayım: Zihnimde depolanmış sembollerin, sınıflandıkları çekmecelerden çıkarak, karman çorman birbirine girdiği, iç içe geçtiği, ayrıldığı, sonra birbirlerini bularak, eklemlenerek bir düzen yönünde harekete geçtiği, en sonunda da yepyeni bir dizge oluşturduğu an. Coşku, heyecan ve hazzın tavana vurduğu bu yaratıcılık anlarının, bağımlılık yapıcı etkisinin olduğunu düşünüyorum. Bir de, ardında bıraktığı mutlu yorgunluk tadının. Nasıl ki kaslarımızı egzersizlerle zorlayarak güçlerini, esnekliklerini artırdığımızda, geride mutlu bir yorgunluk tadı kalırsa; düşünme, duyumsama yetilerimizi zorlayarak becerilerini geliştirdiğimiz süreçler sonunda da geriye aynı hal kalıyor. Yaratma hazzı ve bıraktığı mutluluk tortusunun, okumaya (ve diğer yaratıcı eylemlere de) tutkun kıldığını düşünüyorum. **Vladimir Nabokov**'un "nasıl okursunuz?" sorusuna yanıt verir gibi duran şu sözleri, yapıtı alımlarken yeniden üretmenin yarattığı duygu durumuna gönderme yapıyor: "Gerçi aklımızla okuruz ama, sanat zevkinin yeri iki kürek kemiğinin arasıdır. Sırtınızdaki bu ürperme, insanlığın ulaşabildiği en yüksek heyecandır. Sırtınızla okuyamıyorsanız, hiç okumayın daha iyi." (4)

Sorunun peşinden…

"Nasıl okursunuz?" sorusunun peşinden şöyle bir mecraya da akılabilir: Soru, belleğimizdeki kitaplığa işaret ettiği gibi, evlerimizdeki kitaplığa da götürebilir. Örneğin, "Okuduktan sonra hangi kitapları saklarız, alıkoruz; dönüp dönüp okumak ya da yararlanmak isteriz?" sorusunu da sordurabilir. [Öyle ya, yaşadığımız mekânların sınırlılığı düşünüldüğünde, edindiğimiz ve elimizin altında kalmasını istediğimiz kitapları da "seçmek" gerekebilir. Taşınırken kitaplığını küçültmek zorunda kalanları duymamış mıyızdır ya da kitapları için barınak (ev, depo) kiralayanları… (5)] Hatta bu yol, kütüphanelerle ilgili bir soruşturmaya da çıkabilir: Okuduğumuz her kitabı kütüphanemize katar mıyız? Kütüphanelerimiz daha çok okuduklarımızdan mı oluşmuştur, okumadıklarımızdan mı? Hangi yapıtları ve yazarları barındırırız? Kitaplarımızı nasıl düzenleriz? Aradığımızı nasıl buluruz? vb.

Dedik ya, soru doğurgan. Derginin internet grubunda da yeni açılımlar kazandı. Örneğin Sayın **Umur Gürsoy** yanıtında, "Nasıl yazarsınız?" sorusuna sıçradı. Alın size, zihinsel etkinliğe yol verecek taze bir soru daha. Sayın **Ahmet Bağcıoğlu** da, mutlaka okunması gereken 10/50/100 kitaplık kişisel listelerin çıkarılmasını ve paylaşılmasını önerdi. Üzerine düşünülebilir.

Soru ve soruşturmanın peşinden gidilebilecek ucu açık bir konuyu da kuyruğundan teğet geçerek, konuklarımızın yanıtlarına ulaşalım. Okuma yöntemlerimiz, biçimlerimiz, alışkanlıklarımız; yani nasıl okuduğumuz, her geçen gün yaşantımıza daha fazla dahil olan elektronik ortamlardan nasıl etkilendi, etkilenecek? Ya kitabın kendisi?..

DİPNOTLAR

1) Aktaran Emin Özdemir, "Kitapsız Büyüyenler", *Dilin Öte Yakası* içinde, Yapı Kredi Yayınları, Temmuz 2002, s.91.
2) Bilge Karasu, "Ne Kitaplı Ne Kitapsız", *Ne Kitapsız Ne Kedisiz* içinde, Metis Yayınları, Ağustos 1995, s.12.
3) Enis Batur, "Kitapların Sonsuz Ağı", *Okuma Lâmbası* içinde, Alkım Yayınevi, s.17.
4) Aktaran Emin Özdemir, "Sırtımızla Okuma", *Dilin Öte Yakası* içinde, Yapı Kredi Yayınları, Temmuz 2002, s.11.
5) Bilge Karasu, "Okun/a/mayan kitap ölü bir nesnedir, yüktür. Ne yazık ki, okunmuş kitapların büyük bir bölümü de zamanla böyle bir yük olmaya adaydır" diyor. ("Ne Kitaplı Ne Kitapsız", *Ne Kitapsız Ne Kedisiz* içinde, Metis Yayınları, Ağustos 1995, s.8.)

Seçici okuyup verimli yararlanmak için bir deneyim aktarımı

Alâeddin Şenel

Soru: Okunacak kitaplar nasıl seçilmeli?

Çağdaş toplumlarda kültürel birikim ve aktarımın yani kültürel evrimin araçlarından biri (hâlâ) kitaptır. Genç kuşakların insanlığın kültürel kalıtının kitaplardaki bölümünden gereğince yararlanabilmelerinin önünde birçok sorun bulunmaktadır. Onların çözümünde her genç kendi koşullarına göre kendi çözümlerini geliştirecektir. Bu konuda yaşlı kuşaktan kimselerin deneyimleri, kendilerine standart bir çözüm sunmaktan çok yardımcı olabilir:

A) Kendini, kendini üretici olana dek besleyip yetiştiren toplumuna ve sınıflara karşı "sorumlu" gören her genç, ilerde edineceği mesleğin bilgileri yanı sıra, toplum hakkında, onu kavrayacak, onun sınıfsal, kişisel çıkarlar yönünde saptırılmasını önlemeye yarayacak ve ona insanca bir yön verilmesinde yararlanılacak bilgiler edinmek isteyecektir.

B) Bu yolda ("gereksinimlerin" değil) yayınların neredeyse sınırsız olduğu buna karşılık zamanın ve olanakların sınırlı olduğu bir ortamda, gelişigüzel okumak yerine kitapları seçici okuyup onlardan verimli yararlanmak önem kazanmaktadır.

C) Akılda tutulması gereken noktalardan biri, bilimsel bilginin mutlak gerçeği vermeyip onun bir simgesel, düşünsel modeli olduğudur. Bu modelin gerçekliği, giderek daha fazla yansıtmasına, bu yolda olanak bulunduğunda eylemin sağlamasından geçirilmesine çalışılmalıdır.

D) Bilgi edinme (gerçekleğin modelinin oluşturulması) süreci hakkında da bir görüşümüz olmalıdır. Bu konuda, "aydın sorumluluğu", "toplumsal sorunlara ilgi", "sorunlara çözüm yolunda yaratıcı düşünme eyleminden duyulan haz" başlıca itici güçlerdir.

E) Bu güçler beynimizde bir tür çekim alanı (manyetik alan) oluşturur. Yaşam deneyimlerimiz ve okumalarımız sırasında, ilgilerimize ve amaçlarımıza (ve de bilimsel, kültürel, estetik, felsefi eğilimlerimize) uygun bilgiler belleğimize birer birer takılıp, daha önce edinilen bilgilerle eklemlenir ve gerçekliğin bütünlüğünü o ya da bu derecede yansıtacak bir yapı (alan) görünümü kazanır.

F) Bu süreçte, eksik tamamlama yolunda, kimi bazı kaynakları önce, kimi sonra okuyabilir. Önce edinilmesi gereken bilgilere sonra, sonra edinilse de olacak bilgilere önce ulaşmış olabilir. Öyle ya da böyle aydın genç, zamanı ve olanakları elverdikçe kapıcı beyniyle eksiklerini tamamlamaya çalışacaktır.

Bilgi okyanusunda kaybolmamak için kimi kestirme yollar

G) Bu konuda gençler, daha önceki deneyimlerin ürünü olarak bilgi edinmenin (örneğin "ilmi Çin de bile olsa gidip getirmek" gibi, çekici metafizik felsefeler gibi) çıkmaz sokaklarına dalmamaları, bilgi okyanuslarında kaybolmamaları için uyarılabilir. Anayolları nerede bulacakları söylenebilir. Rastlantıyla ya da sınama yanılmayla bulunan "kestirme yollar"ın varlığından söz edilip onların da seçenekleri arasına girmesi sağlanabilir:

a) Önce(değil)likle genel görünümü gösterecek genel tarih kitapları (insanlık tarihi, dünya tarihi, bilim tarihi, bölge tarihi, ülke tarihi vb.) okunabilir.

b) Bunlar okunurken kafanın takıldığı noktalarda, özel kaynaklara (örneğin Afrika tarihi, devrimler tarihi) yönelinebilir.

c) İnsanlığın kültürel kalıtı (eşit oranlarda olmasa da) tüm halkların katkısıyla oluştuğuna göre ve kültürel diyalog ortak bir dille yürütülüp katkıların o kalıtlar üzerine yapıldığı göz önüne alınarak büyük kültürlerin klasik yapıtları (örneğin destanları, kutsal kitapları, edebiyat, felsefe kitapları) fırsat bulundukça, rastlandıkça edinilip okunmalı.

d) Sınıflı toplum dünyasında genel kültürün, insanlığın ortak değerleri yanı sıra ideolojik savaşımın düşünsel silahlarını da içerdiği unutulmadan, karşı ideolojilerin temel yapıtları (örneğin köleci, ırkçı, faşist, emperyalist el kitapları) hakkında (hem korunmak hem saldırmak için) bilgi edinilmeli.

e) İçinde yaşadığımız çağdaş toplumun sorunlarını, akımlarını, kavramlarını öğrenebileceğimiz yapıtları da (tarihsel bilgilerle desteklense de en yakın tarihin düşünsel ürünleri üzerinden yürütülen diyaloglara ve tartışmalara katılabilmek; hiç değilse onları anlayıp bilimsel, sınıfsal açıdan değerlendirmek için, örneğin postmodernizm gibi) izlemeliyiz.

Bu bakımdan diyebiliriz ki, bir gözümüz tarihte, bir gözümüz günümüzde olmalı. (Öğretmenlerim Şerif Mardin ve Mete Tuncay'ın yap-

tığı gibi, bir ayağımız tarihte, bir ayağımız günümüzde olmalı). Üçüncü bir gözümüz olsaydı da, onunla geleceği okuyabilseydik. Onun yerine her aydın, kendi beğenileri, merakları yolunda (hiçbir toplumsal sorumlulukla bağlı olmayabilen) okumalar yapmalı. Örneğin yatmadan on-on beş dakika bile olsa okumayı alışkanlık edindiği kitapları olmalı.

Okuma ekonomisi ve metodolojisi

Soru: Hangi kitaba ne kadar zaman ayırıp ondan nasıl yararlanmalı?

a) "Okuma ekonomisi ve metodolojisi" diyebileceğimiz bu konuda, bilgisayar ve internetle içli dışlı genç okuyucuya bir uyarıyla başlanabilir. Bir konuda (diyelim bilim tarihi konusunda) internete girip yüzlerce, binlerce yapıt listesiyle karşılaşmak yılgınlık verip, şaşkınlık yaratıcı olabilir.

b) Onun yerine ilgilenilen konu hakkında bilgili birinden başlıca kaynaklar sorulabilir. Bu kaynaklarda yararlanılan ve eleştirilen kaynaklar arasında, en çok yararlanabileceğimizi düşündüğümüz kaynaklara (Boratav'dan duyduğum yöntemle) gidilebilir. Kitap ekleri ve eleştirileri okuduktan sonra biriktirilip, gerek duyulduğunda taranabilir. Kuşkusuz okumaya karar verilen yazarlar ve konular internetten (o zaman) aranabilir.

c) Kitaplardan yararlanmada "hızlı okuma" yöntemlerine (hızımı yitirdiğim yaşa ulaştığım için olabilir) sıcak bakmıyorum. Ama bir (konuşma yapma, yazma, tartışmaya hazırlanmada) zaman kıtlığı söz konusuysa, kitabın tümü okunmadan (giriş, sonuç gibi) belli bölümler okunup, (varsa) dizinde verilen sayfalar taranabilir.

d) Okurken kitaplığımızda kesinlikle sözcükler, ansiklopediler bulunmalıdır. Olanaklıysa, anlamını bilmediğimiz hiçbir (örneğin Latince) sözcüğü, kavramı atlamamalı. Bir gencin yetileri bu çabadan kârlı çıkar.

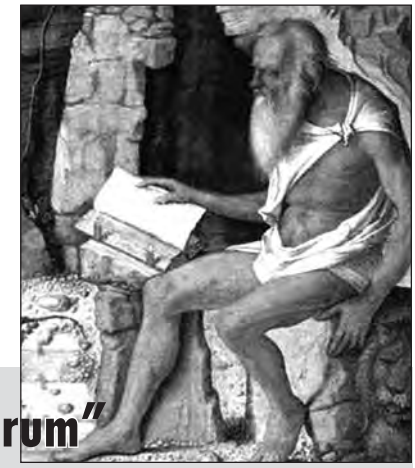
e) Yararlanılan kitap, dergi gibi kaynaklarda ilgilenilen satırların altını çizmek (sizin de olsa) kitabı yaralar. Sonraki okuyuculara yarardan çok zarar verir. Zorunlu durumlarda -!?– imleri marja kurşunkalemle konup, sonra silmek üzere silik sözcükler yazılabilir.

f) Bir yazıdan en iyi yararlanmanın yolu notlar almak, (gerekirse) özetini çıkarmaktır. Notlar arasında köşeli ayraçlar içine ya da kıyıya kendi soru ve görüşlerinizi ekleyebilirsiniz, eklemelisiniz. Notları aldığınız kâğıtlar 1/4 A4 boyutunda (standart) kesilmiş olmalı. Arkaları basılmış olabilir. Basılmış olsun olmasın, notlar arkalarına taşırılmamalı, yeni sayfalara geçmeli.

Bu en sağlam ama (zamanca) en pahalı yöntemdir. Ancak ağırlığı, yazıyı sindirme ve kendi sözcük ve kavramlarınızla daha sonra çok kısa sürede yararlanma olanağı verir.

g) Bir okumadan en büyük verim, okuma bir tartışma, bir konuşma, bir eleştiri, hele bir yazı amacına yönelik olduğu zaman alınır. Dolayısıyla en iyi okuma seçmeleri, böyle bir amaç söz konusu olduğu zaman yapılanlardır. Ama böyle diye "o zaman okurum" havasına girilmemelidir. O zaman (örneğin ödev, seminer hazırlama) çok ender gelebilir ve sizin istediğiniz konularda gelmeyebilir. İstediğiniz konularda geldiğinde, daha önce genel okumalar yapmamışsanız, kendinizde büyük bir boşluk, eksiklik bulabilirsiniz.

h) Son olarak, doğa bilimleri okuyan gençlerin toplum bilimlerini tanıtıcı yapıtlar, toplum bilimleri okuyanlarınsa doğa bilimlerinin tarihini ve yapısını özetleyen kitaplar konusunda bilgili olmalarının gerektiği belirtilebilir. Bu, işbölümü toplumunun bilgi edinmede yarattığı yabancılığının aşılması yanı sıra, doğal ve toplumsal gerçekliğin bütünlüğü içinde kavranıp dönüştürülebilmesinde yararlı olacaktır.

"Anahtar noktalarla ilgili indeks çıkarıyorum"

Nevzat Samet Baykal
Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri Ens. Halk Eğitimi ABD Yükseklisans Öğrencisi

Yöntemim okuduğum şiir, öykü, roman vs. değil de, kuramsal, bilimsel bir çalışmaysa şu şekilde: Kitabın arkasına anahtar noktalarla ilgili indeks çıkarıyorum. İndeks çıkarmıyorsam, altını çizdiğim yerin yanına, kendimce oluşturduğum çeşitli uyarı işaretleri koyuyor ve altı çizili yerin ne ifade ettiğini, eğer o yere dair eleştirim ya da herhangi bir başka yazardan esinlenme varsa, onları yazıyorum. Yan boşluğa sığmıyorsa, kendinden yapışkanlı kâğıtlar kullanıyorum.

İndeks metodum da şöyle: Kitapların arkasında genelde boş sayfalar olur. Buraya "şu sayfada, şu paragrafta şunu diyor, altı çizili yerde şu kavramlar var" gibi ifadeler yazıyorum. İlerde alıntı yapmam ya da bulmam gereken bir şey olursa, kitabın arkasına hazırladığım anahtar noktaların dökümü sayesinde, istediğimi bulmakta zorlanmıyorum. Ayrıca kişisel görüşlerim varsa, onları da eklediğim için, geçmişte ne düşündüğümü, bugün ne düşünüyor olduğumu rahatlıkla görebiliyorum.

Kitap: Tüketim maddesi değil, üretim aracı

Ender Helvacıoğlu

Hangi kitabı niçin okuyacağımı esas olarak "sorularım" belirler. O dönemde neyi kafaya takmışsam, neyi araştırıyorsam, hangi konuda kafam karışıksa, hangi konuda kendimi yetersiz hissediyorsam veya bilgilerimi tazeleme ihtiyacım varsa, o konulardaki kitapları okurum.

Peki, "sorularımı" ne belirler? Toplumsal ve kişisel pratiğimin oluşturduğu ihtiyaçlar. Tabii bunlar çok çeşitlidir.

Toplumdaki politik, kültürel vb. gelişmelerle ilgili bir insanım. Bu gelişmelere ilişkin bulunduğum ortamlarda birkaç çift laf etme ihtiyacım vardır. Toplumda örneğin laiklik meselesi (veya derin devlet, küreselleşme, İslam, mahalle baskısı, AB, ekonomik kriz vb. meseleler) yoğun olarak tartışılıyorsa, o konuda okuma ihtiyacı duyarım.

Öte yandan mesleki ihtiyaçlar da belirleyicidir. Belki başka mesleklerden farklı olarak, okumadan yapılamayacak bir mesleğim var. Yayıncıyım, bir dergi çıkarıyorum ve o dergiye yazıyorum. O ay hazırladığımız dosyaların, yazacağımız yazıların, değerlendireceğimiz makalelerin konuları, okuyacağım kitapları da belirler. Örneğin *Bilim ve Gelecek*'in bu sayısına "Vatikan'ın Yasak Kitaplar Listesi" dosyası hazırlıyoruz. Çok sayıda kitabı karıştırma ihtiyacı hissettim. (Bu "karıştırma" konusunu yöntemle ilgili soruda irdeleriz.) Bu soruşturmaya yanıt verirken de birkaç kitaba baktığımı itiraf etmeliyim.

Kitap arayışını tetikleyen başka ihtiyaçlar da var. Arkadaşlarınızla yaptığınız bir tartışma, katılacağınız bir etkinlik öncesinde konuya ilişkin bilgilenme ihtiyacı, bir dostunuzun önerisi, gezeceğiniz bir yöreyi önceden tanıma isteği, eksik olduğunuzu hissettiğiniz bir yönünüzü geliştirme arzusu vb. gibi güncel yaşamın gereksinimlerden kaynaklanan okumalar. Veya çok kişisel durumlar. Örneğin bebeğiniz olmuştur ve bebek bakımıyla ilgili onlarca kitap okursunuz. Ya da değer verdiğiniz ve yakın ilişkide olduğunuz bir kişiyle iletişiminizi daha da derinleştirmek için, onun uzman olduğu veya çok sevdiği alanlarda bilgi sahibi olmanız gerekir. Bunun gibi toplumsal veya mesleki ihtiyaçların tetiklemediği, ama çok öncelikli de olabilecek okumalar…

Kısacası yaşamın her alanındaki pratiğimiz kitap okuma ihtiyacı yaratır ve hangi konuda okuyacağımızı belirler. Demek ki, ne kadar pratik, o kadar kitap (teori).

Fakat buraya kadar yazdıklarım "alan" belirlemeyle ilgili, kitap belirleme aşamasına ulaşmak için daha fazla emek vermek gerek. Pratiğimizi damıtmak ve sorumuzu net olarak formüle etmek gerek. Yoksa aşamayacağımız bir dağ ile karşılaşırız veya boşuna okumalar yaparız. Örneğin, "Aydınlanma" konusunda okuyacağım demenin fazla bir anlamı yok. Çünkü bu konuda kütüphaneler dolusu kitap var, ömrümüz yetmez. Sorumuzu "Burjuva Aydınlanmasının sınırlılıkları" diye formüle edersek, alanı oldukça daraltmış oluruz; ama yine de geniş bir külliyatla karşılaşırız. "Burjuva Aydınlanmasının Avrupa-merkezciliği" dersek belki hedefe yakınlaşmış olabiliriz. Burada mesele, yanıt aradığımız asıl soruyu (gerçek ihtiyacımızı) giderek daha net bir biçimde formüle edebilmektir. Yani hedefe kilitlenmek.

Bu noktadan sonra okuyacağım kitapları belirleyebilmek için iki yola başvururum: En garantili yollardan biri, bu konuda benden önce benzer süreçlerden geçtiğini bildiğim kişilere başvurmak ve önerilerini almaktır. Bunun yanında insan

"Notlarımı klasörler halinde saklıyorum"

Murat Yıldırım

Gazi Üniv., Tic. ve Turizm Eğitim Fak., Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Öğretmenliği Bölümü son sınıf öğrencisi

Üniversite öğrencisiyim; ilgimi çeken kitapları (çoğu zaman yaşantımdan ciddi kısıtlamalar yaparak) satın almaya gayret ediyorum. Böylelikle hem (kendimce) iyi bir kütüphaneye sahip oluyorum, hem de (kitaplar her an elimin altında olduğundan) istediğim an, geçmişte edindiğim bir bilgiyi tazeleme şansı buluyorum.

Kitap okurken (eğer bilimsel bir kitapsa) yanımda daima bulundurduğum not defterimin bir sayfasına kitabın künyesini yazıyorum. Daha sonra ilgimi çeken kısımları sayfa numarasını belirterek maddeler halinde buraya not alıyorum. Kitap bittiğinde not defterinden not aldığım sayfaları yırtıp (bir kez de aldığım notları okuyarak), bunun için tuttuğum klasörün içerisine koyuyorum. Not alma ve aldığım notları okuma sırasında, ilgilendiğim kısımlarla ilgili tekrar yapmış oluyorum. Bu sayede kitabı kapattıktan çok uzun bir süre sonra dahi, alıntı yapmam gerektiğinde neyin hangi kitapta olduğunu hatırlayabiliyorum. Ayrıca bu yöntem bana, yanımda devamlı not defteri taşıma ve yazma alışkanlığı kazandırıyor. Zahmetli bir yöntem olmakla birlikte, yararını görüyorum.

kendi birikiminin ışığında yol alır. Önceki okumalar yol gösterir ve doğru kitabı sezmenize yardımcı olur. Sezgi, deneyimin ürünüdür. Birkaç yanılgıdan sonra doğru kitapları tespit edersiniz ve önünüze koyarsınız. Afiyet olsun!

Bir noktaya daha değinmeden geçemeyeceğim. Yukarıda özetlemeye çalıştığım kitap okumaya (belirlemeye) hazırlık sürecinde "hap kitaplar" diye tanımladığım kitapların önemi büyüktür. Bu kitaplar radar işlevi görür, ilgilendiğimiz alanı hızla taramamıza ve dolayısıyla hedefi tespit edebilmemize yardımcı olur. Örneğin alana ait ansiklopediler veya "100 soruda …" türünden kitaplar. Cemal Yıldırım'ın *Bilimin Öncüleri* adlı kitabını bu anlamda belki 100 kere taramışımdır. Böyle kitaplar, derinlemesine bilgi vermediği gerekçesiyle küçümsenir; ama aslında en vazgeçilmez başucu kitaplarıdır. Temeli atmadan bina yapamazsınız.

Tabii bir de, nasıl her filmini seyrettiğiniz favori yönetmenleriniz varsa, her kitabını okuduğunuz yazarlar da vardır. Veya özel ilgi alanınız dolayısıyla o alanda çıkan her kitabı edinmek ve okumak istersiniz. Bu da bir belirleyendir. Örneğin ben Samir Amin'in çıkan her kitabını okumaya özen gösteririm veya "matematik veya satranç tarihi" ile ilgili çıkanları. Herhangi bir somut ihtiyacım olsun olmasın…

Peki, hiç amaçsız da okunmaz mı? İlle bir soru ve bir hedef mi gerekir? Boş boş gezinmek gibi boş boş da okunmaz mı? Neden olmasın? Dünyanın en zevkli işidir! Saf (pür) kitap okuma belki de budur. Ayrıca boş atıp dolu tuttuğumuz da çok olur. Bu kitaplar hangi kitaplardır? Bilmem! Kaçamak kitaplar diyelim…

***

İkinci soruya geçelim: Kitabımızı tespit ettik, nasıl okuyacağız?

İlk olarak şunu söyleyeyim: Ben kitaba "zarar" verenlerdenim. Önemli gördüğüm satırların altını çizerim, yanına kendime göre (olumlayan ve olumsuzlayan) işaretler koyarım, notlar alırım. İnsan sevdiğinin sadece karşısına geçip seyretmekle yetinir mi? Biraz haşır neşir olmalı.

Kitap okurken, not defterim daima yanımda açık bulunur. Okuduğum cümleler bende bir düşünce pırıltısı yarattıysa, hemen onu defterime not alırım. Örneğin geçenlerde okuduğum Jose Saramago'nun *Bilinmeyen Adanın Öyküsü* adlı kitapta şöyle bir cümle vardı: "Bilinmeyen bir adanın var olmaması imkânsızdır." Bana ilginç geldi, etkiledi ve defterime not ettim. Üzerinde bir makale bile yazılabilir.

Okumak, düşünsel bir faaliyettir. Okurken zihniniz çalışır, düşünürsünüz. Kitaptaki bir cümle, o gün için ilgilendiğiniz konuda veya bambaşka bir konuda sizde bir düşünce pırıltısı yaratır. Bu, kitabı (aslında kendinizi) yeniden ürettiğiniz noktadır ve not edilmelidir.

Defterime aldığım notları daha sonra bilgisayarım aracılığıyla sınıflandırırım. Bilgisayarımda çoğu dergi çalışmalarına yönelik çeşitli klasörler vardır: Öndüşüncebank, tartışmabank, kapakbank, dosyabank, makalebank gibi klasörler. Aldığım notları bu klasörlere aktarırım.

Duruma göre çeşitli okuma yöntemlerini kullanırım. Örneğin bir makale yazmak veya bir dosya hazırlamak için okuma yapıyorsam, aynı anda çok sayıda kitabı hızla okurum. Buna taramak veya karıştırmak demek daha doğru olur. Bu çok somut bir hedefe yönelik hızlı okumadır.

Özel olarak tespit ettiğim ve zihnimi harekete geçireceğini kuvvetle umduğum kitapları geniş zaman ve yoğun düşünsel emek vererek, çok dikkatli biçimde okurum. Kitapla tartışırım, bazen ara vererek kitaptaki bir cümle veya paragraf üzerine düşünürüm, mümkünse birileriyle tartışmaya çalışırım. Bu okumalarda iki türlü not alırım: Biri düşünce pırıltıları notları, ikincisi kitapla tartışmalarımın notları. En çok zevk aldığım okumalar bunlardır. Bunlara "doğurgan kitaplarım" diyorum. Ama döneme göre her kitap doğurgan kitap olabilir; hatta bazen hiç ummadığımız kitaplar… Vakit geçireyim

diye başlayıp bu tür okumaya geçtiğim kitaplar olmuştur.

Kitap okurken kesinlikle başka bir iş yapamam (sigara ve kahve/içki içmek dışında). Örneğin kesinlikle müzik dinleyemem; *Zagor* okurken bile... Duyduğum ezgi ne kadar güzel ve etkileyiciyse, okumama o kadar fazla zarar verir. Yolda, otobüste, vapurda da pek kitap okuyamam; en fazla gazete… Bir çıt sesi dahi beni rahatsız eder. Bu nedenle özellikle yoğun okumalarımı gece geç vakitten sonra yaparım. Bunun bir zaaf olduğunu biliyorum; hem müzik dinleyip hem okuyan veya her şart altında çatır çatır kitap okuyan arkadaşlarımı doğrusu çok kıskanıyorum.

Her okuma yeni okumadır. Çünkü okuyan kişi değişmiştir; düşünceleri, ihtiyaçları farklılaşmıştır. Aynı kitabı farklı dönemlerde bambaşka tatlar alarak okursunuz. Bu nedenle okunan kitap bir kenara atılmamalıdır. Kitap hiçbir zaman tükenmez. Örneğin *Marx'ın 1844 Elyazmaları*'nı ilk kez 17 yaşımda okumuş ve hiçbir şey anlamamıştım. Bugüne dek sanırım 3-4 kez bu kitaba yoğun okuma yaptım. Birkaç ay önce tekrar okuduğumda sanki ilk kez okuyormuşum gibi hissettim ve yığınla düşünce pırıltısı notları aldım.

Sonuç olarak söyleyeceğim şey şu: Kitaba saygı duyulmalı ve emek verilmelidir. Hatta âşık olunmalıdır. Onunla iletişime geçilmeli, uğraşılmalıdır. Aslında yaptığımız her işi böyle yapabilsek, ne güzel bir yaşamımız olurdu…

En büyük ritüel: Kitap seçmek ve okumak

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
OMÜ Eğitim Fakültesi

İnsanın kendi eylemleri üzerinde refleksif bir düşünüşe girmesi hiç de kolay değil. Nasıl kitap seçer ve nasıl okurum? Aslını sorarsanız, *Bilim ve Gelecek* dergisi bana bu soruyu yöneltene değin hiç üzerinde düşünmemiştim. Haftada bir gün mutlaka değişik kitapçılara uğrar, kitaplar arasında uzunca vakit geçirir ve bundan büyük mutluluk duyarım. Eğer büyük şehre (Ankara, İstanbul vb.) gitmişsem, zamanımın bir bölümünü mutlaka kitapçılara ayırırım. Bu arada kütüphane içerisinde kitap kokusu arasında dolaşmak, onlara dokunmak, usulca açmak ve hızlı bir incelemeyle satır aralarına uzanmak bir ritüel zevki verir bana.

Kitap seçerken, benim için öncelik sırası her zaman klasikler olmuştur. Eğer Doğu ve Batı dillerinden klasik bir felsefe ya da bilim metni çevrilmişse, mutlaka alırım. Bu ilgiyle ilgili bir durum. Ancak Türkçesini bulduğum klasiklerin aslına ulaşmak da, benim için çok önemlidir. Bunun dışında seçimimde, zihnimde tartıştığım, sorunsal edindiğim konularla ilgi kitaplar da öncelikli bir yer edinir. Bu bağlamda, yaşamımda mitoloji okumaya ayrılmış bir yılın, Tanzimat sonrası Türk tarihine ayrılmış iki yılın, bilim ve felsefe tarihine ayrılmış uzun bir zaman diliminin olduğunu söyleyebilirim. Kitap seçerken diğer bir takıntım (?), bir düşünürü okumaya karar vermişsem, onun her çıkan kitabını hiç düşünmeden almak ve okumak. Tabii, bir akademisyen olarak çalışma alanımla ilgili hemen tüm kitapları alıp okumaya çalışmak da seçimi gerektirmeyecek değin önemli bir etkinlik benim için.

Bunların dışında seçimimi neler etkiler? Öyle zannediyorum ki, en çok kitapların adına ve yazarına dikkat ediyorum. Adı dikkatimi çeken kitabın yazarını, kariyerini vb. ilgiyle okur, kitabın içindekiler kısmına göz atar, en son arka kapaktaki tanıtım yazısını okurum. Eğer ilgimi çekerse, alırım. Okuduğum kitaba sahip olmak gibi ilginç bir özelliğimin daha olduğunu söylemeliyim. O yüzden eğer kütüphaneden bir kitap almışsam ve yeni baskısı yoksa, onu fotokopi eder ve fotokopi üzerinden okurum. Sonra aslına rastlarsam, fotokopisi olsa bile, onu yine satın alırım. Bu benim zihnimde, kitaba ve yazara saygının bir gereği sanki…

Nasıl okurum?

Okumaya başlamadan önce mutlaka, kitabın adı, yazarı ve basım yeri, basım tarihi, hangi yayınevi tarafından yayımlandığını incelerim ve zihnime yerleştirmeye çalışırım. Bu özelliği kazanmamda değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mehmet Dağ'ın, yükseklisans yaparken bana yönelttiği uyarılarının etkili olduğunu düşünüyorum. Ona bir kitaptan söz ettiğimde hemen yazarı kim, ne zaman basılmış vb. sorular sorardı. Hatırlayamayınca mahcup olurdum.

Analitik olarak geriye dönüp baktığımda, beş tür okuma etkinliğimin olduğunu gözlemliyorum.

1) Pragmatist okuma: Yer yer kitabın hepsini okumaktansa, ilgimi çeken bölümleri okumayı tercih ederim. Bu aslında akademisyenlikten dolayı kazanılmış bir özellik. Eğer bilimsel bir çalışma yapıyorsanız, sadece araştırma konusunda odaklanır ve onu okumaya yönelirsiniz.

2) Hızlı okuma ya da tarama: Bu tür okuma da, akademisyenliğin bir ürünü olsa gerek. Hızlı okumada, genelde paragrafı bütün olarak görmeye çalışır, özellikle giriş ve sonuç bölümlerine odaklanırım. Eğer ilgimi çekerse derinlemesine okuma etkinliğine girerim.

3) Fişleyerek okuma: Kitap, benim için çok değerli bilgiler içeriyorsa, mutlaka o bilgileri fişlerim. Fişlere ad verir ve bir zarfta ya da okuduğum kitabın içerisinde biriktiririm. Fişlemenin güzel bir yanı, bilginin kalıcılığını sağlamasıdır; yazma eylemi adeta birkaç kez okumayı içeriyor.

4) Çizerek okuma: Bu okuma biçimi, sanırım en çok yaptığım okuma türü. Her ne kadar kitabı yıpratsa da, çizmek adeta bilginin zihnime işlenmesini sağlıyor gibi… Bazen kitapta çizilmedik yer kalmayabilir.

5) Tartışarak okuma: Hangi türden okuma etkinliği içerisinde olursam olayım, mutlaka yazarla tartışarak okurum. Zihnimdeki paradigmayla çelişen bir bilgiyle karşılaşmışsam, o konuda sorular sorar ve tartışmaya dalarım. Dogmatik olmamaya çalıştığım için, yazarın benim fikrimi her zaman değiştirme olanağı vardır. Ancak gerekçeleri iyi olmalı ve benim gerekçelerimi çürütmelidir. Eleştirel okuma alışkanlığım gereği, okuduğum sayfanın yanına daima sorularımı ya da yazarın görmediği noktayı not etmek gibi bir tutumum vardır.

5) Çapraz okuma: Çapraz okuma etkinliğinde, yazarın karşıt kavramlara yüklediği anlamları bulma ve metnin analitik tutarlığını irdeleme ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan okuma etkinliğinde benim için tutarlı

bir sonuca ulaşma her zaman önem taşımıştır.

Bunların dışında, okuma etkinliğimde bir diğer husus, dikkattir. Özellikle yabancı dilde, Arapça ve İngilizce yazılmış bir kitap okuyorsam, yani okuduğum metin kendi dilimde değilse, satırların üzerinde elimi gezdirerek, hatta bazen heceleyerek okumaya çalışırım. Bu alışkanlığı kazanmamın bende önemsediğim bir anısının olduğunu belirtmek isterim. Yükseklisans yaparken, seminer ödevi hazırlıyorum. Konu, *Kuran*'da çeşitli yaratma kavramları. *Kuran*'daki kavramlara erken dönemde yüklenen anlamları bulmak için, *İsfehanî'nin el-Müfredat fî Garîb el-Kur'an* adlı eserini kütüphaneden aldım. Kitap yaklaşık bir ay bende kaldı. Ödevi hazırlayıp, hocam Prof. Dr. Mehmet Dağ'a verdim. Hocam, ödevi alıp kısa bir incelemeye tabi tuttuktan sonra, İsfehanî'nin yapıtının adını yanlış yazıp yazmadığımdan emin olup olmadığımı sordu. Kitabın adını *el-Müfredât fî Gara'ib el-Kur'an* olarak yazmışım. Hocam, "Gara'ib değil, Garîb olsa gerek diye düşünüyorum" dedi. Ben gayet emin bir biçimde, "Gara'ib olmalı" dedim ve ekledim: "O kitabı bir ay boyunca inceledim." Hocam "Erinmezsen, kitabı kütüphaneden al gel" dedi. Çıktım, kütüphanede kitabın olduğu rafa yöneldiğimde, kitabın adının Gara'ib değil Garîb olduğunu gördüm ve mahcup bir biçimde kitabı almadan hocamın odasına döndüm ve kendisinin haklı olduğunu söyledim. O zaman bana şu ölümsüz sözü söyledi: "Asla çok iddialı olma; duyular insanı yanıltır; bilim insanı çok titiz olmalıdır. Eğer farklı dilde yazılmış bir kitabı okuyorsa, gerekirse parmaklarıyla satırları sürmeli ve hecelemelidir."

Evet, benim okuma biçimim böyle… Ya da geriye dönüp okuma etkinliğimi irdelediğimde, ilk bakışta bunlar aklıma geliyor. Ama tekrar etmek gerekirse, kitap seçme ve okuma etkinliği benim için coşkulu bir ritüel… Bir sohbet… Bir hesaplaşma… Bir tür tartışma…

"Not tutmak için elektronik ortamı kullanıyorum"

Erhan Berber

Öncelikle Sevgili Ulaş'ı,sıradan gözüken çok önemli bir konuda fevkalade bir soru sorduğu için kutlarım. Soru, rasgele okumalardan disiplinli öğrenmelere, özümlemelere gidecek halkanın en önemli kısmına dokunmuş: Okuduklarımızdan kalıcı olacakları nasıl seçebilir ve hızlıca özümlenebilir, ulaşılabilir, hatırlanabilir, özetlenebilir, aktarılabilir hale getirebiliriz?

Faydalı olabileceği umuduyla ben de kendi tecrübemi paylaşmak istiyorum.

Kitaplarım için dokunulmazlık uygularım. Yani kitaplarda ne önemli yerlerin altını çizmek (1), ne fotokopide görünmeyecek sarı aydınlatıcı kullanmak, ne de üzerlerinde kurşunkalemle notlar almak bana göre değildir. Geçici yapışkan kâğıtları da profesyonel okumalarımda kullanmama karşılık, kişisel okumalarımda bir türlü etkin şekilde kullanmadım, kullanamadım. Kâğıt kullanımımı olabildiğince azaltmak gibi bir hedefim olduğu için, kâğıt üzerinde not almayı da, yazıcı kullanmayı da pek sevmem.

Çoğu başvuru (referans) niteliğinde en az 5000 kitaptan oluşan kişisel kitaplığım olmasına ve mesleki ve elektronik ortam hariç tutulduğunda, yılda en az 10.000 sayfa (günde en az 25-30 sayfa kitap okuma hedefim ve kendi kendime koyduğum zorunluluğum vardır) kitap okuyor olmama karşın, okuduğum kitapların aşağı-yukarı yüzde 90'ını yaşadığım şehrin (New Jersey) kütüphanesinden ödünç alırım. Dolayısıyla, benim faydalandığım nimetlerden başkalarının da faydalanabilmeye devam edebilmesi için ödünç aldığım bu kitapların kılına bile zarar vermemem gerekir ve buna çok dikkat ederim.

Bu nedenlerle kendi kayıtlarımı oluşturabilmek için, 1980'li yılların başından beri giderek elektronik ortamlardan faydalanmaya çalışmaktayım. Kayıt yapabilmek için kitap şeceresi çok önemlidir. Kitapla ilgili bütün diğer bilgilere bu numara üzerinden erişebildiğim için, öncelikle okuduğum kitapların ISBN numarasını kaydederim.

Not tutmak için en sıklıkla kullandığım iki yöntem şöyledir:

1) Kitapta beğendiğim kısımların olduğu sayfayı tarar ve PDF dosyası olarak arşivlerim. Genelde kitap için aldığım notlar, bu Adobe-PDF dosyalarının içinde e-yapışkan notlar şeklindedir.

2) C-pen denilen (örneklerini bu sayfada görebilirsiniz: http://www.cpen. com/) kalem şeklinde bir tarayıcı kullanıyorum ve bununla depoladığım yazıları word veya Excel dosyası olarak dosyalamaktayım. Word dosyalarımda "yorum" seçeneğini kendi düşüncelerimi belirtmek için tercih ederim.

DİPNOT

1) Bıyıklı insanların en önemli organı neresidir? Bıyıkları; altını çizmelerinden bellidir.

"Kaliteli okuma için okuryazar çevre"

Özer Or
İnşaat Mühendisi, İstanbul Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü Yükseklisans Öğrencisi

Nasıl okumalı sorusunu herkes için geçerli biçimde yanıtlamanın mümkün olmadığını sanıyorum. Evvela okumanın tarzını tayin eden, bu uğraşın nedeni. Burada metnin türünden bağımsız olarak, düşünme, yazma amaçlı bir okumayı varsayarak yöneltilen sorulara cevap aradığımı belirtmeliyim.

Cemil Meriç'in "tecessüs" dediği anlama merakı, en temel unsurudur okuma uğraşının. Zihnimi meşgul eden sorunlar kendi hayat tecrübemle sınırlıdır ve aynı tecrübeye okuduklarım sayesinde biriktirdiklerim de dahildir. Merak duyduğum, incelemek istediğim konu bir fikir, bir olay olabilir. Başlarken konuyla ilgili tartışmanın çerçevesini ve taraflarını, olaya ait bilgileri, başat açıklamaları içeren kapsayıcı metinleri tespit etmeye çalışırım. Sonra da peşlerine düşerim. O metinler beni diğerlerine, konunun detaylarına, hatta sıra dışı çözümlemelere ve bakış açılarına doğru yolculuğa çıkarırlar. Yolculuğun sonlandırılması merakın giderilebilmesiyle veya gündeme gelen başka merakların daha baskın çıkmasıyla mümkün olur.

Sanıyorum kitabı okumak kadar, okunmamış dahi olsa "kitabı bilmek" de önemli. Bu bilme düzeyinin okunacak olanın, tekrar okunacak olanın seçimi konusunda yardımcı olduğunu düşünürüm. Benim için "kitabı bilmek", içeriği, yazarı, ne zaman ve neden yazıldığı, kısacası kitapta ne bulabileceğim hakkında fikir sahibi olmaktır. Edindiğim her yeni kitabı hemen okumaya başlamasam da incelerim. Önsözünü, giriş ve sonuç bölümlerini, içindekilerde ilk bakışta dikkatimi çeken parçaları, dizinde göze çarpan kavram, kişi ve olayların geçtiği sayfaları okumayı "inceleme" tanımının içerisinde görüyorum. İlk karşılaştığım bir kitabı edinmeye karar verirken de, aslında bu incelemenin bazı unsurlarını dışarıda bırakıp sınırlı bir gözden geçirmeye ihtiyaç duyarım. Bu tarama ile kitabı zihnimdeki kütüphaneye yerleştirmiş olurum. Ona ne zaman, nasıl başvurabileceğimi bildiğimden veya bildiğimi sandığımdan okumayı dilediğim bir zamana ertelemek üzere rafa kaldırabilirim. Dolayısıyla, ihtimallerden bir diğeri de o kitabı okumaktan vazgeçmek, yani başkasını seçmektir.

"Nasıl okumalı" sanırım en yüksek istifade nasıl sağlanmalı anlamına geliyor veya ben böyle anlamak istiyorum. Sindirdiğimi varsaydığım kitapları düşündüğümde fark ediyorum ki çoğu, konusu ve içeriği hakkında düşündüğüm, çevremdekilerle iletişimlerimde söz ettiğim ve tartıştığım, benzerleriyle karşılaştırdığım metinler. Okurken insan yalnızdır. Yazarla ikili bir ilişki ve iletişim kurarız. Bu aynı zamanda yazara ve metne ilişkin de kişisel bir tecrübedir. Hem karşılaşılan malumatın bilgiye dönüşebilmesi, hem de bu bilgiye dayalı reflekslerin oluşumu açısından tartışmanın yani çevre ile iletişimin sanılandan çok daha önemli olduğunu tahmin ediyorum. Çünkü okuma ile edinilen bilgi bir yanıyla hayli özneldir. Karşılaştığım bilgiyi yaşam deneyimim, birikimim, hatta anlık ruh halimin belirlediği biçimde damıtabilir ve içselleştirebilirim. Metinden benim dışımdakilerin ne çıkardığını bu nedenle önemserim, merak ederim, karşılaştırırım, döner tekrar okurum. Ne de olsa kitabın bir okumada işi bitirilmiş, hakkından gelinmiş sayılamaz. Her geri dönüşte başka bir katmana ulaşmak mümkündür. Aşırı beklentiyle okuma tarzını idealleştirmek, değişmesi güç biçimde standartlaştırmak hatalı olabilir. Marx, Kemal Tahir, Braudel, Hilmi Ziya Ülken, Freud, Cemil Meriç, Gombrich, Baykan Sezer, Tanpınar, Enis Batur, Benjamin okumalarımdan geriye ne kaldığını düşündüğümde, aldığım notlarım değil, öncelikle yakın dostlarımla giriştiğim sonu gelmeyen hararetli tartışmalar gelir aklıma. Bu nedenle kaliteli okuma için kaliteli bir okuryazar çevrede bulunmak sanıyorum en güzelidir.

"Kitaba zarar veren yöntemleri hoş karşılamıyorum"

A. Şenol Armağan
Beykent Üniversitesi Kütüphane ve Öğrenme Kaynakları Merkezi

Okurken "kitaplara zarar verici" hiçbir yöntemin hoş olduğunu düşünmüyorum. Bunu yapanlar, hiçbir kitabı hiç kimseye (veya kuruma, örneğin kütüphanelere) geçici ya da sürekli vermeyi düşünmüyor anlaşılan. Ayrıca, bu dünyadan el çektiğinde de onların değersiz, başkasının işine yaramaz hale gelmesini de umursamıyor olmalı... Kişisel olarak, bu yöntemi tavsiye etmeme hakkımı saklı tutuyorum.

Konuyla ilgili olarak standart kullanıcı (okur) için Jacques Barzun-Henry F.Graffe'in TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları'ndan çıkan *Modern Araştırmacı*, gene aynı yayınevinden Sir Peter Brian Medawar'ın (1915-1987) *Genç Bilim Adamına Öğütler* kitaplarına, üst düzey kullanıcı için ise özellikle Prof. Dr. Niyazi Karasar'ın yapıtlarına bakmak gerek.

Not almak, altını çizmek vs. okumayı verimli kılmak için yaygın olarak önerilen yöntemler. Genellikle not alıyorum, fakat okumamı özellikle bir yazı veya araştırma için yapmıyorsam notlarımın geri dönüş açısından pek kıymetli olmadığını geçen zaman içinde görüyorum. Fakat not almaya devam ediyorum. Çünkü not almak üzere elime aldığım bir kitabı daha dikkatli okuyorum. Yazarken okuduğumu da tekrar düşünmüş kendi kendime tartışmış oluyorum. Çünkü not alırken de pek çok tercih zorunlu hale geliyor. Deftere geçirilmek istenen parçanın neden önemli olduğu, kâğıda aktarılırken nasıl özetlenebileceği, ilerde nasıl başvurulabileceği gibi pek çok kararı bu kısa süre içerisinde vermiş oluyorum. Metinle kurulan bu ilişki biçimi, alınan notlar değerlendirilmeyecek olsa dahi, daha yüksek bir bilme düzeyine erişmemi sağlıyor. Tekrar eden okumalarda daha derine inerek daha fazla ayrıntı yakalayabiliyorum.

Okuduklarım tecrübelerime dahildir demiştim. Bilgimizi arttıran tecrübelerimizin çokluğu mudur yoksa sınırlı tecrübemizden süzebildiklerimiz midir; bu tartışmayı sonuca bağlamak kolay değil. Fakat ikincisinin bedeni daha az yorduğunu, zihni harekete geçirdiğini düşünürüm. Bence sınırlılığın farkına varıp, bilmeye, öğrenmeye dair kaygı ve telaşı fazla abartmamak gerekir. Bitirirken Yalçın Küçük'ün sık kullandığı "okumak yeniden okumaktır" sözünü anımsatmak istiyorum.

Anlatıyı çözümlemek için...

Prof. Dr. Neşe Özgen
Okan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

"Nasıl okunmalı?" konusuna aklını takanlardanım. Zira, sadece okuduğunu değil, aslında karşımızdakinin ne söylediğini anlamanın da büyük önemi olduğunu düşünüyorum. Biz buna "Narrative; anlatı çözümlemesi" adını veriyoruz ve her yeni kayıt olan sosyal bilim öğrencisine anlatılması gereken bir teknik olarak ele alıyoruz.

Anlatı çözümlemesi, sadece nasıl okunması gerektiğine dair bir patika sunmakla kalmaz, aynı zamanda, bir konferansın veya bir dersin nasıl dinlenmesi gerektiğini, ana-anlamı çıkartmayı, tartışmacının sunumunun kendi iddiasını destekleyip desteklemediğini ya da gerçekten sunduğu iddiaya uygun kanıtlarla konuşup konuşmadığını vb. anlamaya yarar.

Böylece çözümlemeyi birkaç yıl içinde deneyimleyerek anlayan öğrenciler, sadece bilimsel yazını değil, ama örneğin bir politikacının konuşmasını ve/veya bir gazete haberini de çözümleyebilecek ve dolayısıyla kendi anlatılarını da kurabilecek hale gelirler. Tabii hepsi bu denli ilerleyemez, ancak çoğunlukla söylenenle (işaret edilenle) işaret edilmiş arasındaki farkları, yönlendirmenin direktiflerini ve simge ve sembollerle anlatının yönlerini oldukça iyi çözümleyebilirler.

Size aşağıda bir sosyal bilim kitabının nasıl okunması gerektiği hakkında bir yönerge sunuyorum. Bu sadece bilimsel bir kitabı okuma yönergesi olarak işe yarayabilir; ancak oldukça iyi çalışır.

Bir kitabı metodolojik olarak okuma yönergesi

1) Çalışmanın yılı ve dönemi,

2) Basımevi (özel basım mı, yayın yeri vb.), kaç kez basılmış, biyografik bilgiler ve yorumları, vb.

3) Sayfa sayısı ve harita, tablo vb.nin kısa bir özeti.

4) Yazarın kısa tanıtımı ve sosyoloji içindeki yeri. Hangi üniversitelerde çalışmış, nasıl projelere imza atmış?

5) Önsöze bakarak kısa bir yorum (Kimlerle ve nasıl çalışmış?),

6) Kaynakçanın dünya literatürünü kapsayıp kapsamadığı, yeni ve bilinmeyenler de dahil olmak üzere kaynakçası tamamlanmış bir kaynakça mı? Yeniler kadar, kendi alanında temel sayılacak bir literatürü de almış mı?

7) Çalışmanın konusu,

8) Amacı, çalışma neyi hedefliyor? Bu hedefi araştırmacı net olarak bildiriyor mu?

9) Literatür bilgisi içinde ödünç aldığı kavramlar neler? Bu kavramları hangi yapıları açıklamak için kullanmış? Hangileri için itirazı var, hangilerini kendilemiş?

10) Çalışmanın yöntemi nedir? Yönteme ilişkin yazarın iddiası nedir? Yöntemini açıkça bildiriyor mu? Gerçekten bu yöntemin anahtarlarını mı kullanıyor? Araştırmacının yöntem çelişkisi var mı?

11) Çalışmanın gerçekleştiği yer ve alanın kısa bir özeti, özet olarak bulguları, kullanılan teknikler ve bunların yazarın iddiası ile çakışma ve çatışma biçimleri,

12) Araştırma sonuç olarak yeni hangi kavramları üretmiş ve çalışmasında bunları nasıl kullanmış?

13) Çalışma bütün olarak kolay okunabilirlik, anlaşılabilirlik, Türkçeyi bilim dili olarak doğru kullanma ve geliştirme, bir teoriyi bir alana uygulama veya yeni bir bakış açısı geliştirme, iddialarını kanıtlama vb. açılardan sizce başarılı mı?

"Okuma okurken öğrenilir"

Özdemir İnce

1) İnsanın (en iyisi "benim" demek) kitapla ilişkisi yaşa ve eğitim düzeyinde bulunduğu yere ve gereksinimlerine göre değişir.

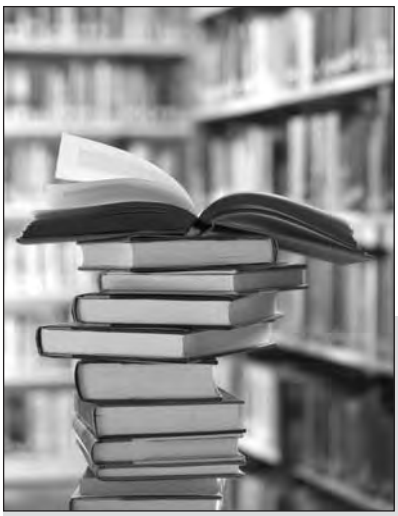
Okul döneminde okunan kitapları "okul" ve "öğretmen" belirler.

Meslekle ilgili okumalar zorunlu okumalardır.

Ama bir de bunların dışında, bireyin entelektüel donanım, ruhsal ve zihinsel gereksinimler için yaptığı okumalar vardır. Siz bu okumalardan söz ediyorsunuz anladığım kadarıyla.

"Klasikler" olarak tanımlanan kitapların bir bölümü mutlaka okunmalıdır.

Önemli olan bir yerden başlamak. Bilimsel kitaplar dipnotlarıyla, referanslarıyla okuma eylemini genişletip derinleştirirler. Demek ki dip notlarının peşinden gidilmeli. Ben gittim.

Edebiyat kitapları ve bunların yazarları hep birbirlerini çağırırlar. Yüzme nasıl denizde (suda) öğrenilirse, okuma da okurken öğrenilir.

Okumanın reçetesi, listesi olmaz. Liste ve reçeteyi okurun gereksinim ve merakı oluşturur.

2) Ciddi okumaya 13-14 yaşlarımda başladım. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan "klasikler"in bir bölümünü 18 yaşıma kadar "5 numara gaz (petrol) lambası"nın ışığında okudum.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1940'larda yayınladığı kitapların listesi günümüzde de geçerlidir:

Balzac, Dostoyevski, Tolstoy, Çehov, vb.

Edebiyat yazarı olarak bütün yeni yayınları izledim ömür boyu.

Ancak siz edebiyat kitaplarını değil, bilimsel kitapları soruyorsunuz. Edebiyat kitapları bilgi vermez, estetik haz verir. Bilimsel kitaplar estetik haz vermez, "bilgi" verir.

"Kitaptan en fazlasını alabilmek, okuduğunuzu sistematik bilgiye dönüştürebilmek ve uzun vadede de yararlanabilmek için ne yaparsınız?" sorusu bana göre fazla mekanik, fazla robotik. Bu soruya vereceğim cevap "okurum ve okurken altını çizerim; sayfaları işaretlerim, not alırım" olabilir.

Benden başka cevap verenler arasında "fişleme", "sınıflandırma", "kataloglama" yöntemlerinden söz edenler çıkabilir, çıkacaktır. Çıksa iyi olur. Çünkü bunlar benim bilmediğim şeyler.

Okuduklarını bilgiye, yararlı, faydalı ve kârlı bilgiye dönüştürmek isteyenler zamanla yarışmak zorundadır. Her zaman otoyollarda gitmeyip arada bir köy yollarına da sapmaları gerekir.

Okuma yöntemimin temelleri 1950-1955 yılları arasında, Mersin'in İhsaniye Mahallesi, Zeytinlibahçe Caddesi, 164 numaralı tek odalı evde, 5 numara gaz lambasının ışığında atıldı. O ev yok artık. Ama adres kafamda. Bitirdiğim kitapları öpüp alnıma götürmem de gözlerimin önünde.

Şu anda bazı kitapları okuyorum, bazı kitapların tadına bakıyorum.

"Kartotek yönteminden yararlanılabilir"

Oya Adalı

Türkçe okutmanı, dilbilim uzmanı, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Beyoğlu Şube Başkanı

"Okuma" etkinliğiyle bu sırada özel olarak ilgileniyorum. *Etkileşimli ve Eleştirel Okuma Teknikleri* adını verdiğim bir kitap hazırladım. Yakında çıkacak bu kitapta üzerinde durulan, daha çok okuma ve anlama çabası. Oysa şu anda sözünü ettiğimiz okuma, daha çok kitaptaki bilgileri daha sonra hatırlamak ve kullanmakla ilgili.

Bu durumda ilk belirleyeceğimiz şey, bu işi neden yaptığımızdır. Amaç belirlenirse, yöntem de ona göre biçimlenir. Amaç belli bir konuyu incelemek ve o konuda yazı yazmak, okuduğumuz kitapları gerektiğinde hatırlamak ya da yazılarımızda gerektiği zaman alıntılama yapmak olabilir, vb. Amaç ne olursa olsun, kitapların üzerine yazmak, hem yer açısından doyurucu olmaz, hem de kitabın bizden sonra kullanılmasını engeller. Oysa yazacaklarımızı, bize uygun boyutta kartlara yazabiliriz. Kartları bir kutu içinde konusuna, yazar ya da kitap adına göre alfabetik sırada saklayabiliriz. Bir karta sığmayacak ölçüde bilgi çıkarmışsak, birbirine zımbalanmış iki ya da üç kart kullanabiliriz. Karta kitabın künyesini, kısa özetini ya da başlıkları yazar; önemli, saptamak istediğimiz bilgileri sayfa numaralarını göstererek kaydeder, kısaca düşüncelerimizi ve hatta alıntılamak istediğimiz sözleri de ekleyebiliriz.

"Hem metnin ne söylediğini not ederim, hem aklıma gelen düşünceleri..."

Murat Gülsoy
Yazar, Boğaziçi Üniversitesi Biyomedikal Mühendisliği Enstitüsü Öğretim Üyesi,
Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi Yayın Kurulu Başkanı

Çok çeşitli amaçlarla kitap okuduğum için bunları seçerken de farklı durumlar söz konusu oluyor. İlki, araştırma amacıyla okuyorsam, zaten bir literatürün içinde iz sürer gibi okuyorum. Bir kitabın ya da makalenin referanslarını izliyorum. Bir yazı yazıyorsam, konuyla ilgili erişebildiğim tüm kaynakları okumaya çalışıyorum. Dolayısıyla buradaki seçimlerimi konu ve o anda yaptığım iş belirliyor. Bunların dışındaki okumalarımda, örneğin edebiyat söz konusu olduğunda, en çok önem verdiğim kaynak dostlarımdır. Çevremdeki arkadaşlarımın önerileri çok önemlidir benim için. Elbette, tüm kitap eklerini, kitap tanıtımlarını da izliyorum. Sık sık kitapçılara gidip kitapları inceliyorum. Burada da önemli kriterlerden biri kitabın yayıncısıdır. Kitabın yayına nasıl hazırlanmış olduğuna, hatta o yayınevinin diğer yayınlarına da önem veririm.

Kitap okurken not almak çok iyi oluyor. Hem okuduğum metnin ne söylediğini not ederim, hem de o esnada aklıma gelen yeni düşünceleri. Bu sadece araştırma amaçlı okumalarımda değil, edebiyat metinlerini okurken de geçerlidir. Hatta iyi bir edebiyat eserini bende uyandırdığı yeni duygu ve düşüncelerle değerlendiririm. Tabii buradaki yeni düşünceler, gerçekliğe ait yeni bilgiler değildir; çünkü edebiyat eserlerini bilgi kaynağı olarak görmem. Kast ettiğim benim yeni yaratıcı düşünceler üretmeme vesile olup olmadığıdır. Bir kitap eğer gerçekten önemliyse, onunla işim kısa sürede bitmez. Dönüp dönüp yeniden okurum. Belli bölümlerini yeniden gözden geçiririm.

"Okunacak kitabı seçmek, işin en zor yanı"

Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu
Ruh ve Sinir Hastalıkları Uzmanı

Soruları bana göre bir sırayla yanıtlamaya çalışayım.

a) Kuşkusuz ki başlangıçta, yani çocukken kitapları dünya yazınında yer tutmuş olanlardan giderek okudum. Belli başlı yapıtların okunması herhalde bir 30 yıl sürmüştür. Ondan sonra ise edebi kitapları artık pek okumuyorum. Yaşam macerası bana kitaplarda yazandan daha heyecanlı geliyor.

b) Yalnızca bazı yazarlar var ki, bana henüz keyif veriyorlar. Amin Maluf bunlardan biri. Bizimkilerden ise böyle tiryakisi olduğum kimse yok. Yalnız Cumhuriyet'in ilk yarısının birkaç yazarını tekrar tekrar okurum. Yakup Kadri bunlardan biri. Bir de Attila İlhan'ı okuyorum zaman zaman.

c) Bilimsel içerikli kitapları ise ders çalışır gibi baştan sona okumam hiçbir zaman. Sadece o anda ilgilendiğim yeri okur, kitabın bütününe de mutlaka bir göz atarım. Onlar referans kitapları, kaynak kitaplardır. Gereken yerine bakılır ve bir sonraki referansa kadar rafa kaldırılır. Çok nadiren bazı kitapları, bir fikir edinebilmek için baştan sona okumak gerekmiştir. Sevgili Bülent Tanör'ün *Kurtuluş-Kuruluş*'u bunlardan en son okuduğum kitap oldu. Ama kuşkusuz ki, böyle kitapları okumak için de ayrı bir yöntem gerekmiyor. Kitap kendisi okutuyor kendini. Okurken notlar almak gibi bir işi ise üniversiteden, yani sınavlar için ders çalıştığım günlerden beri, 50 yıldır bir daha yapmadım. Belleğimin güçlü olması belki bana yardım ediyor. Ama unutulmamalı ki, bellek de çalıştıkça güçleniyor.

d) Okunacak kitabı seçmek ise işin en zor yanı. Ben şimdilerde gazetelerin kitap eklerini izlemeye çalışıyorum. Ama gene de bolca çürük yumurtayla karşılaşmaktan kaçınamıyorum. Buna rağmen en sağlam yol, o gibi.

İyi ve bol okumalar diliyorum.

Tanrıların arabalarından aydınların şeytanına!

Dan Brown yeni Daniken mi?

Daniken'in ve Dan Brown'un o ya da şu mezhepten olmaları, dinden yana görünüp görünmemeleri, Tanrıya inanıp inanmamaları, çağdaş toplumun sorunları bakımından önemsiz bir ayrıntıdır. Yapıtlarının hangi toplumsal koşullarda ne tür etkiler yapabileceği daha önemlidir. On milyonlarla dile getirilen satış rekorları, pazar ekonomisinin kitlesel, hatta küresel çapta üretim ve sömürü çarklarına bir biçimde takılabildiklerini gösterir. Ancak, toplumsal etkilerinin ekonomik boyutundan çok gördüğü ideolojik işlev, bize onların toplumsal, sınıfsal bilinci ne yönde ve ne çapta etkilediğini gösterebilir.

Alâeddin Şenel

Bir kuşak kadar önce, yayın dünyası, "beş yıldızlı" bir "araştırmacı yazar"ın "popüler karşı bilim" olarak nitelendirilebilecek kitaplarının bombardımanıyla sarsılmıştı. Bir kuşak sonra, 2000 ile başlayan on yıl, bir başka "araştırmacı yazar"ın "popüler karşı tarih" denebilecek kitaplarıyla benzeri bir sarsıntı geçirmekte.

İki çoksatar dalgası

Aslında beş yıldızlı olan, yazar değil, yöneticisi olduğu turistik oteldi. Kitapları "popüler bilim" yapıtları bile sayılmazdı. Kendisinin "araştırmacı yazar" olarak sunulmasına karşın, yaptığı, turistik gezilerinde çalı dürtmekti. *Tanrıların Arabaları* ile başlayan dizi, *Tohum ve Evren*, *Yıldızlara Dönüş*, *Tanrıların Ayak İzleri*, *Tanrıların Stratejisi*, *Tanrıların Mucizeleri* gibi kitaplarla sürdü. (Bir "yerli" yazarımızın "....Mucize"ler dizisini çağrıştırmaması elde mi?). Okuyucuların yanı sıra tüm arkeoloji, tarih, astronomi, dinbilginlerine verdiği derslerle, *Taş Devri Bildiğimiz Gibi Değildi* ve "Tanrılar Astronotlardan Başkası Değildi" (İng. 2001) gibi bir başlıkla çevrilebilecek olan *The Gods were Astraunots* ile noktalanmıştı. Peki, Eskiçağ neydi? Uzay yolculuklarının yapıldığı bir dönemdi. Tanrı sandıklarımızın, uzay gemilerinden indikleri adından belli.

Benzer biçimde, Dan Brown'ın yapıtları, sarsıcı etkiler yaratmakta. Dan Brown da (Daniken gibi) bilim eğitimi görmemiş "dıştan gazel okuyan" biridir. İngilizce ve İspanyolca eğitimi görmüş, müzik dünyasına geçip kasetler çıkarmış, söz yazarlığı yapmıştır. Şiir yazan roman da yazar düşüncesiyle olmalı (göle maya çalmaya benzer bir tutumla) ilginç tarihsel konularda gerilim romanı yazarlığına geçmiştir.

Binyılımızın başına doğru *Dijital Kale* (ing. 1998) ile başladığı yayın yaşamı, *Melekler ve Şeytanlar* (İng. 2000), *İhanet Noktası* (İng. 2001) yapıtları izlemiştir. Satışları on binlerin üzerine çıka-

mazken *Da Vinci Kodu* (İng. 2003) ile turnayı gözünden vurmuş olur. Yapıt, bir haftada en çok satan kitaplar listesinin tepesine tırmanır. Aynı zamanda daha önce yazdıklarını da listede yanına çağırır.

İlgi avcılığı

Gerek Daniken'in gerek Dan Brown'un ses getiren başarıları neyle açıklanabilir? Birçok şeyle. Bunlardan biri, birinin uzay çağında, ötekinin iletişim çağı ortamında "ilgi avcılığı" yapmalarıdır. Gerçek, bilim, edebiyat tasaları (öyle görünüyor ki) sonradan gelmiştir. Her iki yazarın en sık başvurdukları mantık (nedenlerden sonuca gitme değil) benzetmelerden sonuca atlamaktır. Benzeri bir "benzetme mantığı" ile atmalarındaki ve çok satmalarındaki başarıları şöyle açıklanabilir: Kuş sürüsüne rastlanınca, tüfekle ateş açılır (açıkçası saçmalanır) saçmalardan birkaçının birkaç kuş indirmesi olasıdır. Bunun için keskin nişancı olmaya gerek yok.

Yazarların bilimsel olmamakla yargılanması kimi okuyuculara ağır gelebilir. Daniken "araştırmacı yazar" olarak değil bilimkurgu yazarı olarak sunulsaydı hiçbir diyeceğimiz olmazdı. Dan Brown hayranları, yapıtlarının sonuçta "öykü" olduğunu söyleyerek savunma yapabilir. Ancak kitaplarının başında, metinden önce "GERÇEK" başlığıyla koymayı alışkanlık edindiği birer sayfalık açıklamalarında, sözünü ettiği örgütlerin, teknolojilerin, buluşların hatta bazı olayların gerçeğe dayandığı notunu düşmektedir. İnternet sitesinde "yüzde yüz" gerçekler demektedir. Bir televizyon programında (CERN gibi kurumlardan gelen düzeltmelere karşın) ine ine anlattıklarının "yüzde doksan dokuzunun" gerçeğe uyduğunu söyleme noktasına inmiştir (1).

Bu yazıda her iki yazarın yazdıklarının tarihsel gerçeklere ne derece uygun olduklarını irdelemekten çok toplumsal etkileri ve ideolojik işlevleri üzerinde durulacaktır.

DANİKEN KİMDİ?

Amacı neydi?

Erich von Daniken, 1935'te İsviçre'de doğdu. Fribourg St. Michel Koleji'nde okudu. Daha sonra kendini eski dinsel yazıları okuyup incelemeye kaptırdı. Bu yoldaki kültürel birikiminin kendisinin beş yıldızlı bir turistik otelin yöneticiliğine getirilmesinde katkısı bulunabilir. Aynı birikimle, otel yöneticiliği sırasında (1968'de) yazdığı ilk kitabı olan *Tanrıların Arabaları*, kendisine ün ve para kadar "parlak" (?) bir yazarlık kariyerinin kapılarını açtı.

Daniken'in riskli bir konuda, yıldırımları üzerine çekebilecek bir savı ortaya atmasının nedenleri bulanık. Kutsal kitaplardaki tarihin gerçekliğe uymadığını göstermek istemiş olabilir. İçlerindeki inançların sanıldığı gibi yüce etik değerler içermediğini (dolaylı yoldan) anlatmayı düşünmüş bulunabilir. Zamanında moda olan "bilimsel kuşkuculuk" ile ezber bozucu sorular sorup

Erich von Daniken

ilgileri üzerine çekmeyi amaçlaması da olasıdır. Ya da çok daha yalın ve yakın bir amaçla kumar oynayıp şansını denemiştir. Hangisi ya da hangileri bilemiyoruz. Bilebildiğimiz girişiminin nedenlerinden çok sonuçları ve etkileri.

Daniken'in başarıları!

Tanrıların Arabaları yapıtının ummuş olabileceğinin ötesinde ilgi görmesiyle düşlerinin önü açılmıştı. Dört dili akıcı konuşabilen Daniken, basın, yayın, "aydınlatma" alanında büyük başarılara imza atacaktı. Kitaplarını bu dört dilden yazılmış bilimsel kaynakları inceleyerek yazmaya başlamış olmasından çok, dünyanın dört bir yanına yaptığı gezilerde gördüklerine dayandırdığı anlaşılıyor. Buralardaki kalıntılar ve yapıtlar karşısında duyduğu "hayret" başlıca itici gücü olarak görünüyor. Bu hayretin verdiği gayretle, daha sonra ilgili kaynaklardan istediği bilgileri seçtiğini de görüyoruz.

Hakkını yemeyelim, Daniken'in (çoğunu bağlamlarından koparıp, amaçları doğrultusunda ve bilimsel olmayan yöntemlerle eğip bükmüş olsa da) ilgili kaynakları taradığını, bilimsel buluşları izlediğini kabul etmeliyiz. Öyle ki, *Kitabı Mukaddes*, astronomi, mitoloji, tarih gibi genel kaynaklarla yetinmemiştir. Uzaya, akıllı varlıklardan yanıt alabilir miyiz diye radyo sinyalleri gönderilen 1960 OZMA projesin-

Daniken'in çoksatar kitapları.

den başka, 1930'lu yıllarda cansız yaşamdan canlı yaşama geçişin koşullarının araştırıldığı Stanley Miller deneylerinden, 1949 yılında Willard Libby'in geliştirdiği organik yapılı arkeolojik bulguları tarihlendirme yöntemi radyokarbon (C_{14}) tekniğinden, ülkesi İsviçre'de 1954'te, parçacık çarpıştırılarak atomaltı dünyanın araştırılması amacıyla kurulan CERN'den haberlidir. ABD'ye gidip NASA kuruluşlarını gezmiş, yetkililerinden bilgi almıştır (2). Ancak bu girişimlerde üretilen bilimsel bilgilerin savlarını destekleyip desteklemediğini gereğince araştırmış görünmez.

Daniken, her yıl ortalama yüz bin mil (160 bin km) tutan gezilerinde, dünyada neredeyse görmediği kültür bölgesi bırakmamıştır. Buradaki halkların mitoslarına kulak vermiş (Aryanların *Mahabharata*, Mayaların *Popol Vuh* yaratılış destanı gibi), yazılı kaynaklarının sayfalarını çevirmiştir. Mısır'da bazı hiyeroglifleri bugünkü dile çevirdiğini söylemektedir. Somut kalıntılarla soyut mitosları, neredeyse dikiş izi bırakmayacak bir beceriyle birleştirmiştir. Onlara dayanarak, mitos ile tarihi aynı ustalıkla birleştiren *Kitabı Mukaddes* uzmanlarının yorumlarına ve akademik tarihçilerin geleneksel açıklamalarına karşı çıkabilmiştir. O güçle doğa, insanlık ve uygarlık tarihini yeniden kurmaya kalkabilmiştir.

Bu yolda, gezileri sırasında 25 ülkede 3000 konuşma yapmıştır. Bunlardan 500'ünün üniversitelerde yapılmış olması, etkisinin hafife alınmaması gerektiğini göstermektedir. Bu yüksekliğe ulaşan başarılarının kilometre taşları olarak şunlar anılabilir: *Tanrıların Arabaları* çıkar çıkmaz Almanya'da ve Amerika'da en çok satan kitap olmuştur. Bu sanını çevrildiği 38 ülkede de sürdürmüştür. Çok geçmeden ABD'de "Antik Astronotlar Arayışı" olarak çevrilebilecek televizyon dizisinde savlarına görsellik kazandırması ününü perçinlemiştir. Alman *SAT-1* kanalı, 1993'te "Tanrıların Ayak İzleri" başlıklı 25 bölümlük diziyi Daniken'in savlarını ağzından dinleterek yayınlamıştır. (Böylece "kötü belgesel" türünün kurulmasına, değilse tutulmasına katkıda bulunmuştur.) Amerikan *ABC/Kane* kanalı, 1997'de Daniken ile birlikte hazırladığı bir "belgesel" ürünü, *Discovery Canal* yayınlarında göstermiştir. En büyük Alman TV ağı *RTL*'de dizisini (1996'da) 7,7 milyon kişi izlemiştir. Daniken 2000'li yıllara gelindiğinde bile ABC ve RTL ile benzeri dizileri hazırlayıp yayınlamayı sürdürmekteydi.

Kitapları ise tüm dünyada (2007'ye dek) 32 dilde 63 milyon kopya satmış durumdadır. Elimdeki *Tanrıların Arabaları* Türkçe çevirisi, 1990 basımlı olup "Erich von Daniken'in araştırması" imzasıyla ve 59. baskı notuyla yapıtlarının ülkemizdeki etkisinin bir örneği olarak gösterilebilir.

Daniken, İsviçre Yazarlar Birliği'nin, Alman Yazarlar Birliği'nin ve dünya yazarlar birliği olan PEN'in

Daniken, Mısır'da inceleme yaparken.

üyesidir. Birçok ödülün ve birkaç bilimsel araştırma kuruluşunun sahibidir. Bolivya devlet üniversitesi kendisine onursal doktora derecesi sunmuştur. Peru'daki İca ve Nazca kentlerince kendisine Huesped Illustre Ödülü verilmiştir. Brezilya'dan altından ve platinden yapılma Lourenço Filho Ödülü'nü kazanmıştır. Ödül sunan ülkeler turizm gelirlerini artırma tasası içindeki Güney Amerika ile sınırlı değildir. Almanya'da astronot Ulf Merbold ile Order of Gordon Bleu du Saint Esprit Ödülü'nü bölüşmüştür.

Arkeoloji, Astronomi ve SETİ Araştırmaları Derneği onun tarafından (1998'de) kurulmuştur. Dernek Paleo-SETİ hakkında son araştırmaların sonuçlarını yayınlayan *Legendary Times*™ dergisini çıkarmaya başlamıştır. Daniken "Disiplinlerarası Çalışmalar ve Dünya Gizemleri Forumu" çalışmalarına da katılmıştır. İsviçre'de söz konusu gizemlerin tanıtılıp araştırıldığı "Gizemler Parkı" kuruluşunu, dün denecek bir tarihte (2003'te) gerçekleştirmiştir. Ne yazık ki (!) bu parkın yerinde bugün (2006'dan beri) yeller esmektedir (3).

Tüm bunlar Daniken'in etkisinin çapını, hangi çevrelerde yaygın olduğunu, günümüze dek sürdüğünü göstermektedir. Denebilir ki Daniken bir yol açmış, bir akım yaratmıştır. Bu yolda kendini izleyenler çıkmaktadır. Bunlardan biri (Dan Brown değil) Graham Hancock. İnternetteki "In Search of the Lost Civilization" adlı sitesi ve yaptığı konuşmalarla bu akımın (2007'deki) durumunu sergilemektedir.

DANİKEN'İN SAVI

Tanrı bildiklerimiz aslında uzaylılardı; Homo sapiens Uzaylı-Yerli melezinin adı

Daniken çok soru sordu. Sorularına çok yanıt buldu. Pek çok suçlamalarda bulundu. Pek çok sav ileri sürdü. Savları, yerkürede Paleolitik kültür yaşanırken, yeryüzüne inen, nereden geldikleri bilinmeyen uzaylıların, insanlığı uygarlığa geçirdikten sonra geldikleri gibi bir bilinmeze çekip gittikleri inancı omurgası çevresinde eklemlenen kaburgalar çatkısının ete kemiğe büründürülmesidir.

Önce meraklılara sorular?

Daniken'in kitaplarında / dizilerinde, kalıntılar, dinsel metinler, buluntular, uygarlıklar ve mitoslar gibi konularla ilgili birçok soru sorulmaktadır. İlk kitabının ilk sorularından biri (bizi yakından ilgilendiren) Piri Reis haritaları hakkında. Topkapı Sarayı'nda, 18. yüzyıl başlarında bulunan haritalar nasıl olur da hava fotoğraflarından yararlanılarak çekilen çağdaş haritalara bu kadar benzer? Ve nasıl oluyor da buzulların altında bulunan, sınırları ancak (1952'de) ses yansıtıcı tekniklerle çizilebilen Antartika Kıtasını doğru gösterebilir?

Mısır'a geçiyor. Piramitler hakkında onlarca soru: O günün ilkel araçlı Mısırlıları o taşları nasıl taşıyıp üst üste koyabildi? Taşları santimetrenin on binde biri kadar yakınlıkla nasıl birleştirebildi? Keops Piramidi'nin tabanının çevresinin Yer ile Güneş arası uzaklığın milyarda birini tutturması (hiç!) bir rastlantı olabilir mi? Güney Amerika'ya götürüyor. Nazca düzlüklerindeki (içlerinde üç kollu şamdana benzer biçimli ve çağdaş havaalanını andıranı bulunan) şekiller, "Tanrılara buraya inin her şey buyurduğunuz gibi çizildi" anlamına gelemez mi? İnka başkenti Cuzco kalıntıları yakınındaki dört katlı ev büyüklüğünde 20 bin ton ağırlığında, üzerinde sarmal şekiller bulunan kayayı oraya kim

Daniken'in ortaya attığı sorulardan: Piri Reis'in haritası nasıl olur da hava fotoğraflarından yararlanılarak çekilen çağdaş haritalara bu kadar benzer?

taşıyabilir. Dahası üzerinde yontulan merdivenlerden anlaşılacağı üzere, onu kim ters çevirebilir?

Bunların yanı sıra Daniken, Peru'daki çok yüksek bir ısının etkisiyle camlaşmış kayalardan söz eder. Atom bombası araştırmalarının yapıldığı Nevada'daki eriyip camlaşmış kumlara benzerliğine ilgimizi çeker. Uygarlığın Sümerliler ile birlikte, birdenbire doğuşunun kolay kolay açıklanamadığını yazar. Kalıntıları arasında, Ninova'da, değil zamanın araçlarıyla, zamanımızın küçük bilgisayarlarıyla bile hesaplanamayacak 15 basamaklı sayıdan dem vurur. MÖ 82 yapımı metal (dereceli pergel benzeri) aracın, ileri astronomi gözlemlerinde kullanılan bir planetaryum olduğunu söyleyip fotoğrafını ve çizimini verir. İki binyıl öncesinden kalma kuru pillerin bulunduğunu yazar. *Kitabı Mukaddes*'deki "Sodom ve Gomorra" öyküsünden giderek anlatılanların çağdaş bilimle bir türlü anlaşılamadığını ileri sürer.

Sonra bilimden kuşkular

Tüm bunların elimizdeki bilimle yanıtı verilemeyen sorular kümesi oluşturduğunu belirttikten sonra uzaya atlar. Araştırmaların Merih'te sanıldığı gibi yaşamın bulunmadığını ortaya koyduğunu kabul eder. Ama Merih'te donmuş su bulunmuştur. Bu da orada bir zamanlar yaşamın, hatta akıllı canlıların bulunmuş olabileceğini gösterir. Merihliler bir çevre yıkımı ya da saldırı sonucu gezegenlerini, uzayda tutunabilecekleri bir yer aramak üzere boşaltmış olabilirler. Gezegenimizle ilgili açıklanamayan sorularla Merih'te olmuş olabilecekleri birleştirirseniz "geride geçerli tek bir varsayım kalmıştır" der: Uzaylıların ziyareti. Böyle bir geçmişten, geçmişi doğru anlatmaktan çıkarılacak bir ders vardır. Merihliler gibi bir gün uzayda yaşanacak gezegen aramak zorunda kalabiliriz. Öyleyse dogmatik tarih bilgilerimizi bırakıp geçmişimizi doğru araştırmalıyız. Uzay araştırmalarına önem verip geleceğimizi uzayda aramalıyız.

Burada metodolojik bir eleştiriyi (yeri gelmemiş olsa bile) yapmadan edemeyeceğim. Daniken, uygarlığımızın bir genel yıkımdan beş binyıl sonra, kendini yeniden toplarken 7000 yılının çevirmenlerinin Marx'ın ve Lenin'in nutuklarını ele geçirince, geçmişin anlaşılmaz çağının dinlerinden birinin iki yüksek papazını ortaya çıkardıklarını sanarak sevinecekleri varsayımını geliştirir. Bununla aklınca bir taşla üç kuş vurup, hem Marx'ı, hem günümüzün Eskiçağı yanlış yansıtan geleneksel tarihçilerini eleştirmektedir. Hem de bir yıkıma karşı hazırlıklı olmamız gerektiği yolundaki görüşlerini desteklemiş olmaktadır. Bunun yerine

Keops Piramidi'nin tabanının çevresinin Yer ile Güneş arası uzaklığın milyarda birini tutturması hiç (!) rastlantı olabilir mi?

Marx'ın "İnsanlık gündemine (çözemeyeceklerini değil) ancak çözebileceği sorunlarını koyar" sözüne kulak verseydi iyi olurdu.

Daniken, yukarıda örnekleri verilen sorularıyla ilgili konularda, arkeolojide, tarihte ve öteki bilgi dallarında getirilmiş çözümleri, geliştirilmiş yanıtları (birkaç çömlek kırığıyla anıtsal yapıları birleştiriverme kolaylığına kaçılmış yanıtlar olarak suçlama örneğindeki gibi) elinin tersiyle bir kıyıya itivermektedir.

Varılacak kaçınılmaz sonuç: Uzaylıların işleri

"Geriye tek varsayım kalmıştır: Uzaylıların ziyareti" sonucuna ulaşan Daniken, varsayımını işleyip geliştirmeye geçer: "Erken Paleolitik" Çağ'da (40-10 bin yıl öncelerinde) uzaylıların dünyamıza geldikleri **savındayım**. Kimler olup hangi gezegenden geldiklerini daha **bilmiyorum**. O çağda yaşayan insansı yaratıkları nükleer silahlarla kitlesel çapta yok ettiklerine, belki de ilk *Homo sapiens*'i üretip yeniden geleceklerini söyleyerek çekip gittiklerine **kesinlikle** inanıyorum.

Daniken uzaylıların, dinsel metinlerde sözü edilen devler (nefilim) olabileceklerini ekler. Seçkin yerlilerle çiftleşerek, ortaya çıkan melez türü işlerine yarayacak bilgilerle donattıklarını düşünür. *Homo sapiens*'e dek başarısızları nükleer bombalarla yok ederek birkaç deneme yapmış olabileceklerini de düşler. Burada da "insanın organik evrimiyle ilgili gününün biliminin açıklamalarını beğenmeyip kendi savı hakkında, örneğin sıradan bir biyoloji öğretmenine danışsaydı böyle bir savı hiçbir zaman öne süremezdi" demekten kendimi alamayacağım. Çünkü karşılaştırmalı zooloji ve evrim biyolojisi, her türün belli bir ekolojide biçimlendiğini ortaya koymuştur. Orada çoğalıp farklı çevrelere yayılınca popülasyonlarının gen havuzunda gerçekleşen mutasyonlar sonucunda, bazı genlerin sıklıklarının (öteki çevrelerdeki popülasyonlarınkine göre) artmasıyla (örneğin deri rengini denetleyen genlerin pigment oranını azaltması ya da arttırmasıyla) "ırklaşma" görülür. Aynı türün ırkları arasında genetik engel yoktur. Çiftleşip melez döller edinebilirler. Genlerini birbirlerinin popülasyonuna geçirerek gen alışverişi yapabilirler. Irklaşma ne zaman ki (bir popülasyonun coğrafi ya da genetik yalıtlanma sonucunda) öteki popülasyonlarla gen alışverişi yapamayacak derecede farklılaşır, işte o zaman ortaya yeni bir tür çıkmış demektir. At ile eşeğin atalarının ortak olmasına karşın çiftleşmemeleri, çiftleştirildiklerinde bile çiftleşemeyen katırların doğması bu olgunun en çarpıcı örneğidir. Nerde kaldı uzayda biçimlenmiş bir (dev) türün Yeryüzü türleriyle çiftleşip yeni bir tür yaratması?

Homo sapiens'in organik evrimi sorununu çözdüğüne inanan Daniken'in insanlığın kültürel evrimi konusunda da uzmanlara parmak ısırtacak açıklamaları (savları) vardır: Uzaydan arabalarla (yani uzay gemileriyle) inenleri gören Yer'lilerin ilk yapacakları şey, yerlere kapanıp yüzlerini gizlemek olurdu. Aya, Güneşe tapınma düzeyindeki bu kimseler, Tanrılarının gökten yere indiklerini sanacaklardı. İnenler onların bu yanılgısından yararlanarak, götürebilecekleri uranyum gibi cevherleri arayacaklardı.

Daniken hemen "gerçeği" buluverir: Uzaylıların işleri!

Beyni başka beyinlerle bağlantı kuran (!) Edgar Cayce.

Ararken Yer'lileri (Daniken'in değil benim adlandırmam) uygarlaştıracak bilgiler ve tekniklerle (örneğin astronomi bilgileriyle, taş kaldırma teknikleriyle) donatacaklardı. İnsanlığın birdenbire (?) uygarlığa geçişi böyle olmuştu. O çağın insanlarından beklenemeyecek bilgiler böyle edinilmişti. "Akıllara durgunluk veren" yapılar, yapıtlar böyle üretilmişti. Daniken'in bu görüşlerinin, ulaştığı sonuçlar bakımından taban tabana ait olsa da organik evrimden sonra kültürel evrimi de yadsıyan "Yahyacılar"ın görüşlerine benzerlik derecesi şaşırtıcıdır.

Lahana turşusu: Parapsikolojik inançlar

Bilimsel kuşkuculuğunu, ortalıkta elle tutulur bilim bırakmayacak derecelere yükselten Daniken'in bazı bilgilere hiç kuşku duymadan inanması şaşırtıcı. Hazır, yaygın bilimsel astronomi, arkeoloji, tarih bilgilerine kuşkuyla yaklaşılmasını öneren Daniken, UFO'ların varlığı ile ilgili yazılanlardan kuşku duymamaktadır. Anlaşılan, uzaydan, geçmişte uzaylıların gemileri gelmişse zamanında UFO'ların gelmemesi için ortada hiçbir nedenin bulunmadığını düşünmektedir. Uzaydan, elimizdeki dinleme araçlarıyla bile algılayamadığımız mesajlar geliyor olabilir. Bunu olanaklı gördüğü, anlattığı "Cayce Olayı" olarak adlandırılabilecek örnekle parapsikolojiye inancından çıkarılabilir:

Aktardığına göre, 1940'larda, Kentucky'li bir çiftçinin Edgar Cayce adlı oğlu genç yaşta hastalanmıştır. Doktorlar hastalığını ne anlayabilmekte ne iyileştirebilmektedir. Her kasına kramplar girmekte, yüksek ateşler içinde yanmaktadır. Doktorlar (hep öyle denir) aciz kalmıştır. Derken delikanlı birdenbire yüksek sesle ve açık seçik sözlerle konuşmaya başlar. Neden hastalandığını açıklar. Nasıl iyileştirileceğini söyler. İyileşebilmesi için istediği otların bulunup ezilerek hazırlanacak lapanın belkemiğine sürülmesi gerekmektedir.

İş burada kalsa iyi. Bu kez arkadaşı hastalanır. Daha önce bilmediği, duymadığı Latince adlarıyla söylediği ilaçlarla bir reçete verir. Arkadaşı da iyileşir. Haydi bakalım bunu nasıl açıklayacaksınız? Kendisi hastalandığında, kimileri, komadayken konuşmuş olmasına bakıp ipnotize olduğunu söylemişlerdir. Amerikan Doktorları Birliği'nin kurduğu bir inceleme kurulu, söz konusu bilgileri komada değil, uykudayken edindiğini saptar. Durumun açıklanmasında ipnotizma yoksa geriye tek seçenek kalmaktadır: Cayce'nin beyni başka beyinlerle bağlantı kurmaktadır. Böyle bir açıklama üzerine hastalar evine akmaya başlar. Bir kuruş almadan, hepsinin tanısını koyup hepsini iyileştirir. Bunu nasıl başarabildiğini soran doktorlara şu yanıtı verir: "İstediğim beyinle ilişki kurabiliyorum." Söylediğine göre, önce hastanın beyni Cayce'in beynine hastalığın ne olduğunu bildirmektedir. Çünkü beyin bedeninde neyin eksik olduğunu bilir! Sonra dünya üzerinde o hastalığın iyileştirilmesi için ne yapılması gerektiğini bilen beyin aramaktadır. İnsanın "oldu olacak, madem ikisiyle de bağlantı kurabiliyorsun, hastanın beynini ustaya bağlayıp aradan çık ki zaman yitirilmesin" diyesi geliyor. Çünkü Cayce'nin savı, insan beyninin bütün beyinlerin oluşturduğu bütünün bir parçası olduğudur. Benzeri bir görüşün, Dan Brown'ın *Melekler ve Şeytanlar* yapıtında "bağlantı fiziği" adı altında ile-

Dan Brown

ri sürüldüğünü göreceğiz.

DAN BROWN KİMDİR?

Dan Brown, kilisede org çalan profesyonel müzikçi bir anne ile yazdığı matematik ders kitabı ödül kazanmış bir lise öğretmeni babanın oğlu olarak 1964'te doğdu. Önce özel okullarda sonra ünlü Phillips Exeter Akademisi'nde yatılı okudu. İngiliz ve İspanyol dilleri eğitimi aldığı Amherst Koleji'ni 1986'da bitirdi.

Arayış içinde bir girişimci

Önce (annesinin etkisi sonucu olmalı) müzik dünyasına atıldı. Çocuklar için kasetler çıkardı. Kendi müzik şirketini (1993'te) kurup yetişkinler için müzik yapmaya geçti. Piyano çaldı, müzik parçaları sözleri yazdı. Bu ara İngilizce ve İspanyolca öğretmenliği de yaptı. Kendi müzik parçalarını topladığı *Dan Brown CD*'sini (1993'te) çıkardı. Tüm bunlar ve daha sonraki etkinlikleri onun bir arayış içinde olduğunu göstermektedir.

Daha sonra adını kitabına da vereceği *Angels and Demons* adlı müzik CD'sini (1994'te) çıkardı. İçinde dinsel müzik parçaları da bulunmaktaydı. Bu ürününde olduğu gibi ötekilerde de eşinin, kendisini yüreklendirip desteklemekten öte katkılarının bulunduğunu kendisi "Çoksatar yazarın resmi web sitesi"de(httb://www.danbrown.com/meet-dan/faq.html) söylüyor. Gerçekten, yazarlığa başladıktan sonra eşi ile birlikte yazdığı ama kendisi için Danielle Brown (bayan) takma adını kullandığı *187 Men to Avoid: A Guide for the Romantically Frustrated Women* (Kaçınılması Gereken 187 Erkek: Düş Kırıklığına Uğramış Romantik Kadın İçin Rehber) adlı güldürü yapıtında, bu katkının niteliği ortaya dökülmüş bulunmaktadır. Kısacası, yazdığı gerilim romanlarında da (sanat tarihçisi dediği) eşinin büyük katkılarda bulunduğunu kabul etmektedir. Bu kitaplardaki din-bilim tartışmalarında eşinin, annesinin ve babasının etkilerinin yönünü ve derecesini bilmiyorum.

Sidney Sheldon'un *The Doomsday Conspiracy* (Komplo) adlı gerilim romanını (1994'te) okuyunca, ondan daha iyisini yazabileceği düşüncesine kapıldı. Bu düşüncesini gerçekleştirme yolunda, müziği, öğretmenliği bırakıp tam zamanlı yazarlığa ve romanı için malzeme toplamaya başladı. *Melekler ve Şeytanlar* kitabındaki "Teşekkür" sayfasından anlaşıldığına göre, Vatikan'a gidip Papa ile görüştü. Müzesini, Vatikan elyazmalarını, sanat yapıtlarını inceledi. Papalık Bilim Akademisi'nde görüşmeler yaptı.

Dan Brown'un en ünlü iki kitabı.

İsviçre'ye gidip (Daniken gibi) CERN yetkililerinin açıklamalarını dinledi. Amerikan Bilim Adamları Federasyonu üyeleriyle görüştü. Mason örgütlerinden bilgi aldı. Kongre Kitaplığında ve çeşitli üniversite kitaplıklarında uzun çalışmalar yaptığı, notlar aldığı anlaşılıyor (4).

Böyle bir birikimi, bir yandan incelemelerini sürdürürken, hemen hemen iki yılda bir yayımlanan tarihsel konulu gerilim romanları izledi. İlk kitabı *Dijital Kale* 1998'de yayınlandı. Onu (2000'de) *Melekler ve Şeytanlar* izledi. *İhanet Noktası* 2001'de yayınlandı.

Bu üç yapıtında (onar binin üzerine çıkamayan satışlarıyla) büyük bir başarı kazandığı söylenemez. Ancak *Da Vinci Kodu* adlı yapıtının 2004'te yayınlanmasıyla şansı açıldı. Popüler bir kişi, çoksatar (İng. *best-seller*) kitaplar yazarı oldu.

Başarıları - başarısızlıkları

Birileri "yürü ya kulum" demiş gibi, daha önce fazla ilgi çekmeyen yapıtları da çoksatar listesine girdi. *Da Vinci Kodu*, basılışının ilk haftasında, en çok satan kitaplar listesinin başına geçti. Bunda yapılan reklamın etkisinin olup olmadığını bilmiyorum. Ama üç yıl geçmeden (2006'da) tüm dünyada 60 milyondan fazla satılmış bulunuyordu. Bununla, tüm zamanların en çok satılan (basılan değil, o *Kitabı Mukaddes*'in rekoru) kitabı olmuştu yazıldığına göre.

Time dergisi (2005'te) Brown'ı (konumuz açısından önemli sayılabilecek bir saptamayla) yılın en etkili 100 kişisi listesine aldı. *Forbes*, aynı yılın 100 ünlüsü listesinde on ikinciliğe yerleştirip, yıllık gelirinin 75 milyon doları aştığını hesapladı. *The Times* yalnızca *Da Vinci Kodu* kitabının kendisine 250 milyon dolar kazandırdığını yazdı.

Bu kitap (2006'da) *Columbia Pictures* tarafından filme çekildi. Yönetmenliğini Ron Howard yaptı. Ancak Cannes Festivali'nde olumlu eleştiriler alamadı. Daha sonra, yılın en kötü filmleri listesinde ikinciliği alabildi! *Melekler ve Şeytanlar* aynı yönetmen ve aynı başrol oyuncusu (Tom Hanks) ile çekilmektedir. Müjdeler olsun 2009'un 15 Mayıs'ında gösterime girecekmiş.

Kitabından çekilen filmin eleştirmenlerce beğenilmemesi yanı sıra, kitabının edebiyat eleştirmenlerince yerilmesi canını sıkmış olmalı. Gerçekten onlardan biri G. K. Pullum, "edebiyat tarihinin yazılmış en kötü düzyazı örneği" dedi (5). Bunlar ve hakkında açılan üç "çalıntı" davası (ikisini davacılar yitirmiş olsa da üçüncüsünün sürüyor olması) başarılarını gölgeleyen olaylar sayılabilir.

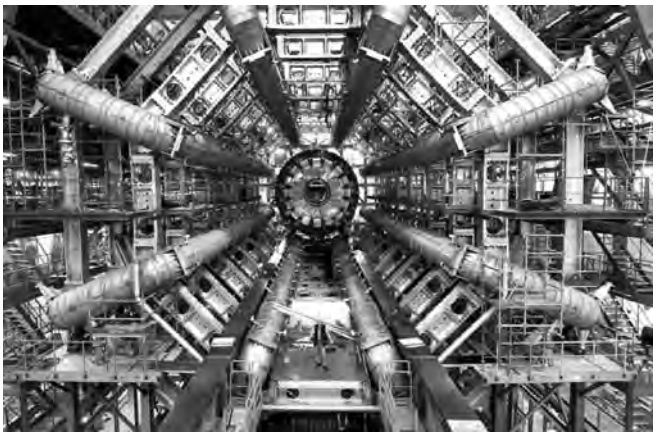
Aynı konuyu daha önce işlemiş olan *The Da Vinci Legacy* (Da Vinci Mirası, 1983) ve *The Daughter of God* (İsa'nın Kızı, 2000) adlı romanların yazarı Lewis Perdue (2005'te) Brown'un yapıtının kendisininkine benzediği savıyla dava açtı. Yargıç, "*Da Vinci Kodu*'nun *İsa'nın Kızı* yapıtına benzediği sonucuna, uzman olmayan aklı başında bir gözlemci varmaz" gerekçesiyle, savı kabul etmedi. Hakkında bundan daha önemli dava 2007'de açıldı. M. Baigent, R. Leigh ve H. Lincoln, *Holy Blood*, *Holy Grail* (Kutsal Soy, Kutsal Kâse) adlı (1982 tarihli) ortak imzalı yapıtlarından önemli temaların çalınıp kaynak gösterilmediğini ileri sürdüler.

Bu kez söz konusu yapıtın roman olmaması (araştırma olması) kurtardı Brown'ı. Romancıların tarih kitapları gibi kaynaklardan bazı bilgileri alıp işlemelerinin yerleşmiş bir gelenek olduğu görüşü yardımına yetişmişti.

KİMLER MELEK KİMLER ŞEYTAN?

Da Vinci Kodu içinde ve Brown'ın onu yazarken yararlandığı (*Kitabı Mukaddes*'e alınmayan ilk Hıristiyanlık metinlerinden tutun, hakkında dava açan yazarların kitaplarına dek uzanan) yapıtlarda işlenen tartışma yaratan konu, İsa'nın Mecdeli Meryem'den bir çocuğunun olup olmadığı, soyunun sürdürülüp günümüze dek gelip gelmediği sorunudur. Bunun, Hıristiyan dünyası için, İsa'nın vekilliği, Katolik Kilisesi ve Papalık hakkında sonuçları olacaktır. Böyle bir tartışmanın İslam ülkelerinin okurları için hiçbir önemi yoktur. Ama Hıristiyanlık dünyası için, İslam'da Muhammed'in vekilliğinin (halifeliğin) oğlu olmadığı için kızı Fatma kanalıyla Ali'ye geçmesinin gerekip gerekmediği tartışmasının yarattığı Sünni- Alevi bölünmesi (ya da bölünmenin yarattığı tartışma) benzeri bir öneme sahiptir (6).

Brown'un öyküsü CERN'den Vatikan'a uzanıyor.

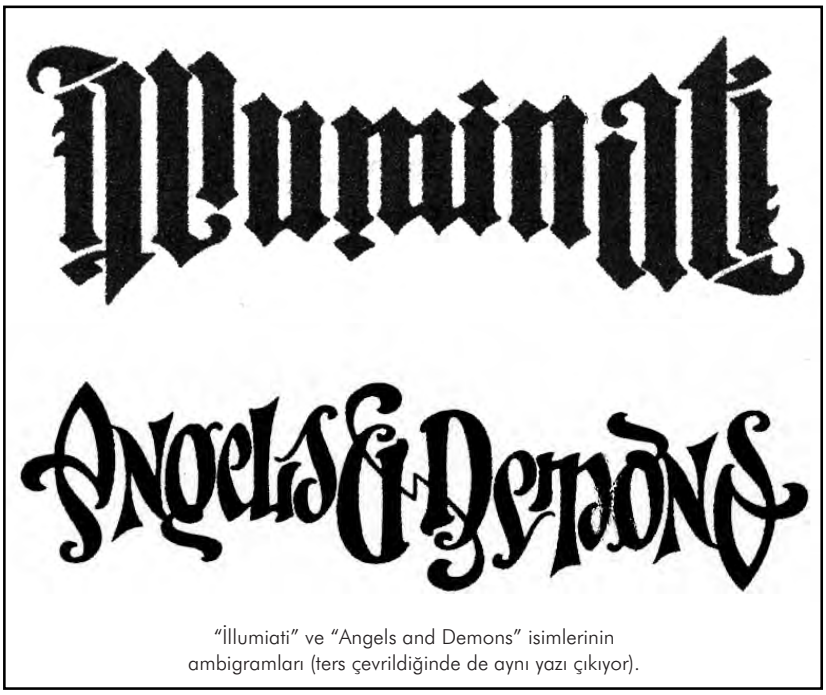

Melekler ve Şeytanlar yapıtında Katolik Kilisesi hakkında ileri sürülen savlar da daha çok Hıristiyanlığı ilgilendirir. Ama onun yanı sıra, Katolik Kilisesi (Papalık) ile İlluminati adında gizli bilginler derneğinin sürtüşmesi dolayımıyla işlenen din-bilim ilişkisi Müslüman ülkeleri ve toplumumuzun okuryazarlarını da ilgilendirecektir. Bu nedenle daha fazla Dan Brown'ın bu yapıtı üzerinde durulacaktır.

Kurgu: CERN-Vatikan çatışması mı?

Melekler ve Şeytanlar yapıtının kurgusu özetle şöyledir. İsviçre'deki CERN (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) yöneticisi bir gece yarısı ABD Harvard Üniversitesi din tarihi profesörü ve dinsel simgeler uzmanı olan kişiyi arar. Kendisinden, hem din adamı hem fizik bilgini olan bir çalışanın öldürülmeden önce göğsüne kızgın metal damgayla basılan şeklin anlamının çözülmesinde yardımcı olmasını ister. Langdon şeklin "İlluminati" sözcüğü olduğuna okuyunca inanamaz. Çünkü söz konusu şekil, Galileo döneminde, Katolik Kilisesi tarafından, buluşları ve kuramları Hıristiyan inançlarını sarsar diye kovuşturulan bilimcilerin kurduğu gizli derneğin adıdır. Ancak İlluminati'nin, son yarım yüzyıldır hiçbir etkinliğinden söz edilmeyişine bakılarak tarihe karıştığı bilinmektedir (7). Öyleyse bu işi yapanlar kim?

Çok geçmeden, dinci-fizikçinin öldürülmesiyle yetinilmeyip onun (CERN'in başkanından bile gizleyerek) ürettiği karşımadde kutusunun da çalındığı anlaşılır. Çalınan karşımadde, madde ile en küçük dokunuşunda Vatikan Sarayı'nı, geride derin bir çukur açarak yok edebilecek kadar büyük bir enerjiyi açığa çıkaracaktır. Maddeyle birleşmesini engelleyen düzenek ise, tüm çeperlerine döşenen manyetik alan yaratıcı elektrik akımının (mıknatısların) bir gramlık karşımaddeyi kutunun ortasında askıda tutmasıdır. Ancak, çalınırken fişinden çekilen kutuda, bir güvenlik önlemi olarak yerleştirilmiş yedek batarya 24 saatliktir. Fişten çekilir çekilmez geri sayım başlamıştır. İlgililerin elinde, kutunun bulunup yeniden fişe takılabilmesi için 24 saat vardır. Tüm olaylar 575 sayfa boyunca bu 24 saat içinde gelişip sonuçlanacaktır.

"İllumiati" ve "Angels and Demons" isimlerinin ambigramları (ters çevrildiğinde de aynı yazı çıkıyor).

Dinci- fizikçinin (papazken) evlatlık edindiği kızı da CERN'de çalışan ve karşımaddenin üretilmesinde yardımcı olan bir bilgindir. Babasının karşımaddeyi bilimin Tanrı ile insan arasındaki bağı kuracağı inancıyla ürettiğini söyler. Çalınan karşımaddenin Vatikan'a götürüldüğünün ortaya çıkması üzerine öldürülen bilginin kızı ve profesör, CERN'in (satın aldığı) sesten 15 kat hızlı (15 Mach) uçağıyla Vatikan'a yollanır. O sırada Papa ölmüş ve kardinaller yeni papayı seçmeleri için çağrılmıştır. Ancak, papa adayı dört kardinalin de, karşımaddeyi çalan, İlluminati başkanı için çalışan (ve Hıristiyanlardan Haçlı akınları sırasında öldürdükleri İslamların öcünü almak için yanıp tutuşan) bir Ortadoğulu suikastçı Haşhaşiyyun (8) tarafından kaçırıldığı anlaşılır.

Hem karşımaddenin hem kardinallerin aranmaları sırasında kardinaller bir bir öldürülmektedir. Son saate girildiğinde, yeni papa seçilene dek işlere bakan Papalık kâhyası, o zamana dek yürüttüğü aramalara doğrudan katılır. Karşımaddeyi St. Petrus'un mezarı üzerinde bulur. Yerini kendisine görünen Tanrının bildirdiğini ileri sürmektedir.

Aslında ortalıkta İlluminati diye bir örgütün bulunmadığı anlaşılır. Haşhaşiyyun'u kâhyanın kiraladığı ortaya çıkar. Evlatlığı olduğu Papayı da onun zehirlediği, öteki adayları öldürtüp, kutuyu bulmasının ve Vatikan'ı kurtarmasının ödülü olarak papa seçilmeyi planladığı ortaya çıkacaktır.

Kâhya karşımaddeyi helikopterle Vatikan'ın üzerinde olabildiğince yükseğe çıkardıktan sonra paraşütle atlar. Bir kahraman olarak Vatikan'a iner. Karşımadde, 24 saat dolunca havada patlar. Kâhya tam papa seçilecekken, Vatikan'a gelen CERN başkanı, yanında, dinci-fizikçinin, buluşunun ahlaka uygun olup olmadığını sormak, ona göre açıklayıp açıklamamaya karar vermek üzere Papa'yla ve kâhyasıyla görüştüğünün ortaya çıktığı bilgisini ve belgesini getirmiştir. Bu durumda, Papa da öldüğüne göre, karşımaddenin varlığından (bilginin evlatlığından başka) haberli tek kişinin, dolayısıyla onu çaldıranın

kâhya olduğu apaçık ortaya çıkar.

Son perdede, kâhyanın, terörcü bir saldırıda ölen kadının oğlu olup, papa olacak papaz tarafından evlatlık edinilip yetiştirildiği anlatılır.

Kâhya, babası kadar sevdiği Papa'nın bir çocuğu olduğunu öğrenince, "Tanrı'ya verdiği bekârlık sözü"ne ihanet ettiği düşüncesiyle dünyası yıkılıp onu öldürmüştür. En yaşlı kardinal kâhyaya Papa'nın bir çocuğu olduğunu doğrular. Hatta bu çocuğun kendisi olduğunu açıklar. Ama söylediğine göre Papa yine de günah işlememiştir. Çünkü çocuğu âşık olduğu bir rahibeden cinsel ilişkiye girmeden yapay döllenme (tüp bebek-IVF) yoluyla edinmiştir. Bu yüzden, ölmeden önce kendisine bu olanağı sağlayan bilimsel araştırmalara (CERN'e) para yardımıyla borcunu ödemek istemiştir. Bunu da kâhyasına söylemiştir. Kâhya ise Hıristiyan ahlak akidesini bilimin (dolayısıyla bilimcilerin) değil kilisenin (dolayısıyla din adamlarının) saptayacağı inancındadır. Bu yüzden karşımaddenin varlığından rahatsız olmuştur. Bu gücü bilginlerin elinden alıp yok etme planını yüzüne gözüne bulaştırmıştır. Yaptıklarının yanlışlığını öğrendiğinde büyük üzüntüye kapılan kâhya dinci, kendini Vatikan'ı aydınlatan kandillerin kokulu yağıyla ıslatıp yakar.

Dan Brown, *Da Vinci Şifresi* ve *Melekler ve Şeytanlar* filmlerinde başrolü oynayan Tom Hanks ile.

TARTIŞMALAR:

Dinciler ile Bilimciler arasında

Dan Brown, *Melekler ve Şeytanlar* gerilim (İng. *thriller*) romanına iyilik güçleri ile kötülük güçlerinin sözcülüğünü yapan kahramanlar yerleştirmiştir. Melekler arasında Harvard'lı dinsel simgebilim profesörü, CERN bilimcileri, Papa ve bazı kardinaller bulunmaktadır. Şeytanı, Ortadoğulu kiralık katil bir Haşhaşiyyun temsil etmektedir. İyilik yapma yolunda duyduğu büyük tutkunun etkisiyle çok büyük kötülükler yapan Papalık kâhyası da "şer güçleri" arasına konabilir. İlk bölümlerde kuşkuları üzerine çeken (geçmişin aydınlarından ve bilimcilerinden oluşan) İlluminati adı paravan olarak kullanıldığından, kamplardan hiçbirine konamaz.

Yazar gerilim romanını, işlenen cinayetler yanı sıra, din üzerine tartışmaların şiddetiyle daha da germek istemiştir. Bu amaçla hazırladığı diyaloglarda, üniversite, Vatikan ile CERN gibi kurumlardan oldukları belirtilen din bilginlerini ve doğa bilimcilerini görevlendirmiştir. Bu kimseler (yazarın taslağında öyle sınıflandırıp sınıflandırmadığını bilmeden) bilimin savunucuları, dinin savunucuları ve "arabulucular" olarak gruplandırılabilir. Aslında Brown, tarihteki ve günümüzdeki din-bilim sürtüşmesinde ileri sürülen görüşleri dengeli, oranlı bir biçimde dillendirmek istemiş görünür. Bu durumda onları savunan kişileri belirtmekten çok, "bilimcilerin savları", "dincilerin savları" ve "din ile bilimi uzlaştırma çabası" olarak sınıflandırıp özetlemek daha uygun olacak.

Bilimcilerin savları

Dinsel kurumlarla bilim kurumlarının, din adamlarıyla bilimcilerin arasında başlangıçtan beri görülen kavganın günümüzde de sürdüğü birkaç yerde belirtiliyor. Bilimden yana, dine karşı savları daha çok, yazarca CERN başkanlığına atanmış olan kişi dile getiriyor. Ama onun görüşleriyle sınırlı tutulmayan söz konusu savlar özetle şöyle sıralanabilir:

Bir zamanlar tüm sorunlar tinsel (ruhani) idi. Bilimin açıklayamadığı boşlukların doldurulması için dine başvuruldu. Örneğin yersarsıntılarının Tanrıların öfkesinin ürünü olduğu söylendi. Bilim artık bu Tanrıların birer put (idol) olduğunu kanıtlamış bulunuyor. Günümüzde insanın aklına takılan hemen her soruya yanıt verebiliyor. Geriye birkaç soru kaldı: Nerden geldik? Burada ne yapıyoruz? Yaşamın ve evrenin anlamı ne?

Kilise artık bilim adamlarını yakmıyor olabilir. Ama bilim-din savaşı bugün de sürüyor. Bunun göstergesi, ABD'deki okulların yarısında evrimin öğretilmesine izin verilmemesi. Harvard Üniversitesi'nde başlatılan (CERN benzeri) dünyanın en güçlü parçacık çarpıştırıcısı projesinin, iki milyar dolar yatırılmış olmasına karşın, "kahrolası İncil bağımlısı" Hıristiyan Koalisyonu çabalarıyla Senato'da çöp sepetine atılması.

CERN gibi bilim kurumları içinde bile dinsel inançları desteklemek için analitik fizikten yararlanmaya kalkanlar var. Bilim ile Tanrıyı bir araya getirme çabaları var. Bunlar bilime ihanettir. Çünkü yoktan yaratma (bilimin "hiçbir şey yoktan var, vardan yok olmaz" ilkesi uyarınca) çağdaş fiziğin kurallarına aykırıdır. Bu bakımdan (*Kitabı Mukaddes*'in ilk bölümü, Tanrının ışığı, doğayı, canlıları ve insanı yaratışının anlatıldığı) "Tekvin", bilimsel açıdan saçmadır.

Gerçekten, söylendiği gibi "gücü her şeye yeten (kadiri mutlak) ve insanların iyiliğini isteyen (hayırhah) bir yaratıcı varsa, neden dünyadaki tüm bu acıları (açlığı, savaşları, hastalıkları) önlemiyor, önleyemiyor?

Ayrıca, geçmişte kilise, haçlı akınları sırasında binlerce Müslümanı öldürtmüştür. Kilisenin yerodaklı

kuramına karşı gerçekliği daha doğru yansıtan gökodaklı kuramı geliştiren gökbilimci Copernicus'u öldürmüştür. 1688'de dört İlluminati üyesi bilgini, göğüslerine kızgın demirle haç işareti damgaladıktan sonra, öldürüp (ibret olsun diye) Roma sokaklarına atmıştır.

Dine, Tanrıya, Tanrının mucizelerine inanan anababalar (yaşamını, bir kadının yumuşak tenine dokunamadan tekerlekli sandalyede tüketmek zorunda bırakılan CERN başkanına yüklenen örnekle) bilime (doktora, ilaca) başvurmak yerine, Tanrıdan bir mucize ve şifa beklemeleri sonucu kim bilir kaç çocuğun geleceğini karartmıştır.

Vatikan'ın mide bulandıran varsıllıkları, bilimsel araştırmalarda kullanılsaydı (Örneğin Vatikan Belvedere Avlusu'ndaki altın kaplama bir yıllık kanser araştırmalarının giderlerini karşılayarak) bilimin gelişmesine büyük katkılar sağlanırdı.

Dincilerin savları

"Büyük Patlama" kuramı (Edwin Hubble'dan iki yıl önce) bir papaz olan Georges Lamaitre (dolayısıyla kilise) tarafından (1927'de) ileri sürülmüştür. Bilimin onunla ilgili açıklamalarında, zamanın sıfır noktasına gelinip durulmaktadır. Patlama öncesinde ne olduğu, patlamanın neden olduğu açıklanamamaktadır. Burada doyurucu açıklamayı, onun Tanrının bir yaratış eylemi olduğunu (ve bu eylemin *Kitabı Mukaddes*'in başındaki yaratılış betimlemesine uyduğunu) söyleyerek dinciler yapmaktadır. (Buradaki yöntembilimsel hata bilinmeyenle karşılaşınca susmaktadır. Bilinmiyor dedikten sonra arkasına Tanrının varlığını koymak düşünce etiğine sığmaz.)

Her şeye gücü yeten ve iyi kalpli Tanrının (yukarıda sorulan soruya yanıt olarak) dünyadaki acılara ve kötülüklere karışmamasının nedenini, din savunucusu (nedense "hesabını öte dünyada soracak" demeyip) baba-oğul ilişkisi örneğinden giderek, "insana yaşamdan kendisinin ders çıkarmasına fırsat verilmesi" ile açıklıyor. (Bu çok acımasız, çok pahalı bir ders ücreti olmaz mı diye düşünüyorsanız, buna verilecek yanıt da hazır.) İnsan aklı Tanrının bazı işlerinin nedenini kavrayabilecek güçte değildir.

Dincilerin söyledikleri bu tür birkaç savunma dışında (en iyi savunma saldırıdır anlayışıyla olacak) savları çoğunlukla bilime saldırılardan oluşuyor. Daha çok yeni papa seçilene kadar Vatikan işlerini yürüten papa kâhyasına ("Camerlengo" denen din adamına) söylettirilen görüşler şöyle:

Gazeteler her gün bilimin mucizelerini duyuruyor. Din-bilim kavgasını bilim kazanmak üzere. Buna izleyici kalınamaz. İnsanları yeniden dine, Tanrıya döndürmenin bir yolunu bulmalı; çünkü bilim, onu kullananın ruhuna bağlı olarak, yaşatabildiği gibi öldürebiliyor. Bunun nedeni, bilimin, gücünü insanların iyiliğine kullanılmasını sağlayacak bir rehbere (ahlaka) sahip olmamasıdır. Bu yüzden bilim insanlığın kurtarıcısı olamaz, onu batırır.

Bilimin kutsal saydığı hiçbir şey yoktur. Örneğin fetüsleri ("bir deney faresi gibi" diyebiliriz) kullanmaktadır. Açıklamadığım bir şey bırakmayacağım derken, önümüze gizemsiz bir dünya sunmaktadır. İnsanlarda tinsel bir boşluk yaratmaktadır. Bizden daha büyük bir varlığa güvenimizi yitirdiğimizde sorumluluk duygumuz da yok olacaktır.

Bilim Tanrı yerine konulmak isteniyor. Bu yolda insanın kendi genleriyle oynamaya, kendi DNA'mızı yeniden dizmeye kalkmasına (biyoteknoloji karşıtı dincilerin kavramıyla söylenirse "Tanrı rolü oynama" girişimine) izleyici kalınamaz (9).

Din ile bilimi uzlaştırma çabası

Kitapta, din ile bilim arasında (nostaljik sol terminoloji kullanılarak denebilir ki) uzlaşmaz çelişkinin bulunmadığı görüşü savunulmaktadır. Görüş, daha çok CERN'in fizikçi bilginleri oldukları söylenen biri erkek biri kadın iki çalışanının ağzından dile getirilmektedir. Erkek olanı papaz geçmişli, kadın (anlaşılan) feministtir. Ortak yanları, din ile bilimin birbirlerini tamamlayacağı görüşleridir. Bunun yanı sıra, bu amaçlarına hizmet edeceğini düşündüklerini, "karşımadde" üretmeye kalkmış olmalarıdır. Söz konusu görüşleri ve çabaları ilginç:

Tanrıyı aramanın bir yolu dinden geçiyorsa bir yolu da laboratuvardan (yani bilimden) geçmektedir. Çünkü fizik bize Tanrının doğa yasalarını gösterir. Çevremizi saran doğanın düzeninde Tanrının (yaratıcı) elyazısı görülebilir. Bu bakımdan, çağımızın kuşkucu insanına, bilim yoluyla Tanrının varlığı kanıtlanmalıdır. Romanın kahramanlarının

"Yeni Fizik" denen şeyin, enerji giydirilmiş eski metafizik olduğu söylenebilir.

"Yeni Fizik" adını verdikleri bu araştırmalar, bilim ile dini kaynaştıracaktır. Kahramanlar, onun bir dalı olduğu anlaşılan "bağlantı fiziği" dedikleri alanda, bütün insanları birleştiren yeni bir enerji gücünün varlığını kanıtlamışlardı. (Burada Daniken'in parapsikolojik inançlarıyla birleşilmektedir.) Bunun anlamı, bir insanın moleküllerinin, bağımsız olmayıp, öteki insanların molekülleriyle bağlantılı bulunmasıdır. Yalnız insanların değil öteki canlıların da böyle bağlantı içinde birlik oluşturdukları (bir sürü denizanasının, tek bir beyne sahipmiş gibi, yetkin bir ritim ile aynı anda açılıp kapanmalarından da) anlaşılıyor. Bunun anlamı ise, Tanrı ile insan arasında Tanrısal bir iletişimin bulunacağıdır. Dahası, Tanrı gökte aranmamalıdır ("çünkü orada bulunamıyordu" diye ekleyelim); fakat insanın içinde aranmalıydı. Çünkü Tanrı sinir sistemimizin nöronlarının bileşimlerinde ve kalplerimizde akan enerji idi. Böyle bir kuram, kapıyı (okuyucunun da gözden kaçırmamış olacağı gibi), panteizmden enel hak'çılığa, metafizikten parapsikolojiye, telepatiden sallapatiye dek çok çeşitli görüşlere (aralamak şöyle dursun) ardına kadar açacaktı. Ortada Daniken'in aktardığı "Cayce Olayı" benzeri bir durum var. O zaman, "Yeni Fizik" denen şeyin, enerji giydirilmiş eski metafizik olduğu söylenebilir.

Birileri Dan Brown'a "yürü ya kulum" demiş gibi...

Din ile bilimi birleştireceği söylenen bir başka buluş (belki de aynı buluşun başka adı) maddesel niteliği olmayan "Z parçacığı." (hem parçacık hem de maddesiz olandan söz etmek biraz çelişki olmaz mı?) Bu, ışık fotonu değil salt ışıktır. Maddesiz bir ışık bulunduğuna göre maddesiz bir yaratıcının varlığına kim karşı çıkabilir ki?

Aynı konuda bir başka "bilimsel" kanıt, enerjinin maddeye dönüşmesidir. Büyük Patlama'da olduğu gibi *Kitabı Mukaddes*'te anlatılan yaratılışta belirtilen de budur. Hatırlayınız Rab ne buyurdu: Önce "ışık" olsun (10). Önce ışık oldu, maddesel varlıklar sonra geldi. Öyle ki, varlıkların varoluş sırası bile evrim (bilim) kuramına göredir: Cansız maddeler, bitkiler, hayvanlar ve en sonunda insan. ("Ama bunlar 6 günde üstelik yetkin biçimleriyle görünmüşler" diyorsanız, o kadar kusur kadı kızında da bulunur.) Üstelik varlıkların (Adem ile Havva gibi) çift çift yaratıldığı yazılı değil mi? Fizik de aynı şeyi, evrende varlıkların çift çift bulunduklarını gösteriyor. Öyle ki, madde varsa bir de ikizi karşımadde kesinlikle bulunacaktır.

Romanın din ile bilimin uzlaştığını gösteren kahramanları, CERN laboratuvarlarında (gizlice) karşımadde yaratıp üretme işine girişmiş ve bunda başarılı olmuşlardır. Dahası, karşımaddeyi madde ile karşılaştırıp ikisinin de bir patlama ile yok olduklarını görmüşler. Kendi sözleriyle küçük bir Büyük Patlama yaratmışlardır. Bu buluşları kendilerine Tanrının varlığını kanıtlama olanağı verecektir. Karşımadde denen (gerçekte ancak 9 antihidrojen atomu 40 nano saniye süre için tutulabilmişken (12), kahramanlarımızın milyonlarcasını üretip günlerce tutabildikleri) yine madde olan element, elektrik yüklerinin maddeninkinin tersi olması dışında maddenin ikizi yapıdadır. Dolayısıyla, madde ile karşılaştığında, büyük bir enerjinin ortaya çıkmasıyla ikisi de yok olmaktadır. Öyleyse eski fiziği atıp, yeni fiziği alalım: "Yoktan var vardan yok olabilir". Yoktan var edip yaratan Tanrı kavramının karşısına artık kim çıkabilir, bilimsel yoldan kanıtladıktan sonra. Kahramanların "Karşımaddenin tinsel uyanışa yol açıp insanları yeniden Tanrıya, dine çekmesini" ummaları boşuna değil. Ancak burada eleştirel akıl, kahramanın aslında "dönüşme" olan olayların, romanın kahramanlarınca okuyucuya bilerek ya da bilmeden "var olmadan yok olma" biçiminde yutturulmaya çalışıldığına parmak basmadan rahat edemeyecektir.

Uzlaştırmacılarca geliştirilen savlar, bu umudun dile getirilip, din ile bilimin uzlaştırıldığı satırlarla tamamlanmaktadır.

Dan Brown'un yapıtındaki savlara, daha doğrusu yapıtında dile getirilen savlara, yarı şaka yarı ciddi eleştiriler yönelttim. Eleştiri faslına gelmişken, Daniken'e ve Brown'a yöneltilen ve yöneltilebilecek ortak ve ayrı eleştirilere geçiyorum.

DAN BROWN VE DANİKEN ELEŞTİRİLERİ

Daniken'in yapıtları (kısa yazılar bir yana) yalnızca İngilizce'de 1972-1979 arasında altı kitabı dolduracak (olumsuz) eleştiri almıştı. O günlerde Türkçe'de de İslamcı açıdan bir eleştiri kitapçığını satın aldığımı anımsıyorum. Dan Brown eleştirileri Daniken'inkini aşacak gibi görünüyor. Yine de her iki yazarın yapıtlarının yüz milyonlara yaklaşan satışları ve ona oranlı etkileri yanında eleştiriler devede kulak kalacak. Bunun nedenlerinden biri "ağırbaşlı" bilimsel çevrelerin çoğunlukla Daniken'i "uçuk" Dan Brown'un yapıtlarını ise ilgi alanları dışında "gerilim romanı" görerek, eleştirilmeye değer bulmaması. Onları eleştiriye değer bulanlar ise çoklukla (eleştirileri bu yazının odağı bakımından önem taşımayan) dinci çevrelerden çıkmaktadır.

Uçuk kuramlar

Her iki yazarın savları bilimsel yazında, "kıyıda köşede kalmış" anlamında "karşı kuram" (İng. *"fringe theory"*) ya da "karşı tarih" (İng. *"fringe history"*) veya "karşı arkeoloji" olarak çeşitli adlandırmaları yapılan bilgi türü arasına sokulmaktadır. Kimi eleştirmenler ise onları, çeşitli bilgi kategorileri arası sıradüzenini yadsıyıp eşdeğer gören postmodernist akımın erken ve geç örnekleri olarak görüp, "postmodernist tarih" anlayışına örnek göstermektedir. Daniken ile Dan Brown'un savlarını "sahtebilim" (İng. *"pseudo-science"*) sayanlar da vardır (11).

Örneğin, American Association for the Advancament of Science (Amerikan Bilimi Geliştirme Derneği) dergisi olan *Science* içindeki başyazıda R. Story (1976'da) Daniken gibi "sahtebilim" yayıcılarının karşısında ciddiye almayarak edilgen durmak yerine, halka yaydıkları zehirlerin etkisini azaltacak panzehirler hazırlamalarını istemişti.

R. Story'nin bu konudaki *The space gods roevealed* adlı, "A close look at the theories of Erich von Daniken" (Daniken'in kuramına yakın takip) altbaşlıklı yapıtına yazdığı önsözde ünlü popüler bilim yazarı Carl Sagan, yalnız Daniken'e değil, toplumda akıl almaz savlar yayan öteki yazarlar takımına karşı "düşünsel panzehir" sağlayacak yazıların bir "toplumsal hizmet" olacağını belirtmişti. Böylece *Tanrıların Arabaları* içinde kendisinden uzaydan dünyamıza uğrayan (Tanrı sanılan) akıllı canlılarla ilgili savını destekleme yolunda (uzayda akıllı yaşam olasılığı üzerine görüşlerini aktararak) yararlanan Daniken'e yanıtını vermiş oluyordu.

Daniken'e yöneltilen sert eleştiriler arasında "bilim düşmanlığı", "bilimsel hırsızlık" (intihal) da var. Ayrıca, Sagan'ın dediğine göre, Daniken'in yapıtları (1970'lerde) üniversitelerde tarih ve mantık (metodoloji) derslerinde kullanılmıştır. Ancak "kötü örnekler" olarak!

Dan Brown, *Melekler ve Şeytanlar* romanına iyilik güçleriyle kötülük güçlerinin sözcülüğünü yapan kahramanlar yerleştirmiştir.

Din-bilim sentezi üzerine sınıfsal çözümleme

Daniken'in ve Dan Brown'un o ya da şu mezhepten olmaları, dinden yana görünüp görünmemeleri, Tanrıya inanıp inanmamaları, çağdaş toplumun sorunları bakımından önemsiz bir ayrıntıdır. Üzerinde durmaya değmez. Yapıtlarının hangi toplumsal koşullarda ne tür etkiler yapabileceği daha önemlidir. On milyonlarla dile getirilen satış rekorları, pazar ekonomisinin kitlesel, hatta küresel çapta üretim ve sömürü çarklarına bir biçimde takılabildiklerini gösterir. Takılmışlarsa bu, dolabı onlarla birlikte döndürdükleri anlamına gelir. Ancak, toplumsal etkilerinin ekonomik boyutundan çok gördüğü ideolojik işlev, bize onların toplumsal, sınıfsal bilinci ne yönde ve ne çapta etkilediğini gösterebilir.

Her iki yazarın yapıtlarının ideolojik savaşım alanındaki etkileri konusunda belirtilmesi gereken ilk nokta, ne öykülerinde ne de dile getirilen düşüncelerde emek davasına, emek sorunlarına değinmiş olmalarıdır. İkinci nokta, okumaya, bilinçlenmeye; bilimsel, kültürel birikime zaten çok az zaman ve düşünsel emek ayrılan çağdaş toplumda, büyük bir savurganlığa yol açmalarıdır. Bu yolda daha nicelikli ürünlerin üretilip tüketilme damarlarını tıkamalarıdır. Bilimsellik havası verilen yapıtlarının "sahte bilimsel" niteliğiyle, bilimsel düşünüşe zarar vermeleridir. İşte bu noktada, bilimsel ve toplumsal gerçekliği örterek, çarpıtarak, saptırarak, ideolojik savaşım alanında, gerek düşünsel gerek bedensel emeğe karşı güçleri güçlendirmiş olmalarıdır.

Gerçekten yazarlardan birinin işlediği düşünceler (bilimsel emeğe ve birikime bakmayan, ona birkaç tuğla katmayan, tersine yıkmaya çalışan nitelikleriyle) değil bilimsel olanla olmayanı ayırt edebilecek geniş kitlelerin kafasında, kendi kafalarında bile parapsikolojiye, metafiziğe kaymıştır. Öteki yazarın da bilimsel emeğin niteliğine ve niceliğine yeterince önem vermeden, daha çok ilgi avcılığı olarak seçip sunduğu bilgiler ve düşünceler (12), din ile bilimi uzlaştırma noktasına varmış dayanmıştır. Böylece, bilincinde olarak olmayarak, tam da burjuva ideolojisinin önemli bir taktiğini kullanmış olmaktadır.

Din-bilim uzlaşmazlığı üzerinde uzun çözümlemelere girişmeyeceğim. Bu birçok yazıda işlenip aydınlığa kavuşturulmuş bir konudur. Dinin endüstri öncesi katmanlı toplumun "ereksellikçi", bilimin ise endüstri toplumunun "nedensellikçi" düşünüş biçimi olduğu yolundaki düşüncemi yinelemekle yetineceğim.

Mantıksal düzeyde bu iki uzlaşmaz düşünüş biçimini bir araya getirmeye çalışan "din-bilim sentezi" diyebileceğimiz düşünce, tam bir burjuva ideolojisi hegemonik silahıdır. Neden? Endüstri üretimi çağında maddi üretim alanında, insan-doğa ilişkilerinde, ereksel düşünüşü kullanmak (örneğin bir posta porselenin fırından en az çatlakla çıkması için Allaha dua etmek) çağdışı kalmıştır. Üretim araçlarını tekellerinde tutan kesimler, bu alanda, hatta yaşamın öteki

Dini bilime dayandırıyor görünüp onu çağdaşlaştırma çabaları sonul etkide, tersine din adına bilimi (kötüye) kullanan, bilimden çok dine hizmet eden Harun Yahya gibi kişilerle özdeşleşen çevrelerin değirmenine su taşımaktan başka işe yaramayacaktır.

alanlarında ve tüm olarak düşüncelerinde bilimsel düşünüşü izlemektedir. Çalıştırdıkları, işleri verilen buyruklara göre yerine getirmelerini istedikleri emekçilerin bilimsel düşünüp düşünmemeleri onlar için önem taşımaz.

Konu bölüşüm alanında insan-insan ilişkilerine gelince, iş değişir. Emekçilerin bilimsel düşünmesi, çalıştıranların zararına (işçilerin sınıfsal bilinçlenmesi yararına) işleyeceği için, kitlelerin dinsel inançlarını sürdürmeleri (bilinen nedenlerle) çıkarlarına uygun olacaktır. Bu durumda din ile bilimi uzlaşır göstermek, egemen sınıflar için yaşamsal bir önem kazanmaktadır.

İdeoloji, kimilerinin sandığı gibi egemen sınıfın düşünüş biçimini ve değerlerini yönetilen sınıflara dayatması değildir. İdeolojik hegemonya, her sınıf için, eşitsizlikçi düzenin çarklarının olabildiğince gıcırtısız dönmesini sağlayacak, alt sınıfları bulundukları yerde tutacak, düzeni yeniden üretecek (farklı olabilen) düşüncelerin ve değerlerin yeniden üretilmesidir. Yöneten sınıflar için bilimsel düşünüş, çalışan kesimler için dinsel düşünüş üretimi, egemen sınıfların gereksinimine cuk oturmaktadır. Siz bakmayın egemen sınıf üyelerinin dine inanıyor görünmelerine. Kararlarına, davranışlarına bakın. Ne oranda dinsel ne oranda bilimsel? Kentin su gereksinimini yağmur dualarıyla Allaha mı havale ediyorlar, profesörlere, mühendislere mi?

Bu konuda değinilmesi gereken son bir nokta, mantıksal düzeyde uzlaştırılamaz olan iki düşünüş biçiminin, ideolojik düzeyde, hatta pratikte nasıl uzlaştırılabildiği sorusudur? Mantıksal tutarlılık, eleştirel düşünme düzeyine (o ya da bu nedenle, o ya da bu biçimde) ulaşmış kesimlerin tasasıdır. Bu düzeye ulaşma olanağı verilmemiş kesimlerin ya da böyle bir olanağı bulamamış kimselerin tasası değildir mantıksal tutarlılık (ya da iç tutarlılık) denen düşünsel tutum. Onlar gördükleri somut olgulara, yaşadıkları somut ilişkilere bakar. Onlar için olgusal tutarlılık (olguların bir aradalığı) yeterlidir.

Türk-İslam sentezi örneği anımsanırsa, ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır. Kendisine hem İslam hem Türk olduğu mu söyleniyor? Çevresinde hem Türk hem İslam olduğunu düşünen ve öyle davranan kişiler mi var? Sorun yok. Türklük aslında ırksal biçim alabilen belli bir ulusal, kültürel kalıtın, İslamlık ise ırksal, etnik, ulusal sınırlar tanımayan bir inancın ve kültürel birikimin değerleri ve kavramıymış, ona ne? Nasıl olsa, "demokratik" toplumda "etiksiz" kapitalist yarışma dünyasında, insanlara düşünceleri ile davranışlarının tutarlı olup olmadığı sorulup sorgulanmıyor. İşine gelince öyle, işine gelince böyle düşünüp davranabiliyorlar. Bu konuda bir sorunla karşılaşmayabiliyorlar. Oluyorsa, kafalardaki ve yüreklerdeki kırıklıklar başkalarından saklanabiliyor ki görmüyoruz.

Kısacası, ideolojik savaşımda Türk-İslam sentezinin işlevi neyse din-bilim sentezinin işlevi de odur. Dini bilime dayandırıyor görünüp onu çağdaşlaştırma çabaları ise sonul etkide, tersine, din adına bilimi (kötüye) kullanan, bilimden çok dine hizmet eden (Harun Yahya, Yaşar Nuri Öztürk gibi kişilerle özdeşleşen) çevrelerin davasına yaramaktan başka işe yaramayacaktır. Onlara kulak veren kitlelere her iki yazarın yapıtlarından seçilecek düşünceler sunulmakta gecikilmeyecek. Çünkü bilimin ağır bastığı bir çağda, dinin bilimsel görünüp, bilimsel gösterilmeden başka yaşamda kalma şansı yoktur.

DİPNOTLAR

1) (http://en.wikipedia.org/wiki/Angels-and-Demons.) erişim: 06.01.2009. Sağolsun bu yazıda yararlanılan internet kaynaklarını sağlayan Funda Karapehlivan.

2) Bkz. Erich von Daniken, *Tanrıların Arabaları,* Çev. Zeki Okar, İstanbul, 1990, Cep Kitapları, s.120, 10, 88, 8.

3) Bkz. Kendi internet sitesi (http://www.daniken.com/e/index.html.) erişim 06.01.2009

4) Dan Brown, *Melekler ve Şeytanlar,* Çev. Petek Demir, İstanbul, 2004, Altın Kitaplar, s.8.

5) Bkz. (http://en.wikipedia.org/wiki/DanBrown) da aktarılan dilbilgini Geoffrey Pullum'un yargısı. Erişim: 06.01.2009 Başarıları başarısızlıkları ilgili öteki bilgilerde de bu kaynaktan yararlanılmıştır.

6) Dan Brown, *Da Vinci Kodu,* Çev. Petek Demir, İstanbul, 2004, Altın Kitaplar.

7) İlluminati (aydınlar) masonik örgütü ve Katolik Kilisesi ile sürtüşmeleri de yapıtta tarihsel gerçekliğe yeterince özen gösterilmeden yansıtılmakta; bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Illuminati ve 5. dipnotta gösterilen kaynak.

8) Haşhasiyyum yolu (İsmaili Tarikatı) hakkında, şehvet düşkünlüklerinden uyuşturucu bağımlılığına ve öldürmekten sadistçe haz alan bir siyasal suikastler örgütü oluşlarına dek önyargılarla dolu, Batılı oryantalistlerin ve Sünni tarihçilerin yarattığı, tarihsel gerçekliğe uymayan imaj *Melekler ve Şeytanlar* yapıtında "Şeytan" rolü verilen bir günümüz Arap Haşhaşiyyunun düşünce ve eylemlerinde tazeleniyor. Bu yolda Batı dillerinde *assassiation* (suikast) sözcüğünün kökeninde "haşhaş"ın bulunduğu bir kanıt olarak gösterilmiş. Tarihsel gerçeklik için bkz. Farhad Daftary, "Introduction", *The Assassin Legents: Myths of the Isma'ilis*'den The Institute of Ismaili Studies sitesi (http://www.iss.ac.uk/view.article.asp? ve http://en.wikipedia.org/wiki/Hassan-i.Sabbah. erişim: 22.01.2009

9) Brown, *Melekler ve Şeytanlar,* çeşitli sayfaları; özellikle s.527-560

10) *Kitabı Mukaddes,* İstanbul, çeşitli tarihlerdeki baskıları, Tekvin, I.3

11) Benjamin Kelly, "Devient Histories: Dan Brown, Eric von Daniken and the Sociology of Historical polemic", *Rethinking History,* 12:3, 361-382 den http://dx.doi.org (erişim: 06.01.2009. bu yazıda, yapıbozumcu yaklaşımla Daniken ve Brown eleştirileri, pozitivist akademik ve Katolik olarak iki grupta toplanıp, gruplar adına ve "halkı koruma savıyla" yapılmaları ve polemik değeri olan yapıtları seçmeleri nedeniyle aynı çuvala konmakta.

12) Bu tutumuna, örnek olarak, en temiz enerji dediği karşı maddenin, insanlığın gelecekte en çok dayanacağı kaynak olduğu yolundaki diyaloglarının, CERN sitesinde, üretilmesi vereceğinden fazla enerji gerektirdiği için belki hiçbir zaman bu amaçla kullanılamayacağı yanıtının verildiği gösterilebilir; bkz. 1. dipnottaki kaynak.

Doğu İslam dünyasında Aristocular - 2

İbn Miskeveyh

İbn Miskeveyh, dinle felsefenin uyumu ve aynı hakikatleri ortaya koydukları üzerinde durur. Ona göre, dinin ortaya koyduğu hükümlerle felsefenin ortaya koyduğu hükümler birbirinden farklı değildir. İbn Miskeveyh'in ahlâk görüşleri, gariptir ki, İslâm dünyasında, belli bir dönemden sonra, felsefenin öteki bölümlerine genellikle sempati ile bakılmadığı halde, hemen hemen her çevrede ilgi görmüş, her ahlâk görüşünün temelinde yer almıştır. Bir bakıma İslâm'ın resmî ahlâk felsefesi olmuştur.

Prof. Dr. Mehmet Dağ

Ebû Ali Muhammed b.Muhammed b.Yâ'kûb b.Miskeveyh, aynı zamanda tabib ve tarihçi olmakla birlikte ahlâkçı olarak tanınır. Yaşamı hakkında ayrıntılı bilgimiz yoktur. Onun Abbasîlerin Şii Büveyhîler döneminde yaşadığı biliniyor. Bir ara Büveyhî veziri İbn el-Muhallebi'nin kâtipliğini yaptı. Tarihçi Yâkût'un anlattıklarına bakılırsa, yakın dostu olan Ebû Hayyân et-Tevhidî (ölm.414/1023) ona Porphyrius'un *Isagûci*'si (Eisagoge) ile Aristo'nun *Kategoriler*'inin bir şerhini sağlamıştır. Ayrıca bir Hıristiyan yazar ve filozof olan Ebû'l-Hayr b. el-Hamar'la yakın ilişkileri olmuştur. Ayrıca Yâkût, onun kendisi gibi *Tehzîb el-Ahlâk* adlı bir eserin yazarı olan Yahya b.Adî'nin (ölm.364/974) eserlerine ilgi duyduğunu ifade ediyor. Öyle anlaşılıyor ki, İbn Miskeveyh ilk felsefe kültürünü bu kanallardan elde etti. Onun Şiraz ve Rey'de kütüphanecilik görevinde bulunması da, kültürel gelişiminde etkili oldu. H.421/M.1030 yılında oldukça geç bir yaşta öldü.

İbn Miskeveyh, dinle felsefenin uyumu ve aynı hakikatleri ortaya koydukları üzerinde durur.

İbn Miskeveyh'in düşünsel kaynakları

İbn Miskeveyh, bir filozof ve ahlâkçı olarak, oldukça farklı kaynaklardan gelen malzemeleri bir araya toplayarak, bunlardan kendi amaçlarına en uygun olanlarını seçer ve kullanır. Çoğu Müslüman yazarlar gibi, kullandığı kaynaklardan söz etmek yerine, çeşitli görüşleri sıralamakla yetindiği halde, ahlâka ilişkin ünlü eserinde sözünü ettiği bazı isimlerden başlıca kaynaklarını öğrenebiliyoruz. Bunlar, başta Aristo ve Eflatun olmak üzere, Galen (ölm. 199), hakkında pek az şey bilinen Yeni-Pythagorcu Bryson, Yeni-Eflatuncu Porphyrius, ve Themistius'tur. Themistius Sokrates'le, Sokrates Hippokrates'le karıştırılır. Bu çeşitli kaynaklardan derlenen malzemeler Aristocu bir temel üzerine yerleştirilir. İbn Miskeveyh, bu kaynaklar yanında, *Kelile ve Dimne*'yi ve Kral Erdeşir'e alt bir eseri de görüşlerini desteklemek üzere kullanır. Kendisinden önce gelen İslâm filozofları arasında Farâbî'den çok Kindî'ye yakınlık duyar ve ondan çok yararlanır.

Öteki İslâm filozoflarında olduğu gibi, İbn Miskeveyh'te de Yeni-Eflatuncu bir renk taşıyan, birçok malzemeyi İslâmî gelenekle uzlaştırmak amaçlanır. Sözgelimi, Eflatun'un eserlerinde yer alan Yunan yasalarının yerini İbn Miskeveyh'te şeriat alır. Yine Yunan filozoflarının ahlâka ilişkin eserlerinde kendilerine sık sık başvurulan Homeros ve öteki Yunan ozanlarının yerini, İbn Miskeveyh'te *Kur'ân* âyetleri, hadîsler, Ebû Bekr, Ali, Hasan Basri ve ünlü Arap ozanları alır. Aristo'nun ahlâkında Homeros'un kahramanlarına özgü bir erdem olarak gösterilen cesaret, İbn Miskeveyh'in eserlerinde Tanrı yolunda savaşan kahramanlara özgü bir erdem halini alır.

Bir tarihçi olarak bakıldığında ise, İbn Miskeveyh tarihçiliği, derlenen malzemeleri yalnızca tarihsel bir sıraya koymak olarak görmez; yoruma ve olayları anlamaya önem verir; çünkü ona göre geçmişin bütün olayları insanların çıkar ağlarıyla örülüdür.

Bugün elimizde bulunan başlıca eserleri; felsefe ve ahlâka ilişkin olan *el-Fevz el-Asgar*'ı ve *Tehzîb el-Ahlâk* ve *Tathîr el-A'rak*'ı, çeşitli kaynaklardan derlenmiş bilgece deyişleri içeren *Câvidan Hirad*'ı ve tarihe ilişkini olan *Tecârib el-Ümem*'idir.

Tanrı'nın varlığı ve birliği

İbn Miskeveyh, kendisinden önce gelen Kindî ve Fârâbî gibi, dinle felsefenin uyumu ve aynı hakikatleri ortaya koydukları üzerinde durur. Ona göre, dinin ortaya koyduğu hükümlerle felsefenin ortaya koyduğu hükümler birbirinden farklı değildir. Dinin hükümleri felsefî bir yaşam için gerekli temel hazırlığı sağlar. Böylece İbn Miskeveyh, Yunan Felsefesinde dikkati çeken felsefî ilkelere göre dinî hükümlerin ve yasaların değiştirilmesini, yeniden düzenlenmesini düşünmez. Ona göre, mülhid, yalnızca dinsel geleneği değil, onunla birlikte Yeni-Eflatuncu felsefeyi de reddeden kişidir.

İbn Miskeveyh, felsefî ilimlerin sıralanmasında mantık yerine matematiğe öncelik verir; matematiği mantık, tabi'iyyât ve ilahiyat izler.

Fiziğe ve metafiziğe ilişkin düşüncelerini daha çok *el-Fevz el-Asgar*'da buluyoruz. Burada, temelde Aristo'nun görüşlerinin egemen olduğu Yeni-Eflatunculuğu izler. Tanrı'nın varlığı konusunda Aristo'nun "hareket kanıtını" kullanır. Ona göre bu âlemde varolan hiçbir cisim, her türlü değişmeyi içeren hareketten yoksun olamaz. Her hareket bir başlangıca ve sona sahip olduğuna göre, ondan yoksun olmayan bütün cisimlerin de bir başlangıç ve sona sahip olmaları gerekir. Ancak acaba bu hareketin nedeni nedir? Cismin kendisi midir, yoksa cismin dışında başka bir şey midir? İbn Miskeveyh'e göre, hareketin nedeninin cismin kendisi olduğu gözlemlerimize aykırıdır; çünkü hareketin nedeni cismin kendisi olsaydı, irâdi (istençli) harekete sahip olan insanın uzuvlarının, birbirinden koparıldıktan sonra da, hareketli olmaları gerekirdi. O halde hareketin nedeninin cisimden başka bir şey olması gerekir. İbn Miskeveyh kendileri hareket eden hareket ettirici nedenler dizisinin sonunda kendisi hareket etmeyen hareket ettirici bir nedende durması gerektiğini belirtir; çünkü nedenlerin sonsuzca uzaması imkânsızdır.

Kendisi hareket etmeyen bu hareket ettirici birden fazla olamaz. İbn Miskeveyh bu hususu, yani Tanrı'nın birliğini, tıpkı Kindî ve Fârâbî gibi kanıtlıyor. Eğer kendisi hareket etmeyen hareket ettiriciler birden çok olsaydı, onların aynı sınıfa sokulmalarını sağlayacak ortak bir tabiatlarıyla, onların birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlayacak farklı özelliklerinin bulunması gerekecekti. Ancak bu ortaklık ve ayrılık onların her birinin özlerinin bileşik olduğu sonucuna iletir ki, böyle bir şey hareketin ilk nedeninde bulunamaz. Bu ilk hareket ettirici, ayrıca öncesiz olup, cismânî değildir; çünkü yalnızca öncesiz olmayan ve madde ile ilişkisi olan şey hareket halindedir.

Öncesiz ve maddeden ve maddî ilişkilerden tamamıyla uzak olan Tanrı'nın bizce kavranması güç hatta imkânsızdır; çünkü ne denli soyut olursa olsun bizim tüm kavrama işlemlerimiz temelde maddi algılarla bağımlıdır. Felsefî eğitimin amacı, kişiyi işte bu maddî algılardan tümüyle soyutlanmış salt aklî kavramlara ulaştırmak ve sonunda onun Mutlak Varlığı yani Tanrı'yı kavramasını sağlamaktır.

Tanrı'nın evreni yaratışı

İbn Miskeveyh, Tanrı evren ilişkisini, yani yaratılışı açıklarken, Kindî'yi yakından izler. Dehrîlere alt olduğunu söylediği madde ve suretin öncesizliği görüşünü eleştirir. Ona göre, maddede birbirini izleyen nitelik ya da suretlerin, maddeden ayrıldıklarında, mutlak anlamda yok olmaları gerekir. Eğer maddede yeni bir suretin varolmasıyla önceki suretin mutlak anlamda yok olmadığı ileri sürülürse, bu suretin ya bir başka cisme geçmesi ya da aynı cisimde varlığını sürdürmesi gerekir. Bu suretin bir başka cisme geçmesi düşünülemez, çünkü sözgelimi, küre şeklindeki bir balmumunu küp şekline dönüştürdüğümüzde, küre şeklinin bir başka cisme geçtiğini görmemekteyiz. Onun aynı cisimde kalması da söz konusu değildir; çünkü böyle bir şey iki zıt suretin aynı anda aynı cisimde varolmasını gerektirecektir. Öte yandan madde de hiçbir zaman suret ya da nitelikten yoksun olarak düşünülemez, maddeyi niteliklerinden ne kadar soyutlamaya çalışırsak çalışalım, sonunda yine töz ve suretten oluşan basit unsurda durmamız gerekecektir. O halde başlangıcı bulunan, suretlerle birlikte bulunmak zorunda olan madde de öncesiz olmayıp, bir başlangıca sahiptir. Kuşkusuz İbn Miskeveyh'in bu tartışma ve kanıtlama biçimi, Kindî'nin de önemli ölçüde etkilendiği kelâmcıların tartışma ve kanıtlama biçimini andırmakta ve sonunda evrenin yok iken yaratıldığı sonucuna varmaktadır.

Acaba başlangıcı bulunan bu çokluk evreni, nasıl olur da daha önce mutlak birliği kanıtlanan Tanrı tarafından yaratılabilir? İbn Miskeveyh bu soruyu yanıtlamak üzere, bu ko-

nuda düşünülebilecek olasılıkları sıralar: Ya her şeyin ilk nedeni olan Tanrı çeşitli güçlere sahiptir; bu çeşitli güçleri sayesinde çeşitli varlıkları yaratır; ya çeşitli varlıkları meydana getirmek için çeşitli aracıları kullanır; ya da çeşitli malzemeler üzerinde çalışır. Ona göre, sayılan bu olasılıkların hepsi de yanlıştır. Birinci olasılık yanlıştır; çünkü birbirinden farklı çeşitli güçlerin O'nda bulunması bileşikliğe yol açar; oysa Tanrı bileşik değildir. İkinci olasılık yanlıştır; çünkü kullanılan çeşitli aracılar Tanrı'nın kendisi tarafından yaratılabileceği gibi, bir başkası tarafından da yaratılabilir; oysa bu aracıların kendisi tarafından yaratılması başka aracıları gerektirir; başkası tarafından yaratılması ise Tanrı'nın birden fazla olduğu sonucuna iletir. Üçüncü olasılık da yanlıştır; çünkü yok iken yaratmayı değil, bir şeyden yaratmayı öngörür. O halde bir tek olan Tanrı'dan çokluğun çıktığı söylenemez. İbn Miskeveyh bu noktada kelâmcılardan ayrılarak Yeni-Eflatunculuğa yönelir. "Birden yalnızca bir tek şey çıkar" ilkesinden hareketle İbn Miskeveyh Tanrı'dan başlayarak her biri bir öncekinden sudûr eden (çıkan) ve giderek ruhânîliğini yitirip maddileşen bir varlıklar sıralaması ortaya koyar. Aşağıdan bakıldığında bu sıralama ilk maddeden başlayarak giderek ruhânîleşen bir gelişme çizgisi izler. İbn Miskeveyh bu gelişme çizgisini, Tavân es-Safâ'ya, ondan da önce Diodorus ve Anaximandros'a benzer bir biçimde türler arasında geçişi sağlayacak bağlantılar bulunduğunu ileri sürerek açıklar. Nefs sahibi cismânî varlıkların zirvesinde insan yer alır.

İnsan nefsi ve yetileri

İnsan nefsi çeşitli yetileri sayesinde hem bu dünya ile hem de ruhanî âlemle yakından ilişkilidir. Bu nefs, İbn Miskeveyh'e göre, maddeden bağımsız basit bir tözdür. Bu töz ne maddenin kendisi ne de onun bir sureti olabilir. Maddenin kendisi olamaz; çünkü madde kendisinde iki zıt sureti birden barındırmadığı halde, nefs algılama işlevi sırasında birbirinden farklı pek çok sureti birden algılayabilir. Öte yandan maddenin bir sureti de olmaz; çünkü çeşitli suretleri algılayan nefs, bu suretlerden biri olamayacağı gibi, onlar gibi değişken bir niteliğe de sahip olamaz. İbn Miskeveyh insan nefsinin cismânî olamayacağı konusunda, daha sonra İbn Sînâ'nın yeniden ele alıp, kullanacağı şu kanıtları da ileri sürer:

a) Duyular güçlü bir uyarıcı karşısında, bir süre, daha zayıf olanlarını algılayamadığı halde, yalnızca insan nefsine özgü olan aklî yeti, ne denli soyut kavramlara ulaşırsa, o denli güç kazanır. b) Akli faaliyet için maddî âlem bir engel oluşturmaktadır; nefs cismânî olsaydı, dış âlem aklî faaliyeti için bir engel oluşturmazdı. c) Cismânî olan insan bedeni yaşlanınca güçten düştüğü halde, aklî faaliyet yaşlandıkça güçlenir. d) İnsan nefsi duyu verileri ile ilgisi olmayan kimi önermeleri kavrayabilir; sözgelimi, iki zıt şey aynı anda aynı yeri işgal edemez. e) Duyulara egemen olan, bedeni ve bedensel organları yöneten, duyum yanılgılarını düzelten, bütün bilgileri birleştiren bir yeti, cismânî bir nitelik taşıyamaz. İnsan nefsi cismânî olmadığına göre, onun ölümsüz de olması gerekir; çünkü ölümlülük yalnızca cismânî olana ilişir.

Cismânî olmayan, basit, ölümsüz bir töz olan insan nefsinin, Eflatun'da da görüldüğü gibi, işlevleri açısından üç yetisi bulunur: a) Akli nefs (en-nefs en-nâtıka), b) Öfkeli nefs (en-nefs el-gazabiyye) ve c) İstekli nefs (en-nefs eş-şehvâniyye). Bunlardan yalnızca aklî nefs insana özgüdür; ötekiler hayvanlarda da bulunur. İstekli nefs haz veren şeyleri ve besinleri isteyen yeti; öfkeli nefs, korkulu şeylere karşı koyan ve göğüs geren yeti; aklî nefs ise nesnelerin hakikatlarını düşünme ve inceleme yetisidir. İbn Miskeveyh her yetiyi bedensel bir organla ilgili görür. Aklî yetinin bedensel organı beyin; istek yetisinin bedensel organı karaciğer; öfke yetisinin bedensel organı ise kalptir.

Erdem ve erdemli yaşam

İbn Miskeveyh, bütün bu psikolojik bilgileri, *Tehzîb el-Ahlâk* ve *Tathîr el-A'râk* adlı eserinde ahlâk ve eğitim görüşlerini temellendirmek üzere kullanır. İnsanın ahlâkî yücelişi ve düşüşü, nefsânî yetilerle doğrudan ilişkisi bulunan erdem (fazilet) ve erdemsizliklerin (rezîlet) sonucudur. Ona göre, aklî nefsin ılımlılığı (itidali), bilgi ve bilgelik erdemine; istekli nefsin aklî nefse uyumlu ve ılımlı hareketi iffet ve buna bağlı alarak cömertlik (es-sehâ) erdemine; öfkeli nefsin aklî nefse uyumlu ve ılımlı hareketi yumuşak huyluluk (el-hilm) ve sonunda cesaret (eş-şecâ'at) erdemine iletir. Bütün bu erdemlerden de onların yetkinliği olan adalet (doğruluk) erdemi ortaya çıkar. Böylece İbn Miskeveyh, Eflatun'u izleyerek temel erdemleri, bilgelik, iffet, cesaret ve adalet olarak belirlemektedir. "Erdemi iki aşırı uç arasında kalan orta yol" biçiminde tanımlamasında ise Aristo'dan yararlanır. Kişi bu erdemleri başkaları için kullanmadıkça onların sahibi olamaz. Sözgelimi, bir kimse, cömertliği başkaları için kullanmazsa, ona savurgan (minfâk); ce-

İbn Miskeveyh, Aristo'nun bu dünya için, Eflatun'un ise öteki dünya için bize yol gösterdiğini ve onların görüşlerinin birbirini tamamladığını ifade eder (Raphael'in "Atina Okulu" tablosundan Eflatun ile Aristo'yu birlikte gösteren kesit).

sareti başkaları için kullanmazsa ona sert adam (el-anîf); bilgeliği başkaları için kullanmazsa ona gözlemci (el-mustabsır) denir. İstek ve öfke yetisi hayvanlarda da bulunduğu için, bu yetilere bağlı erdemler hayvansal erdemler olarak nitelendirilir ve onların yalnızca bu dünyada umut ve saygı kaynağı olduğu belirtilir. Yalnızca insana özgü aklî nefse ilişkin olan bilgelik ise hem bu dünyada hem de ötekinde umut ve saygı kaynağıdır.

Her erdem aşırı uçlar arasındaki orta yolu temsil ettiğine göre, yukarıda sayılan dört ana erdemden her birinin aslında iki karşıtı bulunmakla birlikte, onların gerçekte dört temel karşıtı, bilgisizlik (cehl), açgözlük (şerah), korkaklık (cubn) ve baskıdır (cevr).

İnsanlar arasında yaratılıştan erdemli ve iyi olanlar bulunduğu gibi yaratılıştan erdemsiz ve kötü olanlar da vardır. Onlardan bir bölümü ise yaratılıştan ne erdemli ne de erdemsiz olup, onların erdemli ya da erdemsiz olmaları yetiştirilmelerine bağlıdır. İbn Miskeveyh'e göre, bu üçüncü grupta yer alanların iyi bir ahlâk eğitiminden geçirilmeleri gerekir. Bu konuda o, ana hatlarıyla Aristo'nun önerdiği eğitim planını izler: Bedenin eğitimi, arzu ve tutkuların eğitimi ve aklın eğitimi. Aklın eğitimi hepsinden daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü ahlâkî yetkinliğe (kemâle) ulaşma çabasında aklî nefsin öteki nefsler üzerinde bütünüyle egemen olması gerekir.

İbn Miskeveyh istek ve öfke yetilerine bağlı olan hayvansal ya da bedensel erdemlerin insanın mutluluğu için yeterli olduğunu ileri sürenlerle, nefsin mutluluğa, ancak öldükten sonra kendisini bütünüyle aklî faaliyete verebilecek ve ilâhî aydınlanmayla aydınlanabilecek kadar özgür olduğu öteki dünyada ulaşabileceğini ileri sürenleri eleştirerek, Stoalılara, Pythagoras, Sokrates ve Eflatun'a ait olduğunu söylediği bu görüşleri Aristo ve Aristocuların görüşleriyle karşılaştırır. Aristo ve Aristoculara göre, beden yalnızca nefsin bir âleti olmayıp, insan beden ve nefsten

İbn Miskeveyh'e göre, Tanrı aşkı, sufinin Tanrı'sıyla bir olmasını, O'na benzemesini sağlayan türden bir aşktır; hiç eksilmez ve insanı hiç tatmadığı en yüksek hazza ulaştırır.

oluşmaktadır; eğer kişi çalışırsa bu dünyada da mutluluğa ulaşabilir; insanların ulaşabilecekleri mutlulukların çeşitli dereceleri bulunmaktadır; bunların en yükseği, Aristo'nun Nikomakhos'a Ahlâk'ta belirtildiği üzere, sadece filozofun yaşamında gerçekleşir. İbn Miskeveyh, bu noktada Eflatun'u Aristo ile uzlaştırmaya çalışarak, sanki Fârâbî'den esinlenmişcesine, Aristo'nun bu dünya için, Eflatun'un ise öteki dünya için bize yol gösterdiğini ve onların görüşlerinin birbirini tamamladığını ifade eder.

Sevgi, dostluk, aşk ve Tanrı aşkı

Erdemli bir yaşam ancak başkalarıyla ilişkide bir anlam kazanır ve erdemler ancak toplum içinde uygulanma olanağına kavuşur. Bu nedenle, İbn Miskeveyh'e göre, toplum yaşamından uzaklaşarak, yalnızlığa çekilerek, zühd yoluyla erdemi aramak açık bir yanılgıdır. Zahidin yaşamının dindarca bir hayat olduğu söylenebilir, ama ahlâkî olduğu söylenemez.

İbn Miskeveyh'e göre, toplum içinde değer kazanan erdemlerin temelinde sevgi (muhabbet) bulunur. Ayrıca sevgi toplumu bir arada tutan önemli bir öğedir; onsuz bir toplumun varolması mümkün değildir. Aristo'dan farklı olarak, dostluğu (sadâkat) sevgiden ayırır. Dostluk sevgiden dar bir anlama sahip olup, sevgi gibi pek çok insan arasında bulunmaz. Aşk'a gelince, onun dostluktan da dar bir anlamı vardır; iki kişiyle sınırlıdır, maddî bir kazancın gözetilmediği ilişkileri ifade eder. Aşk sevginin aşırı olanıdır. Erdemlerin olduğu gibi onların temelinde yatan sevginin de iki aşırı ucu vardır. Aşk aşırı haz sevgisi olarak kötülenir, aşırı iyilik sevgisi olarak övülür. İbn Miskeveyh ahlâk konusunda hep ılımlılığı ön planda tuttuğu ve aşırılıkları kötülediği halde aşırı iyilik sevgisi olan aşkı övülen bir nitelik saymaktır. Bu, kuşkusuz sebepsiz de değildir. Öyle anlaşılıyor ki, İbn Miskeveyh bu noktada Eflatun'un tanrısal aşkına (eros) felsefesinde bir yer açmak istemektedir. Ona göre, insanda hazza, çıkara ve iyiliğe dayanan sevgi türlerinin ötesinde, bütün bunlardan daha üstün bir sevgi derecesi bulunur ki, bu insandaki tanrısal töze dayanan saf ve mükemmel aşktır. Bu aşk, sufinin Tanrı'sıyla bir olmasını, O'na benzemesini sağlayan türden bir aşktır; hiç eksilmez ve insanı hiç tatmadığı en yüksek hazza ulaştırır. İbn Miskeveyh'in tanrısal aşkın kaynağı olarak gördüğü insandaki tanrısal töz, insan nefsinin tanrısal olanla ilişki kurma yeteneğinde olan aklî yetisidir. İnsan, aklî yetisini kullanmak suretiyle maddesel ilişkilerden arınır, Tanrı aşkıyla dolar ve Mutlak İyi'ye, yani Tanrı'ya ulaşır. Ancak bu herkese nasip olmaz; çünkü insanların anlayış ve kavrayış yetenekleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle insanlar farklı sınıflara ayrılırlar. İbn Miskeveyh, sonraki filozofların insanları Tanrı ile ilişkileri açısından dört sınıfa ayırdıklarını söylemektedir. Bunlar: 1) Bilginler sınıfı, 2) Bildiklerine göre hareket eden iyiler sınıfı, 3) Erdemli olup, halkın refahı için Tanrı tarafından elçi olarak gönderilenler sınıfı (resuller ve peygamberler), 4) Kendi nefslerini yenip, Tanrı'ya içten bir aşkla bağlı olanlar sınıfı.

Görüldüğü gibi, İbn Miskeveyh'e göre, tanrısal aşkın temelinde, bilgi ve felsefe yatar. Bu nedenle tanrısal aşkı tadanların sayısı filozoflarla sınırlıdır. İnsanın zihninde Tanrı'nın suretini oluşturup, O'nu yaratıcı sayması utanç verici bir şeydir. Tan-

rı'yı felsefe sayesinde yeterince tanımadan O'nunla gerçek bir ilişki kurulamaz. İbn Miskeveyh, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi çocukla ana-baba arkasındaki ilişkiye benzeten Aristo'yu eleştirir. Ona göre ana-baba bizim cismânî varlığımızın nedeni olduğu halde, Tanrı bizim üstün varlığımızın, aklımızın varlığının sebebidir. Bu nedenle söz konusu ilişkiyi filozofla öğrencisi arasındaki ilişkiye benzetmek gerekir. "Bilge kişilerle, filozoflarla dostluk ana-babayla dostluktan daha yüce ve şereflidir; çünkü bilge kişiler nefslerimize özen gösterirler, gerçek varlığımızı teşvik edip, Rabbin katında mutluluğa ulaşmamıza yardımcı olurlar. Bu nimetler maddî nimetlere oranla üstün olduğu için, öğrencinin filozofla dostluğu insanın Tanrı ile dostluğuna daha yakındır". Bu nedenle İbn Miskeveyh, öğretmeni, öğrencinin ruhanî babası (vâlid ruhanî) olarak nitelendirmektedir. Öğretmen öğrenci için beşerî bir rab (rabb beşerî) gibidir. İbn Miskeveyh'in burada Pythagoras kaynaklı ruhanî babalık düşüncesini geliştirdiği; Aristo ve Eflatun'un felsefesine eklediği görülüyor.

İnsanın olgunlaşması, hem bu dünya da hem de ötekinde mutlu olması için, felsefeyi tek gerçek eğitim (edeb hakikî) olarak gören İbn Miskeveyh, bu türden bir eğitimin temelinde dinsel bir eğitimin yer alması gerektiğine inanır. Hakikati dinsel biçimiyle ortaya koyan bu türden temel eğitim hem yetişmekte olan çocuklar hem de felsefî bir kavrayışa sahip olmayan sıradan insanlar için gereklidir. Bu görüşe dayanarak İbn Miskeveyh, ancak dinsel eğitimden geçen bir kimsenin felsefî ahlâk öğrenmeye girişebileceğini söyler. Hatta o, felsefe öğrenmeye ahlâkla başlanması gerektiğini belirtir. Kendi eğitimi sırasında İmru'l-Kays ve en-Nâbıga gibi ahlâkî gevşekliği konu alan şairleri okuduğu ve cismânî hazlara yönelik bir yaşam sürdüğü için hayıflanır.

İbn Miskeveyh, dinin koyduğu çeşitli ibadetleri kendi ahlâk felsefesinin ışığında yorumlamaktan çekinmez. Cemaatle namaz kılmayı, hacc ibadetini ve iki büyük dinî bayramı, başkalarına olan sevgi duygusunu geliştirmesi, toplumsal bağı güçlendirmesi ve insanda yaratılıştan varolan birlikte yaşama duygusunu açığa çıkarması şeklinde değerlendirir. Ona göre dinin bütün emirleri, son çözümlemede, filozoflara özgü özel dostluk ve sevgi biçimleri oluşturmayı ve Tanrı aşkı için bir temel sağlamayı amaçlar.

İbn Miskeveyh'in yukarıda *Tehzîb el-Ahlâk*'tan özetlemeğe çalıştığımız ahlâk görüşleri, gariptir ki, İslâm dünyasında, belli bir dönemden sonra, felsefenin öteki bölümlerine genellikle sempati ile bakılmadığı halde, hemen hemen her çevrede ilgi görmüş, her ahlâk görüşünün temelinde yer almıştır. Bir bakıma İslâm'ın resmî ahlâk felsefesi olmuştur. Onun görüşlerinin Gazzâlî'nin *İhyâ*'sında *Ahlâkı Nâsırî*'de ve *Ahlâk-ı Celâlî*'de izlendiğini görüyoruz.

öğretmen dünyası

Bağımsızlıkçı Aydınlanmacı Halkçı Öğretmenlerin 30 Yıllık Sesi

Şubat sayısı çıktı...

Bağımsızlıkçı
Aydınlanmacı
Halkçı
Eğitim Yolunda

30. Yıl...

Eğitimde gündemi yakalamak için...

DERGİMİZİN BULUNDUĞU KİTABEVLERİ

AMASYA-Merzifon: Ekin Kırtasiye (0358 513 82 65), ANKARA-Batıkent: As Renk Kırtasiye (0312 256 77 60), Renk Kırtasiye (0312 2508293), Y. Mahalle:Erdemler Süpermarket, Kızılay: Dost, İlhan İlhan, Turhan, Deniz Kitabevi (0312 430 13 94), DİYARBAKIR: Diclem Sahaf (0 412 228 40 76), HATAY-İskenderun:Ferda Kitabevi, Antakya: Yener Kitabevi (0326 214 85 40), İSTANBUL-Beyoğlu: Mephisto Kitap Cafe, Kadıköy: Nezih Kitabevi (0216. 450 10 10) ORDU-Fatsa: Gülenç Gazete Bayi.

Telefon ve Faks: 0312 433 12 83 - 433 34 52
www.ogretmendunyasi.org
ogdunyasi@e-kolay.net

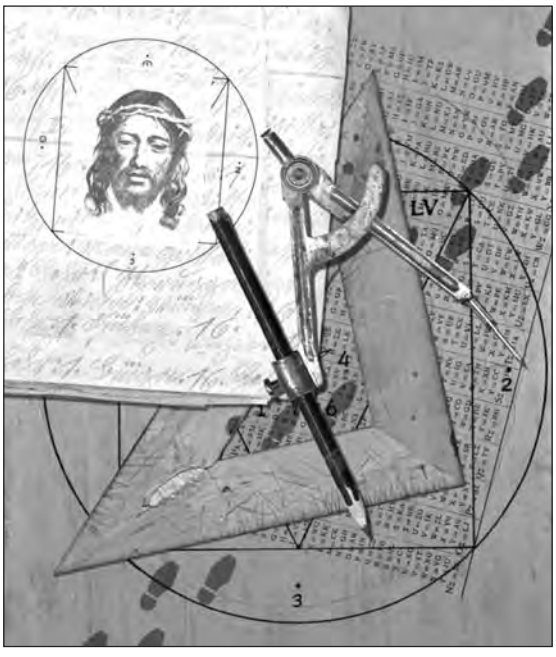
Abone Olunuz
Posta Çeki Numarası: 524189
Yıllık 12 Sayı 40 YTL/6 Aylık 20 YTL

Bilim ve din ilişkisine farklı yaklaşımlar

Ne "din/bilim çatışması" modeli ne de "ayrı tutma" modeli, dinsel kurumlar, uygulamalar, düşünceler ve tavırlarla, bilimsel kurumlar, uygulamalar, fikirler ve tavırlar arasındaki bu şiddetli ve zaman zaman birbirini destekleyici etkileşimleri doğru bir biçimde yansıtabilir. Din ve bilim arasındaki gerginliğin varlığını yadsıyamayız. Amacımız, bu iki etkinlik alanı arasındaki dönüştürücü ve karşılıklı olarak birbirini destekleyici etkileşimi araştırmaktır. İkinci amaç, din/bilim etkileşiminin geçtiği yöre, zaman ve kültürel yapıları karşılaştırma olanağı bulmaktır.

Richard Olson
Çeviri: E. Rennan Pekünlü

Toplumların tutucu üyeleri, doğal olayları doğa yasalarıyla açıklamaya çabalayanları 2500 yıldır ilgiyle izliyor. Örneğin, MÖ 429 yılında komedi yazarı Aristophanes, Socrates'i atmosfer olaylarını inceleyen birisi olarak tanıtıyor ve Zeus'un gazabını simgelediğine inanılan heybetli şimşeği, bulutların yellenmesine (farting) indirgediğini yazıyor. Aristophanes, bu tür çabaların dinsizlik olduğunu ileri sürüyor ve tüm gelenek, yasa ve alışkanlıkları zayıflatacağını savlıyor. Hıristiyanlığın, örneğin Tertullian gibi erken dönem sözcüleri, doğayı anlamaya çalışanları şöyle eleştirmiştir.

"Meraklarını doğal nesneler üzerine yoğunlaştıranlar, doğayı anlamaya çalışanlar boşuna uğraşıyor; bu kişiler meraklarını Yaratıcılarına ve Yöneticilerine yöneltseler iyi ederler." (1)

20. yüzyılda, bazı tutucu grupların genel olarak bilime karşı gösterdikleri inançsızlık sürse de, en yoğun karşı çıkış evrim kuramı ve doğal seçime karşı gösteriliyor. En keskin evrim karşıtı yorumlar ABD'deki Georgia Eyaleti Yargıtay Başkanı hakim Braswell Dean'den gelmiştir:

"Darwin'in şu maymun mitolojisi aşırı özgürlüğün, cinsel özgürlüğün, hapların, koruyucuların, cinsel sapıklıkların, hamileliklerin, kürtajın, pornografinin, kirlenmelerin, zehirlenmelerin ve her türden suçların artmasına neden olmuştur." (2)

Din-bilim çatışması modeli

Doğa olaylarıyla ilgilenenlerin, kendilerine bu tür iftira atanların bile bile cehaleti seçtiklerini ve baskıcı tavır kullandıklarını ileri sürmeleri hiç de şaşırtıcı olmamalıdır. Galileo Galilei Kopernik dizgesinin doğru olduğunu onadığında ve bu dizgeyi öğretmeye başladığında kilise tarafından uyarılmış ve o mükemmel alaycı yöntemini kullanarak, din otoritelerinin kendisine karşı yönelttiği meydan okumayı kabul etmiş ve *Dialogue Concerning the Two Chief World Systems* adlı kitabının "Zeki Okuyucuya" ("To the Discerning Reader") adlı Giriş bölümünde şunları yazmıştır:

"Birkaç yıl önce Roma'da yararlı bir ferman yayınlandı. Bu ferman, çağımızın tehlikeli eğilimlerini önlemek amacıyla, Yer'in devindiğine ilişkin

Kilise tarafından uyarılınca, Galileo da ironik bir dille "zeki okuyucu"yu uyarmış.

Pisagor'cu (ve Kopernik'ci) düşüncelere karşı tam yerinde ve zamanında bir susma emri dayatmıştır. Bazı saygısız kişiler bu emrin kökeninin tedbirli bir araştırma değil de iyi bilgilendirilmemiş otoritelerin öfkesi olduğunu ileri sürüyor. Şikâyetler dinlenmeli; gökbilim gözlemleri konusunda yetkin olmayan bu ferman okuyucular kaba yasaklamalarla düşünce dolu entelektüellerin olanaklarını kısıtlamamalıdır. Sürekli kusur bulan bu küstahların söylediklerini duyunca coşkunluğumu daha fazla gizleyemedim." (3)

Çağımızın zeki okuyucusu Galileo'nun, özgür bilimsel araştırmacıların düşmanı olarak gördüğü kişilere karşı olan kızgınlığının ve küçümsemesinin bu yazıdaki yansımalarını hemen görecektir. "Darwin'in buldog köpeği" olarak bilinen Thomas Henry Huxley bu konuda Galileo'dan daha keskin bir dile sahipti. 1860 yılında Anglikan piskoposu Samuel Wilberforce ile giriştiği ünlü tartışmada Huxley birçok doğa bilimcinin cezalandırılmasından duyduğu üzüntüyü dile getirdi ve bilim insanlarının zorla da olsa intikamlarını aldıklarını dile getirdi:

"Balonu söndürülmüş olan teologlar tüm bilim dallarının beşiğinin Herkül'ün yanında boğulmuş yatan yılan beşikleri olduğunu söyleyerek yalan söylüyorlar. Ancak tarih, bilimle ortodoks dinin her ne zaman karşı karşıya geldiyse, ortodoks dinin tamamen yok edilmediyse bile kanayarak, ezilmiş olarak; katledilmemişse bile tırmıklanmış olarak geri çekilmeye zorlandığını kaydetmiştir." (4)

Her iki taraftan gelen bu renkli şikâyetlerin bizde bıraktığı izlenim, bilim ve dinin birbiriyle sürekli savaşım halinde olması gerektiği biçimindedir. Andrew Dickson White'ın, ilk kez 1896 yılında iki cilt olarak yayınlandığından bugüne dek basımı sürekli yapılmış olan *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom* adlı eseri, din ile bilim arasındaki ilişkinin bu biçimde olması gerektiğini savunuyor.

Ayrı tutma modeli

White'ın bu görüşleri sıradan kişilerde geçtiğimiz bir asır boyunca bilimle din etkileşiminin bu biçimde olması gerektiği düşüncesini biçimlendiriyor. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar tarih boyunca süren din/bilim çatışmasının özünün din kesimlerince ve bilim dünyasınca savunulduğu gibi olmadığına işaret ediyor.

Din/Bilim çatışmasının, bu iki etkinliğin sıkça karşı karşıya gelmesinden kaynaklandığına inanmak istemeyenlerden birinin savı şudur: Din ve bilim insanların farklı gereksinimlerine yanıt verdiği için birbiriyle ilişkisi yoktur. Bu görüş Immanuel Kant'ın görüşüdür. Kant, deterministik nedenselliğe dayanan doğa olayları dünyasının, insanın seçimi ve tinselliğine ilişkin dinsel dünyasından tamamen ayrı olduğunu savunmuştur. Yakın geçmişte Stephan Jay Gould da *Rocks of Ages: Science and Religion in the Fullness of Life* adlı kitabında benzer bir duruş sergilemiştir:

"Ben din ile bilimin niçin çatışması gerektiğini anlayamıyorum. Bilim, doğal dünyanın gerçeklerini belgelemeye çalışır, kuramlar geliştirir ve bu gerçeklerin eşgüdümünü sağlar. Diğer yandan din, bilim denli önemli, ancak anlamlar ve değerler gibisinden tamamen farklı insan amaçları dünyasını ilgilendirir." (5)

Bilim ve din arasındaki ayrımı anlayabilmek için Gould, "Birbiriyle örtüşmeyen yetkiler" (non-overlapping magisterial) ilkesini ileri sürüyor ve bunun, "karşılıklı saygı ve birbirinin işine karışmama ilkesi" olarak tanınmasını istiyor (6). Bilimin veya dinin veya her ikisinin de bağımsızlıklarını korumak amacıyla, bilim ve dini birbirinden yalıtmak isteyenlerin aşırı isteğine karşın, bu çabaların boşuna olduğunu gösterecek birçok neden vardır.

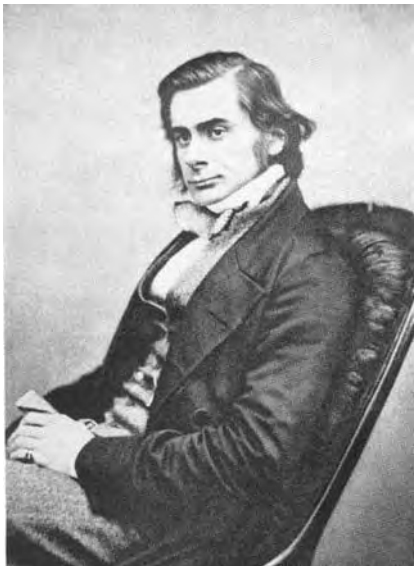
Karşılıklı dönüştürücü etkileşim

Çoğu dinin tartıştığı en önemli sorulardan biri, insan topluluklarındaki bireylerle doğal dünya arasındaki ilişkidir. Bu soru, örneğin, *İncil*'in yaratılışı anlatan "Genesis" bölümünün temel sorusudur. İnsan ile doğal varlık arasındaki ilişkiyi kurma çabası, bir kültürdeki doğa anlayışına bağlıdır. Doğanın bilimsel yöntemlerle çalışıldığı bir kültürde bilimsel bilgi kaçınılmaz olarak dinsel düşünceye sızıyor.

İnananların Genesis'te yazılanları doğa bilimlerinin önermeleriyle anlama gereksinimi, bilimsel geleneğin yükselmesine neden oldu. Altı günde yaratılışa ilişkin yorumlar, Hıristiyanlığın erken dönemlerinden Rönesans'a dek geçen zaman aralığında Hıristiyan yazınının temel düşüncesini oluşturdu. Göreceli olarak daha basit kültürlerde -erken dönem kırsal kesimlerde bile- düşük düzeyde kültürel uzmanlaşmalar olmuş, ekonomik, dinsel ve bilgi üretme sektörleri birleşmiştir.

Örneğin Bronz çağı Mezopotamya'sında, tarımsal etkinlikler ve başarılı bir çiftçilik için gerekli olan fiziksel koşulların bilgisi,

Anglikan piskoposu Samuel Wilberforce ve Thomas Henry Huxley.

toprağı sürme, tohum ekme, sulama ve ürün kaldırma sırasında yapılan dinsel törenlerle birleştirilmiştir. Kısacası, tarımsal etkinliklerin türünün ve zamanının belirlenmesinde, dinsel uygulamalarla doğaya ilişkin bilgiler birleştirilmiştir. Oldukça yüksek düzeyde uzmanlık ve işbölümü gerektiren karmaşık endüstri toplumlarında bile, değişik kültürel uzmanlık alanları birbirinden tamamen yalıtılmamış, ortak değer ve varsayımlar paylaşılmıştır.

Hemen hemen tüm kültürlerde kurumların birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olduğu gerçeğini usumuzda tutarsak, dinsel veya bilimsel kurumların kökten değişime uğradığı dönemlerde, birisindeki değişikliklerin diğerine de değişme yönünde baskı uygulayacağını anlayabiliriz.

Ancak şurası da bir gerçek ki, doğayı anlama çabaları yeni ilahi düşüncelerin de gelişmesine neden oldu. Bu düşünceler, çok tanrılı dinler ve "her yerde hazır ve nazır tanrı" yerine, tektanrıcılığı ve tanrının bilinen sınırların ötesinde bulunduğu düşüncesini doğurdu. Yine bu düşünceler, güç ve öfke yerine adalet ve zekâ üzerinde yoğunlaştı. Kısacası erken dönem Yunan doğa felsefesi Yunan dinsel duyarlılığına meydan okuduğu gibi onun dönüşümünü de sağladı.

Dönüştürücü baskılar her zaman bilim dünyasından dinsel yaşama doğru olmuyor. Rönesans döneminde Hıristiyan entelektüelleri kökten bir değişiklik yaşadı; tanrının yarattıkları üzerine düşünmek yerine, insanlar için sorumluluk almaya doğru bir dönüş gerçekleşti. Tanrının karakteri ve yarattıkları üzerine düşünme bir kenara bırakıldı, etkin bir biçimde insanlığa hizmet etmek Rönesans Hıristiyan entelektüelinin görevi oldu.

Böylesine etkin bir yaşama odaklanmanın sonucu olarak Rönesans entelektüelleri bilimde baskın olan Aristocu görüşten uzaklaştı. Aristocu görüş, dünyayı dönüştürmede yetersiz olan kuramsal bilimleri olumlu bir özellik olarak görüyordu. Rönesans entelektüeli Aristocu anlayış yerine doğayı gözlem ve deneyle anlama düşüncesini geliştirdi. Yaşamın niteliğini yükseltmek için doğayı gözlem ve deneye almanın önemini vurgulayan Alman Johann Andreae'nın ve İngiliz Francis Bacon'ın yazılarına övgüler düzüldü.

Birçok entelektüel doğal bilgiyi yüceltti, çünkü bu bilgiler gücün tanrıya değil doğal dünyaya ait olduğuna işaret ediyordu. Çağdaş bilim, dindeki değişikliklere yanıt olarak kesin bir biçimde yararcı felsefeyi benimsedi. Ne "din/bilim çatışması" modeli ne de "ayrı tutma" modeli, dinsel kurumlar, uygulamalar, düşünceler ve tavırlarla, bilimsel kurumlar, uygulamalar, fikirler ve tavırlar arasındaki bu şiddetli ve zaman zaman birbirini destekleyici etkileşimleri doğru bir biçimde yansıtabilir. Din ve bilim arasındaki gerginliğin varlığını yadsıyamayız. Amacımız, bu iki etkinlik alanı arasındaki dönüştürücü ve karşılıklı olarak birbirini destekleyici etkileşimi araştırmaktır. İkinci amaç, din/bilim etkileşiminin geçtiği yöre, zaman ve kültürel yapıları karşılaştırma olanağı bulmaktır. Bundan başka, olayların tarihsel dizini ve onların ortaya çıktığı dönemin başlıca toplumsal ve politik olayları da dikkate alınmalıdır.

Batılı kavramlaştırmalar yeterli mi?

Bu yazıda "bilim" ve "din" sözcüklerini sanki herkes biliyor ve anlamları konusunda aynı fikre sahipmiş, değişik yöre ve zamanlarda sanki hep aynı anlamda kullanılmış gibi sundum. Bu varsayımlar doğru değil! Bilim ve din, sanayileşmiş Batı toplumlarında kavramsal yaşantımızı yansıtan çağdaş kavramlardır. Çağdaş Batı toplumlarında bile din ve bilimden ne anladığımız politik eğilimimize, eğitim düzeyimize ve ait olduğumuz inanç dizgesine bağlıdır. Örneğin, Marksistler ve sosyalistler için doğa gözlem ve deneyleri bilimin tanımında odak noktasıdır. İngiliz Marksist akademisyen Benjamin Farrington, "Bilim, insanın çevresi üzerine üstünlük sağlamasına yarayan davranış dizgesidir. Bilimin kökeninde teknikler vardır... Bilimi sınamanın tek yolu, bulgu ve sonuçlarının işe yarayıp yaramadığına bakmaktır" (7) der.

Zapotec Science: Farming and Food in the Northern Sierra of Oaxaca adlı kitabında Roberto Gonz´alez şu saptamayı yapıyor:

"Zapotec çiftçileri... tıpkı diğer toplumlarda geçinmek için emek harcayan bireylerin yaptığı gibi üretimde bilimi kullandılar. Hipotezler ileri sürdüler, sorunları modellediler, deney yaptılar, sonuçları ölçtüler ve bilgiyi denetçilere ve genç nesillere ilettiler. Ancak onlar, gü-

nümüz sanayi toplumlarından farklı dayanak noktalarından -yani farklı kavramlardan- yola çıktılar." (8)

"Farklı dayanak noktaları" kavramı ile Zapotec'li bilimciler, gözlenemeyen ruhsal varlıkların doğa olaylarında önemli rol oynadığı öngörüsünde bulunuyorlar. Gonzalez gibi insanbilimcilerin (anthropologists) betimlemesiyle Batı bilimi "kozmopolitan bilim"dir. Liberal çoğulcu toplumlardaki bilim insanları, bilimi, sonuçlarının nasıl kullanıldığıyla ilgilenmeksizin, nesnel ve yansız bilgi kaynağı olarak görüyor. Bundan başka, sanayileşmiş Batı toplumlarındaki bilim insanları gözlenemeyen varlıkları "doğaüstü" (supernatural) olarak betimleyip varsayımları arasına almıyorlar.

1986 yılında Louisiana eyaletinde çıkarılan ve evrim kuramının yanı sıra yaratılışçılığın da öğretilmesini karara bağlayan yasa tasarısının dava dosyasındaki bilirkişi raporunda, 72 Nobel ödüllü bilim insanı, 17 eyaletin bilimler akademisi ve diğer 7 bilimsel örgüt aşağıdaki savı ileri sürmüştür:

"Bilim, doğal olayların doğal açıklamasının yapılması ve sınanmasıyla ilgili bir etkinliktir. Bilim, fiziksel dünyaya ilişkin verileri sistematik olarak toplama ve kayıtlara geçirme, daha sonra sınıflama ve toplanan veriler üzerinde çalışarak gözlenen olayları en iyi açıklayan doğa ilkelerini ortaya çıkarma sürecidir. Bilim, doğaüstü açıklamaların doğruluğunu veya yanlışlığını değerlendirme işini dinsel inanç dizgesine bırakır." (9)

Bu tanımlarda bilimin veya bilimsel sonuçların kullanımına gönderi yapılmıyor. Doğaüstü varlıklara ilişkin spekülasyonları bilim alanına kabul etmeme isteği, kültürel uzmanlaşması güney Meksika'daki köy tarım toplumlarından daha gelişkin olan sanayileşmiş bir toplumun düşüncesini yansıtır. Benzer biçimde, laik insanbilimcilerin ve toplumbilimcilerin dinin temel özelliklerine ilişkin tanımları, çağcıl Hıristiyan inancına sahip topluluklarınkinden farklıdır. İnsanbilimciler ve toplumbilimciler dikkatlerini, bir inanç topluluğunun toplu veya bireysel olaylarında gözlenen uygulama ve törenlerine -toprağı sürme, ekin ekme, hasat kaldırma, av, savaşa (veya barışa) hazırlanma, doğum, ergenliğe erişme, evlilik (birçok kültürde) ve ölüm- yoğunlaştırırlar ve dinsel uygulamaların en önemli sonucunu toplumsal yakınlaşmanın artması olarak görme eğilimindedirler. Diğer yandan, çoğu Hıristiyan kişi dinin amacını kişisel kurtuluş olarak algılarken, ait olduğu inanç topluluğunu, en iyi yaklaşımla, destekleyici bir olgu, en kötü yaklaşımla da, kendi ruhsal gereksinimlerini engelleyici bir etmen olarak görür. Kısacası bilim ve din herkes tarafından aynı biçimde algılanan olgular değildir. Din ve bilim çağcıl Batı toplumlarının yapılarıdır; bu yapıların "diğer" yöre ve zamana uygulanıp uygulanmayacağına dikkat etmemiz gerekir.

Immanuel Kant, din ve bilimin, insanların farklı gereksinimlerine yanıt verdikleri için birbirleriyle ilişkisi olmadığı fikrini savunuyordu.

Ancak, "diğer" yörelerde ve zamanlarda din ve bilim adına ortaya çıkan kişilerin doğa ve toplumun diğer bireyleriyle nasıl etkileştiğini anlama çabasında bu kavramların kullanılmasının doğru olmadığını düşünsek de en azından başlangıçta kullanmamız gerekebilir. Bu süreçte, geçmiş zamanlarda ve yörelerde bilim ve din adına tavır almış olan kişilerin davranışlarını bugün kendi deneyimlerimizle karşılaştırıp anlamaya çalışmalıyız.

Kaynak: Peter M. J. Hess ve Paul L. Allen, *Catholicism and Science, Greenwood Guides to Science and Religion,* Richard Olson, Series Editor, Greenwood Press, Westport, Connecticut-London, 2008, Richard Olson'un kitaba önsözü.

DİPNOTLAR

1) Tertullian, 1896-1903. "Ad nationes" in Peter Holmes, trans., *The Anti-Nicene Fathers,* ed. Alexander Roberts and James Donaldson, vol. 3 (New York: Charles Scribner's Sons), p.133.

2) Christopher Toumey, *God's Own Scientists: Creationists in a Secular World* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1994), p.94.

3) Galileo Galilei, *Dialogue Concerning the Two Chief World Systems: Ptolemaic and Copernican* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1953), p.5.

4) James R. Moore, *The Post-Darwinian Controversies: A Study of the Protestant Struggle to Come to Terms with Darwin in Great Britain and America,* 1870–1900, Cambridge: Cambridge University Press, 1979, p.60.

5) Stephen Jay Gould, *Rocks of Ages: Science and Religion in the Fullness of Life,* New York: The Ballantine Publishing Group, 1999, p.4.

6) Ibid., p.5.

7) Benjamin Farrington, *Greek Science,* Baltimore: Penguin Books, 1953.

8) Roberto Gonzalez, *Zapotec Science: Farming and Food in the Northern Sierra of Oaxaca,* Austin: University of Texas Press, 2001, p.3.

9) 72 Nobel Laureates, *17 State Academies of Science and Seven Other Scientific Organizations.* Amicus Curiae Brief in support of Appelles Don Aguilard et al. v. Edwin Edwards in his official capacity as Governor of Louisiana et al. (1986), p.24.

Thomas Kuhn'un görüşü: Bilim nasıl ilerler?

Thomas Kuhn'un bilim felsefesinin bilimin ilerleyişine dair önermelerine getirdiği temel eleştiri noktası, Rönesans sonrası bilimin yekpare bir bütün olarak algılanıp "ilerleyişi"nin düz bir çizgi üzerine yerleştirilmesinin tamamen yanlış olduğudur. Kuhn bunu tarihin geriye doğru yeniden yazılması ve bilim insanlarının geldikleri noktayı en "ileri" nokta olarak gösterme ideallerine hizmet eden bir edim olarak görmektedir. Bu yazıda Kuhn'un görüşlerinin bir özeti ve eleştirisi sunulacak, sonra da görüşlerden yola çıkılarak bir bilimsel bilgi kuramının nasıl oluşturulabileceği tartışılmaya çalışılacaktır.

Mehmet Doğan
ODTÜ Fizik Bölümü 4. Sınıf öğrencisi

> *Bilim felsefesi olmadan yapılan bilim tarihi kör, bilim tarihi olmadan yapılan bilim felsefesi ise boş bir girişimdir.*
>
> N. R. Hanson

Bilim" bir kavram olarak tanımlanması çok güç olan, her tanımın belli noktalara odaklanarak kavramın diğer yönlerini anlatmakta aciz kaldığı sorunlu bir "şey"dir.

Giriş: Neden bilim tarihi?

Bilimi **soyut** ve **ideal** bir varlık olarak tanımlamak her zaman olanaklıdır ve filozofların yüzyıllardır yaptıkları da odur. Ancak bilimi bir **insan etkinliği**, kendi tarihi olan ve sürekli değişen bir etkinlik olarak tanımlamak, daha tatmin edici olmakla birlikte, neredeyse imkânsızdır. Çünkü tanımda bilimsel uğraşıyı temele almak, bilim adı altında yapılanların bazı özelliklerini tespit etmek ve bu özellikleri gördüğümüz şeyin olasılıkla bilim olduğunu söylemektir. Bunu yaptığımızda bilimin tipolojik bir tanımını yapmış oluruz ve tipolojik tanımlar da bize kesin sınırlar çizmezler. (Aster, s.97) Çünkü bilimin tipik özelliklerinden bazılarını gösteren ve bazılarını göstermeyen birçok şeyle karşılaşacağızdır. Ayrıca her bir tipik özelliğin bilim adaylarına uygulanışı da sorunludur. Ancak tüm diğer tarihsel ve toplumsal varlıkların tanımlanması gibi bilim için de elimizden gelen ancak budur ve bundan kaçarsak da ancak soyut ve ideal bilim tanımlaması yapıp bunun tedavülden kalkmasının çok erken olmamasını umabiliriz.

Gördüğümüz gibi, bilim üzerine felsefe yapmaya çalıştığımızda daha bilimin tanımlanmasında temele tarihi almak durumunda kalıyoruz. Bilime dair tüm diğer sorularda da bu böyledir. "Bilimsel bilgi, doğru bilgi midir?", "Bilimsel bilginin kaynağı akıl mıdır, yoksa gözlem midir?", "Bilimde ilerleme var mıdır?" gibi alışılagelmiş soruların yanıtlarında her zaman tarihe referans verilir, verilmelidir. Yani bilim felsefesi yapmamız için öncelikle sağlam bir **bilim bilimi** yapmalıyız ki, bunun da temelinde bilim tarihi yatıyor. Bilim tarihine her bakışımız, bilime yönelik gizli önyargılarımızı ortaya çıkarıp konuya daha aydınlık bakmamızı sağladığı gibi, bilime dair her önermemizin de gerçeklikle çarpışmasını ve güçlenmesini veya zayıflamasını sağlıyor.

ABD'li bilim tarihçisi Thomas S. Kuhn da (1922-1996) bilim felsefesinin bilimin ilerleyişine dair önermelerini, yaptığı tarih incelemeleri yoluyla eleştiren ve alternatif bir bilimsel ilerleme biçimi öneren bir araştırmacıdır. Kuhn'un temel eleştiri noktası, Rönesans sonrası bilimin yekpare bir bütün olarak algılanıp "ilerleyişi"nin düz bir çizgi üzerine yerleştirilmesinin tamamen yanlış olduğudur. Kuhn bunu tarihin geriye doğru yeniden yazılması ve bilim insanlarının geldikleri noktayı en "ileri" nokta olarak gösterme ideallerine hizmet eden bir edim olarak görmektedir. (Kuhn, s.13) Comte'un pozitivizminin toplum tarihini, bir amaca yönelmiş olarak

gören, "doğru" topluma doğru bir ilerleme tarihi olarak okuyan anlayışının bilim tarihinde de etkili olduğu, bilimsel ilerlemenin de yönelmiş düz bir çizgi üzerinde devam ettiğinin söylendiği düşünülürse, Kuhn'un önerisi bunun tersi olur. Kuhn'da, bilim böyle bir süreklilikten uzak, çeşitli görüşlerin birbirleriyle acımasız bir savaşım içinde olduğu, hâkim bir görüşün saltanatının başka görüşler tarafından **devrimler** yoluyla sonlandırıldığı ve ilerlemelerden ancak kısıtlı zaman dilimleri içinde bahsedilebilen bir uğraşıdır. Eleştirmenlerince de Kuhn en çok, bilimi **irrasyonalize** etmekle suçlanmış, bilimden ilerlemeyi, dolayısıyla da nesnel bilgi edinmeyi çıkararak "bilgi karşıtı" bir konum almakla itham edilmiştir. (Grünberg, s.276) Ancak bu görüş bir yönüyle haksızdır, çünkü Kuhn'un anlayışında bilgi edinimiyle ilgili bir imkânsızlık olmayıp ancak farklı bilgi kümeleri arasında dilsel bir uyuşmazlık vardır. Dolayısıyla bu kümeler birbirleriyle ileri-geri ikiliği oluşturacak şekilde kıyaslanamazlar.

Bu yazıda Kuhn'un görüşlerinin bir özeti ve eleştirisi sunulacak, sonra da görüşlerden yola çıkılarak bir bilimsel bilgi kuramının nasıl oluşturulabileceği tartışılmaya çalışılacaktır.

Kuhn'un bilim tarihi anlayışı

Kuhn'un mevcut bilimsel ilerleme modellerine karşı eleştirel bir tutum takınması, fen bilimleriyle sosyal bilimler arasında gözlemlediği bir farktan ileri gelmektedir: Fen bilimlerinin birbirini tamamlayan, birbirleriyle uyuşan bir kuramlar bütünü olarak topyekûn ilerleyen ve temel felsefi ve yöntemsel sorunları çoktan çözmüş bir görünümde olmasına karşın, sosyal bilimler birbirini tamamlamak şöyle dursun, birbirleriyle sürekli çatışan ve toplamda elle tutulur bir ilerlemeye tabi olmayan ve felsefi ve yöntemsel sorunlarla boğuşan bir haldedir. Bu durum, Kuhn'u şüpheye düşürmüş ve fen bilimlerinin de göründüğü gibi, temel sorunlarını çözmüş ve düz bir çizgi üzerinde ilerleyen bir şey olmayabileceğini düşündürmüştür. (Kuhn, s.64) Bunun üzerine Kuhn, fen bilimleri ile sosyal bilimlerde ortak olanı bulmaya çalışmış ve ikisini de açıklayabilecek bir model üretmeye çalışmıştır.

Kuhn'un bilim tarihi modelinde, bir bilimin ilerleyişi iki döneme ayrılır: olağan bilim dönemi, olağandışı bilim dönemi. Bilimlerin tarihleri, bu ikisinin sürekli birbirini izleyen bir tekrarıdır. Olağan bilim döneminde, hâkim bir bilim yapma şekli yani temel kabuller, denklemler, uygulamalar ve beklentiler vardır -ki bunların tümüne paradigma deniyor- ve paradigmanın içinde olan bilim ilerler. Olağandışı dönemdeyse, yeni keşiflerin yarattığı aykırılıklar, bunların oluşturduğu genel bir bunalım, bunalıma tepki olarak ortaya çıkan diğer paradigmalar ve en sonunda da devrim vardır. Bu modelin ışığında Kuhn, sosyal bilimlerin farkının henüz hâkim bir paradigmaya ulaşamamış olması olduğunu söyler ve temel sorununun çözümüne yönelik bir yaklaşım geliştirmiş olur.

Olağan bilim

"Yaşamda korkulacak bir şey yoktur, sadece anlaşılacaklar vardır."
Marie Curie

Kuhn'a göre, doğanın herhangi bir alanına dair bilgi üretme çalışması olan bir bilim, öncül çalışmalardan sonra belli bir anlayışın hâkim olması ve ileri araştırmaların bu anlayış üzerinden yapılması, yani bir paradigmanın oluşması eğilimindedir. Bu süreçte de birbiriyle karşıt önermeler içeren farklı anlayışlar çatışırlar. Paradigma öncesi dönem diyebileceğimiz bu döneme örnek olarak Ortaçağ optiği verilebilir. Ortaçağda, bazı optikçiler ışığı cisimlerden çıkan parçacıklar olarak görürken, bazıları içinse ışık, cisim ile göz arasındaki ortamın bir değişimiydi. Başkaları da ışığı gözün çıkardığı bir madde ile ortam arasındaki bir etkileşim olarak yorumluyordu. (Kuhn, s.84) Bunlardan hiçbiri bilimsel ortama hâkim olmadığından, araştırmalara, deneylere yol açıp yeni nesillere okutulacak bilgileri üretmediğinden, hiçbirinden bir paradigma diye söz edemeyiz. Yine, Aristoteles öncesi dinamik, Arşimet öncesi statik, Darwin öncesi kuramsal biyoloji ve sosyal bilimlerin şu anki hali -bu iddia herkes tarafından kabul edilmese de-, paradigma öncesi bilime örnekler olarak anılabilir. (Kuhn, s.87)

Olağan bilim ortaya çıkarken, bilimsel ortamda deyim yerindeyse salınan bu görüşlerden biri, zaman içinde bireyleri ve toplulukları kendine çekmeye başlar ve geliştikçe bir senteze doğru ilerlerler. Bu tarihsel süreçte, gelişmekte olan görüşün rakipleri de yavaş yavaş radikalleşip yok olurlar. (Kuhn, s.92)

Olağan bilimin ortaya çıkışının tipik bir özelliği, o dönemde yazılan kurucu kitaplardır. Bu kitaplar, artık oluşumunu büyük ölçüde tamamlamış paradigmanın derleyip toparlanıp elle tutulur hale gelmesini sağlarlar. Ayrıca bu paradigmaya sahip çıkanlar, aynı zamanda bu kitabı okuyanlar olduğundan, daha kolay görüş birliğine varabilirler. Aristoteles'in *Fizik*'i, Batlamyus'un *Almagest*'i, Darwin'in *Türlerin Kökeni* kitabı, bu para-

Thomas S. Kuhn'un kuramlarını açıkladığı en ünlü kitaplarından *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nın (The Structure of Scientific Revolutions) İngilizce ve Türkçe'de basımları.

digma kurucu kitaplara örnektir.

Olağan bilim, paradigmanın ortaya çıktığındaki başarısının verdiği yeni başarılar umudunun gölgesinde doğar. Bilim insanlarının istedikleri, o ana kadar çözülmemiş problemleri, açıklanamamış olguları yeni paradigma ışığında açıklamaya çalışırlar ve başarılarından genellikle emin görünürler. (Kuhn, s.98) Paradigma, bilim insanlarını, doğayı kendi kavramları ile görmeye zorladığı gibi, bu kavramlar çerçevesinde de doğayı derinlikle inceleme fırsatı sunar. (Kuhn, s.99)

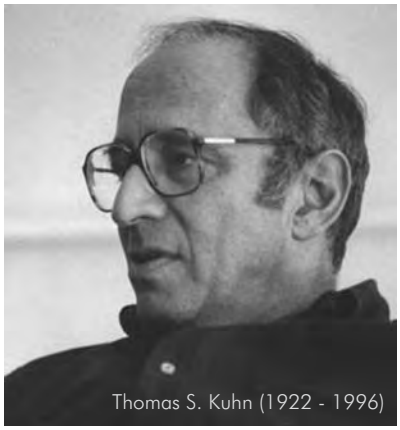
Olağan bilimin içerdiği kavramsal ve önermesel çerçeve, bilim insanlarını, tasarladıkları deneylerde ve çözdükleri problemlerde sınırladığından, aslında bilim insanının yaptığı hazırlanmış bir bulmacayı çözme çabasından başka bir şey değildir. Bilim insanları çoğu zaman yeni görüngüler bulma derdinde değillerdir. Bir başka deyişle, en büyük bilim insanlarının çoğu, zamanlarını bulmaca çözerek geçirmiştir. (Kuhn, s.117)

Paradigmaların bir özelliği, kuramlardan ve deneylerden de önce gelmeleridir. Paradigmalar, bilim insanlarının bilimsel sorunlara nasıl yaklaşacakları konusundaki bilinçaltlarıdır. Öyle ki, bilim insanları çoğunlukla paradigmalarının kurallarını bilmezler, zaten bu kuralları bir dizge halinde yazmaya da kimse ihtiyaç duymaz. (Kuhn, s.126) Bunlar zaman içinde kendiliğinden oluşur ve farkında olmadan kullanılırlar. Dolayısıyla paradigma, bilim insanının, deney tasarımlarından çözüm önerilerine, yeni bir kuramı yorumlamasından kuramlar arası karşılaştırmalarına kadar tüm bilimsel etkinliğinde hep mevcuttur.

Olağandışı bilim

"Hayal gücü bilgiden daha önemlidir."
Albert Einstein

Belirttiğimiz gibi, olağan bilim, ne görüngü, ne de kuram düzeyinde yeniliklerin peşinde değildir ve zaten başarılı olması da buna bağlıdır. (Kuhn, s.135) Ancak görüngüler biriktikçe kuramlarla aykırılıkların ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelir. Bu aykırılıklar, zamanla kavram ve gözlem düzeyinde elle tutulur hale gelir ve tartışılmaya başlarlar. (Kuhn, s.148) Ancak bu tartışmalar genellikle açık fikirli bir ortamda yürümez. Çünkü, paradigmanın başarılı dönemlerinde ortaya konan ve deneylerle tam bir uyum içinde görünen kavramlar ve önermeler, zaman içinde soyut düzlemde katılaşır ve değişmez hale gelirler. Bu da bilim insanlarının bakış açılarında ciddi bir daralmaya karşılık gelir. Ayrıca paradigmanın açtığı yolda ciddi araştırmalar ve deneyler yaparak doğaya dair derin sırlara erişilmesi de paradigmaya bağlılığı ve katılığı artıran etkenlerdendir. Tüm bu etkenler, paradigmaya körü körüne bir bağlılığa ve değişmelere karşı bir direnişe neden olurlar. Ancak bu her zaman kötü bir şey değildir ve bilim insanlarının her itirazda durmalarını önleyerek paradigmanın ilerleyişinin ve gerçek aykırılıkların ortaya çıkışının yolunu açar. Çünkü

Thomas S. Kuhn (1922 - 1996)

gerçek aykırılıklar, ancak yeni görüngülerle bulunabilir ve yeni görüngüler de paradigmanın açtığı düşünsel ve teknik ilerleme yolunun sonunda oluşabilirler. (Kuhn, s.151)

Aykırılıklar aşılamadığında, bilim insanları bir bunalım dönemine sürüklenir. Mevcut kuramlara alternatif kuramlar öne sürülmeye başlar. Örneğin Kopernik'in modeli, Batlamyus'unkinin açıklayamadığı birçok gözlemin ve ateşli tartışmaların olduğu bir ortamda ortaya çıktı. (Kuhn, s.154) Galileo'nun yeni fiziği, Aristoteles'in fiziğinin kıyasıya eleştirildiği, Einstein'ın görelilik kuramı da, Galileo fiziğinin deneylerle çeliştiği bir ortamda öne sürüldü.

Bunalımların önemli bir tipik özelliği, bu dönemlerde kuramın farklı yorumlanış biçimlerinin artmasıdır. Aynı paradigmayı paylaşan bilim insanları farklılaşmaya, hatta ayrışmaya başlarlar. (Kuhn, s.159) Ancak bunalım, bilimsel ilerleme sürecinin devamı açısından büyük önem arz eder. Çünkü, bu dönemlerde paradigmanın hâkimiyeti sarsılmıştır ve yeni fikirlere aç, küçük de olsa bir kitle oluşmuştur. Ancak bu ortamda yeni fikirler desteklenip gelişebilir, paradigmanın mutlak olduğu ortamda değil. Bu olguya bir örnek de Aristarkos'un Kopernik'ten 18 yüzyıl önce Güneş-mer-

Kopernik'in (solda) Güneş-merkezli evren modeli, Batlamyus'un Dünya-merkezli evren modelinin açıklayamadığı birçok gözlem ve ateşli tartışmaların olduğu bir ortamda ortaya çıkmıştır.

kezli sistemi savunmuş olmasıdır. Ancak o dönemde Dünya-merkezli sistemin bir açmazı bulunmadığından, insanların bu öneriyi ciddiye alması ve desteklemesi için nedenleri yoktu. (Kuhn, s.165) Güneş-merkezli sistem ancak Batlamyus'un modelinin arapsaçına döndüğü 16. yüzyılda destek bulabildi.

Paradigmanın kendisinin "bilinmemesi" ve tartışılmaması, olağan bilim döneminin tipik bir özelliğidir. Çünkü, paradigma, ele aldığı sorunların çözümüne yönelik fazlaca araç sağlamakta ve bu sayede kendine bir bağlılık oluşturmaktadır. (Kuhn, s.166) Ancak olağandışı dönemde, paradigmanın içerdiği kabuller ve yöntemler sıkı tartışmalara neden olurlar. (Kuhn, s.129). Galileo'nun *Diyaloglar*'ı, Einstein'ın Heisenberg'le tartışmaları bu duruma örnek olarak verilebilir. Bunalım döneminde bilim insanları, paradigmanın felsefi analizini yaparlar, onu düşünce deneyi ve benzeri araçlarla kıyasıya zorlarlar. Tüm bunların nedeni, paradigmanın sağladığı sağlam temelin, verdiği rahatlığın silikleşmeye başlaması sonucunda bilim insanlarının buna mecbur kalmasıdır. Heisenberg bu dönemi, "bilimlerin oturduğu zeminin ayakların altından kayıp gitmesi duygusu" diyerek niteler. (Heisenberg, s.156)

Bilim insanları, bir paradigmayı hiçbir zaman doğrudan doğayla kıyaslayıp reddetmezler. Kıyaslama işlemi daima alternatif bir paradigmayı gerektirmiştir. Herhangi bir paradigmayı reddetme kararı, her zaman başka birini kabul etme kararıdır. (Kuhn, s.168). Çünkü, bir bilim, paradigmaya sahip olduğunda, paradigmasız araştırma yapması söz konusu olamaz. Paradigma artık bilimin gerek şartı haline gelmiştir ve bir paradigmayı reddetmek bilimi reddetmek demek olur. (Kuhn, s.170)

Bilimin olağan ve olağandışı dönemlerinin kesin çizgilerle ayrılmadığını da belirtmek gerekir. Öyle ki, olağandışı dönemin tipik özelliği olan açıklanamayan olgular, olağan dönemde de vardır. Zaten, olağan dönemde bilimin açıklayamadığı bir olgu olmadığını söylemek, bilimsel etkinliği yok saymak olur. Burada değişen, açıklanamayan olguların niteliğidir. İlkinde bunlar paradigmanın kesinlikle çözeceği bulmacalar olarak görülürken, ikincisinde paradigmanın tıkandığı aykırılık kaynaklarıdır. Ancak bu algılama da öznel olup bilim insanları arasında değişiklik gösterir. (Kuhn, s.170) Burada yaptığımız bu dönemsel ayırma, sadece bilim insanlarının çoğunluğu ve bilimsel atmosferle ilgilidir.

Heisenberg bilimsel paradigmanın bunalım dönemlerini, "bilimlerin oturduğu zeminin ayakların altından kayıp gitmesi duygusu" diyerek niteler.

Yukarıda paradigma değiştirmek olarak andığım olgu ise, bilim tarihinde nadiren görülür. Genellikle paradigmayı değiştiren bilim insanları değil, bilim insanlarının değişmesidir. Yeni buluşları yapıp yeni paradigmayı ekenler, genellikle genç bilim insanlarıdır, dolayısıyla takipçileri de genç bilim insanları olurlar. (Kuhn, s.183)

Bilimsel devrimler

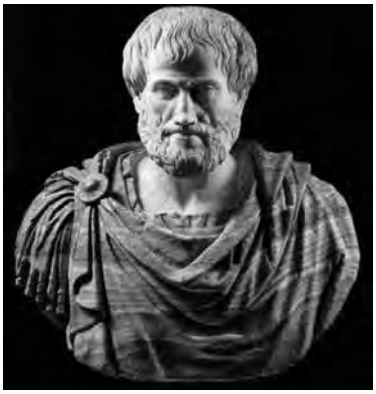
"Kurucularını unutmakta tereddüt eden bilim mahvolmuş demektir."
Alfred North Whitehead

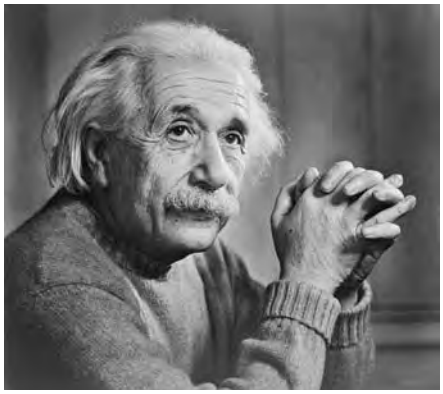
Bilimsel devrimler, yapıları gereği siyasal devrimlere benzerler. Siyasal devrimlerde eskiyen kurumlar yeni sorunlar karşısında yetersiz kalırlar, bu yetersizliği sezen bir grup insan da alternatif sistemler önerir ve eskisini destekleyen insanları devirdikleri zaman, yeni sistemi kurarlar. Bilimsel devrimlerde de aynı şekilde, bilim topluluğunun belli üyelerinin, belki de hatta bilim dışından kimilerinin bilim topluluğunun çoğunluğunu ikna etmesi veya devirmesi söz konusudur. (Kuhn, s.185) İki durumda da, karşıt paradigmalar dışında başvurulacak üçüncü bir ölçüt yoktur. Paradigmaların savunucuları, kendilerini savunmak için yine paradigmalarını kullanırlar. (Kuhn, s.187)

Bilimsel devrimde, eskinin bilim anlayışı bir miras olarak devralınmaz, daima eskiden bir kopuş vardır. Dolayısıyla bir bilimin tarihini kesintisiz bir birikim olarak görmek imkânsızdır, daima kesintiler, yüzlerce yıllık birikimin çöpe atıldığı devrimler vardır. (Kuhn, s.190)

Devrimler, aynı zamanda bir dünya görüşü değişikliği anlamına gelirler. Devrimden sonra aynı nesnelere farklı özellikler yükleyen bilim insanları, sanki farklı bir dünyada yaşar gibidir. (Kuhn, s.214) Örneğin Aristotelesçi, bir sarkacı, özü gereği düşmeye çalışan bir taşın ip tarafından engellenmesinin bir gösterisi olarak görürken, Galileocu için sarkaç, sonsuza kadar salınım hareketi yapacak bir taştan ibarettir. Aynı şekilde Aristotelesçi için düz yolda gittiği halde duran bir cismin durmasının nedeni hareket ettirici kuvvetin olmamasıyken, Galileocu için sürtünme kuvvetleridir. Benzer olarak, bir Batlamyusçu Ay'a baktığında bir gezegen görürken, Kopernikçiyse bir uydu görür. Devrimleri ortaya çıkaran buluşlarda da böyle bir ani dünya görüşü değişikliğinden bahsedebiliriz. Buluş yapan bilim insanları, gözlerinin bir anda açılmasından, bir yıldırım çakmasından ve benzeri şeylerden sonra bakış açılarının tamamen değiştiğini söylerler. (Kuhn, s.220)

Bilimsel devrimler, genellikle tarihe bugünden bakanlar tarafından görülmezler. Bunun birincil nedeni, bilim insanı adayının tarih bilincini budayan ders kitaplarıdır. Öğrenciler ders kitaplarında, bilimsel gelişimin bütünsel bir resminden ziyade, bazı kahramanların çabalarını

Fizikte Galilei (ortada) Aristoteles'in, Einstein da (sağda) Galilei'nin paradigmalarının dışına çıkarak, yeni paradigmalar kurdu.

ve buluşlarını kopuk ve steril bir biçimde görürler. Öğrenciler için sadece bu büyük buluşçular ve bunların oluşturduğu sürekli bir bilim geleneği vardır. Bu şekilde kurulan süreklilik algısıysa hiçbir zaman var olmamıştır. (Kuhn, s.239)

Bu süreklilik algısının bir özelliği de, bilimde hep aynı sorulara cevap aranmış olduğu sanısıdır. Deney aletleri geliştikçe ve yeni ve daha "akıllıca" deneyler tasarlandıkça, sorulara verilen cevapların değiştiği ve bilimin böylece ilerlediği düşünülür. Halbuki her devrimde cevaplarla beraber sorular, kavramlar ve bir paradigmanın tümü değişir. (Kuhn, s.241) Ders kitaplarına göre, yaşamış bilim insanlarının tümü, bilimin günümüzdeki amaçlarına yönelmişlerdir. Böyle olmayan -ki aslında böyle olanları çok azdır- veya böyle gösterilemeyen bilim insanları, ne kadar bilimin kurucuları arasında olsa da, görmezden gelinir. (Kuhn, s.242)

Bilimsel ilerleme konusunda Kuhn'un görüşleri

"Evrenin işleyişine esas olan ölçüler gizlidir."
Heraklitos

Kuhn'da bilimsel ilerlemenin nasıl modellendiğini kısaca açıkladıktan sonra, bilgisel anlamda bir ilerlemenin Kuhn'da bulunup bulunmadığını araştıralım. Gerçekten de, Kuhn'un anlayışının en çok tartışılan yönü, bir ilerleme içerip içermediğidir.

Karl Popper'in öne sürdüğü bilim anlayışında, kuramlar deneylerle doğrulanamaz, ancak yanlışlanabilirler. Çünkü deney, ancak doğanın çok küçük bir hacminin kısa bir zaman süresince simüle edilmesidir ve bu da bize, doğanın tümüne dair bir bilgi sağlayamaz. Kuhn ise, Popper'in doğrulamanın olamayacağına dair kanıtına katılmakla beraber, yanlışlamayı da reddetmektedir. Çünkü hiçbir kuram, hâkim olduğu herhangi bir anda tüm olguları açıklamakta değildir. Kuramın açıklayamadığı olgular yine kuram içinde kalarak çözülmeye çalışılırlar, bu çalışmalar başarısızlığa uğradığındaysa kuramın yerine, yine olguların tümünü açıklamayan ancak, bilim insanlarına daha makul gelen bir kuram geçer. (Kuhn, s.250)

Bilimsel ilerlemenin, Kuhn'un modelinde anlaşıldığı haliyle bulunamamasının nedenlerinden biri, devrimler sonucunda, doğaya yöneltilen soruların da değişmesidir. Örneğin Aristoteles'in dinamiğinden Newton'unkine geçiş bir ilerleme olarak yorumlandığında şöyle bir zorluk ortaya çıkar: Newton kuramı, cisimlerin birbirlerini hangi kuvvetle çektiklerini söyleyebilirken, Aristoteles'inkiyse bu çekimin nedenini açıklayabilmektedir. (Kuhn, s.252) Dolayısıyla bu geçişin bir ilerleme olarak modellenmesi sorunludur. Newton, Aristoteles'in cevap verdiği bir soruya cevap verememektedir. Newton paradigması hâkim olduğunda bu soru bilimin alanının dışına itilmiş ve uzun süre sorulmamıştır. Einstein dinamiğindeyse bu soru tekrar bilimsel bir soru olarak cevaplanabilmiştir.

Kuhn, bilimsel ilerleme konusundaki fikirlerini en açık haliyle anlatırken, felsefedeki ilerlemeyle analoji kuruyor. Felsefede tek tek düşünce okullarının kendi içinde ilerlemesi söz konusuyken, topyekûn bir ilerlemeden bahsedilemez. Felsefede ilerleme olmaması, Kantçılığın veya Platonculuğun kendi içinde ilerlemediği anlamına gelmez. (Kuhn, s.268) Bilimde de benzer şekilde, olağan bilim dönemlerinde tam anlamıyla ilerlemeden söz edilebilir. Paradigma öncesi ve devrimsel dönemlerde, birbiriyle uyuşmayan farklı görüşler arasında bir karşılaştırma yapılamadığından, bir ilerlemeden de söz edilemez. (Kuhn, s.269) Kuhn'un fikirlerinin en tartışmalı sonuçlarından biri kuşkusuz ilerleme fikrine zarar verip vermediği konusundadır. Farklı paradigmalar arasında karşılaştırma yapılamayacağı fikri, birçokları tarafından bilimsel ilerlemenin imkânsızlığı şeklinde yorumlanmış ve Kuhn'a karşı bir eleştiri olarak kullanılmıştır. Kuhn'un bilimsel faaliyeti **akıldışı** ve öznel bir uğraşa çevirdiği söylenmiştir. (Grünberg, s.276)

Aslında Kuhn, özelde bilimsel ilerleme, genelde de bilgi kuramı sorunu konularında net bir tavır almaz. Yerleşik bilimsel ilerleme anlayışına karşı çıkan Kuhn, doğrusal ilerlemenin tarihi geriye doğru yeniden yazarak oluşturulduğunu, tarihin kendisininse bunun böyle olmadığını gösterdiğini söylemekle yetinmektedir. Hatta bilim tarihindeki yeniden yazımın neredeyse George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen*

Dört'ündeki kadar yoğun olduğunu söyleyebilmektedir. (Kuhn, s.273)

Kuhn'un aşağıda yapacağım alıntısı, bu konu hakkındaki fikirlerinin son analizini yapmamıza yardımcı olabilir:

"Bu denemede betimlenen gelişmeci süreç, ilkel başlangıçlardan yola çıkan bir evrim süreci olmuştur: Art arda gelen ve her aşamasında doğanın biraz daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir süreç. Fakat söylenmiş ya da söylenecek hiçbir şey, bu sürecin belli bir yere doğru evrim yaptığını gösteremez. Bu boşluk kaçınılmaz olarak birçok okuru rahatsız edecektir. Çünkü bilimi, doğa tarafından önceden saptanmış bir amaca doğru sürekli yaklaşan hemen hemen tek insan çabası olarak görmek hepimizde kalıcı bir alışkanlık haline gelmiştir. … Bilimin hem varlığını hem de başarısını, topluluğun herhangi bir zamandaki bilgi düzeyinden hareket eden bir evrim olarak açıklayamaz mıyız? Doğanın belli bir tek tam, nesnel ve gerçek bir açıklaması olduğunu tasarlamak ve bilimsel başarının uygun ölçütünü de bizi bu son hedefe ne derece yakınlaştırdığında görmek gerçekten bu kadar yararlı mıdır? *Bilmek istediğimize-doğru-evrim* düşüncesi yerine, *bildiklerimizden-başlayan-evrim* düşüncesini koymayı bir öğrenebilirsek, belki böylece bir sürü rahatsız edici sorundan da kurtulmuş olurduk." (Kuhn, s.277-278)

Bu alıntıdan çıkarabileceğimiz ilk sonuç, Kuhn'un aslında realist olduğudur. Çünkü, bilimsel etkinliği, doğayı anlamaya yarayan bir uğraşı olarak konumlandırmaktadır. İkinci bir sonuç da, alıştığımız bilim anlayışının teleolojik (bir amaca yönelmiş) olduğunu düşündüğü ve buna inanmadığıdır. Kuhn'a göre, bizim zihnimiz ve dilimiz sınırlı, bilimsel sistemlerimiz de yapay ve kısıtlı olduğundan, doğayı anlayışımız, onun içsel ve nesnel anlamına ulaşmak yerine, her zaman değişecek, yanlışlanacak ve böylece ilerlemeye devam edecektir. Bu ilerleme tek bir düz çizgi üzerinde değil, çatallanan ve yön değiştiren bir çizgiler kümesi üzerinde olacaktır. Bilimin gittiği yön, tıpkı canlı türlerinin evriminde olduğu gibi, önceden belirlenmiş değildir ve o günün koşullarına göre şekillenir. (Kuhn, s.279) Ne tümevarımcı görüşün, ne de Popperist görüşün iddia ettiği mükemmelleşen bir **mutlak** bilim vardır; kendi sınırlı yolunda ilerleyen, gelişen ve sonunda affedilemez bir hata yapıp çöpe atılan **tarihsel bilimler** vardır. Bu alıntıdan çıkarabileceğimiz bir diğer önemli sonuç, Kuhn'un asla bir öznelci olmadığıdır. Bilimin **evriminde**, temelde bilim insanlarının tercihleri değil, bilimle doğa arasındaki ilişki vardır. Bir sonraki bilimsel paradigma, öncekiyle dilsel olarak karşılaştırılamasa da, doğayı daha iyi anlamamızı sağladığından **seçilmektedir**. Her devrim sonucunda doğayı anlamaya biraz daha yaklaşmaktayız, ama bu yaklaşma tek boyutta değil, daha karmaşık bir biçimde olmaktadır. (Kuhn, s.321) Belirtmemiz gereken bir diğer nokta da Kuhn'un görelilikçi olarak yorumlanmasının, alternatiflerden sadece biri olduğu, mutlak bir yorum olmadığıdır. Aşağıda da incelediğimiz gibi, Kuhn'un realist ve nesnelci yorumları yapılabilmekte, bunlar da Kuhn'un temel önermeleriyle çelişmemektedir.

Kuhn'a göre, bilimin düz çizgisel bir ilerlemesi yoktur; bilimin gittiği yön, tıpkı canlı türlerinin evriminde olduğu gibi, çatallanan ve yön değiştiren bir çizgiler kümesi üzerinde olacaktır.

Sonuç olarak, Kuhn'un, bilimi tek nesnel doğruya ulaşan bir araç değil de, "doğa ile bizim aramızdaki ikili oyunun bir parçası" olarak gören Heisenberg'le benzer düşündüğünü söyleyebiliriz. (Heisenberg, s.62)

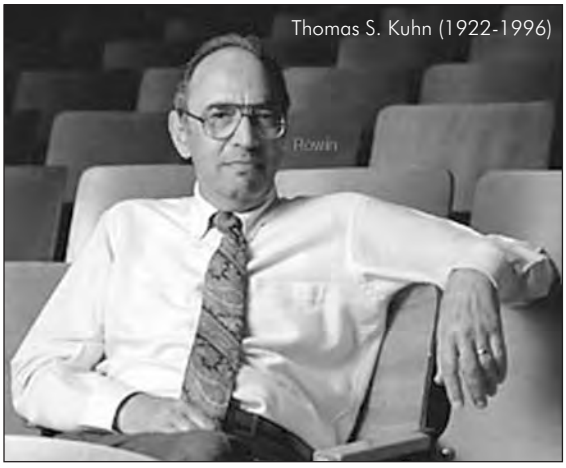
Teo Grünberg'den Kuhncu bir bilgi kuramı: Neo-rasyonalizm

Elimizde bir T kuramı olsun. Bu kuramın S sistemine uygulandığını kabul edelim. Klasik bir bilimsel kuram $H_1, H_2, \ldots, H_k$ bilimsel varsayımları ve $M_1, M_2, \ldots, M_l$ matematiksel ve mantıksal kurallarından oluşur. Kuramın sınanmasıysa onun gözlemlerle uyumlu olup olmadığına bakılmasıdır, yani $G_1, G_2, \ldots, G_m$ gözlem önermeleriyle sınanmasıdır. (Grünberg, s.286) Tipik bir sınama işleminde, kuramla gözlem önermelerinin bütününden bir önerme, yani tahmin çıkarsanır ve doğru olup olmadığına bakılır. Yani,

$H_1, H_2, \ldots, H_k, M_1, M_2, \ldots, M_l, G_1, G_2, \ldots, G_m \Rightarrow G$.

Eğer $G_1, G_2, \ldots, G_m$'in hepsi doğru ve G yanlışsa, $H_1, H_2, \ldots, H_k, M_1, M_2, \ldots, M_l$ önermelerinden en az biri yanlıştır. Matematiksel ve mantıksal kurallar a priori doğru kabul edildiğinden, bilimsel varsayımlardan en az biri yanlıştır. Ancak burada karşımıza birkaç sorun çıkıyor.

Birinci sorun, bilimsel gözlemlerin kuram yüklülüğüdür. Yani, $G_1, G_2, \ldots, G_m$ önermelerinin kavramsal düzeyde kuram içermesi, $H_1, H_2, \ldots, H_k$ önermelerine bağlı oluşudur. Bu durum, bilimsel varsayımları kendi başlarına sınama olanağını ortadan kaldırır. Bu durumun tipik bir örneği, bir nicelik ölçülürken, ölçüm aletlerinde kuramdan yararlanılmasıdır. (Grünberg, s.287) Kuhn da

Thomas S. Kuhn (1922-1996)

bu duruma dikkat çekmiş ve yeni bir görüngü bulmak için yapılan çalışmalarda tüm kavramsal kategorilerin önceden belirlenmiş olduğunu, bunun da bulunan görüngüyü yeni olmaktan çıkardığını söylemiştir. (Kuhn, s.140)

İkinci sorun, S sisteminin T kuramının uygulama alanına girip girmediğinin açık olmamasıdır. G önermesinin yanlış olması, illa ki T kuramının yanlış olduğunu bildirmek yerine, S sisteminin T kuramının uygulama alanında olmadığını gösterebilir. (Grünberg, s.287)

Bu sorunları çözmek için, T kuramının içindeki bazı önermeleri daha temel, dokunulmaz kabul edebiliriz. Yapılan her deneyde, yanlışlığı, bu önermelerin dışında kalan önermelerde ararız. Örneğin bir klasik mekanik deneyinde, Öklid geometrisinin uzaya uygulanabilirliğini kabul ederiz ve ulaştığımız bir yanlışlık bize hiçbir zaman Öklid'in beşinci postulatının yanlış olduğunu göstermemiş olur. Burada bir hiyerarşi içinde birbirine eklenen kuramlar topluluğunu sınadığımızı ve her deneyde bu hiyerarşinin en sonundaki kuramı yanlışlamaya çalıştığımızı söyleyebiliriz. (Grünberg, s.288)

Bu şemayı Kuhncu tarih modeliyle belirtirsek, kuramın değişmeyen temel kısmının paradigmayı oluşturduğunu söyleyebiliriz. Değişme, paradigma sınırları içinde olur. Değişme eğer, daha çok olguyu açıklayabilme yönündeyse, **nesnel ilerlemeden** bahsederiz. (Grünberg, s.292) Ancak paradigmaların, yani temel kuramların değiştiği bilimsel devrimler sonrasında, olguların ifade edildikleri dil ve hatta zaman ve mekân gibi temel kavramlar da değişime uğradığından, ortada karşılaştırılacak olgular olmayabilir. Buradaki ilerleme, zaman içinde yeni paradigmaya duyulan güven ve bağlılık sonucunda ulaşılan başarılar sonucunda ortaya çıkar. Sonuç olarak ortaya uzun dönemde **birikimsel nesnel ilerleme** çıkar. (Grünberg, s.294)

Kuhn'un iki dönemli tarih anlayışıyla bağdaşan bu bilgi kuramı da, bilimsel uğraşın içindeki mantıksal ve nesnel süreçler ile beklentiye ve tercihe dayalı öznel süreçleri bağdaştırması bakımından önemli. Ayrıca kuramlar arasındaki geçişin esnekçe yapılabilmesini sağlarken aynı zamanda bu geçişi rasyonalize edebilmesi de Kuhn'a yöneltilen irrasyonellik eleştirisinin savuşturulmasına yardımcı oluyor. Grünberg bu görüşü neo-rasyonalizm olarak isimlendirmekte ve bilimsel gelişimi en iyi açıklayan model olduğunu savunmaktadır.

Sonuç: yorumlar ve eleştiriler

"Doğaya akılcı biçimde bakan kişiye doğa da akılcı bakar."
G. W. F. Hegel

Kuhn'un önemi tarihe bir doğrultu ve yön dayatarak, bireylerin ve toplumların iradelerini sınırlayan, her şeyi bir "üst akıl"a havale eden pozitivizme bilim tarihi alanında ciddi bir saldırı yapmasındadır. Kuhn, tarihten verdiği örneklerle bilimsel gelişmenin doğrusal bir çizgi izlemediğini gösteriyor ve doğanın önceden belirlenmiş tek bir yorumu olduğu ve bilimin bu yoruma yaklaşmaktan başka bir şey yapmadığını reddediyor. Kuhn'un yıkmaya çalıştığı şey, tartışılmadan kabul edilmiş ve bilinçsizce dogmatikleştirilip bir ideoloji haline getirilen pozitif bilim anlayışıdır.

Bu noktada Kuhn'un maruz kaldığı iki eleştiri var: İlki, Kuhn'un bilim insanlarının rakip kuramlar arasında tercih yaparken irrasyonel davrandığını iddia ettiğini söyleyen görüş. Diğeri de, Kuhn'da bilimin uygulama ve teori alanında bariz bir şekilde görülen ilerlemişliğinin reddedildiğini söyleyen görüş. Şimdi sırasıyla bunları inceleyelim.

Kuhn, farklı paradigmalara bağlı iki kişinin öznel evrenlerinin ontolojik bakımdan farklı olduğunu iddia eder. Şüphesiz ki, solipsizme düşmek istemiyorsak aynı noktadan doğaya bakan iki kişinin aynı gözlem evrenine sahip olduğunu ve aynı sinirsel uyarılara maruz kaldığını kabul etmemiz gerekir. Ancak, duyumlardan gözleme ve düşünceye giden süreç alışkanlıklar, inançlar ve eğitimle şartlandırılmıştır. Dolayısıyla aynı sinirsel uyarıların sonuçları kişiden kişiye değişecektir. (Kuhn, s.304) Herkesin kabul edebileceği bu mantık yürütmeden sonra Kuhn bir adım ileri gider ve iki farklı öznel ontolojinin, yani paradigmanın karşılaştırılabileceği bir üst merci olmadığını söyler. İşte bu noktada, irrasyonalizm eleştirilerinin karşılanması gerekiyor. Önceki bölümlerde de söylediğimiz gibi, paradigmalar arası tercih biçimsel mantık yoluyla doğrudan kanıtlanamaz, ancak bir bilimsel topluluğun tüm üyelerinin, doğayı daha iyi anlamak gibi bir ortak amaçla bu tercihi yaptığını biliyorsak, Grünberg'in geçiş kuramı bizim için açıklayıcı olacaktır: Tercih edilen kuram öncekine kıyasla daha çok olguyu başarıyla açıklayabilmelidir. Ancak olguların da kurama bağlı oluşu ve açıklamanın birçok yönünün bulunması bu kıstası biçimselleştirmeye ve nesnelleştirmeye engel olur. Burada da bilim insanları topluluğunu sezgisinin ve tahmin gücünün rol oynaması gerekir. Bunlar bu süreci irrasyonel olarak yorumlamamıza temel sağlamayacağı gibi, ortada biçimsellik ötesi bir rasyonalizm vardır ki kanımca bu, daha da kuvvetlidir.

Kuhn ayrıca tarihsel süreçte birbirini takip eden herhangi iki kuramın gerçeğe yakınlık gibi bir sıralamaya tabi tutulamayacağını söyler. Çünkü, bizim ilerleme olarak gördüğümüz bir durumun içinde aynı zamanda gerileme de vardır. Yukarıda da verdiğimiz Newton fiziği ile Aristoteles fiziğinin karşılaştırılması örneğini verelim. Aslında, cevapladığı sorular ve kullandığı mekanizmalar nedeniyle Einstein fiziği Aristoteles'inkine Newton'unkinden daha yakındır. (Kuhn, s.321). Ancak bu durum, bilimsel süreci hiçbir gelişimin olmadığı bir kısırdöngü yapmaz. Hepimiz Newton fiziğinin Aristoteles'inkinden daha ikna edici ve daha açıklayıcı olduğunu düşünürüz. Kuhn da bunu "daha iyi" şeklinde ifade etmektedir (Kuhn, s.321). Newton fiziği daha çok alana uygulanabilmekte, daha çok soruya cevap verebilmekte ve her şeyden önemlisi, niceliksel çalışabilmektedir. Ancak yine de düz bir ilerleme hattından bahsedilemez. Bu noktada şunu sormak gerekir: Bilimsel gelişimin önemli, saygın, yararlı, vs. olması için neden düz bir çizgi üzerinde ilerlemesi gereksin? Her noktanın diğerinden daha ileride olması ve sonunda "varılacak" belirli bir hedefin olması, bilimsel gelişme için gerçekten de gerekli değildir. Bu gereksinim, rasyonalizme zorla sokulmuş bir ereksellikten başka bir şey değildir.

Bilim sosyolojisi alanındaysa Kuhn, bilimsel toplulukların belli davranış biçimlerini açıklaması bakımından önemlidir. Örneğin, belli bir paradigmaya bağlanan bilimsel toplulukların dogmatik olmaları, kendi varlıklarını yaratıcı düşünceye borçlu olduklarından, çelişkili görülür. Ancak Kuhn'un şemasında dogmatik dönemler ve yenilikçi dönemler aynı oranda önemli ve gereklidir.

Kuhn'a getirilebilecek en önemli eleştiriyse, doğrudan onun bilim tarihi anlayışıyla ilgilidir. Aslında Kuhn, ne kadar uğraşsa da paradigmaların önceliğini gösteremiştir. Örneğin, fizik alanında Galileo'dan beri birçok kuramsal değişiklik olmuş, ancak temel bilimsel metot neredeyse hiçbir değişime uğramamıştır. Newton fiziği ile Einstein fiziğinde evrenin geometrisi, zamanın ve uzayın doğası farklıdır. Yine Newton fiziği ile kuantum fiziğinde maddenin yapısı ve davranışı kökünden farklıdır. Ancak bu değişimler bilimsel yöntemin özünü etkilememiştir. Newtoncu da, Einsteincı da, doğaya bakar ve onu anlamaya çalışırken aynı ölçütleri kullanırlar: Deneysellik, niceliksellik, mümkün olduğunca az girdi kullanma vs. Kuhn, her devrimde bilime dair her şeyin yıkılıp yeniden oluşturulduğunu söylemektedir, ancak kanımca bilimin değişmeyen bir özü vardır. Dolayısıyla Kuhn'un paradigma anlayışı bu noktada şiddetle eleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

1) Ernst von Aster, *Bilgi Teorisi ve Mantık*, Sosyal Yayınlar, 1994.
2) Teo Grünberg, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
3) Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Kırmızı Yayınları, 2006.
4) Werner Heisenberg, *Fizik ve Felsefe*, Belge Yayınları, 2000.

ANI-ANLATI >
CHE'Lİ ANILAR
Fidel Castro
Türkçesi: Mehmet Harmancı-Murat Uyurkulak
"Fidel, sizlerle birlikte harika günler yaşadım. Senin yanında Füze krizinin hüzünlü ama gururlu günlerinde halkımızdan bir parça olmanın mutluluğunu hissettim. Ama artık dünyanın başka ülkeleri de benim mütevazı çabalarımı talep ediyorlar. Küba'nın başında olma sorumluluğun sebebiyle sana yasak olan şeyleri ben yapabilirim. Ayrılık saati geldi çattı..." (Che'den Fidel'e)

SİNEMA >
CHARLIE CHAPLIN
Derleyen: Kevin J. Hayes
Türkçesi: Hira Doğrul-Ahmet Ergenç
Dünyanın gelmiş geçmiş en ünlü komik karakteri Şarlo'nun yaratıcısı olan Charlie Chaplin, hızlı bir seri halinde çekip oynadığı ilk filmlerinden "Asri Zamanlar"a, "Şehir Işıkları"ndan "Büyük Diktatör"e kadar çeşitli filmlerine ve 2. Dünya Savaşı sonrasındaki anti-komünist cadı avı dönemindeki, ABD'ye girmesini yasaklatan tutumuna dair görüşleriyle...

SİYASET >
FRANSIZ DEVRİMİ'NE BAKIŞ
Eric J. Hobsbawm
Türkçesi: Osman Akınhay
E.J. Hobsbawm'ın bu kitabı, 1989'da, 200. yılı vesilesiyle Fransız Devrimi'nin günümüze gelen etkileri, Marksist ve revizyonist ekollere bağlı tarihyazımında uğradığı değişiklikleri ve iki yüz yılı aşkındır Devrim, Demokrasi ve Düzen dendiğinde güçlü izlerini halen nasıl koruduğunu anlatmaktadır...

SİYASET >
KIBRISLILIK
Derleyen: Mehmet Hasgüler
Kıbrıs ve bağlantısızlık hareketi konularındaki çalışmalarıyla bilinen akademisyen Mehmet Hasgüler'in derlediği bu çalışma, kendi dışındaki güçler ve uluslararası siyasi oyunlar arasında mütemadiyen statüsü değişen ve bu yüzden suni-gerçek kimlik arayışı bir türlü nihayete ermeyen Kıbrıslıların 'Kıbrıslılık' meselesini etraflıca irdelemektedir...

www.agorakitapligi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28
agorakitaplığı

Yediğimiz–içtiğimiz endemik bitkilerimiz

Endemik kekiklerle tatlandırılmış, endemik soğanlarla yasvanlanmış çorbanızı içtiniz, endemik bitkilerden yapılan sebzeli yemekler ve böreklerle karnınızı doyurdunuz, yanında yine endemik salataları iştah açıcı ve vitamin kaynağı olarak midenize indirdiniz, biraz doğa yürüyüşü yaparak ballıbabaların çiçekleriyle de yemeğinize çeşni kattınız, meyve tabağında Anadolu'nun has meyveleri alıç, üvez ve karayemişlerle de yemek faslını bitirdiniz; hemen kalkıp gitmeyin, içerde su kaynıyor, endemik dağçayı ve adaçayından yapılmış, üzerine de yine endemik göknar yaprağı atılarak kokulandırılmış bitki çayını içmeden sizi bir yere bırakmayız...

Hasan Torlak
Kültür ve Turizm Bakanlığı Müfettişi,
Kırsal Çevre Ormancılık Sorunları Araştırma ve Eğitim Derneği Üyesi

Ülkemizin Batı Karadeniz yöresi ve Marmara'nın kuzeyinde, şubat sonu ve mart başında havalar biraz ısınıp güneş kendini gösterdiğinde, nemli ve serin orman zeminlerinde de sonbahardan kalan ve kışın nemiyle çürümeye yüz tutmuş gazellerin altında tomurcuklanmalar olur. Kendini ilk gösteren ormanaltı bitkilerin arasında bir tanesi vardır ki, yöre insanı pişirerek yediği bu bitkinin çiçek tomurcuklarının büyümesini ve gazeller arasından yüzünü göstermesini sabırsızlıkla bekler. Ormana yolu düşen komşulara ilk sorulan sorulardan biri "Galdirekler çıkmış mı?"dır. Doğu Marmara'da "galdirek" olarak bilinen bu yabani sebze, Batı Karadeniz yöresinde az değişiklikle "kaldurak" şeklinde tanımlanır. Kış aylarının bitiminde, besin varlığı yeterli olmayan yoksul insanların yardımına yetişen kaldurak bitkisinin yılın iki mevsiminde iki farklı yemeği yapılır: Birincisi mart başında gelişen çiçek tomurcuklarının üzerine yumurta kırılarak yapılan, vitamin değerinin yanı sıra protein açısından da zengin olan kızartması; ikincisi de tomurcuklarından fışkıran pembe-eflatun renkli gösterişli çiçeklerinin olgunlaşmasına paralel olarak mayıs-haziran aylarında gelişen geniş yapraklarıyla yapılan lezzetli dolmasıdır. Bilimsel ismi *Trachystemon orientalis* olan bu yabani sebze Türkiye'ye endemik sayılmamakla birlikte, dünyada sadece Türkiye'nin kuzeybatısı ve Bulgaristan'da yetişmektedir. Batılı ülkelerin botanik bahçelerinde sergilenen bu yabani sebzemizin tanıtım tabelalarında sürekli Türkiye kaynaklı olduğu vurgulanmaktadır.

Tireli köylü kadınlar, kendileri ürettikleri ve doğadan topladıkları ürünleri satıyorlar.

Türkiye'ye endemik olmamakla birlikte, Türkiye'nin Doğu Karadeniz yöresi ve Gürcistan dışında yetişmeyen, yerel ismi "karayemiş" (*Prunus laurocerasus*) ve dünyada en önemli yetişme alanı Türkiye olan, meyvesi de haziran ayında olgunlaşan yabani meyvemiz, yöre halkı tarafından baş tacı edilir; adını ve tadını Karadeniz'den alan kara yağız bir meyvedir.

Bir de üvezlerimiz vardır Anadolu'da; Eylül'den itibaren olgunlaşmaya başlayan üvez ağacımızı ve onun muhteşem meyvesini tanıyan insan sayısı, tanımayanlardan kat be kat azdır Türkiye'de. *Sorbus domestica* olarak adlandırılan üvez ağacının dünyadaki esas yetişme alanı Türkiye topraklarıdır, Rize

ilimizde de endemik bir üvez türü olan *Sorbus caucasica var. yaltırıkii* yetişir. Eylül ayında, üvez ağacının meyveleri olgunlaşmaya başladığında, ağaç çevresinde bir hareketlilik ve canlılık görülmeye başlar. Balarılarıyla birlik olan yabanarıları sanki bir dinsel ayin yapmaya başlarlar ve hoş kokusunu aldıkları üvez meyvelerinin çevresinde, onun tuhaf kokulu lezzetli meyve nektarından tatmak için pervane olurlar. Eğer ağaçtan siz de meyve topluyorsanız, arıların vızıltılarının bedeninizde yarattığı ürperme ile birlikte meyvenin hoş kokusu, kendinizi tabiat ana tarafından organize edilen bir dinsel tören içinde hissetmenize yol açabilir: İşte Türkiye'ye özgü doğal meyve ve sebzeler böyledir, onlar sadece canlıları beslemekle kalmaz, aynı zamanda görsel ve fizyolojik özellikleriyle duygu ve kültürümüzü de şekillendirirler.

Yaylalarımızdan endemik kekik kokuları eksilmesin…

Yukarıda belirttiğimiz, yabancı ülkelerde de yetişmekle birlikte, asıl yaşam alanları Türkiye olan yerel nadir meyve ve sebzelerimizin yanı sıra, Türkiye dışında yetişmeyen, Türkiye içinde de belirli bir bölge dışında yaşayamayan, ancak yöre halkı tarafından meyve, sebze, baharat ve içecek olarak kullanılan lokal endemik ve çok nadir bitki türlerimiz bulunmaktadır: "Sütçüler kekiği, yayla kekiği veya toka kekiği" olarak adlandırılan, dünyada sadece Isparta ve Antalya dolayında doğal olarak yetişen endemik *Origanum minutiflorum*, Isparta'nın Sütçüler kazası ve bağlı köyleri Çandır, Gümü, Kesme, Beydilli, Yedimemetler'de doğadan toplanmakta ve piyasaya satılmaktadır. Bu kekik bahse konu köylerin yaylalarında bol miktarda yetişmekte olup yöre halkı için önemli bir geçim kaynağıdır. Birkaç yıl önce, halkın kekik hasadında azalma olduğunu gözlemesi üzerine, Sütçüler'in beş köyünde kurulan kooperatifler Bölge Orman İdaresi ile birlikte her yıl kekik hasat zamanının belirlenmesi uygulamasını başlatmış ve böylelikle kekiğin tahrip olmasının önüne geçilmiştir. Artık her yıl kekik toplama zamanı uzmanlarca belirlenmekte ve Eylül başlarına rastlayan bir tarihte aileleriyle birlikte yaylalara çıkan köylüler, muhtarlarca belirlenen alanlarda 15 gün süreyle kekik toplamaktadırlar. Kekik yerden beş santimetre kadar yukarıdan bıçkıyla kesilmekte ve böylece bitkinin kök yapısına zarar gelmemektedir. Toplanan kekikler kurutulup, işlenip, çuvallandıktan sonra, kooperatife teslim edilmektedir. Bu uygulama devam ettiği sürece endemik kekiğimizin neslinin tükenmesi söz konusu olmayacaktır. Bahse konu kekiğin yağ verimi oranı yüksek olup yılda 500 ton kadar üretilmektedir. (1) Görüleceği gibi, endemik bir Isparta bitkisi, yöre insanlarımızın ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Ama asıl önemlisi, dünyanın başka hiçbir yöresinde yetişmeyen lokal endemik bir kekiğin üretilerek piyasaya sunulmasıdır. Bu kekiğimizin satıldığı ambalajlarda endemik bir tür olduğu belirtilmelidir. Eğer Isparta'ya, özellikle Sütçüler ilçesine yolunuz düşerse, yörenin klasik yemeklerinin sunulduğu lokantalarında özellikle Sütçüler kekiği isteyiniz, garson anlamazsa yayla kekiği deyiniz, yine anlamazsa toka kekiği deyiniz; sofranıza getirilen endemik kekiği tatmadan önce eşsiz kokusunu içinize çekiniz; toka kekiğini size sunan insanları bu kekiği sürdürülebilir bir şekilde ve soyunu tüketmeden ekonomiye kazandırdıkları için yürekten kutlayınız, onlarla "toka" ediniz.

Adını ve de tadını karadenizden alan kara yağız bir meyve: Karayemiş (*Prunus laurocerasus*)

Aynı şekilde tehlike altında olmayan ve yalnızca Muğla ve Denizli illerine endemik olan, yöresel adı "çökelek kekiği" olan *Origanum hypericifolium* bu yörelerde toz haline getirilerek peynir ve yemeklerde baharat olarak kullanılmakta, ayrıca şeker hastalığının tedavisi amacıyla da çayı içilmektedir (2); yani hem besleyici hem de tedavi edici özelliklerinden yöre halkı yararlanmaktadır. Ancak her endemik kekiğimiz Sütçüler kekiği veya çökelek kekiği kadar şanslı değildir. Zira, Türkiye'nin en dar yayılışlı lokal endemik bir kekiği olan Kazdağı kekiği *Thymus pulvinatus*'un, Balıkesir'in Kazdağı yöresindeki yetişme alanı topu topu 30 metrekaredir. Temmuz-ağustos aylarında 1500 metre yükseklikte çiçeklenen bu nadir kekiğimiz köylüler tarafından çay

Yolu ormana düşen komşulara sorulur: "Galdirekler (kaldurak) çıkmış mı?" Çünkü bu yabani sebzenin (*Trachystemon orientalis*), çiçek tomurcuklarından kızartma, yapraklarından dolma yapılmaktadır.

yapmak amacıyla "köklenerek" hasat edildiği için bitki yok olma tehlikesi altındadır. Köylülerimiz bitkinin çok lokal endemik bir bitki olduğunu bilmeyebilir; ancak doğal veya kültüre edilmiş olsun, semeresinden yararlanılan bir bitkinin eğer köklerinden yararlanılmıyorsa, köklenerek hasat edilmesinin ülkemizin çoğu yerinde karşılaşılan vahşi bir toplama yöntemi olduğu bilinmelidir. Meyve ağaçlarımızın tepesindeki meyveyi toplamak yerine, işin kolayına kaçarak dallarını kırıp daldaki meyveleri yiyenlere, hatta daha da ileri gidip meyve ağacını kökünden sökerek o yılın meyvelerini topladıktan sonra ağacı da ölüme terk edenlere özellikle kırsal alanlarda yaşayanlarımız şahit olmuştur. Doğal unsurları, yaşaması gereken canlı birer varlık değil de yağmalanabilecek bir unsur gibi gören anlayışın,

Sütçüler kekiği (*Origanum minutiflorum*), dünyada sadece Isparta ve Antalya dolayında doğal olarak yetişir

daha doğrusu anlayışsızlığın ve eğitimsizliğin izdüşümleridir şüphesiz bu hoyratlıklar.

Antik Dönem insanları da bu endemik bitkilerle besleniyordu

Balıkesir ve Çanakkale dolayındaki Kazdağı köylüleri başka bir endemik tür olan Kazdağı göknarının (*Abies nordmanniana subsp. equi-trojani*) yapraklarını koku vermesi amacıyla içtikleri çayların içine atarlar ve çaylarını reçine kokulu bir şekilde içerler. Hititler döneminde soyun devamıyla özdeşleştirilen Kazdağı göknarı, her devirde "Anatanrıça İda" olarak kutsanan Kazdağı'nda yaşamaktadır bir tek. Dolayısıyla sadece kutsal İda Dağı'nda yetişen endemik

Üvez (*Sorbus sp.*) meyveleri olgunlaşmaya başladığında, balarıları çevresinde pervane olur. Fotoğraf: Faruk Akbaş.

bitki türlerini içeceklerinde kullananların bu uygulamalarının, mutlaka dinsel bir anlamı olmalıdır. Nasıl ki günümüzde hacca giden insanlarımız gittikleri yerden kutsal olduğuna inandıkları yiyecek veya içecekleri getiriyorlarsa, Antik Dönem'de de Kazdağı suları ve bitkilerinin böyle bir fonksiyon görmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

Tehlike altında olmayan ve çok yaygın olarak yetişen endemik bitkilerimiz de yemeklere çeşni olarak katılmaktadır. Bilimsel adını Ankara'dan alan ve Hititler Çağı'nda da kendisi için 30 gün süren bayram yapılan endemik Ankara çiğdeminin (*Crocus ancyrensis*) şubat ve mart aylarında gelişen yumruları pilavın içine katılarak "çiğdem pilavı" denen bir yemek yapılmaktadır. (3). Yine Adana ve Gaziantep yörelerinde yetişen bir başka endemik çiğdem olan *Crocus cancellatus*'un yumruları, bahar aylarında toplanarak yenir veya pişirilen pilavın içerisine katılır. (4, 5) Baharın ilk aylarında Anadolu'nun çiğdem zengini köylerinde sizi yemeğe davet ederler ve yemekte pilav olduğunu söylerlerse, hemen kabul edin; zira Anadolu'ya has endemik tatlar sizleri bekliyordur toprak ananın kutsal sofrasında.

Antik Dönem Anadolu insanı da bu toprakların bitkileriyle besleniyordu. Ama merak ettiğimiz konu, acaba Antik Dönem'de yenen Anadolu bitkilerinden endemik olanlar var mıydı? Evet, Antik Dönem Anadolu insanı da Anadolu'nun endemik bitkilerini tüketiyordu: Akdeniz ve Ege Bölgesi'nde yetişen *Arum dioscoridis* adlı yılanyastığı bitkisinin yaprakları ve kökleri Antik Dönem'de sirkeye batırılarak yenirdi. Bu bitki türünün bir endemik varyetesi olan ve "ağıotu" veya "yılanburçağı" olarak adlandırılan, Muğla, Antalya ve Burdur illerinde yetişen *Arum dioscoridis* var. *spectabile*'nin yaprakları zehirli olmakla birlikte, yapraklar haşlandıktan sonra yemeği yapılmaktadır. (6) Ama dikkat edin, ağıotu bitkisini yeterince veya hiç haşlamadan yiyen insanlarda, zehirlenmeler görülebilmektedir. Peki nasıl yemek yapılır bu ağıotu'ndan; önce yaprakları haşlanır, haşlanmış yaprakları pirinç ve bulgur ile kaynatılarak, ıspanak gibi yemeği yapılır. Aslında daha çok tıbbi olarak kullanılan bu endemik türümüzün yiyecek olarak da kullanılmasının mutlaka tıbbi nedenleri olmalıdır. Endemik bir zehirli bitkiyi yiyebilmek için mangal gibi yüreğe sahip olmanın yanı sıra, o yüreğin biraz da endemik olması gerekir. Eğer günümüzde Akdeniz veya Ege bölgesinin ücra bir köşesinde bir topluluk yılanyastıklarını veya ağıotlarını yiyecek olarak kullanıyor ve sizleri de yemeğe buyur ediyorsa, öncelikle bu yemek yapılırken bitkinin işlemden geçirilip geçirilmediğini mutlaka sorun, güvenilir olup olmadığını sorgulayın; aksi halde midenizi bozmanız veya zehirlenmeniz olasılık dahilindedir. Ancak

Türkiye'ye endemik Kazdağı kekiği *Thymus pulvinatus*'un, yetişme alanı topu topu 30 metrekaredir.

Çiğdem (*Crocus sp.*) yumrularından yapılan çiğdem pilavı, Hititler 'den bu yana bu topraklarda afiyetle yenir. Fotoğraf: Faruk Akbaş.

size önerimiz, endemik yılanyastığı bitkileriyle beslenen bu yöre insanları ile antik heykellerin yüz hatlarını karşılaştırın; kültürel miras ile biyolojik mirasın beraberce günümüze taşındığını, mermere tutunarak günümüze kadar gelen kültürel sürekliğin mermer dışında ayakta kalabilmesinin ikinci nedeninin bitkisel süreklilik olduğunu fark edecek, Antik Dönem bitki isimlerinin Toros Dağları'nda hâlâ yaşatıldığını da bu kültürel süreklilik çerçevesinde görebileceksiniz; Latincesi *Platanus* olan çınar ağacına Toros köylülerinin hâlâ "Bıladan" demeleri gibi…

Rakının yanına, bir de anasonlu salata ve turşu olsa…

İç Anadolu bölgesinde yaygın olarak yetişen endemik bir anason bitkimiz olan *Pimpinella anisetum*'un yöresel ismi "ezeltere" olup, bu anasonun yaprakları salatalara, meyveleri ise turşulara katılır. (7) Bu yüzden rakımıza hoş kokusunu veren anason bitkimiz, ayrıca turşu ve salatalarımızı da kokulandırmaktadır; çünkü anasonun kokusu Anadolu'nun has kokusudur. Bu endemik bitkinin doğal olarak yetiştiği Kayseri, Kütahya, Amasya, Erzincan ve Erzurum'daki akşamcı dostlarından rakı erbabına önerimizdir; endemik ezeltereli salata ve turşu ile donatılmış rakı masası hoş kokuludur, bizdendir.

Otlu peynirin endemik otları…

Akdeniz ve Orta Anadolu dışında, Doğu Anadolu Bölgesi'nde de Anadolu'ya özgü nadir bitkiler yiyeceklerde kullanılır. Örneğin bilimsel ismini Elazığ ilinin Harput ilçesinden alan bir yabani soğan olan *Allium* ***harputense***'nin (Harput yabani soğanı) yaprakları Muş, Batman ve Van yörelerinde otlu peynire katılır ve yemek yapımında kullanılır. (8) Evet işte gördünüz, dünyaca ünlü Van otlu peynirine özellik katan nadir bitkilerden birinin ismi Harput yabani soğanıdır. Dolayısıyla bu peyniri yerken aldığınız tadı dünyanın başka hiçbir peynirinde bulamazsınız, çünkü peynire özelliğini veren tat ve kokunun kaynağı bu toprakların bağrında yetişen nadir bitkilerdir. Harput yabani soğanı ismini Harput'tan almasına rağmen endemik saymamaktadır botanikçilerimiz onu. Ama bu Van otlu peynirinin endemiksiz olduğunu göstermez. Neden mi; Van otlu peynirine 70 çeşit bitki katılmaktadır. Bu türlerin 9 ayrı familyaya ait bitkiler olduğu belirlenmiştir. Bu bitkilerin en çok kullanılanları 19 tür ile maydanozgiller, 15 tür ile zambakgiller ve 12 tür ile nanegillerdir. Peynire katılan bitkilerin peynire hoş bir tat ve çekici bir görünüm kazandırmalarının yanı sıra, antiseptik özellikleri ve gıda öğeleri bakımından peyniri zenginleştirici etkileri bulunmaktadır. (9) Van otlu peynirine katılan bitkilerden 4 tür ise Türkiye'ye endemik türlerdir. Yöresel adı "çünk" veya "şelepuk" olan, Van ve Bitlis yöresi dışında doğal olarak yetişmeyen "tehlike" altındaki *Ranunculus poluninii* bu peynire katılan lokal endemik bir bitkimizdir. Bu nadir bitkimizin çiçekleri gösterişli ve altın sarısı renkte olup, taç yaprakların tabanı bal özü taşır. Eğer süpermarketlerde artık ambalajlı türleri de satılan Van otlu peynirinin "İçindekiler" bölümünde, bu bitkinin bilimsel adı veya yöresel ismi yazıyorsa, bu peyniri satın almayın! Ama daha da önemlisi Van yöresinde otlu peynir imal eden insanlarımıza peynir yapımında "çünk" veya "şelepuk" kullanmamalarını öğretin. Özellikle Bitlis'in Kotum (Küçüksu) yöresindeki Karz Dağı dolayında yapılan otlu peynirlerde her zaman peynirin hangi bitkiyle üretildiğini sorgulayın. Bu lokal türümüz gibi tehlikede olmayan endemik bitki türleri de otlu peynire tat katmaktadır. Van yöresinde "sov" olarak adlandırılan ve Doğu Anadolu'da yaygın olarak yetişen endemik *Heracleum crenatifolium* da Van otlu peynirine katılır. Van ilindeki Pirreşit Dağı'nın 3000 metrelerinde yetişebilen bu endemik türümüz yöre insanının kahvaltı sofralarına yüce dağların eşi bulunmaz koku ve tatlarını taşımaktadır. Van otlu peynirine katılan üçüncü endemik bitki bilimsel nitelemesini komşu Bitlis ilinden alır: *Gypsophila* ***bitlisensis***

a) Adana ve Gaziantep yörelerinde yetişen bir başka endemik çiğdem olan *Crocus cancellatus*'un yumruları da, bahar aylarında toplanarak yenir veya pişirilen pilavın içerisine katılır. Fotoğraf: Nasip Demirkuş.
b) Yılanyastığı (*Arum dioscoridis*; ağıotu) adlı bu bitkinin yemeğini yiyeyim derseniz, aman dikkat, çok lezzetli bir yemek de olabilir; size öte dünyayı da buldurabilir! Fotoğraf: Faruk Akbaş.

(Bitlis çöveni) olarak adlandırılan bu endemik bitkimiz her ne kadar tehlike altında olmasa da, yaşam alanı Kars, Bitlis ve Van illeri ile sınırlanan bölgesel bir endemik türümüzdür. Otlu peynire katılan 4. endemik bitki haziran-temmuz-ağustos aylarında yörede pembemsi leylak rengi çiçekler açan *Thymus pubescens* adlı bir kekik türümüzdür. Anadolu kültüründe her şeyin bir kuralı, adabı vardır. Van otlu peynirini yemenin de adabı, bu peynirin içine katılan nadir ve tehlikedeki endemik türlerin katıldığı peynirleri yememek, ürettirmemektir.

Yine bir başka endemik yabani soğan olan ve Tunceli yöresi dışında yetişmeyen, yöresel adı Munzur Dağı sarımsağı olan *Allium* ***tunceli-anum*** (Tunceli yabani soğanı) Ovacık ilçesinde gıda yapımı için toplanmaktadır. Ancak yörede işsizliğin artmasına paralel olarak doğadan aşırı şekilde yapılan toplama, 100-150 cm'e kadar boy atabilen bu gösterişli soğanın yaşamını tehlikeye sokmuştur. Görüleceği üzere Anadolu, toprağı üzerinde yetişen nadir bitkileriyle insanlarımızı beslemektedir. Besin olarak kullanılan bitkilerin endemik, yani nadir ve yöresel olmaları ise, o yöre mutfağına ayrıcalık katmakta, bir bakıma doğa ana nadir bitkileriyle üzerinde yaşayan insanlara endemik besinler sunarak o insanların yaşam kültürünün kaynağını da bu topraklardan çıkarmaktadır.

Tunceli yöresi dışında yetişmeyen, yöresel adı Munzur Dağı sarımsağı olan *Allium tuncelianum* (Tunceli yabani soğanı). Soldaki fotoğraf: Nasip Demirkuş.

İster kavur ye, ister salatasını yap…

Ege illerimizden İzmir, Denizli ve Muğla'da bu illere endemik bir "kaya marulu" bitkisi yetişir, bilimsel adı *Limonium effusum*'dur. Yerel adından da anlaşılacağı gibi bu bitkiden yemek yapılır. (6) Denizli ilinin çok bilinen antik kenti Hierapolis'de ve Pamukkale travertenleri dolayında da yetişen bu nadir bitkimiz yaz aylarında mor çiçekler açar. Egeli endemik kaya marulundan nasıl mı yemek yapılır? İşte size endemik bir yemek tarifi: Kaya marulunun taze yaprakları kıyılır, soğan ve domates katılarak yağda kavrulur, ayrıca taze yapraklar börek içi olarak da kullanılır. Bitkinin yapraklarından salata da yapılır. Sonra mı, sonra da afiyetle yenilir. Kaya marulunun mor çiçekleri gösterişli olduğundan yörede vazolara konularak estetik amaçlı da yararlanılır. Ayrıca bitki demetler halinde bağlanarak yol ve bahçe süpürgesi olarak kullanılır. Şimdi, her işe yarayan endemik kaya marulu bitkisinin niçin Hierapolis antik kentinde yaşayabildiği daha iyi anlaşılıyor. Çorak ve tuzcul toprakları sevdiğinden kanaatkâr olması, insanları beslemesi, Antikçağ'da kutsal ve Tanrısal bir renk olarak algılanan mor renkli çiçekleriyle bembeyaz Pamukkale'yi süslemesi gibi özellikleri, Antikçağ Hierapolis insanınca bu bitkinin Tanrısal bir hediye olarak algılanmasına ve antik kentte korunarak yetiştirilmesine neden olmuş olmalıdır.

Van otlu peynirine 70 çeşit bitki katılır. Yabani soğan da (*Allium sp.*) bunlardan birisidir. Fotoğraf: Faruk Akbaş.

Bodrum Yarımadası'nda yetişen ve yörede "kaldırak dikeni, devetabanı, devediken, kazayağı" olarak adlandırılan endemik *Eryngium campestre* var. *virens* adlı bitkiden Bodrum köylüleri yemek ve salata yaparlar: Bitkinin kökü haşlanıp limon suyu katılarak salata yapılabildiği gibi, körpe yaprakları soğan ve biberle kavrularak yemeği de yapılır. Ayrıca körpe sürgünlerinden de yemek yapılır. (6)

Orta Anadolu'da mayıs ayından itibaren ballıbabaya benzer, ancak ondan daha gösterişli bir çiçekli bitki, bozkırı pembemsi kırmızı renklere bürür. Hatta Ankara ilçesinin Gölbaşı ilçesinde bu endemik bitkinin oluşturduğu çiçek kolonileri yüzlerce metre uzunlukta topluluklar oluşturarak balarılarını kendilerine çekerler. Aksaray ilinde "sormukotu", Ankara dolayında ise "ballıbaba" olarak adlandırılan *Wiedemannia orientalis* adlı Anadolu'nın kırmızı çiçekli bitkisinin bu güzel çiçekleri Ankara ilinin Gölbaşı ilçesi halkı tarafından yenir. (10) Endemik Ankara çiğdeminin sarı çiçeklerini mart ayında yiyen Ankara insanı, besbelli mayıs ayında da ballıbabanın endemik kırmızısıyla açlığını giderir. İşte bu nedenlerle Ankara insanının mayıs ayında damarlarında dolaşan kırmızı kanın endemik olduğu söylenir.

Sıra meyve tabağında…

Endemik sofra mönümüzün meyve tabağında size önereceğimiz vitamin kaynakları alıçlardan oluşacak-

tır. Türkiye çapında yaygın olarak yetişen *Crataegus aronia* var. *aronia* (sarı alıç) ile *Crataegus bornmuelleri* adlı alıçlar ülkemiz genelinde yaygın yetişen, tehlike altında olmayan, dolayısıyla dokunmanızda, meyvelerini yemenizde kesinlikle bir sakınca bulunmayan endemik alıçlarımızdır. Bu alıçların meyveleri Anadolu insanınca meyve olarak tüketilmektedir. (11) Hititler'in alıç ağacı altında dua ettikleri, bir kıtlık olduğunda alıç ağacından kıtlığın ve felaketin ortadan kaldırılması için istekte bulundukları bilinmektedir. Hitit insanı bu duasını yaparken alıç ağacının altını da temizleyerek ona gözü gibi bakmış ve bu ağacın olduğu vadileri ibadet alanı olarak kullanmıştır. (12) Ülkemiz kültürünü bu kadar etkileyen, hatta en az 4 bin yıllık yemek kültürü geçmişi olan alıç meyvelerimiz ülkemiz meyve sektöründe yeterince değerlendirilmemektedir. Sadece sonbahar günlerinde ipe geçirilip görsel cazibesi artırılarak çok yerel ve ilkel olanaklarla kent pazarlarına inen alıçlarımızın daha organize ve modern işletme yöntemleri kullanılarak, manav veya market tezgâhlarına getirilmesi ne kadar da güzel olurdu. Hatta bu meyvelerimiz öylesine bilinçli bir şekilde üretilip pazarlanabilir ki; alıçlarımızın doğada katkısız, kendiliğinden sıfır maliyetle yetişerek "organik" nitelikte olmaları, bu özelliklerine "endemik" niteliklerin eklenmesi, ayrıca sinirleri yatıştırıcı ve hoş kokulu olmaları, alıç meyvelerimizin hayatımızda daha çok yer alması hakkını onlara vermiyor mu?

Çayımız da, yemek duamız da endemik…

Endemik kekiklerle tatlandırılmış, endemik soğanlarla yasvanlanmış çorbanızı içtiniz, endemik bitkilerden yapılan sebzeli yemekler ve böreklerle karnınızı doyurdunuz, yanında yine endemik salataları iştah açıcı ve vitamin kaynağı olarak midenize indirdiniz, belki biraz doğa yürüyüş yaparak ballıbabaların çiçekleriyle de yemeğinize çeşni

Ballıbabanın (*Wiedemannia orientalis*) çiçekleri pek ballıdır, yenir.

kattınız, meyve tabağınızda Anadolu'nun has meyveleri alıç, üvez ve karayemişlerle de yemek faslını bitirdiniz; hemen kalkıp gitmeyin, içerde su kaynıyor, endemik dağçayı ve adaçayından yapılmış, üzerine de yine endemik köknar yaprağı atılarak kokulandırılmış bitki çayını içmeden sizi bir yere bırakmayız: Mersin yöresinde "adaçayı", Karaman dolayında "dağçayı" olarak adlandırılan ve Mersin, Karaman ve Antalya illerine endemik olan *Sideritis congesta* adlı bitkinin çiçeklerini kuruttuk, kurutulan bu çiçekleri suda haşlayarak çay yaptık sizlere. (13) Çayımızı beğendiğinizi ve bu çayı bir daha nerede bulup içeceğinizi merak ettiğinizi tahmin ediyor, "Bu endemik bitkiyi nerede bulacağım da çayını içeceğim?" dediğinizi duyar gibi oluyorum. Tehlike altında olsaydı mümkün değildi, ancak tehlikede olmadığından size yetişme yerleri konusunda ipucu verelim: Bu endemik çayımız Anamur yakınlarında ve Akseki ile Manavgat arasında yetişmektedir. Ama yine de size önerimiz, bu bitkiyi çay yapmak için toplamayın, Anadolu insanını hayata bağlayan bir tür olarak bilin, sadece koklayın veya fotoğraflayın; endemik olmanın da o kadar ayrıcalığı olsun.

Çaydan sonra isterseniz size bir yemek duası önerelim, o da endemik: "Tanrım, beni Kazdağı kekiği ve şelepuk gibi gariban bitkilerden yapılmış yiyecek ve içeceklerden uzak tut ve bu bitkilere zarar vermeme izin verme, sen onları koru; korumaya muhtaç ve tehlikedeki bu bitkilerini yersem eğer, haşlanmamış endemik yılanburçağı yaprağından yapılmış yemek adamı nasıl çarparsa öyle çarpılayım ben de; tehlike altındaki bitkilerine bilmeden de olsa zarar verirsem salatasını ve yemeğini yediğim endemik Kaldurak dikeninin dikenlerine geleyim. Amin."

Endemik bitkiler manavlara, aktarlara, menülere, gıda ambalajlarına girse…

Ülkemiz dünya mutfağında her zaman ilk üç ülke arasında gösterilmektedir. Bitki zenginliklerimizin bunda katkısı olduğu bilinmekle birlikte, dünyada sadece Türkiye'ye özgü endemik bitkilerin, hatta çok lokal türlerin dahi yöresel yemek yapımlarında hem yemek hem de baharat ve tatlandırıcı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ülkemizin yenen endemik bitkilerinin tamamını kapsayan etnobotanik araştırmaların tamamlanmadığı, halen kısmi ve bölgesel bilgilere sahip olduğumuz düşünüldüğünde, bu yazı kapsamına girebilecek potansiyelde yeni endemik türlerimizin gelecekte tespit edileceği beklenmelidir. Nadir bitkilerden hazırlanan yiyecek ve içeceklerin de nadir ve eşsiz tatlara sahip olacakları muhakkaktır. Şimdi hayalimiz şu, büyük şehirlerimiz-

Ülkemizde yaygın olarak yetişen alıç, ne yazık ki, meyve sektöründe yeterince değerlendirilememektedir.

deki, organik ürünler satan yerlerle manav, aktar veya benzerlerinde, Türkiye'nin sadece endemik türlerinden oluşan yiyecek reyonu ne kadar da ilginç olurdu. Hatta yemeklerinde yer verdiği endemik tatları menüsünde bu özellikleriyle tanıtan lokanta daha bir ilgi çekerdi, ancak bu işletmelerde tehlike altında türler kullanılmamak kaydıyla. Piyasaya sunulan yiyecek, içecek ve baharat malzemelerinin endemik türlerinden olanların bilimsel isimlerinin ambalajlarına yazılması da bitkinin tehlike altında bir tür olup olmadığını kontrol açısından önemlidir. Örneğin marketlerde satılan Van otlu peyniri ambalajlarında, kullanılan bitkinin ismi "sirmo otu" gibi yöresel adlarla yazılmaktadır. "Sirmo" adı, yabani soğan (*Allium*) türlerine Doğu Anadolu'da verilen genel bir isimdir. Dolayısıyla bu ad bitkinin cins adı olabilmekte, ancak tehlike altındaki bir bitkinin kullanılıp kullanılmadığının anlaşılmasına olanak tanımamaktadır. Dolayısıyla doğadan toplanarak yiyeceklerde kullanılan bitkilerimizin tehlikedeki türler olup olmadığını anlamak, gerekirse bilinçli tüketici davranışını ortaya koyarak bunları tüketmeme hakkımızı kullanabilmek için içeriğindeki bitkinin tam bilimsel adının mutlaka yazılması gerekli görülmektedir. Bu zamana kadar satılan hiçbir üründe kullanılan bitkinin "endemik" olduğunu belirten bir ibareye tarafımızdan rastlanmamıştır. Ancak bu konuda bir ilke imza atmak isteyen üretici, dağıtıcı veya satıcıya sözümüzdür; tehlike altında olmayan endemik bir ürünse sattığın, sayesinde ekmek yediğin bu yerli bitkimizi bu özelliği ile tanıtıyorsan ve koruyorsan, aşk olsun sana hemşerim, aşk olsun!..

DİPNOTLAR VE KAYNAKLAR

1) Hüsnü Can Başer; "Her Derde Deva Bir Bitki: Kekik", TÜBİTAK *Bilim ve Teknik Dergisi,* Mayıs 2001.
2) Şenay Sönmez, Balıkesir Üniversitesi, yükseklisans tezi.
3) Füsun Ertuğ, "Baharın Müjdecisi Çiğdem (Crocus) ya da ANTAHSUM.SAR, Hititler Devri Anadolu Florasına Küçük Bir Katkı", *TÜBA-AR Dergisi,* Sayı: 3, 2000.
4) Mustafa Keskin, Kerim Alpınar; "Kışlak (Yayladağı-Hatay) Hakkında Etnobotanik Bir Araştırma", *Ot Dergisi,* Sayı: 2002/2.
5) Ergun Özuslu, "Sof Dağı (Gaziantep) Yöresindeki Bazı Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri ve Mahalli Adları", *Kırsal Çevre Yıllığı*, KIRÇEV Yayını, Ankara, 2005.
6) Ertan Tuzlacı, "Bodrumda Bitkiler ve Yaşam", İstanbul, 2005.
7) Hüsnü Can Başer, "Anason", *Bağbahçe Dergisi,* Mart-Nisan 2007 sayısı.
8) Bülent Demirbudak, *Cumhuriyet Gezi Dergisi,* 19 Eylül 2007 sayısı.
9) Avni Öztürk, Suzan Öztürk, Şerif Kartal; "Van Otlu Peyniri'ne Katılan Bitkilerin Özellikleri ve Kullanışları", *Ot Sistematik Botanik Dergisi,* Sayı 2, 2000.
10) I. Şimşek, F. Tekin, E. Yeşilada, Ş. Yıldırımlı; "Ankara Gölbaşında Yabani Bitkilerin Kullanılış Amaçları ve Şekilleri Üzerinde Bir Araştırma", *Ot Dergisi,* Sayı 2, 2001.
11) Ali Duran, Fatih Satıl, Gülendam Tümen; "Balıkesir Yöresinde Yenen Yabani Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri", *Ot Sistematik Botanik Dergisi,* 2001/1.
12) Güngör Karauğuz, *Hitit Mitolojisi,* Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.
13) Gökhan Abay, Ayhan Kılıç; "Pürenbeleni ve Yanıktepe (Mersin) Yörelerindeki Bazı Bitkilerin Yöresel Adları ve Etnobotanik Özellikleri", *Ot Dergisi,* Sayı 2, 2001.
14) Ertan Tuzlacı; *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
15) Tuna Ekim, Mehmet Koyuncu, Hayri Duman, Zeki Aytaç, Nezaket Adıgüzel; *Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı* (Eğrelti ve Tohumlu Bitkiler), Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Van 100. Yıl Üniversitesi, Ankara, 2000.
16) P. H. Davis, *Flora of Turkey and the East Aegean Islands,* Edinburg at the University Press, 1969.

E-Posta: htorlak@hotmail.com

6. Akdeniz Şampiyonası

Vahap Şanal- Jovana Vojinovic

10-18 Ocak tarihleri arasında Kemer'de düzenlenen 6. Akdeniz Satranç Şampiyonası sona erdi. Turnuvada, Ioannis Georgiadis (Yunanistan) ve Anthony Wirig (Fransa) 6,5 puan alarak ilk iki sırayı paylaşırken, Türkiye Şampiyonu Mikhail Gurevich 6 puanla üçüncü oldu. Genç oyuncularımız Mert Erdoğdu ve Kıvanç Haznedaroğlu yine 6 puan alarak 8-9. sıraları paylaştılar.

Turnuvada en büyük çıkışı ise, 5 puan alarak 16. olan 11 yaşındaki Vahap Şanal yaptı.Şanal, Akdeniz Bayanlar Şampiyonu Jovana Vojinovic'i yenerken, şampiyonlarımızdan Umut Atakişi ile yaptığı maçta beraberlik aldı.

Mert Erdoğdu-Mikhail Gurevich
Akdeniz Şampiyonası - 2009, 3. Tur

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Ac3 Af6 4. Fg5 dxe4 5. Axe4 Abd7 6. Af3 h6 7.Axf6+ Axf6 8. Fe3 Fd6 9. Fd3 b6 10. Ve2 Fb7 11. O-O-O Ad5 12. Ae5 Vf613. Fb5+ c6 14. Fxc6+ Fxc6 15. Axc6 O-O 16. Ae5 Kfc8 17. Ad3 a5 18.Vf3 Vg6 19. a3 Ka7 20. Şd2 Kac7 21. Kc1 b5 22. g3 b4 23. axb4 Kxc2+ 24. Kxc2 Kxc2+ 25. Şxc2 Axb4+ 26. Şb3 Vxd3+ 27. Şa4 Vc2+ 28. Şb5 Ad5 29. Fc1 Vc8 30. Vd1 Ab4 31. Vf3 Va6+ 32. Şa4 Ad5 33. Vb3 Ab6+ 0-1

Vahap Şanal- Jovana Vojinovic
Akdeniz Şampiyonası - 2009, 7. Tur

1. e4 e6 2. d4 d5 3. Ad2 Ac6 4. Agf3 Af6 5. e5 Ad7 6. Fb5 a6 7. Fxc6 bxc6 8. Ab3 c5 9. Fg5 Fe7 10. Aa5 Ab8 11. Fxe7 Vxe7 12. c3 O-O 13. O-O Fd7 14. Vc2 Ka7 15. Kfe1 h6 16. h4 Kc8 17. Kac1 c4 18. b4 cxb3ep 19. axb3 c5 20. dxc5 Vxc5 21. b4 Ve7 22. g3 Kac7 23. Vd2 Fb5 24. Ad4 Fc4 25. Ka1 Ve8 26. f4 Fb5 27. Ke3 Ad7 28. f5 Kd8 29. Vf2 Kdc8 30. Vf3 Ve7 31. Kc1 Şh7 32. Vg4 Ke8 33. Kce1 Ab6 34. Kf3 Aa4 35. Kee3 Ab2 36. Kf4 Aa4 37. Vf3 Vd8 38. fxe6 fxe6 39. Vg4 Ve7 40. Kff3 Ab2 41. h5 Vg5 42.Vh3 Kce7 43. Kf4 Ad1 44. Ke1 Axc3 45. Af3 Ae2+ 46. Kxe2 Vxf4 47. gxf4 Fxe2 48. Ad4 Fb5 49. Vg4 Fd7 50. Vg6+ Şg8 51. Aac6 Kf7 52. f5 Fxc6 53. fxe6 Kfe7 54. Axc6 Kxe6 55. Vc2 Şh8 56. Va4 Kc8 57. Ad4 Kxe5 58. Vxa6 Kf8 59. Vd3 Kg5+ 60. Şh2 Kf4 61. Af3 Kxh5+ 62. Şg3 Kxb4 63. Vg6 Kh1 64. Ve8+ Şh7 65. Ve6 Kb8 66. Vf5+ Şh8 67. Vxd5 Khb1 68. Ae5 K1b5 69. Vd6 K5b6 70. Ve7 Kf6 71. Şg4 Kb5 72. Ve8+ Şh7 73. Vxb5 Kf8 74. Vd5 Kf2 75. Ad7 Kb2 76. Şg3 Şg6 77. Af6 Kb6 78. Ae4 Şh7 79. Şg4 Kd6 80. Axd6 1-0

Mikhail Gurevich – Vahap Şanal
Akdeniz Şampiyonası - 2009, 8. Tur

1. d4 Af6 2. Fg5 Ae4 3. Ff4 c5 4. f3 Va5+ 5. c3 Af6 6. d5 d6 7. e4 g6 8. a4 Fg7 9. Aa3 O-O 10. Fd3 Abd7 11. Ac4 Vd8 12. Ae2 b6 13. O-O a6 14. Fe3 Ae5 15. Axe5 dxe5 16. a5 Ad7 17. axb6 Vxb6 18. Va4 Vd6 19. Vc6 Kb8 20. Kfb1 Fb7 21. Vxd6 exd6 22. Fxa6 Fxa6 23. Kxa6 Ab6 24. Fc1 Ac4 25. Ka4 Ab6 26. Ka2 Ac4 27. Ka4 Ab6 28. Kaa1 Ka8 29. b3 f5 30. c4 fxe4 31. fxe4 Ad7 32. Ac3 Kxa1 33. Kxa1 Kb8 34. Ka3 h6 35. Şf2 Kf8+ 36. Şe2 Af6 37. Fe3 Kf7 38. Ka8+ Şh7 39. Kd8 Ff8 40. Ab5 Ad7 41. Fd2 Şg7 42. Ac7 Şf6 43. Ae6 Şe7 44. Ka8 g5 45. Fa5 Şf6 46. Fc7 Fe7 47. Ka6 1-0

Soru-1 **(Beyaz oynar, kazanır)**

Piasetski-Rajkovic (Stip, 1977)

1- Fe6 Kxe6 2- Kb6 h1=V 3- e8=V Şf5 4- Vxe6+ Şxf4 5- Vh6+

Soru-2 **(Siyah oynar, kazanır)**

Karpov-Salov (Rotterdam, 1989)

1- ... Vh1 2- Şf4 Vh5 3- Şe3 Vxe5 4- Şd2 d4

Soru-3 **(Beyaz oynar, kazanır)**

Smyslov-Chandler (Hastings, 1988)

1- Vg6 Kg8 2-Fe4

*Yaşamın Tüm Çeşitliliği'*ne yazarın Önsözü

Alçakgönüllü bir öneri

"Yaşamın Tüm Çeşitliliği", daha önceki bir kitabımın "Wonderful Life"ın (Harika Yaşam) bir tür yol arkadaşıdır. İkisi birlikte, yaşamın tarihi ve anlamına dair bütünsel ve geleneklere uymayan bir görüş -bizleri, bu tarih içindeki insanın konumuna yönelik düşüncemizi yeniden kavramlaştırmaya zorlayan bir görüş- geliştiriyorlar.

Stephen Jay Gould

Ünlü yaşambilimci Stephen Jay Gould'un *Yaşamın Tüm Çeşitliliği* adlı yapıtı, Ocak 2009'da Versus Yayınları'ndan çıktı. Bu önemli kitabı, yazarın kitaba yazdığı Önsöz'ü aktararak tanıtıyoruz.

İsa'nın savurgan oğul meselinden tutun da Tennesse Williams'ın Kızgın Damdaki Kedi'sine dek uzanan eski bir yazınsal temada, en çok sevilen çocuğumuz çoğu kez, yavrularımızın arasında en sorunlu ve yanlış anlaşılmış olanıdır. Çok ama çok sevdiğim, dik başlı oğlum *Yaşamın Tüm Çeşitliliği* (1) için kaygılanıyorum. Birbirinden farklı üç kök (ve rota) aracılığıyla on beş yıl boyunca bu kısa kitabı besleyip büyüttüm: 1) Yaşam tarihi hakkındaki kişisel düşüncemi gözden geçirirken bir gün birdenbire farkına vardığım ve 1988'de Paleontoloji Derneği toplantısının açılış konuşması sırasında teknik bir form halinde sunduğum, evrimsel eğilimlerin doğasına dair bir kavrayış; 2) Yaşamımı tehdit eden bir hastalık sırasında bana fazlasıyla umut ve teselli veren istatistiksel bir buluş; ve 3) Amerikan popüler kültürüne ait büyük bir meseleye; beyzboldaki 0,400 ortalamanın (2) kayboluşuna dair, bir kez kavramlaştırılınca apaçıklığı ve zorunlu doğruluğuyla beni sarsan, ancak tüm geleneksel açıklamalara tamamen karşıt bir açıklama.

Tüm bu üç kök, entelektüellere kişisel olarak çok heyecan veren, yaygın bir kavrayıştan ortaya çıktı - eski bir görme tarzını tersine çevirip, önceden bulanık, şekilsiz ve formüle edilmemiş olan bir şeyi, belirgin ve düzenli hale getiren evraka (buldum) ya da "işte bu!" anı (Burada, mutlaklara yönelik kibirli bir iddiadan değil, tamamen kişisel bir deneyimden söz ediyorum. Ancak bu tür keyifli buluş anları, kişinin gözlerindeki örtüyü kaldırıp kişisel mizaca özgü engelleri paramparça edebiliyor. Dünyanın geri kalanının sizin keşfettiğiniz şeyi daha önceden bilmesi her zaman mümkün. Fakat bazı buluşlar genellikle yenidir.). Bu kavrayışım, eğilimleri tamamen farklı bir şekilde görmeme yol açtı: "Yukarı ya da aşağı doğru hareket eden bir şey" olarak değil, bütün bir sistem içindeki varyasyon değişimleri olarak eğilimler (kitabıma bu yüzden Mükemmelliğin Yayılması alt başlığını verdim).

Bu kavrayışla birlikte -iki nedenden dolayı- korkmaya başladım. Birincisi, bu tema ilk anda küçük ve olağandışı gibi gelebilir. Eğilimlere yönelik farklı bir açıklama neden genel ilgiyi uyandıracak bir konuya dönüşsün ki? Üstelik ve ikincisi, bu can alıcı yeniden formülleştirme çabası (genişleyen ya da küçülen tüm sistemlere dair düşünme), temelde istatistikseldir ve grafik olarak sunulması gerekir. Anlaşılmaz olmaktan korkmadım. Ana fikri olabildiğince basit (gizli kapaklı bir matematik ifadesi değil, kavramsal bir tersine çevirme); argümanı (cebirsel yollardan değil) tamamen tablolar halinde sunabileceğimi biliyordum. Ayrıca, ilk önce genel amacı anlatıp, ardından iki ana konuya -0,400 ortalamanın ve yaşam tarihindeki ilerleme probleminin çözümüne- geçmeden önce, bir takım basit ve hazırlayıcı örnekler geliştirip, argümanı özenle tasarlamak zorunda kalacağımı da biliyordum.

Gelgelelim insanlar bu kitabı okuyacaklar mıydı? Okurlar, önemli yeniden formülleştirmelere ulaşmak için zaruri ön hazırlıklara katlanacaklar mıydı? Matematik üslubu kokan herhangi bir şeye yönelik kültürel isteksizliğimiz göz önünde tutulduğunda, okurlar, grafiklerle sürdürülen gelişim boyunca ilgilerini sürdürecekler miydi? Yine de bu kitabın, geniş bir uygulama alanına sahip yeni bir tartışma sunduğuna -ve ısrarcı okurların tatmin olabileceklerine ve savurgan oğlunu bağışlayan (ve diğer, ısrarla söz dinleyen çocuğuna merhamet gösteren) babayla mutabık kalacaklarına- ikna oldum: "Eğleneceğimiz ve memnun kalacağımız doğruydu."

Öyleyse sizinle bir anlaşma yapalım. Poker oynarken, zenginleştirici olmasa da, aydınlatıcı pek çok saat geçirmiş biri olarak bir bahis önermek istiyorum size. Bu kitabı sonuna kadar okuduğunuz takdirde, ödül kazanacağınıza dair bahse giriyorum (muhtemelen benim full house'umu (3) bile alt edecek bir royal flush (4) ile). Karşılığında bu kitabı (diğer yazılarımdaki kontrol edemediğim düşüncelerimle kıyaslandığında, dikkate değer ölçüde) kısalttım, (iki ana örneğe doğru yöntemli şekilde geliştirerek) açık ve eğlendirici hale getirdiğimi umuyorum; büsbütün şaşırtıcı, önemli ve görünüşe bakılırsa ilişkisiz iki fenomenin, burada geliştirilen kavramsal aygıt sayesinde açıklanabileceği vaadinde bulunuyorum.

Kitabı başından sonuna dek okumanın ödülleri iki katlı olacak. Birincisi, bütüncül sistemlerde varyasyonun araştırılmasına yönelik kendi yaklaşımımın, çok sözü edilen iki mesele için hakiki çözümler önerdiğini sanıyorum. Bu meseleler, tek bir öz ya da örnek yardımıyla bütün bir sistemi temsil eden -ve

ardından bu varlığın zaman içerisinde nasıl hareket ettiğini araştıran- geleneksel Platoncu tarzda araştırılmış olsalardı, kafa karıştırıcı ve tutarsız olarak kalacaklardı. Her iki çözümü de özellikle tatmin edici buluyorum, çünkü bunlar, çok radikal çözümler değil, kolaylıkla anlaşılabileceklerini düşünüyorum. Daha doğrusu her iki çözüm de çok anlamlı duruyor ve gözden geçirilmiş, varyasyona dayalı perspektifi özümsediğiniz anda, bu çözümler, geleneksel görüşün gerçek paradokslarını ortadan kaldırıyorlar. Hemen hemen her atletik faaliyette rekor performanslar geliştirilirken, geleneksel yaklaşımın ileri sürdüğü gibi, fırlatılan topu beyzbol sopasıyla karşılayanların kötüleşmesi yüzünden 0,400 ortalamanın kaybolmuş olduğuna nasıl inanabiliriz? Benim yaklaşımıma göre, 0,400 ortalamanın kaybolması aslında, beyzboldaki artan oyun mükemmelliğini gösteriyor - ve bu durum, (probleme yönelik geleneksel düşünme tarzlarıyla tutarlı şekilde kavranamayacak) tatmin edici bir anlam taşıyor.

Aynı şekilde, ilerlemenin bir bütün olarak yaşam tarihinin karakteristiği olduğunu, hatta evrimdeki yönlendirici bir kuvveti temsil ettiğini reddetmek için hem kuramsal (Darwinci mekanizmaların doğası) hem de olgusal (canlılar arasındaki bakterilerin ezici hakimiyeti) bir dizi etkileyici argümanı peş peşe sıralayabilmeme rağmen, haklı olarak, insanların eşi benzeri bulunmaz karmaşık yaratıklar oldukları fikrine sarılıyor ve -akla yatan, dar görüşlü, gerekçelerden ötürü- bu gerçeğin bir eğilimi göstermesi gerektirdiği konusunda bayağı ısrar ediyoruz. Mamafih ilerlemenin gerçekten de yaşam tarihinde yaygın olmadığını, hatta bu tarihi belirlemediğini bilmekle birlikte, *Yaşamın Tüm Çeşitliliği*'nin açıklama aygıtı, insanın konumuna dair bu sağduyusal görüşü korumamızı sağlıyor.

İkincisi -aslında haddimi aşmadan bunun nasıl söyleneceğini tam olarak bilmiyorum ama- bu kitap daha genel amaçlar taşıyor, çünkü *Yaşamın Tüm Çeşitliliği*'nin ana argümanı, gerçekliğin doğasına yönelik bir iddiada bulunuyor. Diğer insanların daha önce başka türlü ifade ettiklerinden farklı şeyler söylemiyorum; ne var ki genellikle daha önce bir araya getirilmemiş geniş bir olaylar dizisini, ayrıntılı şekilde açıklamaya çalışıyorum. Ve iddiamı felsefi soyutlamanın semavi alemine yanlı bir cephe saldırısıyla (gerçekliğin doğasına saldırmanın ve okuyucunun güvenli suları tercihiyle sınırlı ilgiyi garantilemenin alışıldık yolundan) değil yumuşak örneklerle yapıyorum. Okurlarımdan Darwinci devrimin en derin anlamını sonunda ve tamamen, nakite çevirmelerini ve doğal gerçekliğe, çeşitli bireylerden oluşmuş popülasyonlar olarak bakmalarını -yani, bizzat varyasyonu, "dünyanın yapıldığı şey" anlamında "gerçek" ve indirgenemez olarak anlamalarını- istiyorum. Bunu yapmak için, Platon kadar eski bir düşünce alışkanlığından vazgeçmemiz ve popülasyonları ya ortalama değerler (genellikle "tipik" olarak algılanan ve bu nedenle sistemin soyut özünü temsil eden) ya da uç örnekler (özel değeri için seçilmiş; 0,400 vuruş ya da insanın karmaşıklığı) olarak tasvir etme eğilimimizin merkezindeki safsatanın farkına varmamız gerekiyor. Bu kitabın alt başlığı -Platon'dan Darwin'e Mükemmelliğin Yayılımı- iki yaklaşımı ve Darwin'in çözümüne sahip olmanın önemi özetliyor.

Yaşamın Tüm Çeşitliliği, daha önceki bir kitabımın *Wonderful Life* (*Harika Yaşam*)'ın (1989) bir tür yol arkadaşıdır. İkisi birlikte, yaşamın tarihi ve anlamına dair bütünsel ve geleneklere uymayan bir görüş -bizleri, bu tarih içindeki insanın konumuna yönelik düşüncemizi yeniden kavramlaştırmaya zorlayan bir görüş- geliştiriyorlar. *Harika Yaşam*, evrimdeki herhangi bir olayın kestirilemez ve ihtimallere bağlı olduğunu iddia ediyor - ve *Homo sapiens*'in kökenine, beklenen bir sonuç olarak değil, tekrarlanamaz bir olay olarak bakılması gerektiğini vurguluyor. *Yaşamın Tüm Çeşitliliği* ise ilerlemenin yaşam tarihini belirlediğini hatta genel bir eğilim olarak mevcut olduğu fikrini reddetmek üzere genel bir argüman sunuyor. Bu tür bir bütün olarak yaşam görüşü içinde insanların, zirve ya da en yüksek nokta olarak tercihli bir konum işgal etmesi mümkün değil. Yaşama her zaman kendi bakteriyel modu (5) hükmetmiştir.

Her iki kitap da, yanlı genellemelerden ziyade, dikkat çekici örnekler yoluyla kendi temel argümanlarını sunuyorlar: *Harika Yaşam*'da Kambriyen patlamasının, Burgess Şeyli faunasında tüm çeşitliliğiyle gözler önüne serilişini; *Yaşamın Tüm Çeşitliliği*'nde ise beyzbolda 0,400 ortalamanın kayboluşunu ve yaşamın çan eğrisinin daimi bakteriyel modunu. İnsan kendisini diğer canlılardan ayrı tutmak için bir teselliye sarılıyor. Oysa bu örnekler, bu insani teselinin geleneksel kaynaklarını, çok daha geniş bir tarihin olumsal (6) bir unsuru olarak diğer yaratıklarla bir bütün halindeki daha ilginç bir yaşam görüşüyle değiştirmemizi öneriyor. Geleneksel insan hâkimiyeti fikrinden vazgeçmeliyiz; aksine, *Harika Yaşam*'ımızın özgünlüklerini bağrımıza basmayı ve değerli bir nokta olarak katkıda bulunduğumuz *Yaşamın Tüm Çeşitliliği*'nin tüm cümbüşünden keyif almayı öğrenmeliyiz - bayatlamış (ve sahte) bir tesellinin, daha geniş bir kavrayışla değiştirilmesini savunuyorum. Aslında bu, gezegenimizdeki organik çeşitlilik tarihini tüm çeşitliliğiyle barındıran harika bir yaşamdır.

İşte, benim size alçak gönüllü önerim. Lütfen bu kitabı okuyun. Sonra, en derininden her çeşit şey -lahanalar ve krallar- hakkında konuşup, bunlara yönelik müthiş bir argümana sahip olalım.

DİPNOTLAR

1) Kitabın İngilizce başlığı *Full House*'dur; pokerde eldeki kâğıtların belirli bir dizilişine full house ya da full deniliyor. Ayrıca tiyatro, sinema, konferans gibi toplantılarda yerlerin tamamen dolu olması anlamını da taşıyor. Fakat yazar birkaç yer dışında kitap boyunca bu sözcüğü, tüm varyasyonlarıyla, farklılaşmalarıyla, çeşitlenmeleriyle bir bütün olarak belirli bir sistemi anlatmak üzere kullanıyor. Bu nedenle kitabın başlığını Türkçeleştirirken *Yaşamın Tüm Çeşitliliği*'ni yeğledik - ç.n.

2) Beyzbolda sopa sallayan oyuncunun puan alacak şekilde topa isabet ettirme ortalaması; isabet ettirilen top sayısının sopa sallama pozisyonu sayısına bölünmesiyle elde edilen ortalama; sopa sallama becerisini gösteren bir ortalama - ç.n.

3) Pokerde dördüncü en iyi el - ç.n.

4) Pokerde mümkün olan en üstün el - ç.n.

5) İstatistikte ana gruptaki en yaygın değeri gösteren bir merkezi eğilim ölçüsü; ölçümlerde en fazla tekrar edilen değere mod denir - ç.n.

6) Olumsal (contingent): Gerçekleşmesi olası ancak zorunlu olmayan - ç.n.

KİTAPÇI RAFI

Söylevler : Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine

Niccolo Machiavelli, Çev. Alev Tolga, Say Yayınları, Ocak 2009, 518 s.

Kitabın tarihsel arka planı, antik Roma Cumhuriyeti'dir. Roma devletinin kararlılığının analizi, rasyonel askeri ve siyasal taktiklerinin güncel olarak geçerli olabileceği fikrine ağırlık kazandırır.

Machiavelli temel yapıtı olan Söylevler'inde baştan sona aynı açık bir anlatımı izler. Ana eksen, cumhuriyetler, kuruluşları ve korunmaları için gerekli rasyonel önlemler olarak görünür. Ancak içine girdikçe devlet ve insan kavramları arasında uzanan çok sayıda yol bulunur. Cumhuriyet sistemi, bireyin özgür geleceği için nesnel bir güvence oluşturur. İnsanın doğası güvenilmezdir. Bu durum, bütün siyasal sistemlerin tiranlığa doğru bozulma riski taşıması demektir.

Dolayısıyla her sistem belli bir bozulma eşiğine sahiptir. Bu eşik geçildikten sonra artık devletin kendi kendini düzeltmesi olanaksız olur. Thucydides'in antik Atina'da olanlar için söylediği gibi, artık insanlar arasındaki adalet ortaklığı yerini suç ortaklığına bırakır.

Aritmetiğin Temelleri

-Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal Matematiksel bir İnceleme-,Gottlob Frege, Çev.: Bülent Gözkân, Yapı Kredi Yayınları, Aralık 2008

Frege Analitik felsefenin ve modern simgesel mantığın kurucusu sayılır. Matematiğin mantığın uygulama alanı olduğu görüşünden hareketle matematiğin, mantığın aksiyomatik sistemi üzerine kurulabileceğini düşünen Frege, bu çalışmasında aritmetiğin temelleri üzerine felsefi çalışmaları için bir mantık sistemi geliştirmiştir. Sayı kavramının Batı uygarlığında sayı kavramı üzerine en kapsamlı ilk inceleme olan eser, Bülent Gözkân'ın özenli çevirisiyle dilimize kazandırıldı.

Spinoza ve Psikanaliz ve Hayat

Haluk Sunat, Yirmidört Yayınları, Ocak 2009, 336 s.

Kitabın 'Spinoza ve Psikanaliz' başlıklı ilk bölümünde, anılan kaygı ve çabanın Spinoza'nın felsefesinde nasıl bir yordama oturduğu, Spinoza'nın var/oluşsal etiği ile psikanalitik anlayış ve yordamın nerede/nasıl kesiştiği -ve ayrıştığı- irdeleniyor. 'Psikanaliz' başlıklı bölümde ise, -Sufîlik, Marksizm gibi dünya görüşleriyle ilgili açılımlarla psikanalizin karşılaşmaları da dahil- psikanalitik çerçeveye ilişkin göndermeler var. Son bölüm olan 'Psikanaliz ve Hayat'ta ise, 'psikanalist/yazar' öznenin, önceki bölümlerde altı çizilmiş duyarlıklarla hayata -olana bitene-ilişkin bakış ve duruşunun örneklerini bulacaksınız.

Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi

Der. Gülsüm Akalın, Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınevi, Ocak 2009, 263 s.

İktisadı savunanlar kadar karşı çıkan-

Einstein'ın Gözünden Dünya, Neffe'in Gözünden Einstein

Einstein'ın yaşamı üzerine iki kitap: İlki, Einstein'ın siyasi ve felsefi yazılarının bulunduğu Benim Gözümde Dünya, ikincisi Einstein'ın çok yönlü kişiliğinin ve yaşadığı dönemin sosyal arka planının ele alındığı Einsten.

Benim Gözümden Dünya

Albert Einstein, Çev. Evren Mutlu, Alfa Yayınları, Ocak 2009, 115 s.

20. yüzyılın en önemli fizikçisi Albert Einstein'ın siyasi ve felsefi yazıları:

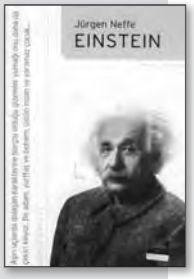
"Özgürlük", "İyi ve Kötü", "İnsanın Gerçek Değeri", "Toplum ve Birey", "Ölüm", "Zenginlik", "Eğitim", "Din ve Bilim", "Savaş ve Barış", "Silahsızlanma", "Dünya Ekonomik Krizi", "Kültür ve Refah", "Üretim ve Alım Gücü", "Azınlıklar", "Avrupa'nın Mevcut Durumu"…

Benim Gözümden Dünya'da, Albert Einstein'ın hayata, yaşadığı dünyaya ve bilimsel çalışmalarına dair görüşlerini bulacaksınız. Einstein insanlığa, yardımlaşmanın hâkim olduğu barış dolu bir dünyaya ve bilimin yüce amaçlarına inanıyordu. "İnsanın gerçek değeri kendi kendisinden özgürleşmeyi ne ölçüde ve ne anlamda becerebildiği ile belirlenir." der Einstein.

Einstein

Jürgen Neffe, Çev. Fikret Doğan, İletişim Yayınları, 2009, 532 s.

Genel görelilik kuramıyla Newton'dan beri var olan dünya kavrayışını yerle bir eden, uygarlığı değiştiren birçok ilerlemenin kökeninde imzası olan bir bilim adamı. Giyimine kuşamına, saçına başına hiç dikkat etmeyen, formüllerinin ve hayal dünyasının içine gömülmüş bir araştırmacı. Beyninin işleyiş tarzı öteden beri merak edilen, beyin kıvrımlarının arasında dehasının izleri aranan bir dâhi. Barış savunucusu, dünya vatandaşlığı, kemanıyla huzur bulan bir müziksever. Öte yandan kadınları hor gören bir erkek, çocuklarına karşı sert bir baba. Yeni açılımlar getirmek isteyen genç fizikçilerin karşısına dikilen bir mit...

Jürgen Neffe, dünyanın görüp görebileceği en tanınmış insanlardan birisi olan Albert Einstein'ın aşırı uçlarda dolaşan karakterini ilk elden belgelerle ortaya koyarken, bir yandan da bilimin karmaşık dünyasında okurun yolunu kaybetmeden ilerlemesini sağlıyor. Tüm bu esnada, aslında hep çocuk kalan "büyük dâhi"nin yaşadığı dönemin sosyal arka planına da göz atmayı ihmal etmiyor: Nazilerin yükselişi, Yahudi düşmanlığı, özgürlükler ülkesi olarak görülen Amerika'nın hızla militaristleşmesi, atom bombasının yapılışı...

İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları

Fransız devrimini takip eden yüzyılı aşkın bir sürede, kimi eleştirmenler ve akademisyenler bu devrimi olumlu anlamda ele alırken, geçen kırk yıl içinde kimi revizyonist tarihçiler aynı konuda şüpheli bir tutum sergilemişlerdir. Marksist tarihçi Eric Hobsbawn ise 1789'un tarih açısından önemini vurguluyor; devrimi burjuva devriminin bir prototipi olarak gücün egemen sınıf olan aristokratlardan orta sınıfın eline geçmesini sağlayan bir araç olarak gören anlayışa itiraz ediyor. 1917 ve 1960 yılları arasında kimi Marksistler Fransız devrimini yalnızca sosyal ve ekonomik yönleriyle değil politik yönleriyle de referans olarak almışlardır. 1970 ile 1980 yılları arasında bazı tarihçiler yine devrimin ölçülü sonuçlar doğurduğunu ileri sürmüşlerdir.

Hobsbawm devrime karşı bu şiddetli tepkiyi Marksizmin ve komünizmin gözden düştüğünü iddia eden çağdaş tarihçilerin kişisel siyasi görüşlerinin bir yansıması olarak görüyor.

"Sıradan insanların -yapmaları şöyle dursun- devrim istedikleri bir çağ, olağandışı bir çağdır. Ayrıca devrim korkusu, her zaman için devrimin gerçek bir ihtimal olmasından daha yaygın bir olgudur. Fransız Devrimi de 'Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik' sloganıyla son derece olağanüstü olaylardan meydana gelen bir görkemli hareket, modern dünyanın tarihinde derin dönüşümlere yol açmış bir epizoddu. 1789'da harekete geçen bu devasa dişli sadece Fransa'yı değil, bütün Kıta Avrupası'nı değiştirmiş, hatta yıldırımlarını başka kıtalara yağdırmıştı. Dolayısıyla, Devrim yalnızca 1789 değil, aynı zamanda 1793-1794'tü, yani hem ılımlı hem Jakobendi -ikisi birbirine aitti. Üstelik bu Devrim'de halkın gücü, başka hiçbir devrimde görülmediği derecede belirgin, doğrudan ve kararlılıkla sahneye çıkmıştı."

Fransız Devrimi'ne Bakış, -İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları - Eric J. Hobsbawm, Çev. Osman Akınhay, Ocak 2009, 192 s.

lar tarafından oldukça geniş sayılabilecek bir literatürün oluşturulduğu neoliberal iktisat söylemi, genellikle ülkelerin neoliberal iktisadî politika uygulamalarına ilişkin gelişmeleri ve bunların ortaya çıkardığı sonuçları ele almakta ve çözüm önerileri sunmaktadır. Bu derlemedeki amaç, söz konusu iktisadî politikaların ülke uygulamalarına ilişkin sonuçlarının ortaya konmasından ziyade, neoliberal iktisat söyleminin dayandığı felsefî, ideolojik ve teorik temellerin aydınlığa kavuşturulması ve değerlendirilmesini hedef almaktadır.

Saman Köpekler

John Gray, Çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Mayıs 2008, 199 s.

Günümüz düşünürlerinden Gray bu kitabında, klasik felsefede genel olarak yüceltilen değerlerin, her yönüyle iyiyi temsil etmediklerini, sıradışı ve sivri üslubuyla savunuyor. Köklü kabullerin bize nasıl bir gelecek yaşatacağını portreleyen Gray, ahlâkın bir yanılgı olduğunu öne sürerken, bazen tek akıllı davranışın, akıldışılık olduğunu vurguluyor. Düşüncelerini Nietzsche gibi parçalar hâlinde aktaran yazar, kitabında belli başlı şu sorunsallara değiniyor: "Bilim, ilerleme sağlar mı?" "Doğacılık ne kadar doğal?" "Hümanizm insanlığın iyiliğine mi?" "Hakikât mi daha önemli, mutluluk mu?" "En ileri tür insan mı, bu istenecek bir şey mi?"

Yeni Toplumsal Hareketler

-Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet-, Der. Barış Çoban, Kalkedon Yayınevi, Ocak 2009, 271 s.

Dünyada küreselleşme karşıtı hareketin yükselişiyle beraber, muhalefet etme biçimleri dönüşüm geçirmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin ortay çıkışı yeni söylem ve eylem biçimlerini de beraberinde getirmiştir, bu anlamda toplumsal muhalefet, yeni siyaset biçimlerini kullanıma sunmuş ve yeni iletişimsel olanaklarla da kitlesel anlamda etkili bir güce dönüşmüştür. Bu kitap çalışması yeni toplumsal hareketleri farklı açılardan inceleyen, eleştiren düşüncelerin bir araya getirildiği bir seçkidir.

Bohemler

Dan Franck, Çev. İsmail Yerguz, Sel Yayıncılık, Ocak 2009, 432 s.

1911 yılında Mona Lisa'nın Louvre'dan çalınması büyük bir skandala neden olmuş, Louvre'dan Mona Lisa'yı değil ama bazı nesneleri yürüttüğünü açıklayan Gery-Pieret adındaki Belçikalıdan bazı heykelcikler satın alan Pablo Picasso'yu bir telaştır almıştı! Heykelcikler, Picasso ve Apollinaire dostluğunun sınandığı uzun bir macera sonucu Seine nehrine atılmaktan kurtulup, Louvre'a geri döndü... Ama yüzyıl başında Paris, modern sanatın bu tartışmasız başkenti, daha nice ilginç olaya gebeydi!

Picasso'dan Matisse'e, Modigliani'den Man Ray'e, Apollinaire'den Hemingway'e, Braque'tan Breton'a, Max Jacob'tan Cocteau'ya, Cendrars'tan Desnos'a, Diego Rivera'dan Utrillo'ya, Tristan Tzara'dan Kiki'ye nice ressam, model, şair ve yazara evsahipliği yapan Paris, Montmartre'ı, Montparnasse'ı, sokakları, müzeleri, barları ve birbirinden ilginç karakteriyle Bohemler'in başrolünde: Modern sanatın tarihinin yazıldığı yıllarda Paris'te yaşanan bireysel mücadeleler ve genel olarak avangard sanatın mücadelesi; geleceğin ünlü sanatçıları arasındaki dostluklar, aşklar, kıskançlıklar ve kavgalar, Paris'i bugünün efsanevi kenti yapan her şey...

Bohemler, modern sanatın doğum sürecini merak edenler, ama bir tarih kesitini edebiyat tadında okumak isteyenler için önemli bir kaynak.

Dünyanın Ölçümü

Daniel Kehlmann, Çev. Ayça Sabuncuoğlu, Ocak 2009, Can Yayınları, 254 s.

Alman Aydınlanma Çağı'nın iki bilim adamı, doğabilimci, coğrafyacı ve kâşif Alexander von Humboldt ile "matematiğin prensi" Carl Friedrich

Gauss, "dünyayı ölçme" fikrini farklı düzlemlerde, ama tutkuyla gerçekleştirmeye koyulurlar. Humboldt, Güney Amerika'nın balta girmemiş ormanlarında, sarp ve kayalık dağlarda her ırmağı, her gölü, her alanı ölçmeye kalkışır. Gauss ise, evlendiği gece bile, aklına gelen bir formülü not etmek için karısının koynundan fırlayacak kadar tutkuludur. İki bilim adamı, 1828'de Berlin'deki bir bilim kongresinde buluştuklarında, kendilerini Avrupa'yı kasıp kavuran politik çalkantıların ortasında, aslında hiç tanımadıkları bir dünyada bulacaklardır.

Günümüz edebiyatının harika çocuğu Kehlmann, Aydınlanma Çağı'nın iki harika çocuğuna hayatın merceğinden bakıyor. Alman dili edebiyatında Süskind'in Koku'sundan bu yana en çok okunan roman olan Dünyanın Ölçümü, aklın macerasının öyküsü.

Kulak

Enis Batur, Sel Yayınevi, Ocak 2009, 70 s.

Kulak, bir kare. Dört köşe açısına dağılmışlar: Barthes'ın bir denemesi, Calvino'dan bir hikâye, Berio'nun bir operası, bir Eco söyleşisi. Enis Batur, soruların yazarı. Ne işittiğimizin farkında mıyız? Dinlemeyi öğrenebilir miyiz? Ve: İki kulağımızdan biri eşek kulağı olmasın? Kulak, bir bulmaca getirip koyuyor. Her okurun çözümü kendine.

Sürrealist Manifestolar

Andre Breton, Çev. Yeşim Seber Kafa, Altıkırkbeş Yayınları, Ocak 2009, 152 s.

Sürrealizm Hareketinin 1924-1939 yılları arasında yayımlanan üç manifestosu birden bu kitapta... Manifestoların ilki Breton tarafından yazılmış, ikincisi Breton'un nezaretinde yayınlanmış, sonuncusu ise yalnızca bir taslak olarak kalmıştır.

İlk manifesto, sürrealizmin şiire ve edebiyata uygulanmasının örneklerini içerir. Sürrealizmin ilkeleri yalnızca sanat âlemine uygulanmakla sınırlı kalmaz aynı zamanda hayata da uygulanabilmelidir. Hayalin önemine dikkat çekilmiştir. Manifestonun taşıdığı imzalar: Louis Aragon, Antonin Artaud, Jacques Baron, Joe Bousquet, Jacques-André Boiffard, Jean Carrive, Rene Crevel, Robert Desnos, Paul Éluard, Max Ernst ve Breton.

Işık Doğudan Gelir

Cemil Meriç, İletişim Yayınları, Kasım 2008, 279 s.

Cemil Meriç'in *Işık Doğudan Gelir* ve *Kültürden İrfana* adlarını taşıyan son iki kitabında yer alan yazıların bir kısmı, çıkması planlanan ve kendisinin de bazı maddelerini almayı kabul ettiği bir İslâm Ansiklopedisi için, 1981 yılının başından itibaren yaptığı çalışmaların elden geçirilmiş halidir. Ansiklopedinin yayınlanmasından vazgeçilmesi üzerine bu maddelerden bazıları oldukça hacimli bir çalışmaya dönüşmüştür.

Bu kitap, medeniyetlerin "defter-i âmâli" olan ansiklopedilerden İslam'ın kozmolojik doktrinlerine; İbrani edebiyatından Kitab-ı Mukaddes'e; Herbelot'nun "muhteşem abidesi" Doğu Kütüphanesi'nden, oryantalizmlerin aydınlattığı yeni medeniyetlere; Michelet'nin ve Schuré'nin "her türlü yobazlıktan uzak", İnsanlığın Kitab-ı Mukaddesi ve Doğu Mabetleri adlı eserlerinden, Erasmus'un Cinnete Methiye'sine, başka bir deyişle Akıl'dan Cinnet'e; hermetizmden "çağdaş düşüncenin kutuplarından biri" olan İbn Haldun'a... emsalsiz bir düşünce serüveni.

Heidegger

Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, Aralık 2008, 534 s.

Görüşleri kabul edilsin edilmesin, kısmen eleştirilsin veya toptan reddedilsin 20. yüzyıl felsefesine damgasını vurmuş düşünür, Martin Heidegger çağdaşları arasında en fazla anlaşılmaya muhtaç olanlardan biridir.

Düşünürün dili kendi anadilinde olduğu gibi, çevrildiği bütün dillerde de izlemesi son derece güçtür (kendine özgü Almancası ile Yunancasından kendine özgü bir sözcük bilgisi türetmiş, her biri "çetrefil" yüzlerce yeni kavram üretmiştir). Bu kitap, bu sıfatın ağırlığını bir nebze olsun hafifletebilmek için kendi sahasında yetkin metinler arasından özenle yapılan bir seçkiyle oluşturulmuştur.

Kitabın en başta ve öncelikli olarak gözettiği şey anlaşılırlıktır; Heidegger'in, düşünce serüveni içinde, bütün yönleriyle anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Leyla ile Mecnun

Turgay Fişekçi, Resimleyen: Cem Kızıltuğ, Turkuvaz Kitap, Aralık 2008, 92 s.

Eski bir Arap söylencesine dayanan Leyla ile Mecnun öyküsü, bin yıldır Türk ve İran edebiyatının ana konularından biri oldu. Genceli Nizami'den Ali Şir Nevai'ye pek çok şairin yanı sıra halk edebiyatının isimsiz ozanları da bu ilginç konuyu işleme gereği duydular.

Ancak Fuzuli'nin yazdığı Leyla ile Mecnun, tasavvuf düşüncesiyle yoğun lirizmin birleştiği üstün dil ve anlatımıyla, bu ürünler içinde en önemlisi olarak seçkinleşti.

Günümüz şairlerinden Turgay Fişekçi, yüzyıllardır süren geleneğe uyarak, kendi düşünce ve duyarlığıyla yeniden yazdığı *Leyla ile Mecnun* bugünün dil ve duygu dünyasını yansıtan yeni bir anlatı olarak ortaya çıktı.

Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet

Pınar Yayınları, Kasım 2008, 448 s.

Meşrutiyet döneminin Tanzimat'tan başlayarak izdüşümünü çıkarmayı amaçlayan belgesel içerikli ve arşivsel unsurlarla zenginleştirilmiş bir çalışma olan Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'teki makaleler Cumhuriyet Türkiyesi'nin batılılaşma süreci, anayasacılık hareketi, siyasal düşünce oluşumlarının tohumları, liberal yönetim anlayışı, muhalefet hareketleri, iktisat ve toplum düşüncesi, kadın ve aile tartışmaları ile ilgili bir çerçeve çizerken, Osmanlı modernleşmesi ile Cumhuriyet modernleşmesi arasındaki "süreklilik ve kopuş" tartışmalarını birçok açıdan değerlendirmeye yarayacak katkılar içermektedir.

Zor bir oyun

EL NO:93

♠A4	B	K	D	G
♥A7654	P	1♥	P	1♠
♦A43	P	2NT(1)	P	4♠
♣AR6	P	P	P	

K / B D / G

Kontrat: 4♠
Atak : ♥Dam

♠V1098732
♥9
♦62
♣V75

1) 2NT 18-19 dengeli el
4♠ Kontratına Batı Kör dam çıktı.Asla alıp bir Kör'e çakıp elden Pik vale oynadık Batı uymadı. Trefl damını ikiliden düşürmekten başka çözüm var mı ?

Yanıt: Kontrat'ın oluru için 1) Kör'ler 4-3 olmalı, 2) Trefl dam Batı'da olmalı, 3) Karo Batı'da 6'lı olmalıdır. Pik asıyla alıp, bir Kör'e daha çakıp, Trefl asıyla yere geçip üçüncü Kör'e de çaktıktan sonra Karo asıyla yere geçip sağlanmış olan Kör 7'liyi oynarız Doğu çakmak zorunda üste çakıp Karo oynarız.
Dört elin dağılımı şöyledir.

♠A4
♥A7654
♦A43
♣AR6

♠---- / ♥DV82 / ♦RV10875 / ♣D42

K / B D / G

♠RD65
♥R103
♦D9
♣10983

♠V1098732
♥9
♦62
♣V75

Son durum ise şu şekildedir.

♠4
♥---
♦4(3)
♣R6

♠---- / ♥--- / ♦RV10 / ♣D4

K / B D / G

♠RD
♥---
♦D
♣109

♠109
♥---
♦(6)
♣V7

1.Batı küçük verir ve Doğu damla alırsa a) Koz çekerse Batı şu durumda sıkışır.

♠---
♥---
♦4
♣R6

♠---- / ♥--- / ♦R / ♣D4

K / B D / G

♠(D)
♥---
♦---
♣109

♠(10)
♥---
♦---
♣V7

Batı'nın yiyeceği kağıda göre ya yerin küçük Karo'su ya elin Trefl valesi sağlanır.

b) Trefl dönerse deklaran yerden rua ile alıp Karo çevirerek kozuna iş yaptırmış olur.

2) Elden Karo oynadığımızda eli Batı alırsa Trefl dönemeyeceğinden Karo oynar ve deklaran yine bir kozuna el yaptırmış olur.

EL NO:94
Nasıl! 13 löve

♠DV10	K	D	G	B
♥V763	2♣	P	2♠(1)	P
♦ARDV	4♣(2)	P	4♥(3)	P
♣AR	4NT(4)	P	5NT(5)	P
	7♠	P	P	P

K / B D / G

♠AR432
♥---
♦10976
♣8542

--2♠ =8+ HCP 5+♠
--4♣/4♥ = Pik desteği ve cue-bid
--4NT =Key-card sorusu
--5NT =2 key-card ve herhangi bir şikan (Burada Kör şikanı belli)
7♠ Kontratına karşı Batı Kör rua çıktı 11 lövemiz var. İki löve nerede ?

Yanıt: Elden iki Trefl kupu yapmak ele geçiş problemi olduğu için iyi değil. Bunun yerine elden 3 Kör kupu yapmak ve sonra yere geçerek yerden kozları çekmek kontrat'ın oluru için daha iyi gibi. Bunun için Kör kupu, Pik damı kör kupu, Karo ası Kör kupu, Trefl ası kör kupu, Trefl ruası Pik valesi, Pik onlusu ve Karo RDV.

Tüm dağılım

♠DV10
♥V763
♦ARDV
♣AR

♠765 / ♥ARD54 / ♦83 / ♣V93

K / B D / G

♠98
♥10982
♦542
♣D1076

♠AR432
♥---
♦10976
♣8542

İtalya'da ötenazi tartışması

17 yıldır bitkisel hayatta "yaşatılan" kızın babasının girişimi Katolik İtalya'da ötenazi tartışmasını yeniden alevlendirdi. Bilim dünyası da tartışmaya katıldı. Ünlü genetik bilimciler Luca ve Francesco Cavalli-Sforza makalelerinde şu soruyu sordular: "Bizi dünyaya getirmeden önce kimse fikrimizi sormuyor, bu dünyayı terk etmek konusunda neden özgür olmayalım?"

Aslı Kayabal

Eluana Englaro 18 Ocak 1992 günü trafik kazası geçirdi. Bu kazanın ardından bitkisel hayata girdi. 17 yıldır derin bir uykuda. 1994 yılından bu yana ailesinin kararıyla Kuzey İtalya'da Lecco şehrinde tedavisinin sürdüğü Beato Telamoni bakımevinde. Eluana'nın tedavisini yıllardır sürdüren hekimlere göre genç kızın henüz 20 yaşındayken girdiği bitkisel hayattan çıkma şansı yok. Eluana makinelere bağlı, bilinci bütünüyle kapalı bir şekilde, yapay yolla beslenerek "yaşıyor".

Eluana'nın dramatik öyküsü İtalya'da 'beyin ölümü', 'ötenazi' ve 'biyolojik miras' gibi çok önemli ve hassas konular üzerinde alevli bir tartışma başlattı. Bu tartışmanın bir ucunda yıllardır süregelen derin bir acının ardında aslında kızları Eluana'yı 1992'de yitirdiklerinin bilincinde olan, kızlarının artık daha fazla acı çekmemesi için ötenaziyi talep eden, bu yönde onurlu bir hukuk mücadelesi başlatan baba Beppino Englaro var. Öteki uçta ötenaziye karsı olduğu bilinen Vatikan ve farklı düşünceleri savunan siyaset ve bilim dünyası.

Vatikan bilindiği gibi "Tanrı'nın verdiği canı ancak Tanrı alabilir" diyor ve Englaro ailesinin ötenazi talebini bir tür cinayet olarak yorumluyor. Çünkü Vatikan açısından Eluana, 17 yıldır derin bir komada da olsa kalbi atmaya devam ediyor ve bu koşullarda da olsa yaşamaya hakkı var. Bilim dünyası bu tartışmada bölünmüş durumda. Öncelikle Eluana'nın beyinsel işlevlerini yakından takip eden nöroşirurji uzmanları Eluana'nın durumunda komadan çıkışın söz konusu olamayacağını söylüyor. Çünkü beyinde büyük bir tahribat var. Bugün yaşasaydı 37 yaşında olacak olan Eluana'nın uyanma şansı yok. Bu noktada bir grup hekim, baba Beppino Englaro'yu destekliyor. Eluana'nın daha fazla acı çekmemesi adına ötenazi uygulayabilecek bir sağlık kuruluşunda yaşamının sonlandırılmasını mantıklı buluyor. Ama Katolik inancındaki hekimler buna karşı. Onlar Vatikan'la aynı çizgide. Eluana'nın yaşam destek ünitesine bağlı olarak koma hali devam etse de yaşatılması gerektiğini savunuyor.

17 yıldır kalıcı bitkisel hayatta olan Eluana Englaro.

Siyaset dünyası bu konuda oldukça temkinli bir tavır sergiliyor. Gerek sağ gerekse sol kanatta birçok siyasetçi ötenaziye karşı. Zaten İtalya'da ötenazi yasal açıdan uygulanmadığı için hiçbir devlet hastanesinde Eluana'nın ötenaziye karşı olmayan bir hekimin yardımıyla dahi yaşamının noktalanması olanaksız.

Tüm bu dramatik öykünün içinde Eluana'nın babası Beppino'nun başlattığı hukuk mücadelesi 'onurlu bir biçimde bu yasamı terk etme' adına önemli aşamalar kaydetti. Beppino Englaro bu kararı tek başına almadı. Kendisiyle yapılan bir söyleşide kızı Eluanao'nın 18 Ocak 1992'de geçirdiği kazadan birkaç ay önce bir arkadaşının komayla sonuçlanan trafik kazasına tanık olduğunu anlattı. Arkadaşını derin uykuda gören Eluana'nın daha sonra babasıyla yaptığı bir sohbette, "benim başıma böyle bir şey gelecek olsa hiçbir umut ışığı olmayacaksa yaşamımın sona erdirilmesini isterdim" dediğini anlattı. Englaro ailesinin kızları Eluana için istediği ötenazi, aslında Eluana'nın hayattayken ifade ettiği ve istediği bir şeydi. Bu noktada baba Englaro, 'biyolojik miras' konusunun ne denli yaşamsal ve önemli olduğu gerçeğini de masaya koydu. Biz henüz yaşamdayken başımıza herhangi bir nedenle bitkisel hayata girmemiz durumunda gerçek isteğimizin ne olduğunu ifade etmek ve bunun yasalarda ya da biyolojik miras yasası altında kaydedilmesi. Böylece Eluana gibi beyin ölümü gerçekleşmiş hastaların durumunda, yaşamla ölüm arasındaki tercihi başkalarının iradesi ve tartışmasına izin vermeden, bizim kendi öz irademizle seçmiş olmamız.

Eluana'nın ailesi kızlarının hayattayken dile getirdiği bu arzudan güç alarak, 17 yıldır karanlık bir tünelde süregelen bu zorlu mücadeleyi Eluana'nın artık acı çekmemesi, hayat-

tayken dilediği gibi dingin bir biçimde bu dünyayı terk etmesi için ötenazi talep ediyor.

Geçtiğimiz 8 Temmuz 2008'de Beppino Englaro, Milano Yüksek Mahkemesi'ne bir dilekçe vererek kızı Eluana'nın yaşam destek ünitesinden çıkarılmasını ve yapay yolla beslenmesine son verilmesini talep etti. Yargıçlar Englaro'nun talebine saygı göstererek kalıcı bitkisel hayatta olan Eluana'nın yaşamına ne şekilde bir prosedürle nokta koyulacağını da belirlediler. Ancak Yargıtay Englaro ailesinin ötenazi talebini reddetti. Geçtiğimiz 17 Aralık 2008'de bakan Sacconi, İtalya'daki devlet hastanelerine ilettiği genelgede Eluana'nın destek ünitesinden çıkarılması amacıyla hiçbir tıbbi müdahalenin yapılamayacağını vurguladı.

Englaro ailesi ötenazinin yasalar çerçevesinde yasak olmadığı bir ülkeye başvurarak herhangi bir klinikte Eluana'nın tercihini gerçekleştirebilirdi. Ama Beppino Englaro İtalya'da insana ve yaşamına saygı adına bazı yasal değişikliklerin hayata geçmesi amacıyla mücadelesine İtalya'da devam etme kararı aldı. Bu zorlu mücadelede bazı özel kliniklerden yardım talepleri gelse de bölgesel idarelerin yaklaşımı ve yasal kısıtlamalar bu önerilerin önünü kesti.

İtalya'da gündemi uzun bir süredir meşgul eden beyin ölümü, ötenazi ve biyolojik miras eksenindeki tartışma konusunda çok şey yazılıp çizildi. Ama kanımca bu konuda en sağduyulu, mantıklı ve özne olarak insan yaşamına saygı duyan yorum ünlü genetik bilimciler Luca ve Francesco Cavalli-Sforza'dan geldi.

Cavalli Sforza'ların makalesi

Baba-oğul Cavalli-Sforza, 2 Ocak 2009 tarihli *La Repubblica* gazetesinde "İnsanın Özgürlüğü' başlıklı 'ölüm hakkının reddi' ve 'biyolojik miras konusunda bir referandumun gerekliliği' konularına odaklanan makalelerinde şu ilginç soruyu yöneltti okurlara: "Bizi dünyaya getirmeden önce kimse fikrimizi sormuyor, bu dünyayı terk etmek konusunda neden özgür olmayalım?" Makalelerinin özetini aşağıda veriyoruz.

İster yaşlı ve hasta olsun, ister genç ve sağlıklı, herhangi bir nedenle kendi iradesiyle yaşamına son vermek isteyen bir kişinin bu tercihine karşı gelme hakkımız var mı? Bir insanın yaşamına son vermeyi istemesinin çılgınca bir karar olduğu konusunda hemfikirim. Böyle bir çılgınlığı göze alan birine her türden desteğin verilmesi için yardımcı olurum, bu hayata tutunabilmesi için elimden geleni yaparım. Ama bu hayatı terk etmeye karar veren birine hangi türden bir otorite engel olabilir ki?

İtalya'da Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre 2007 yılında 2867 kişinin yaşamına son verdiği görünüyor. Hemen hemen her 100 bin kişiden 5'i intihar etmiş. Yaşam en büyük kazanımımız, hayatına kendi kararlarıyla son verenler bu tercihlerini derin bir mutsuzluk, çaresizlik ve bir çıkış yolu bulamamak gibi gerekçelerle yapıyor. Geçmiş yüzyıllarda intiharın onurlu bir tercih olduğu da gözleniyor. Bu gelenek halen Japonya'da mevcut.

İntiharın ürkütücü bir gerçek olduğu konusunda birleşsek de, intiharın bir suç olduğunu gerçeğini kabullendiğimiz zaman ölmeye karar veren kişiyi engelleme hakkı bize ne kazandırır? Eğer bu özne bilinçli bir biçimde hayatına son vermeye karar verdiyse onun bu tercihine engel olma hakkı bulan bizler kimiz?

Yaşamı ve ölümü ne kadar tanıyoruz? Hayatımızı doğrultma hakkından haberdar olsak da yaşamımızı noktalama hakkı konusunda engel olan nedir? Dindarlar insanı yarattığına inandıkları Tanrı'nın arzusunu öne sürecektir, ama hiçbir yerde Tanrı'nın varlığına tanıklık etmeyenler için bu inanış neden geçerli olsun ki?

Her bireyin tercihlerinde özgür ve sorumlu olması gerekir. Böyle toplumlar arzuluyoruz. Devlet, Kilise ya da aile yardım eli uzatıyorsa uzatsın, o kişiyle konuşsun ama bunu yapamıyorsa, yeteneği yoksa ya da bu destek çok da gerekli değilse intiharı tercih edene saygı göstermeyi bilebilsin. Ölme özgürlüğünü reddetmek iki nedenle çok gülünç; öncelikle intihar etmeyi aklına koyan, bu emelini eninde sonunda gerçekleştirecektir, ikinci neden ölüm gerçeğinin hepimiz için geçerli olması. Dünyaya geldiğimizde yazgımızda ölüme mahkumiyet var.

Uygar olduğunu iddia eden bir toplum, vatandaşlarına ölme hakkı konusunda karar almasını kısıtlayamaz. İşte biyolojik miras, kişinin kendini özgürce ifade edebilmesinde odaklanan en temel hakkı İtalya'da hukuki yönden bir tabu.

Örneğin bireyin kalıcı bitkisel yaşam gibi bir durumda yaşamına son verilmesini talep etmesi ve bu arzunun yasal bir güvence altında dile getirilmesi düşüncesi bile siyasetçileri panikletiyor. Gerçekte yaşamla ölüm arasındaki ince bir çizgi olan koma sırasında neler olup bittiği konusunda kimse bilgi sahibi değil, Siyasetçilerin yanı sıra, din adamları,

Eluana'nın babası Beppino Englaro biyolojik mirasın yasalaşması için İtalya'da hukuk mücadelesibaşlattı.

hekimler, kimse bir şey bilmiyor. Bilinç olarak adlandırdığımız 'ben'den bir şey kalıyor mu belirsiz. Kimse bilmiyor.

17 yıldır kalıcı bitkisel komadaki Eluana Englaro'nun durumu kurumlar arasında bir çatışmaya neden oldu. Bir örnek verirsem, sanki savcılık bir tutuklunun salıverilmesini talep etti ama yargısal iktidar onu yeniden hücresine döndürdü. Üstelik daha önce bir arkadaşının benzer durumda bir koma haline tanıklık eden Eluana, kendisinin başına benzer bir durum geldiğinde tüplere bağlı, yapay bir yöntemle yaşamak istemeyeceğini hayattayken ailesine söylemiş.

İtalya'da gerekli güvenlik önlemleri alınmadığı için her gün dört/beş kişi iş kazalarında yaşamını yitirirken, bu ölümler konusunda hükümet kaygılanmaz ve olan bitene seyirci kalırken, 17 yıldır bilinci kapalı olan genç bir kızı yatağa mahkum eden sadist düşünceyi nasıl yorumlamalı?

Vatandaşlara biyolojik miras yasası konusunda ne düşündüklerini sormak gerekir. Eluana örneğinde olduğu gibi bir kaza sonucu bitkisel hayata girilmesi durumunda her birey nasıl bir gelecek tercih ettiğine kendi öz iradesiyle karar verebilmeli. "Tüpleri çıkarın" ya da "Mümkün olduğu sürece beni yaşatmaya devam edin" diyebilmesi yeterli.

Umarım biyolojik miras yasası konusunda bir referanduma gidilir ve "Hayatımın patronu benim" mantığı çoğunluğu sağlar. Kilise gerçekten de insanın özgürlüğüne inanıyorsa neden vatandaşlara ölme özgürlüğü tanımıyor? Kimse bizi dünyaya getirmeden önce ne düşündüğümüzü sormadı. O halde gitmek konusunda neden özgür olmayalım?

Cenova'nın 'ateist' otobüsleri hazır

Londra, Barselona ve Washington'da ateist derneklerin girişimiyle Tanrı'nın varlığı konusunda duyulan şüpheyi dile getiren mesajların yazıldığı belediye otobüsleri 4 Şubat 2009'dan itibaren İtalya'da Cenova'da hizmete girecek.

Cenova'da üzerinde "Kötü haber, Tanrı yok. İyi haber, Tanrı'ya ihtiyacın yok" yazılı belediye otobüsleri bir ay sureyle yolcu taşıyacak. İtalya'da ilk adımı atan Cenova'da otobüsler hizmete girmeden hararetli bir tartışma başladı.

Öncelikle Cenova belediyesinin otobüs sürücüleri radikal kesimlerin

tepkisinden ürktükleri gerekçesiyle hedef gösterildiklerini dile getirdiler.

İtalya'da ateistlerin kurduğu UAAR derneğinin girişimiyle hayata geçen uygulama, derneğin topladığı bağışlarla başka şehirlerde de gerçekleşecek. UAAR genel sekreteri Raffaele Carcano, "Bizim dernek olarak iletmek istediğimiz mesaj inançsız ve laik yaşam tercihini buluşturan etik bir boyuta dikkat çekmek. Kampanyanın provokatif bir yönü yok" açıklamasında bulundu.

Tanrı'nın varlığı konusundaki şüpheye dikkat çeken ilk uygulama British Humanist Association'ın girişimiyle İngiltere'deki belediye otobüslerinde gerçekleşti. Ardından İngiltere'deki başka şehirlerde de hemen hayata geçirildi. İspanya-Barselona'da ise Londra'da verilen mesaj, "Tanrı bir ihtimal mevcut değil. Kaygılanmayı bir kenara bırak, hayatın keyfini çıkar" şeklinde yorumlandı. Barselona'daki uygulama hızla başkent Madrid, Valencia, Saragoza ve Bilbao'ya da yayıldı.

Kaynak: *La Repubblica*

Haz.: Aslı Kayabal

DNA analizleri 2005'te bulunan kafatası ve kemiklerin Kopernik'e ait olduğunu netleştirdi

Gökbilimci Nicolas Kopernik'in nerede gömülü olduğu, saç ve diş kalıntılarının DNA örnekleri sayesinde kesinleşti. Polonya'daki Pultusk Antropoloji ve Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Jerzy Gassowski, 2005 yılında Frombork Katedrali'ndeki kazılarda bulunan bir kafatasıyla kemiklerin gökbilimciye ait olduğunun kesinleştiğini belirtti. Polonyalı ve İsveçli araştırmacılar, Kopernik'in hayatı boyunca elinden düşürmediği Johannes Stoeffler'ın 1518 tarihli 'Calendarium Romanum Magnum' adlı kitabında gökbilimcinin 12 saç telini buldu. Bu çok değerli genetik maddenin DNA'sı, Frombork'ta bulunan kafatası ve kemiklerle karşılaştırıldı. Uppsala Üniversitesi'nden Marie Allen, kitapta bulunan 12 saç telinden ikisinin Frombork'ta bulunan kafatasındaki bir diş ve bir kemikle aynı DNA'yı taşıdığını belirtti. Katedralde bulunan kemikler, Kopernik'in 70 yaşında öldüğünü gösteriyor.

Varşova'da polis laboratuvarına gönderilen ve kafatası bilgisayarda yeniden oluşturulan Kopernik'in fotoğrafı, mevcut portreleriyle karşılaştırıldı. Fotoğraf ve portreler arasında büyük benzerlik vardı. Polonya'nın Torun bölgesinde 1473'te doğan Kopernik'in nerede gömülü olduğu ve kaç yaşında öldüğü kesin bilinmiyordu. Yeni astronominin kurucusu kabul edilen Kopernik, ileri sürdüğü fikirleri ancak ömrünün sonlarında açıklayabilmişti.

Haz. Gökhan Atila

Esnek ve katı kişiliklerin evrimsel kökeni

Tıpkı insanlarda olduğu gibi diğer hayvan türlerinin bireyleri arasında da yaygın kişilik farklılıkları vardır. Kişiliği oluşturan temel öğelerden bir tanesi de bireyin çevre koşullarına karşı vermiş olduğu tepki seviyesidir. Neden bazıları değişen çevre koşulları karşısında davranışlarını değiştirirken, diğerleri rutin yaşamlarına devam ederler? Bir diğer deyişle, neden bazı bireyler daha katı iken, diğerleri daha esnektir? Bu farklılığın nedenleri konusunda çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen evrimsel kökeni hakkında hâlâ çok az şey biliyoruz.

Şimdi, hayvanlarda bu farklı kişiliklerin nasıl ve neden geliştiğini açıklamak için bir modelden yararlanılıyor. Hollanda Groningen Üniversitesi'nden Franz Weissing ve arkadaşları, hem esnek (farklılıklara tepkili) hem de katı (tepkisiz) hayvanları içeren senaryolar kullanarak farklı model simülasyonlarını çalıştırdılar. Model, hayvanların çevre koşullarındaki -örneğin yiyecek miktarındaki- bir değişikliğe karşı reaksiyon seviyelerinin ne zaman optimum olacağını gösteriyor.

Diyelim ki bir ördek göletimiz var ve her gün göletin sağ tarafına daha fazla yem saçılırken sol taraftaki yem miktarı giderek azaltılıyor. Bu durumda ördekler sağ tarafa yönelmeyi öğreneceklerdir. Sonra bir gün durumun tersine döndüğünü, sol tarafta aniden bol miktarda yem bulunurken sağ tarafta kıtlık olduğunu varsayalım. Deneyler gösteriyor ki, bazı ördekler göletin sol tarafını -yem olsa da olmasa da- en başından beri her zaman kontrol ediyorlardı. Yeni koşulda, bu esnek ördekler yemleri hemen bulacaklardır. Bununla birlikte diğer ördekler, alıştıkları rutine bağlı kalacaklar ve sağ taraftaki az miktardaki yemi bulmak için çabalayacaklardır. Esnek ördekler hızlı hareketlerinin ödülünü alırken, katı olanlar az yemle idare etmek zorunda kalacaklardır.

Peki, eğer çok sayıda ördek tepki verir ve sol tarafa yönelirse ne olur? Bu senaryoda sol taraftaki rekabet artacak ve bu çokbilmişlerin bazıları aç kalacaktır. Bu arada, sağ tarafta kalan tepkisiz ördekler kazançlı çıkacaklardır, çünkü yem azdır ama, rekabet edecek birey sayısı da çok azdır.

Bazı model simülasyonlarında, esnek olmak aynı zamanda fazla enerji harcamayı gerektirir. Diyelim ki yem hiç yer değiştirmiyor ve hep sağ tarafta kalıyor. Bu durumda proaktif (önleyici tedbirler alan) bireyler boşa enerji tüketmiş olacaklardır.

Sonuç olarak, iki farklı kişilik arasındaki denge, bütün popülasyonun yararına olmaktadır. Doğal seleksiyon, işte bu nedenle esnek ve katı bireylerin bir arada bulunmalarını yeğlemiş görünüyor.

(**Kaynak:** *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 06.10 2008)

Haz.: Gökhan Atila

Monet'nin resimlerindeki büyülü ışık

Empresyonist akımın ünlü ressamı Monet'nin kataraktlı gözüyle yaptığı resimler Paris'teki Marmottan Müzesi'nde (www.marmottan.com) sergileniyor. 1872 tarihli "Impression, soleil levant" adlı yapıtı ile resim sanatında empresyonist akımı başlatan Monet'nin 1912 sonrası kataraktlı gözüyle yaptığı resimleri Stanford Üniversitesi'nden bilim insanları inceledi.

Monet'nin bir gözünde 1912 yılında çift katarakt gelişti. Bu hastalık ressamın hem görme gücünü hem de renkleri ayırt etme yeteneğini etkiledi. Stanford Üniversitesi araştırmacılarına göre, Monet'nin gözündeki rahatsızlık sanatçının yapıtlarındaki tarz üzerinde de etkili oldu.

Araştırmacılar erken körlükten tedavi gören William Turner ve Silvestro Lega, astigmat El Greco ve göz dibinde dejenerasyon tanısı konulan Degas'ın da ışık seçimi ve geliştirdikleri resim tarzlarında göz rahatsızlıklarının rolü olduğunu öne sürdü.

Yapıtlarında tan vakti, güneşin doğuşu ve batışı gibi zaman dilimlerini ışık oyunlarını gözleyerek resimleyen Monet'nin kataraktlı gözüyle yaptığı 60 resim "L'oeil Impressioniste/Empresyonist Göz" adlı bir sergide Marmottan Müzesi'nde 15 Şubat'a kadar sergilenecek.

Ressamın 1908-1926 yılları arasında birçok kez boyadığı "Ninfe" serisi de bu sergide sunuluyor. Araştırmacılar Monet'nin hastalığının ilerleyen aşamalarında kırmızı ve maviyi ayırt edemediği gibi objelerin kenarlarını seçemediğine dikkat çektiler. Ressam kırmızı ve maviyi çamurumsu renkler olarak görüyordu. Ama Monet çok sevdiği her iki rengi ayırt edemese de iyi anımsadığı için yapıtlarında kullanmaya devam etti. 83 yaşında tamamen kör olunca bir ameliyat geçirdi ve görme yeteneğini biraz da olsa yeniden kazandı. Ancak bu dönemde yaptığı resimlerde sarı renk ağır basmaya başladı.

Kaynak: *La Repubblica* Il Venerdi eki

Haz.: Aslı Kayabal

Aritmetik sorusu

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi

anesin@bilgi.edu.tr

Şu problemi ele alalım.

Problem. *Eğer $n \geq 1$ bir doğal sayıysa,*

$$\binom{2n}{n}$$

sayısının $n+1$'e bölündüğünü kanıtlayın.

Kolay gibi görünüyor. Yazının devamını okumadan deneyin. Pek o kadar kolay olmadığını göreceksiniz.

Aslında gerçekten kolay. Çok basit bir işlemden çıkıyor. Ama o basit işlemi düşünebilmek gerekiyor.

Birinci Çözüm. Problem, doğruluğu basit bir hesapla kanıtlanabilen şu eşitlikten çıkıyor:

$$\frac{\binom{2n}{n}}{n+1} = \binom{2n}{n} - \binom{2n}{n+1}.$$

Sağ taraftaki ifade bir tamsayı olduğundan, sol taraftaki de bir tamsayıdır!

Verdiğimiz bu kanıttan tatmin olunmaması gerekir. Çünkü bu eşitliğin nerden geldiği, nerden çıktığı, nasıl akla geldiği hiç belli değil. Geometrik bir nedeni olmayan ya da standart bir yolla bulunmayan, sanki bir rastlantıymış gibi ortaya çıkan çözümlerden pek hoşlanmaz matematikçiler. Problem'i bir başka yolla çözmeye çalışalım. Basit bir hesap yapalım:

$$\binom{2n}{n} = \frac{2n!}{n!n!} = \frac{2n!}{(n-1)!n!}\frac{1}{n}$$
$$= \frac{2n!}{(n-1)!(n+1)!}\frac{n+1}{n} = \binom{2n}{n+1}\frac{n+1}{n},$$

yani

$$n\binom{2n}{n} = (n+1)\binom{2n}{n+1}.$$

Demek ki, sağ taraftaki $n+1$ çarpanı, sol taraftaki

terimini böler. Ama $n+1$ ile n aralarında asaldır. Demek ki $n+1$,

$$n\binom{2n}{n}$$

sayısını böler.

Üçüncü Çözüm. İkinci çözüm ilk çözümden daha uzun ama daha insani ve çok daha anlaşılır. Ama daha geometrik bir kanıt çok daha anlaşılır olur. İşte daha geometrik kanıt:

$$\binom{2n}{n}$$

sayısı, $2n$ elemanlı bir kümenin n elemanlı altküme sayısıdır. Bu geometrik düşünceyi kullanacağız. $2n$ elemanlı bir X kümesi alalım. Herhangi bir k doğal sayısı için, X'in k elemanlı altkümeleri kümesine $\wp_k(X)$ diyelim. Biz, sadece $\wp_n(X)$ ve $\wp_{n+1}(X)$ ile ilgileneceğiz. Şimdi şu kümenin elemanları iki değişik biçimde sayalım:

$$F = \{(A, B) \in \wp_n(X) \times \wp_{n+1}(X) : A \subseteq B\}.$$

Birinci Sayma. Her $A \in \wp_n(X)$ için, (A, B)'nin F'de olduğu kaç tane $B \in \wp_{n+1}(X)$ vardır? B'leri bulmak için, A'ya $X \setminus A$'dan bir eleman eklemek gerekir. Ama $|X \setminus A| = n$ olduğundan, (A, B)'nin F'de olduğu tam n tane $B \in \wp_{n+1}(X)$ vardır. Dolayısıyla,

$$|F| = |\wp_{n+1}(X)| \times n = n\binom{2n}{n}$$

İkinci Sayma. Her $B \in \wp_{n+1}(X)$ için, (A, B)'nin F'de olduğu kaç tane $A \in \wp_n(X)$ vardır? A'ları bulmak için, B'den bir eleman çıkarmak gerekir. Ama $|B| = n+1$ olduğundan, (A, B)'nin F'de olduğu tam $n+1$ tane $A \in \wp_{n+1}(X)$ vardır. Dolayısıyla,

$$|F| = (n+1)|\wp_{n+1}(X)| = (n+1)\binom{2n}{n+1}$$

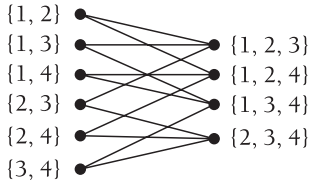
Sonuç: Yukardaki iki formülden, gene

$$n\binom{2n}{n} = (n+1)\binom{2n}{n+1}$$

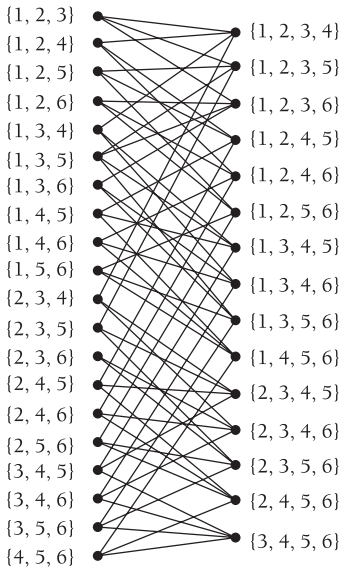
formülünü buluruz.

Bu kanıt, daha da uzun ama (bir anlamda) geometrik olduğu için daha anlaşılır.

Yukardaki Yöntemin Çizgesi: Yukardaki fikri kullanarak güzel bir çizge çizelim: Noktaları, $\wp_n(X) \cup \wp_{n+1}(X)$ kümesinin elemanları olan olan bir çizge (graf) inşa edeceğiz. Eğer $A \in \wp_n(X)$ kümesi $B \in \wp_{n+1}(X)$ kümesinin altkümesiyse, A ile B noktaları arasına bir bağlantı koyalım, yoksa koymayalım. Örneğin $n = 2$ ise, şu çizgeyi elde ederiz:

Eğer $n = 3$ ise,

çizgesini elde ederiz.

Genel Sonuç. Aynı yöntemle şu teorem kanıtlanır.

Teorem. $1 \le i \le n$, iki doğal sayı olsun. Eğer i ile $n + 1$ aralarında asalsa, i sayısı

$$\binom{n}{i-1}$$

sayısını böler.

Kanıt: n elemanlı bir X kümesi alalım. Şu kümenin elemanları iki değişik biçimde sayalım:

$$F = \{(A, B) \in \wp_{i-1}(X) \times \wp_n(X) : A \subseteq B\}.$$

Birinci Sayma. Her $A \in \wp_{i-1}(X)$ için, (A, B)'nin F'de olduğu kaç tane $B \in \wp_i(X)$ vardır? B'leri bulmak için, A'ya $X \setminus A$'dan bir eleman eklemek gerekir. Ama $|X \setminus A| = n–i+1$ olduğundan, (A, B)'nin F'de olduğu tam $n–i+1$ tane $B \in \wp_{n+1}(X)$ vardır. Dolayısıyla,

$$|F| = |\wp_{i+1}(X)| \times (n-i+1) = \binom{n}{i-1}(n-i+1).$$

İkinci Sayma. Her $B \in \wp_i(X)$ için, (A, B)'nin F'de olduğu kaç tane $A \in \wp_{i-1}(X)$ vardır? A'ları bulmak için, B'den bir eleman çıkarmak gerekir. Ama $|B| = i$ olduğundan, (A, B)'nin F'de olduğu tam i tane $A \in \wp_{i-1}(X)$ vardır. Dolayısıyla,

$$|F| = i \times |\wp_i(X)| = i\binom{n}{i}.$$

Yukardaki iki formülden,

$$\binom{n}{i-1}(n-1+1) = i\binom{n}{i}.$$

formülünü buluruz. Bu formülü doğrudan hesaplayarak da bulabilirdik elbet, ama bu kadar şık olmazdı.

Demek ki sağ taraftaki i çarpanı sol taraftaki

$$\binom{n}{i-1}(n-1+1)$$

terimini böler. Ama i ile $n+1$ aralarında asal olduklarından, i ile $n - i + 1$ de aralarında asaldır. Demek ki, i sayısı

$$\binom{n}{i-1}$$

sayısını böler. İstediğimiz kanıtladık. ❑

Sonuç. *p bir asalsa ve $1 \le i \le p-1$ ise, i sayısı*

$$\binom{p-1}{i-1}$$

sayısını böler.

Matematik 2008 - III
Dünyası

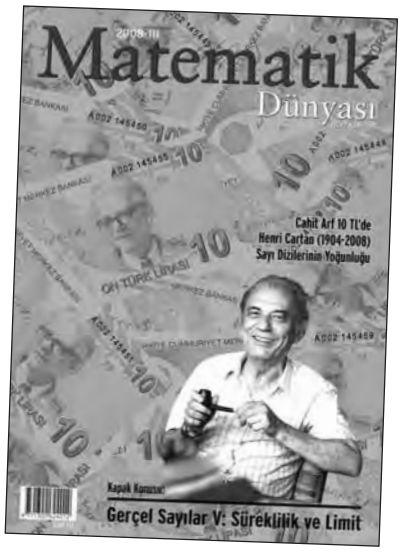
Süreklilik: Süreklilik / Tuhaf Bir Fonksiyonun Süreksizliği / Toplama, Çarpma, Sıralama ve Süreklilik / exp Fonksiyonu Süreklidir / Fonksiyonların Bileşkesi ve Süreklilik / Diziler ve Süreklilik

Limit: Limit / Sağdan Soldan Limit / Limitler ve Sonsuzlar / Limit Alıştırmaları

Tarih: Cahit Arf Hocamız - Nesrin Balkan, Tosun Terzioğlu

Kaybettiklerimiz: Henri Cartan (1904-2008) / Henri Cartan'la Bir Söyleşi - Allyn Jackson

Aritmetik: Sayı Dizilerinin Yoğunluğu

'Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği' basında

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan "Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği" kitabı Cumhuriyet Kitap eki, Virgül Dergisi ve Eğitim-Sen Bülteni'nde tanıtıldı.

Kürt coğrafyasında tarihî eserlerin tahribi ve nedenleri

Türkiye genelinde tarihi eserlere maalesef yeteri kadar ilgi gösterilmiyor ve korunmuyor. Kürt coğrafyasında ise durum daha kötü: Keldanilere, Süryanilere, Ermenilere, Yahudilere, Araplara, Türklere, Kürtlere ait tarihi eserler ya tahrip ediliyor ya da sahipsizlikten yok oluyor.

Tarihi eserlerin yok oluş ve tahrip ediliş nedenleri arasında şunlar sayılabilir:

Doğal aşınma: Tarihî yapılar, kaya kabartmaları, mağaralar binlerce yıldır yağmur, dolu, kar, sıcak, soğuk, rüzgâr, fırtına gibi fiziki doğa koşullarının etkisi altında. Bu durum, tarihî yapıların ve üzerlerindeki kabartmaların, desenlerin, yazıların aşınmasına neden olmaktadır. Zamanında bakım ve onarım çalışmalarının yapılmaması, koruyucu önlemlerin alınmaması doğal olarak tarihî eserlerin yok oluşunu hızlandırmaktadır.

Mevcut olan tarihî eserlerin doğal aşınmaya karşı korunması için, devlet görevi gereği gerekli tedbirleri bir an önce almalı, tarihî eserlere sahip çıkmalıdır:

Kaçak kazı ve define aramaları: 629 yıl önce, Doğu ve İslam âleminin ünlü tarih ve sosyal bilimcisi İbn Haldun define avcıları için şunları yazmaktadır: "Akılları zayıf olan kimseler yerde gömülü olan define ve hazineleri aramaya düşkündürler. Onlar bu araştırmalarıyla kazanç temin etmek isterler. Bunlar eski kavimlerin bütün servetlerinin yeraltında gömülü olup, bütün bu servetlerin tılsımlı ve sihirli mühürlerle mühürlenmiş olduğuna ve ancak bu tılsımların ilmine vakıf olanların, bu tılsımların çözülmesine hizmet eden buhur ve kurbanlar getirenlerin, bunları çözen dualar bilenlerin bu tılsımlı çözebileceğine inanırlar." (İbn Haldun, Mukaddime-II, Çev: Zakir Kadrî Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1989, s:330–331)

"Akılları zayıf olan" bu kimseler, yani defineciler yeraltında yatan hazinelere sahip olma ve arama tutkuları sonucu, hayal güçlerini kullanarak tarihin çeşitli evrelerinde hüküm süren medeniyetlerin, kavimlerin ziynet ve değerli eşyalarını, altınlarını, hazinelerini gömülü olduğu düşünülen yerlerde kazılar yapıp, tarihî ve kültürel hazineleri zalimce talan ediyor. Tarihî harabelerin, yapıların, mezarların, kilise ve cami kalıntılarının altını üstüne getiriyorlar. Bunlar, sadece tarihî eserlere zarar vermekle kalmıyor; bilgiyi, tarihi ve geçmişi de yağmalayıp tahrip ediyorlar.

Defineciler söylentilere, rivayetlere, yalan pazarlama mihraklarına inanarak ve hatta altınların gömülü olduğu yerleri bulmak için üfürüğü kuvvetli hocalara giderek muska yardımı ve ebced hesabıyla tılsımları çözüp definenin yerini belirlemeye çalışırlar. Gece olunca da omuzlarında kazma, ellerinde kürek -parası olanlarda ilaveten dedektör-, şebeke halinde durmadan izinsiz kazılar yaparlar. Bunlar, altın, para veya değerli nesneler bulup bir anda köşeyi dönmenin hayaliyle gündüzleri uyur, geceleri de şafak sökünceye kadar zengin olmanın düşüyle akla gelebilecek her yeri kazarlar. Oysa Kültür ve Turizm Bakanlığı 27.07.2004 tarih ve 25535 sayılı Resmi Gazete'de 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'unu ve 27.01.1984 tarih ve 18294 sayılı Resmi Gazete'de Define Arama Yönetmeliği'ni yayınlamıştır. Kanun ve Yönetmelikte, hangi alanlarda arama ve kazı yapılabileceği, kazıların nasıl yapılacağı, kazıların hangi resmi görevliler eşliğinde olacağı belirlenmiş ve hükme bağlanmıştır. Ama kim takar kanunu, kim takar yönetmeliği!

Eski kent harabeleri, ören yerleri, tarihî mezar ve mezarlıklar, kaya ve mağara oyukları ve daha birçok yer define avcılarının (altın arayıcılarının) yasadışı ve bilinçsiz kazılarına hedef oldu, hâlâ da olmaktadır. Ve bu kazılar sonucu tarihî eserler, yapılar, mezarlar, doğal güzellikler, eşyalar zarar görüyor ve yağmalanıyor, dahası bilgi tahrip ediliyor. Doğrusu Cumhuriyet tarihinin yarısından fazlası "Sıkıyönetim" ve "Olağanüstü Hal" ile geçen Kürt coğrafyasında define avcılarının bu kadar pervasız hareket etmeleri de insanı düşündürüyor!

Köylülerin tarihi eserlere sahip çıkmaması: Köylülerin tarihi yapıları, mağaraları samanlık ve hayvan barınağı olarak kullanmaları; tarihî yapılara ait taşları sökerek götürmeleri ve ev/bina yapımında kullanmaları tahribatın çok önemli bir nedenidir. Köylüler; tarihî yapıların insanlığın birer bilgi hazine-

si, kültürel ve turistik değerler olduğunu; bu yapıların, bu eserlerin kendileri için, gelecek nesiller için, hem köyleri hem de ülkemiz için bir zenginlik olduğunu düşünemiyorlar, bilmiyorlar. Hazinenin üzerine oturmuşlar, ama haberleri yok! Bu durum, insanlarımızın tarih bilincinden ne kadar yoksun olduklarını göstermektedir.

"Öteki"ne ait olan tüm değerleri tarihten silme mantığı: Dicle-Fırat arası, daha doğrusu Mezopotamya, kültürlerin, inançların var oluş ve yayılış merkezidir. Burada yaşayan yüzlerce etnik ve dinsel inanç sahibi her türden kültürel eseri geriye bıraktı, ama savaşlar, çatışmalar, "öteki"ne tahammülsüzlük sonucu yer üstündekilerin çoğu yok oldu.

Tarihî süreç içerisinde bölgemiz bu olumsuzluktan fazlasıyla etkilenmiştir. "Gâvurun malı" için herşey mubah sayılmıştır. Bunun sonucu birçok tarihi eser tahrip ve yok edilmiştir.

Bilgi, belge ve tarihî yapılar nasıl var olsun? 639 yılında İslâm orduları Urfa'yı, Diyarbakır'ı, daha doğrusu yaşadığımız coğrafyayı ele geçirdiğinde, fetih esnasında ve sonrasında eski inanışlara, eski kültürlere, bilimlerle ilgili ne kadar yapı, kitap, belge ve yazılı çizili, resimli nesne varsa talan edilmiş, yakılmış, yıkılmış, imha edilmiştir diyebiliriz. Bunun en önemli belgesi İbn Haldun'un Mukaddime adlı ünlü eseridir.

İbn Haldun; "Elimize geçmeyen ilmî eserler, elimize geçenlerden daha çoktur. Halife Ömer (onu Tanrı yargılasın), Fars feth olunduğunda eski Farslardan kalma eserleri yok etmeyi emretmiş olduğu için, Farsların ilimleri ve eserleri yok oldu gitti. Keldanîlerin, Süryanîlerin ve Babil ahalisinin ilimleri, kendi çağlarında bilginlerin meydana koydukları eserler ve bunların neticeleri nerede?" diye haklı olarak sorar. Ve kıymetli bilgi/belgelerin nasıl yok edildiğini tarihe önemli bir not düşerek belgeler. (İbn Haldun, Mukaddime-I, Çev: Zakir Kadrî Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1989, s: 91–92)

"Öteki"ni tarihten silme mantığı bugün de devam etmektedir.

Bölgemizin uygarlık tarihindeki önemi ve yerini yeterince kavrayamıyoruz. Yakındoğu'da en eski tapınağı yapanlar Göbekli Tepeliler, ilk yerleşik hayata geçenler ise Çayönü/Qoté Ber Çem (Ergani), Nevala Çori/Ölüm Vadisi (Hilvan), Hallan Çem (Batman) gibi yerleşim yerlerinde yaşayanlardır. Bunun bilincinde olarak yaşadığımız coğrafyanın tarihi zenginliğinin ve farklılığının kıymetini, bu tarihin "meleklerin küllerinden yaratılmış" yasaklı bir halkın mirası olduğunu bilelim.

Tarihin, tarihini bilmeyenleri kayıtlarından sildiğini unutmayalım!

Müslüm Üzülmez

Ankara Üniversitesi, bilimsel çalışmalarını internette hizmete açıyor

Bilgi iletisim teknolojilerinin gelişmesi bilgi erişiminde önemli gelismelere neden olmuştur. Elektronik bilgi erişiminin en önemli özelliği de bilgiye zaman ve mekân sınırı olmadan erişimin sağlanmasıdır. Üniversitemiz satın aldığı veri tabanları ile yurt dışındaki pek çok bilgiye erişim sağlayabiliyorken Türkçe içeriğe erişim konusunda sıkıntılar yaşamakta idik. Bunun en önemli nedeni de internette Türkçe içeriğin yetersiz olmasıdır. Bu sorun yıllardır bilgi uzmanları tarafından yoğun olarak tartışılmaktadır.

Ankara Üniversitesi internette Türkçe içeriğe ulusal destek sağlamak ve üniversitemizin bilimsel potansiyelini tüm araştırmacıların hizmete sunmak amacıyla başlattığı çalışmalara bir yenisini daha eklemiştir.

Bundan böyle yurt içi ve yurt dışından isteyen herkes üniversitemiz tarafından üretilen bilimsel çalışmalara erişebilecektir.

Üniversitemiz tarafından yayınlanan bilimsel dergiler ile telifi üniversitemize ait ve fakültelerimiz tarafından yayınlanan kitaplar tam metin olarak hizmete açılmaktadır.

Üniversitemizin yayınladığı 34 dergiden 16 tanesi ilk sayısından günümüze yayınlanan tüm sayıları ile hizmete sunulmakta, 7 dergimizin ise son yıllardaki sayıları hizmete sunulurken geriye dönük sayılarının tarama işlemleri sürdürülmektedir. Zaman içinde dergilerimizin tümünün açılması gerçekleştirilecektir.

Dergilere paralel olarak üniversitemiz tarafından yayınlanan kitaplar da (şu an 140 tane) tam metin olarak erişime açılmıştır. Birimlerimiz tarafından yayınlanan kitapların tam metin olarak eklenmesi sürdürülecektir.

Elektronik ortamda sunulan dergi ve kitaplarımıza Ankara Üniversitesi web sayfasında Kutuphane başlığı altında yer alan online yayınevi http://onlineyayinevi.ankara.edu.tr/ linkin-

Cezaevindeki dostlarımızdan yeni yıl tebriği

Cezaevindeki okurlarımız Zana Mazak, Hikmet Kale, Nevzat Çapkın, Ali Özmen, Resul Kocatürk, Eren Yıldız ve Tamer Tuncer rengarenk çiçeklerle süsledikleri kartlarla yeni yılımızı kutlamışlar. Biz de kendilerine, gelecek güzel günlerin yaklaşacağı umut dolu bir yıl diliyor, dostlarımızın şahsında cezaevlerindeki tüm devrimcilerin yeni yılını kutluyoruz.

Bilim ve Gelecek çalışanları

den erişebilirsiniz.

Bu çalışmalarımızdan sizlerin ve tüm araştırmacıların yararlanacağın düşünüyor görüş ve önerilerinizi bizimle paylaşmanızı diliyoruz.

Prof. Dr. Doğan Atılgan
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı

Çukurova ve İskenderun körfezine büyük saldırı hazırlığı

Ocak ayı Osmaniye'nin, Adana'nın ve çevresinin yani Çukurova'nın ve Toroslar'ın düşman işgalinden kurtuluşu günleri olarak kutlanır. Ne hüzünlüdür ki Lord Kurzon'un İsmet İnönü'ye söyledikleri bugün bir bir gerçekleşmekte ve bugün eski işgalcilerimiz ülkemizi, genişleyerek yanlarına kattıkları Almanya gibi müttfekitlerimiz ve İspanya vb gibi yeni işgalcilerle dört bir yandan yeni bir anlayışla işgal etmektedirler. Bu işgallin en büyükleri kirli enerji ve sanayi yatırımları (çimento fabrikaları, altın madenciliği vb) ile yapılmaktadır.

Buna en yakın örnek İskenderun körfezinin elimizde kalan tek uzun kumsalı ve pekçok irili ufaklı deresi ve delta gölü ile sulak alanlarla dolu Yumurtalık-Ceyhan-Erzin ortak sahili olan Burnaz kumsalı ve sazlıklarına yapılan sanayi bölgeleri, serbest bölgeler ve en sonunda biri doğalgazlı diğerleri ithal kömürlü 12 üniteden oluşan toplam 8 bin küsur Mega Watt kurulu gücünde termik elektrik santrali yatırım başvurusudur. Hemen yamacındaki zehir kusan dört organize sanayi bölgesi (İskenderun 1-2; Osmaniye, Adana ve Yumurtalık Serbest Bölge) ve İSDEMİR kompleksinin yannda kurulacak 1200 MW'lık İskenderun termik santrali ve kurulmuş 1200 MW'lık Yumurtalık-Sugözü termik santrali ile dünyanın en büyük enerji santralı kompleksinin dibinde yaşamaya çalışmaktansa bu tehlikeyi ve düşmanı bir kez daha sınırlarımızın dışına çıkarmak biraz da 29 Mart seçimlerinde Nihat Genç'in deyişi ile "Üzmez'lerle Kanadoğlu'ları" arasındaki seçimimize bağlıdır.

Hepsi de Türk firması kisvesi altında yapılan başvuruların temelinde Simensler, Üniversaller, Essenler vb çıkmakta; Kyoto'da verdikleri sözleri karbon emisyonlarını Türkiye'ye yükledikleri yüce görev sonucu oluşturdukları emniyet sübabı olarak kullanarak tutmaktadırlar.

Bilmektedirler ki Kyoto'yu imzalayan Türkiye de 2010 yılından sonra böyle yatırımlara izin vermeyecektir (çünkü kendileri öyle istemiştir); o zamana kadar 55 termik santrali ve 14'den fazla çimento fabrikasını bu ülkenin en bakir ve temiz yörelerine, deniz kıyılarına yapmak istemektedirler.

Pekçok şeyi halka rağmen yapamazlar. Biz halkız aynı zamanda.

Umur Gürsoy

Türlerin Kökeni'nin Yayınlanmasının 150. Yılında

II. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu 23–24 Mayıs 2009, İstanbul

Charles Darwin'in, biyolojik evrim düşüncesinin bilimsel bir temele oturmasını sağlayan eseri Türlerin Kökeni'nin yayınlanmasının üzerinden 150 yıl geçti. Aradan geçen bir buçuk asır boyunca sürekli yenilenip geliştirilen bu kuram, bugün yaşam bilimlerinin yanı sıra tıp ve tarım gibi alanlarda temel bir konuma sahiptir. Ne var ki aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çeşitli ülkelerde evrim kuramının kabulüne ve bilimsel bilginin halka ulaşmasına karşı bir direnç mevcuttur. Türkiye'de 12 Eylül 1980 Darbesi'nin ardından iktidar, bilim karşıtlığı ve gericiliği toplumu kontrol aracı olarak görmüş, bu dönemde bilim ve evrim karşıtı görüşler eğitim müfredatına sokulmuştur. Türkiye halen ilk ve orta öğretim müfredatında bilimsel yöntemi yanlış öğreten, bilim dışı görüşlerin fen derslerinde yer aldığı sayılı ülkelerdendir.

Evrim kuramı bugün biyolojinin ana kuramlarından biri ve bilimsel bilgi birikiminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Dolayısıyla bu kuramın toplum tarafından tanınması, ülkemizin bilimsel üretkenliği ve kalkınmasında kilit öneme sahiptir. Türlerin Kökeni'nin yayımlanmasının 150. yılında bizler bu bilinçle "II. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu-"nu düzenliyor, toplumu bilimsel düşünceyle buluşturma sorumluluğunu yüklenen bilim insanları ve eğitimcilere sesleniyoruz: Tüm çabamız toplum ile bilim insanları arasındaki bağın yeniden kurulması, bilimsel düşüncenin güçlenip önyargı ve safsataların yıkılması içindir. Bu çabamıza katılmak isteyen herkesi aramızda görmekten mutluluk duyacağız. (www.evrimsempozyumu.org)

Önemli Tarihler

15 Şubat: Poster ve bildiri özetlerinin son kabul tarihi
2 Mart: Kabul edilen poster özetlerinin açıklanması
1 Nisan: Bildirilerin tam metninin son kabul tarihi
4 Mayıs: Posterlerin son kabul tarihi

Poster ve bildiri özetlerinizi (200 kelimelik) iletisim@evrimsempozyumu.org adresine gönderebilirsiniz.

Sempozyum programı büyük ölçüde belirlendiği için, bundan sonra gelecek bildirilerin sempozyum kitabında yayınlanması düşünülmektedir.

Üniversite Konseyleri

Bilim insanlarının İsrail'in Gazze'ye saldırısını kınayan imza metni

Başını Fransız astrofizikçilerinin çektiği bilim insanı ve akademisyenler İsrail'in Gazze'ye saldırısını kınayıp barış çağrısı yapan uluslararası bir metni imzaya açtılar. İmza metni ile online imza atılabilecek sayfaya şu linkten ulaşılabilir: http://www.petitiononline.com/ I75SD92/

İmza metni şöyledir:

Uluslararası Topluma,

Biz, imzası bulunan bilim insanı ve üniversite (öğretim) üyeleri, Gazze şeridine yapılan İsrail saldırılarını derin kaygılarımızı ifade ederek kınıyoruz. Bu saldırı uluslararası hukukun, özellikle de "Savaş Anında Sivillerin Korunması"yla ilgili 1949 tarihli 4. Geneva Konvensiyonu'nun açık bir ihlalidir.

Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi Gazze'deki arkadaşlarımızdan aldığımız mektuplara sessiz kalamayız:

- Süleyman Baraka, Gazze'de astrofizikçi. Doktorasını IAP (Institut d'Astrophysique de Paris)'de yaptı ve ayrıca 2008 Eylül'ünde enstitüde bir ay geçirdi. Doktoraüstü araştırmacılığını ABD'de, National Institute of Aerospace'de tamamladı. Dr. Baraka, Gazze'de bir fizik araştırma merkezi açmak için Gazze'ye dönmeyi planlıyordu. Dr. Baraka bize, bir F16 bombardımanından sonra evinin havaya uçurularak yerle bir edildiğini, annesinin yaralandığını ve 10 yaşındaki oğlunun komada olduğunu yazdı.

- Ziad Medoukh, Gazze'deki Al-Aqsa Üniversitesi Fransızca Bölümü Başkanı ve üniversitenin barış merkezi koordinatörü. Paris 8. Üniversitesinde eğitim almak için Fransız hükümetinden burs kazandığında, Gazze'den ayrılmasına İsrail ordusu tarafından izin verilmedi. İki kuzeni ve üç komşusu bombardımanlarda öldüler. Onların cenazelerinden sonra Ziad Medoukh şunlara tanıklık ettiğini yazıyor: "İsrail Ordusu Gazze'yi yok etmek için yoluna devam ediyor; her yeri, okulları, camileri, üniversiteleri, evleri, dükkânları, hastaneleri, polis karakollarını ve bakanlıkları bombalıyor."

- Gazze merkezinde bulunan İslam Üniversitesi'nin öğrencileri ve öğretim üyeleri 28 aralık gecesi boyunca bombalandılar.

Biz, kişisel ve kurumsal işbirliği yaptığımız, Filistin ve Gazze'deki araştırmacılara ve üniversitelere ve onların barış ve halklar arasındaki iletişime yaptıkları katkılarına inanıyoruz. Yukarıdakilerin ışığında, hükümetlerimizi

- Saldırıyı kınamaya,

- Bildirgenin VII. maddesi adına, "uluslarası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek" amacıyla harekete geçmesi için BM'lere baskı yapmaya çağırıyoruz.

Ayrıca,

- Gazze'deki ablukanın sona ermesini,

- Öğrenciler ve araştırmacılar dahil Filistinlilere hareket serbestisi sağlanmasını istiyoruz.

İletişim Teknolojileri Günleri - İLTEK '09

Yıldız Teknik Üniversitesi IEEE Öğrenci Kolu etkinliği olan 4. İLTEK Seminer Günleri organizasyonu, bu sene 7-10 Nisan 2009 tarihlerinde Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryum ve Sergi Salonu'nda üniversite öğrencilerinin katılımıyla gerçekleşecektir. Günümüz telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerinde uzman firmalar tarafından verilecek teknik seminerlerin yanı sıra üniversite-sanayi ortaklığını devam ettiren YTÜ-IEEE Öğrenci Kolu 10 Nisan 2009 tarihinde ise İLTEK'09 kapsamında kariyer günü düzenleyecektir. Ayrıca sürpriz konukların katılımıyla organizasyon renklenecektir.

İLTEK'09 organizasyonunda Türkiye'nin dört bir yanından öğrenciler ağırlanmakta ve böylece organizasyonun daha geniş bir öğrenci kitlesine hitap etmesi hedeflenmektedir. IEEE Türkiye Öğrenci Kolları ve diğer ilgili kollar arasında da büyük bir ilgiyle takip edilen İLTEK'09'a katılımınızı bekliyoruz.

İlgilenenler daha detaylı bilgi için, http://ieee.yildiz.edu.tr/ adresine başvurabilir.

Şeyda Takmak
İLTEK'09 Koordinatörü

Değerli Mühendisler, Bilim İnsanları ve Sektör Çalışanları,

4. Uluslararası Bor Sempozyumu; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Maden Mühendisleri Odası, Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü ve ETİ Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla 15-17 Ekim 2009 tarihleri arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi kongre merkezinde düzenlenecektir.

Sempozyumun amacı; bor ve özel bor ürünleri üretimi konusunda çalışan ulusal ve uluslararası alandaki mühendisleri, bilim adamlarını, araştırma enstitülerini, üniversiteleri ve ekipman üreticilerini bir araya getirerek bilgi paylaşımını sağlamak ve bilimsel tartışmalar için uygun ortamı oluşturmaktır.

Sempozyum web sayfasına http://bor2009.ogu.edu.tr/ 'den erişilebilir.

Bildiri özetleri sempozyum sekreterliği'ne e-posta yoluyla 27 Şubat 2009 tarihine kadar iletilmelidir.

Kongreye bildiri sunarak veya delege olarak katılımınızı bekleriz.

TMMOB Maden Mühendisleri Odası

PANEL
Tarihsel Gerçekler, Tarihsel Sanatın Gerçekleri

Yöneten: Yaman Örs

Konuşmacılar: Ahmet Acıduman, Erendiz Atasü, Turgut Özakman

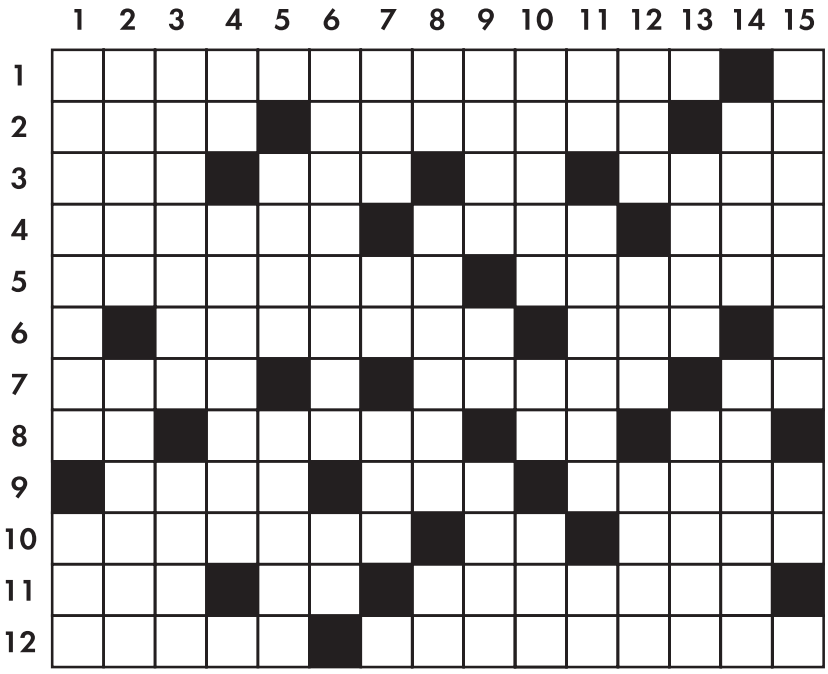
Tarih: 23 Şubat Pazartesi 2009, Saat: 18.00

Yer: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi, Kavaklıdere / Ankara

Düzenleyenler: Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi, Çankaya Belediyesi

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *Değirmen, Kağnı, Ses, Sırça Köşk, Yeni Dünya* gibi öykü betiklerinin yanı sıra roman ve şiirler de yazmış, 1907-1948 yılları arasında yaşamış, Cumhuriyet döneminin toplum sorunlarına yönelen gerçekçi edebiyat akımının öncülerinden olan yazarımız.
2) Turgut Özakman'ın bir oyunu. – Boş, değersiz söz. – Nazi polis örgütü.
3) "… toplamak" (bir işte geri kalmak). – "Sedef su almayınca …-i nisandan, güler virmez" (Fuzuli) – Gümüşün simgesi. – Isıya dayanıklı, oksitlenmeyen, çok sert bir element.
4) Çaresiz, umarsız. – Tayyare. – Antrakt.
5) Kesme imi. – "*Üç* …(Nuri Bilge Ceylan'ın son filmi).
6) Asya'da bir ülke. – Satürn gezegeninin beşinci uydusu.
7) Bez dokuma tezgahı. – Dil. – Endonezya'nın plaka imi.
8) Radyum'un simgesi. – Eski dilde "sevgililer" anlamında kullanılan bir sözcük. – Aktinyum'un simgesi. – Anadolu halklarının en eski ana tanrıçası.
9) Sofraya çıkarılacak yemeklerin tümü. – Asya'da bir başkent. – Kuşku, kararsızlık.
10) Devinim olaylarını konu alan bilim dalı. – Bir haber ajansı. – Hayvan damı.
11) Fırın temizliğinde kullanılan ucu bez sarılı sırık. – Akıl. – Karagöz ve ortaoyunu tiplerinden biri.
12) "*Fena Halde* …" (Atilla İlhan'ın bir yapıtı). – Çağan Irmak'ın ses getiren son filmi.

Yukarıdan aşağıya

1) Özcan Alper'in yankı uyandıran filmi. – "… Aliço"(27 yıl aralıksız Kırkpınar başpehlivanlığını kazanarak bu alanda kırılması güç bir rekora ulaşmış, 1845-1922 yılları arasında yaşamış güreşçimiz).
2) Benzeri olmayan, çok değişik. – Duyarga.
3) İzmir'in kaplıcasıyla ünlü bir semti. – Nitelik ve nicelikçe değeri olma durumu.
4) "… koyun kara koyun/Yaramı derin oyun/Ben bu dertten ölürsem/Adımı dertli koyun."(türkü) - Azizlerin mezarı.
5) Bir günün ya da olayın arkasından geçen zaman. – Silindir biçiminde dikili taş.
6) Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bir kent. – "Gara çadır … mi dutar/ Martin tüfek pas mı dutar/ Ağlayalım anam bacım/ Elin gızı yas mı dutar." (Adana türküsü)
7) Türk halk müziğinde telli bir çalgı. – Niğde yöresinde "kazanç" anlamında kullanılan bir sözcük. – "… derdiyle hoşem, el çek ilacımdan tabip." (Fuzuli)
8) Bir askeri birliğin kısa yazılışı. – Bözülme, çekme. – Arsenik'in simgesi.
9) "Olmaz … sine-i sad- pareme/ Çare bulunmaz bilirim yareme/ Baksa tabiban-ı cihan çareme/ Çare bulunmaz bilirim yareme." (Güfte: Namık Kemal- Beste: Hacı Arif Bey- Segah) – Bir nota. – Roma söylence biliminde savaş tanrısı.
10) Eski dilde "ezgiler, güzel sesler" anlamında kullanılan bir sözcük. – İslam ülkelerinde kullanılan bir tahıl ölçüsü. – Hatıra.
11) Bir renk. - "Hayrettin …" (TEMA Vakfı'nın ve Türkiye'nin ilk özel arboretumunun kurucusu). - Kıt olan, yetersiz.
12) Amerikan elmasından elde edilen bir tür reçine. – Giysi kolu. – Endonezya'ya bağlı adalardan biri.
13) Eski bir Hint tanrısı. – Sözü geçen.
14) Belirli bir konu hakkında TBMM üyeleri tarafından bilgi istenmesi. – Uğur Mumcu'nun bir yapıtı.
15) "… *Cumhuriyeti*" (Gani Müjde'nin filmi.) – Utanma

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	F	A	Z	I	L	H	Ü	S	N	Ü	■	T	A	Y	A
2	A	L	A	R	A	■	M	U	A	L	L	A	K	A	■
3	L	E	V	A	Z	I	M	■	İ	T	İ	B	A	R	İ
4	A	V	■	M	A	S	■	E	M	İ	■	L	R	■	L
5	Ş	A	K	A	■	I	S	T	A	M	P	A	■	A	Ç
6	A	L	İ	K	U	R	N	A	■	A	A	■	İ	D	E
7	L	A	F	■	M	G	■	P	A	T	R	O	N	A	■
8	A	T	L	A	M	A	K	■	K	O	T	R	A	■	P
9	R	L	■	T	A	N	I	K	■	M	İ	■	L	S	İ
10	■	I	Ş	A	N	■	R	İ	A	■	Z	A	C	İ	R
11	O	■	İ	O	■	E	M	E	L	S	A	Y	I	N	■
12	B	E	K	L	A	N	A	L	G	A	N	■	K	E	L

Ocak sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Yusuf Çelik (Aydın), Güldane Karakaya (İzmit), Osman Sarsılan (İstanbul)** Fermani Çetin'in Babil Yayınları'ndan çıkan *Peygamberin Romanı - Zerdüşt* adlı kitabını kazandı. Şubat bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Osman Özkul'un Açılım Kitap'tan çıkan *Kültür ve Küreselleşme* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Şubat tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

